De Taalgids
Negende jaargang (1867)

bron
L.A. te Winkel en J.A. van Dijk (red.), *De Taalgids, Tijdschrift tot uitbreiding van de kennis der Nederlandsche taal*, Negende jaargang. C. van der Post Jr., Utrecht 1867.

Zie voor verantwoording: https://www.dbnl.org/tekst/_taa001taal09_01/colofon.php

Let op: boeken en tijdschriftjaargangen die korter dan 140 jaar geleden verschenen zijn, kunnen auteursrechtelijk beschermd zijn. Welke vormen van gebruik zijn toegestaan voor dit werk of delen ervan, lees je in de gebruiksvoorwaarden.

dbnl digitale bibliotheek voor de Nederlandse letteren

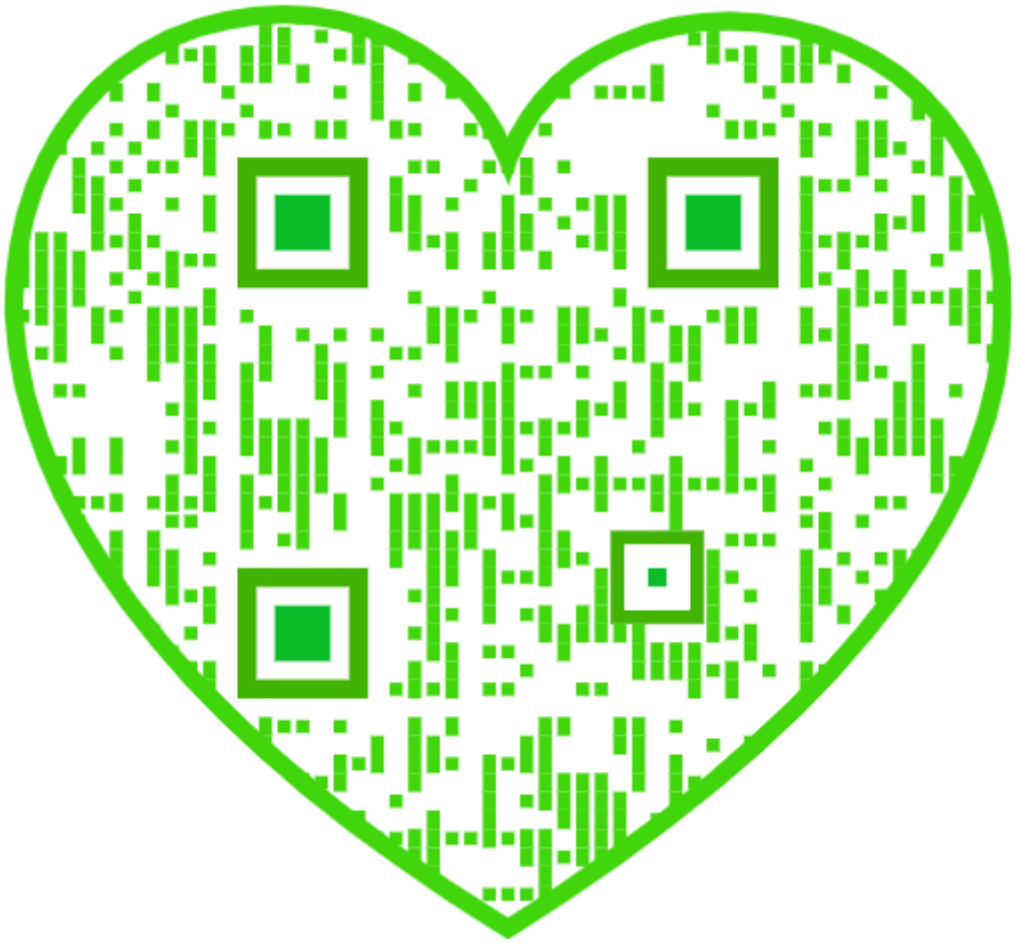

Over de uitspraak van het Landfriesch,

DOOR

Dr. J.H. HALBERTSMA.

Aan Dr. L.A. TE WINKEL.

Gij hebt mij daar, geëerde lettervriend, een aantal vragen gedaan, die mij in den eersten opslag gemakkelijk te beantwoorden schenen, doch bij nader inzien eene eigenaardige moeilijkheid hadden. Gij vraagt mij naar de juiste uitspraak van sommige letteren en samenstellingen van letteren bij de Friezen, en daarin kan ik u licht voldoen, indien slechts uw taalgehoor en het mijne beide denzelfden trap van ontwikkeling hebben bereikt; is dit 't geval niet, dan zal de meer geoefende van ons beiden teedere schakeeringen in de spraakgeluiden opmerken, die 't oor van den minder geoefende voorbijgaan, en wier bestaan hij dus op hoogen en gewissen toon ontkent. Laat mij spreken door een paar voorbeelden.

Gij weet, in dit ons Nederland wonen duizenden en duizenden landgenooten, die geen *ha* van *a*, geen *hé* van *é*, geen *ho* van *o*, geen *hu* van *u* kunnen onderscheiden, en met dit zelfde gebrek is eene ontelbare menigte in Engeland, met name in de hoofdstad Londen, behept. Gij moet mij wel verstaan; het mangelt hun niet aan de spraakorganen, want zij zeggen met hetzelfde gemak *há, hé* als *á, é;* slechts voor hun taalgehoor bestaat de aspiratie niet: zij plaatsen die, waar ze niet hoort, zij laten die weg waar ze hoort. Ik zwijg hier van de Zeeuwen, van onze strandbewoners der Noordzee, van de Zwollenaars en Blokzijlers; ik spreek

dit pas alleen van Deventer, waar ik woon en dagelijks hoor, ‘Blief wat te gèven an de *harmen?*’ Waar de meid schrobt uit een blikken *hemmer*, en de *hasch* opschept uit de *aard-kolk*. Waar zij haren vrijer aan de deur toefluistert, ‘Wacht 'n *hogenblik;* mevrouw is nog niet *één*.’ Deze geaspireerde en ongeaspireerde vormen wisselt het volk hier dagelijks duizendmaal af, zonder er eenige de minste bewustheid van te hebben. De meesters op de lagere scholen, zoo hier als elders, waar dat gebrek heerscht, klagen steen en been over de eindelooze, en meestentijds vruchtelooze moeite, welke zij aanwenden om het de kinderen te leeren hooren. Ondertusschen is dit gebrek niet geheel ongeneeslijk. Ik heb namelijk opgemerkt, dat zij, die vreemde talen leerden en dus spraakklanken van spraakklanken nauwkeurig leerden te onderscheiden, door die oefening het gehoor opscherpten; en hieruit verklaar ik het verschijnsel, dat lieden van stand en opvoeding de aspiratie herkennen in de plaatsen waar zij hoort, terwijl de lagere rangen, die niets dan wat lezen en schrijven leerden, de geaspireerde en niet geaspireerde vocalen op de gulste en naïefste, om niet te zeggen belachelijkste wijze, door elkander haspelen. Bij onze zuidelijke naburen schijnt die verwarring zelfs in de hoogere standen te zetelen; immers met eene Belgische dame, wier woonplaats mij thans niet binnenschiet, kaartspelende, hoorde ik haar zeggen, dat zij in zeker spel *drie hazen at*, en dat haar man veel hield van *gelardeerde aas*.

Werpt ditmaal, mijn vriend, uwe blikken eens over de grenzen van ons vaderland, en gij treft bij eene der grootste natiën van Europa gebreken in 't taalgehoor aan, die door geene wetenschap of kunsten der beschaving schijnen verholpen te kunnen worden. Ik spreek niet van de Denen, die reeds in een vroeger tijdperk, ongetrouw aan hunne oude moedertaal, *literæ mediæ* en *tenues* door elkander wierpen en alzoo eene reddelooze verwarring in het ribwerk hunner taal brachten. Ik spreek hier van Duitschland, waar de ooren der jeugd door muziek en het aanleeren van

vreemde talen even goed, zoo niet beter dan in eenig land der beschaafde wereld, worden geoefend en opgescherpt. Reeds in de vroegste oorkonden van 't eigenlijk gezegde Hoogduitsch (Alemannisch) heerschte zulk een chaotisch verward consonantismus, dat wijlen Dr. E.G. GRAFF en J. GRIMM een tot dusverre onbeslisten strijd gevoerd hebben over een regel, die ik niet geloof dat ooit bestaan heeft. Want toen ik GRIMM eenmaal schriftelijk deze opmerking maakte, had hij geene andere verdediging bij der hand, dan dat ik even goed wist als hij, dat GRAFF geen grammaticus was. Zij lieten namelijk de *b* en *p*, de *d* en *t*, de *g* en *k* zoo zwevend en onbestemd hooren, dat deze letteren, hoe duidelijk ook voor ons oor gescheiden, elkander roerende naderden en dikwerf in elkander overgingen. Wie wel op de uitspraak der Duitschers in hunne eigene taal acht geeft, zal moeten toestemmen, dat zij nog wel aan dat euvel mank gaan, en dat het scherp geteekende onderscheid tusschen tenues en mediæ, hetwelk de Friezen en Nederlanders kenmerkt, bij de Duitschers ontbreekt. Ik spreek hier niet alleen van het landvolk; ik spreek van de hoofdsteden. Als gij te Weenen uwe overhemden laat letteren en gij wilt er een B in hebben, dan vraagt de naaister u, de eerste B, d.i. B, of de tweede B, d.i. W? Tusschen B en W is voor haar oor geen onderscheid. En te Dresden, het Duitsche Atheen, spreekt men u van *weiche* B, d.i. B, en *harte* B, d.i. P. Een paal is daar een *baal*, en een baal (wol) een *paal*.

Doch dit gebrek der Duitschers komt veel sterker nog uit, wanneer zij in vreemde talen spreken. Het is onnoodig u te zeggen, hoe deze verrukking der consonanten in Engeland en Frankrijk gelijk in Nederland aan de guiten bestendig stof tot lachen geeft, zonder dat het verblijf van eene halve eeuw in den vreemde, of het taalgehoor, of de uitspraak der taal van 't land hunner vreemdelingschap, bij de meest beschaafde Duitschers heeft kunnen verbeteren. Wat ons land betreft, nog altoos *bresendeeren* zij de *pisjeit-drommel* met *matera*. Om de reuk houdt men niet van *slijm-*

billen. Toen ik te Amsterdam woonde, voer de koopman van Duitsche afkomst *sadertachs mit* de *dreksjeit* naar zijn *puitenblaasje* om een *potje* te eten, en wie lust had kon de uit Duitschland herkomstige bakkers hooren spreken over de *brijs* van de *Boolsche darwe* in de koffiekamer van 't Nut. De Franschen, die altoos boven de noot zingen, hebben eene menigte van zulke aardigheden op muziek gebracht in de *chanson* getiteld *Le maitre de danse Bavarois:* en wie telt de eindelooze pasquillen, welke de Engelschen zich veroorloofden en nog veroorloven jegens de Duitsche prinsen en prinsessen, die zich door huwelijk aan het hof van St. James vermaagschapten. Nog herinner ik mij, hoe zij hunne jeugdige koningin Adelaïde, gekleed als een Schwartwaldsch koopmeisje met korte rokken, een jakje zonder schoot, gespijkerde schoenen en een sjovel mutsje op, langs de straten van Londen bezempjes van ruig gespaanderde stokjes lieten uitventen, roepende *Pui proom! Pui proom!* (Buy broom!)

Doch pasquillen daargelaten, vindt gij 't niet een merkwaardig verschijnsel? Een volk uitgeleerd in de wetten van het mechanisme der toonkunst, door natuur begiftigd met het fijnste gevoel voor muzikale schoonheden, geboren voor den zang der dwepende liefde en des gezelligen levens; een volk, rijk in muzikale genieën, die de beschaafde wereld hebben verrukt en in de volgende eeuwen verrukken zullen door hunne grootsche compositiën, die de heldendichten der ouden in woorden schijnen vervangen te hebben in tonen; een volk dus, wiens ooren in de muziek den hoogsten trap van ontwikkeling bereikt hebben, en in het schoone kenmerk van den mensch boven 't dier, namelijk de spraak, de hoofdgeluiden slechts ruwelijk en verward weet te onderscheiden. Vindt gij 't niet wonderlijk, dat dit gebrek het vocalisme onaangeroerd laat en alleen het consonantisme betreft? Vindt gij het een en ander niet merkwaardig, als eene bijdrage tot de kennis der natuur van 't menschelijk wezen in het algemeen en van het organisme onzer zintuigen in het bijzonder? Het verschijnsel bewijst immers dat muzikaal ge-

hoor en taalgehoor, die ons zoo na aan elkander verwant schijnen te zijn, geheel buiten elkander omloopen: want ik herhaal het, de Duitscher verwart de consonanten in het spreken, niet omdat zijn spraakorgaan ongeschikt is, maar omdat zijn taalgehoor in dat opzicht valsch is. De vraag blijft bij mij altijd, of zoodanige tegenstrijdigheid bij de Grieken en Romeinen, wier talen behalve den accent ook nog prosodische kortheid en langheid in de syllaben hadden, mogelijk is geweest?

Ik zal u mijn denkbeeld nog door een enkel voorbeeld trachten op te helderen. Gij ontkent zeker aan HäNDEL geen fijn muzikaal gehoor; en hoe hoorde die groote man het wijde verschil, dat er voor uwe en mijne ooren ligt tusschen *b* en *p*, tusschen *d* en *t?* Hij had lang aan het hof van Sint James verkeerd en was dus wel in de gelegenheid geweest om de beschaafde uitspraak van 't Engelsch, indien hij daar anders ooren voor had, te leeren kennen. Nu had hij op zekeren tijd een dinétje voor drie *barsons* besteld; want hij had een appetijt voor drie man, en om geen zuur gezicht van de kasteleines te krijgen, had hij ook voor drie man eten besteld. Toen hij op het bestemde uur aan tafel verscheen en de waardin hem vroeg, waar de twee andere heeren bleven, antwoordde hij in zijn Engelsch: *I am de gombany!* Het tegenbeeld vertoont ons de groote PIETER NIEUWLAND, dat troetelkind van moeder natuur, wien zij evenwel, om eenig evenwicht in de uitdeeling harer gaven te bewaren, een zeker iets onthouden had. Behalve zijne diepe mathematische studiën was hij een uitmuntend kenner der classieke en nieuwere letterkunde beide; zijn oor onderscheidde zeer fijn de dialectische bijzonderheden in den mond der tafelbedienden van de hertogin van Saxen-Gotha en thuis gekomen vermaakte hij zijne vrienden somtijds met de equivoques, waartoe die wel eens aanleiding gaven; hij was dichter in den waren zin des woords, en als zoodanig laat het rhythmus zijner verzen in vastheid, gemakkelijkheid en lieflijkheid niets te wenschen over. Hoe naauw nu de harmo-

nieuse afloop van den versbouw aan de muziek schijnt verwant te wezen, zoo had hij echter, noch oor, noch gevoel, voor de muziek; hij wist van hoog noch laag in den toon, hij wist van maat noch pompstok te zeggen, en hij verklaarde met zoovele woorden dat het *trappenschuren der meiden en de uitvoering der schepping van* HAYDN op zijn gevoel dezelfde uitwerking deden. Gij vraagt mogelijk hoe ik aan die bijzonderheid ben gekomen? Zij is mij verhaald door de gebroeders JERONIMO en BERNARD DE BOSCH, die PIETER hadden opgevoed; zoo ook door hunnen zwager GERRIT DE VRIES, mijnen gullen wekelijkschen gastheer durende mijn academisch leven, vader van wijlen mijne vrienden ABRAHAM en JERONIMO DE VRIES, die, hoewel iets jonger, met PIETER opgroeiden. En die bijzonderheid is mij bovendien nog bevestigd door een der geestigste en scherpzinnigste menschen-kenners, welke ik het geluk had te leeren kennen; ik spreek van den Deventerschen professor Theologiæ FRANZEN VAN ECK, die tegelijk met PIETER te Leiden studeerde, en wiens humane en niemand kwetsende scherts hem in hunnen dagelijkschen omgang zoo dikwerf gestreeld had. *Uw scherts*, zegt hij in zijn weemoedig lijklied op ANNA PRUISENAER, *Uw scherts*, VAN ECK! *streelt mij niet meer*. En wat ik zelf mocht zien is het voorbeeld van den jeugdigen professor DE HEER, over wiens asch de wetenschap en de vriendschap nog zitten te treuren. De natuur had zijn hoofd en hart uitgerust met alle gaven, om in de studie en samenleving als een eerst licht uit te schitteren zonder iemands nijd op te wekken. Mathematicus en Physicus van beroep, was hij tevens voortreffelijk literator, die de harmonie van den versbouw beide in de klassieke talen en in het Nederlandsch even fijn gevoelde als gelukkig voordroeg. Slechts voor hoog en laag in de muziek, voor wijze of maat was hij volkomen doof, en, zijn voortreffelijk phoneutisch collegie bijwonende, heb ik gezien, dat hij telkens genoodzaakt was om een zijner studenten te hulp te roepen, om te hooren hoe de snaren, met welke hij werkte, gestemd waren.

Die stompheid van 't gehoor voor het zuiver en scherp onderscheiden van taalklanken, indien zij ongeneeslijk is, kan ik niet beter vergelijken dan bij de andere voor de toonkunst, waarmede zoovelen geboren worden. Zij weten noch van valsch, noch van zuiver, noch van maat, noch van wijze: het ligt niet in hunne ziel, dus ook niet in hun gehoor en stem; en alle moeite, ook van den geschiktsten en geduldigsten muziekmeester om het hun te leeren, is verloren. Waar die vatbaarheid daarentegen als eene gave der natuur in den mensch ligt, daar hangt 't alleen van goed onderwijs en zelfoefening af, of hij zijnen wildzang zal blijven kwinkeleeren, dan wel in zijn gekuischt lied de schoonste en schitterendste droombeelden met waarheid en zielveroverende uitdrukking hoorbaar zal maken. Voor hem bestaan maten, accoorden, melodieën, van welke het valsch gehoor geen denkbeeld heeft en ook nooit zal krijgen. Wie daarop uit was zou 't gaan als den man, die de blinden het onderscheid tusschen zwart en wit wilde leeren.

Ja, van de kleuren gesproken; er zijn eenige menschen, doch 't zijn uitzonderingen, wier oog sommige kleuren niet van elkander scheidt. Zij zien wel, maar in de werktuigen van hun oog is een gebrek, waardoor zij b.v. groen met blauw, of rood met geel verwarren. Leer deze menschen nu eens die kleuren onderscheiden, *et eris mihi magnus Apollo!* Doch laat de oogen van alle gebrek vrij zijn, zonder oefening kunt gij hen nooit nauwkeurig zien; want van alle onze zintuigen is er geen ons dierbaarder en daarom ook voor grooter ontwikkeling vatbaar dan juist 't oog. Bedaagde schippers wier oogen op het letterschrift schemeren, zien verre in de hooge lucht een vogel op zijne wieken drijven, waar de jeugdige stedeling nog nauwelijks een stip kan bemerken; ja, zij onderscheiden duidelijk welke vogel het is. Het eeuwig uitzien, het uitkijken naar de onafzienbare kimmen, aan hun beroep verbonden, die oefening heeft hunne oogen zulk een scherpheid medegedeeld. Nog meer klemt deze opmerking bij de beschouwing en waar-

deering van de gewrochten der beeldende kunst. Elk is gewapend met oogen om de voorwerpen buiten hem te zien, maar hij ziet ze oppervlakkig, zonder op de deelen af te dalen. En wat, vraag ik u, weet de groote hoop bij eene schilderij van de zuiverheid der teekening en omtrekken; wat van waarheid in de kleur, van het massieve der beelden en de geestigheid in de uitdrukking der karakters; wat van de harmonie in 't licht of de schikking en éénheid van 't geheel? Dat alles is voor hen verloren, en de bontste prul stellen zij boven het stille meesterstuk van eenvoud en waarheid; waarvan 't genot alleen voor 't geoefend kunstgevoel bewaard is. Wijs hun de grove fout in het misteekende beeld; zij zien haar niet; zet den vinger op de rollende wolken van een Hobbema, zij zien geene beweging hoegenaamd; toon hun het mystische licht der onderwereld in een kruistooneel van REMBRAND, zij zien niets dan grijze en bruingele verwen. ‘Ik heb mijne oogen zoo goed als gij, zeggen zij: gij ziet niet meer dan ik.’ Eerst dan wanneer gij hun een reeks van jaren de teekenpen en het penseel hebt in handen gegeven om de natuur naar waarheid uit te drukken, of hen de schoonheden in de beste gewrochten der beeldende kunsten bij herhaling hebt doen opmerken; eerst dan en niet vroeger zullen zij kunnen zien en genieten wat de kunstkenners gevoelen en genieten.

Mij dunkt, ik hoor u zeggen: Waartoe al die vergelijkingen? Waartoe die ellenlange voorrede voor eene korte preek? Een oogenblik geduld en ik ga ze toepassen op het onderwerp uwer vragen. Even weinig als men goed hooren kan in de muziek of zien in de beeldende kunstwereld, zonder voorafgaande oefening, even weinig zal men de fijne schakeeringen in de taalgeluiden kunnen opmerken zonder het vermogen van zijn taalgehoor daarop dikwerf beproefd te hebben. Wilt gij weten hoe mijn persoontje dat aangelegd heeft, ik ben pedant genoeg om 't u te vertellen.

Hoezeer men mag spreken van Land-Friesch als een dialectus communis, zoo ontdekte ik echter al vroeg, dat wat

men daarvoor hield, bij verre na zoo oud niet was als sommige andere zuster-dialecten van minder bekendheid en uitgebreidheid, die nader aan de taal der oude Friesche wetten kwamen en het verloop in de dialectus communis op vele plaatsen aanwezen. Ook merkte ik door vergelijking van oud met nieuw al spoedig op, dat het taalgehoor der Nederlanders in het stuk van vocalisme, vooral bij de Hollanders, stomper was geworden. Uit het met goud gekroond prijsschrift van een Duitscher kunt gij zien hoe de oude Nederlanders aan de vorstelijke hoven van Europa de muziek, de zangers en de virtuosen leverden, gelijk thans vooral de Duitschers en Italianen. Hoezeer nu de liefde voor de muziek hier te lande nog stand houdt, zoo is de aanleg voor groote wereldberoemde compositiën in de toonkunst bij ons gebroken en achten wij ons gelukkig de meesterstukken van Italië en Duitschland onberispelijk te kunnen uitvoeren. Hand aan hand met deze kwijning in het muzikaal gevoel, ging die in het gevoel voor de welluidendheid, of wilt gij liever, in den zang van 't vocalisme, hetwelk in den mond der Parijsche dames zoo liefelijk is, gepaard. Wat is er b.v. geworden van de korte, maar zachte en mollige *i* die door een consonant wordt gesloten? Immers een schrale hortende klank. Gij hoort dien in Nl. *zich*, se, *licht*, lux, *lid*, membrum, *disch*, mensa, *is*, est. De Duitschers, even fijn van gevoel voor een liefelijk vocalisme, als zwevend en en onbestemd voor het consonantisme, hebben die zachte mollige *i* wel aangehouden in hun *sich, licht, glied, tisch, ist*. De Hindelopers ook mollig *yk*, ego, *ys*, est. Der land-friezen *scyp, hwyt*, verhard tot Nl. *schip, wit*. De stad-friezen *kyp*, pl. *ki-pen, kyn*, (Nimeegsch *kynt*), *wyn;* Nl. *kip*, pl. *kippen, kind, wind*. Lf. *wyn', bynt, wyld, myld*, caet., Nl. *wind, bindt, wild, mild*. Oud-Nl. *kyn, kynnebacken, synne, fonteine der euiger minen* of *mynnen*. Nl. *kin, kinnebakken, zinnen, minnen*. De tegenwoordige land-friezen in de dialectus communis, besmet met het Nederlandsch, in hetwelk zij hooren preeken, zeggen ook al *ik, is, scip* enz., in plaats van *yk*,

ys, scyp. Deze verharding der vocalen gaat min of meer door geheel het tegenwoordig Nederlandsch henen, en hoezeer voor het vergroofd gehoor der tegenwoordige inboorlingen niet stuitend, voor den beschaafden vreemdeling reden genoeg om het Nederlandsch, vroeger de welluidendste der Germaansche talen, voor eene hortende, stroeve, boersche, met een woord onwelluidende taal te houden. En inderdaad schijnt dat voorheen zoo vloeiend en liefelijk vocalisme het lot beschoren te zijn van uitgeleefde planten, wier eenmaal malsche en sappige stelen tot stokkerige stengels zijn uitgedord.

Ik had 't geluk reeds voor een halve eeuw op deze dingen opmerkzaam te zijn, en ben dadelijk begonnen, gelijk anderen op de toonkunst, mijn gehoor op de ware klanken der taalgeluiden te oefenen ten einde een juist denkbeeld van de letters en hare samenstellingen, ook in haar historisch verloop, te kunnen vormen. Ik begaf mij tot de vroegste monumenten, waaruit ik dadelijk bemerkte, dat onze voorvaderen op hun zoo veel ouder en zuiverder standpunt spraakgeluiden kenden en schreven, die in onze hedendaagsche taal zijn verwaterd of geheel verloopen. Doch de grootste zwarigheid lag daarin, om mij zelven goed te hooren, dat is, om mijne eigene uitspraak even goed te hooren en even onpartijdig te beoordeelen of zij uit den mond van een ander voortkwam. Behoorende tot eene eeuw, waarin de fijne puntjes van het taalgehoor der landzaten waren afgeslepen, moest ik mijn eigen gehoor opscherpen om de spraakgeluiden van anderen te kunnen beoordeelen. De woorden loopen in ons eenen cirkel door. Mijn geest stelt ze zich voor gelijk mijne ooren ze gehoord hebben; op zijn bevel brengen mijne spraakorganen ze hoorbaar uit; zij worden opgevangen door de ooren en deze brengen ze tot den geest, waar zij uit voortgingen, op hetzelfde oogenblik terug. Het werk van mijnen geest, dat is, van mij zelven, bestaat dus hierin, om de fouten van het gehoor door het gehoor zelven te controleeren. Want de eerste voorstelling, welke mijn geest van het woord heeft, is uit het gehoor. Dit was het

moeilijkste deel mijner voorgenomene taak. Indien de openbare redenaars hunne eigene spraakgeluiden met juistheid konden hooren en beoordeelen, dan zouden zij ons die jammerlijke voordracht, jammerlijk in alle soorten van vormen, besparen, waardoor zij de bespotting en verveling hunner hoorders zijn. Hooren zij anderen spreken, dan weten zij die grove gebreken in de voordracht, waar zij zelven aan schuldig zijn, zeer goed op te merken en te veroordeelen. Men zegt wel eens in zedelijken zin, ‘het oog ziet van zich af,’ maar in organischen zin kan men ook zeggen, ‘het oor hoort van zich af.’

Bovendien heb ik verscheidene reizen in het buitenland gemaakt, eenmaal naar Italië en bij herhaling in Engeland, Duitschland en Frankrijk. Telkens heb ik overal de taalklanken der verschillende inwoners met al de aandacht die mij mogelijk was, beluisterd, ten einde er het wezen en den hoofdzetel van te bepalen. Doch mijne hoofdstudie in dezen bepaalde zich toch tot het Friesch.

Ik ben, gelijk gij weet, geboren in het hartje van Friesland, op een dorp omgeven van wateren en meren, die het in de vorige eeuw zonder rijweg tot een soort van eiland maakten. Een drukke omgang met de naburige gemeenten was daar niet wel mogelijk; en deze soort van afsluiting behield er menig woord en woordvorm, menig spreekwoord en spreekwijze, die elders tegen stad-friesch gewisseld waren. Het ligt in het middelpunt van Friesland en dus van de dialectus communis, die door minder of meer afwijkende tongvallen aan de zoomen ingesloten wordt; als ten zuidwesten door dien van den zuidhoek, ten noorden der Dongeradeelen en ten oosten der zoogenaamde wouden. Daar heb ik het Friesch met de moedermelk ingezogen en tot mijn twaalfde jaar, wanneer ik te Leeuwarden Grieksch en Latijn ging leeren, ook niets anders gesproken. Als moedertaal was 't Friesch ons huisgezin zoo eigen, dat ik en mijn broeder Dr. EELTJE, die te Leiden en Heidelberg had gestudeerd, zoodra wij de één den ander in 't gezicht kregen, als bij instinct

den mond naar 't Friesch begonnen te zetten. Wij zouden gemeend hebben de één den ander den gek aan te steken, indien wij elkander in 't Hollandsch hadden toegesproken. Doch juist omdat 't Friesch mijne moedertaal was en ik de woorden uit mijnen eigenen mond moest beluisteren, konde ik de omtrekken harer spreekklanken niet juist bepalen, zonder mijn dialect met andere dialecten van 't Friesch in vergelijking te brengen. Om hierin te voorzien ben ik alle dialecten en hunne schakeeringen op de plaatsen zelven nagegaan; terwijl ik overal oude mij onbekende woorden ten platten lande uit de ingewanden des volks ophaalde, heb ik tevens een aandachtig en nauwkeurig oor geleend aan de verschillende uitspraak van vocalen en consonanten. Eerst deed ik zulks bij massa's, bij den tongval van den zuidhoek, van den kleihoek en de zeven wouden; vervolgens bij enkele plaatsen, zoo als Hindelopen, Warns, Workum, Makkum, die zich door oude bijzonderheden, bij de overigen vervloeid, nog kenmerkten. Daarna ben ik overgestoken naar de Friesche eilanden en heb mijne nasporingen in denzelfden geest vervolgd op Marken, in het Friesch *Markerhôf*, waar de spraak wel verhollandscht is, maar de bodem en de levenswijze zooveel heeft van de overoude Friesche strandbewoners, dat men met de beschrijving van PLINIUS in de hand op het denkbeeld zou kunnen komen, dat de Romein zijne teekening naar dat origineel gemaakt had. De oude Hindeloper kleeding, die thans bijna verdwenen is, was niets anders dan de kleeding der Marker mannen en vrouwen, gelikt en verrijkt door de weelde der Hindeloper schippers en vrouwen. Later vertoefde ik eenige dagen op der Schelling, door de bewoners zelven genoemd *Scilige*, waar de dialectus communis van Friesland heerscht, gemengd met oudere woorden uit den tijd van GIJSBERT JAPIX. Ook Ameland zag ik van het eene einde tot het andere en vond er het stad-friesch van Dockum, misschien een gevolg van den invloed der heeren van Ameland, die op het eiland een kasteel en klein hofhoudinkje hadden. Belangrijker dan al die eilanden samen

was mij het eilandje Schiermonnikoog, in de taal der bewoners *Sciermontsje-aich;* daar neemt de taal in eens een onverwachten sprong om de dialecten der noordelijke Friesche eilanden te naderen. Zij zondert zich uit door zulk een vreemd en in het razen van den oceaan gevormd vocalisme, dat de tegenoverliggende vastelands-friezen, slechts met de breedte der tusschenliggende wadden van 't eiland gescheiden, hen bij geene mogelijkheid verstaan kunnen[1)]. Noordelijker heb ik in persoon mijne navorschingen niet kunnen voortzetten, maar ik heb ze op goede aanwijzing van anderen vervolgd. Het oost-friesch van 1691 leerde ik uit het memoriale Linguæ Frisicæ van CADOVIUS MULLER[2)] kennen;

1) Ik kwam daar met wijlen mijnen vriend R. POSTHUMUS bij een ons aanbevolen heer, wien wij vroegen om eens Schiermonnikoogsch te spreken. ‘Dat doen wij eilanders niet,’ hervatte de man, ‘in tegenwoordigheid van vreemden; want die denken dat wij een Jodentaal hebben om hen te verraden.’ Op hetzelfde oogenblik kwamen er twee boeren-arbeiders binnen, die verslag van hun werk deden; ‘wel, mijnheer,’ zeide de man, ‘wat dunkt u van zoo'n taaltje?’ Maar hij zag wonderlijk op, toen ik antwoorde: ‘Het is oud Friesch; en dat en dat hebben ze u verteld.’ Door mijne kennis aan de taal der oude Friesche wetten en de onderlinge vergelijking der andere Friesche dialecten, vooral van hun vocalisme, kon ik dezen voor ongeletterden zoo vreemd klinkenden tongval op het eerste hooren vrij goed verstaan.

2) De volle titel is *Memoriale linguae Frisicae. Darinnen enthalten: Ostfriesische vocabula, verba, etc. Friesische redensarten, wie auch die Ostfriesische munz, Maas, gewichte, zahl mit den kleinen und grossen* 1 *mal* 1 *ein register der meisten Friesischen nahmen, wie auch die fünf hauptstucke des catechismi Lutheri mit der Lehre und formula der beicht und absolution und den symbolis des Concilii Niceni und S. Athanasii, aufgesezt von Johanne Cadovio Müllero, pastore in Stedesdorf*, 1691. Over dit werk volgen nu eenige gerijmde complimenten aan C. MULLER van zijne collegaas, alles samen bevattende in klein 8°. 230 bladzijden, eigenhandig door CAD. MULLER geschreven. Nog volgen in hetzelfde bandje geschrevene stukjes, namelijk:

   1°. *Verzeichniss einiger unbekannten alt Ostfriesischen Wörter*, 1727.

   2°. *Die prophezeyung des bauern in Grönningernland nahmens Jarfke vor dem* 1544 *Jahr.* 1726.

   3°. *Ein nachdruckliches gesicht in Friesland ex Happelii Ottomannischen Bajazeth im* 1622 *Jahr.*

   Als maatstaf der achting, welke de Friesche taalstudie onder de landzalen geniet, mag dienen, dat ik dit belangrijk bandschrift, op de auctie van T.D. WIARDA'S bibliotheek te Aurich, gekocht heb voor 2 gulden, en het handschrift van Jhr. C.G. VAN BURMANIA, bevattende de door hem verzamelde Friesche spreekwoorden en gedateerd 1614, op de auctie van Prof. WASSENBERGH te Franeker insgelijks voor 2 gulden. Men moet zich niet ruineeren!

het latere oost-friesch uit het *Ostfriesisches Wörterbuch van* CIRK HEINRICH STÜRENBERG. Het Saterlandsch kwam ik achter door de reize mijner vrienden Jhr. HETTEMA en Ds. POSTHUMUS naar 't Saterland, opgehelderd en aangevuld door latere navorschingen ook in het landje zelven van Dr. J.F. MINSSEN, Professor aan het Lyceum te Nantes (EHRENTRAUT, Fr. Archiv II. 135). Van geenen der Friesche tongvallen is mij eene zoo goede beschrijving in de handen gevallen als die van het eilandje Wangeroog door EHRENTRAUT, die met een ruimen blik over geheel het Germaansche taalgebied de afgelegenste einden weet saam te knopen en door elkander op te helderen, terwijl hij scherpzinnig de grammaticale eigenschappen van ieder dialect in 't bijzonder aanwijst. Uit zijn voortreffelijk boek, *Friesisch Archiv* getiteld, dat Wangeroog behandelt, kreeg ik ook de eerste grondige kennis van het Helgolandsche Friesch, te merkwaardiger door den heiligen nevel, waarin de sagen der aloudheid deze rots in den Oceaan omhullen. Het dialect der Westkust van Sleeswijk leerde mij het werk van BENSEN kennen, dat van Fôr of Fêr en Amrum de belangrijke bijdrage van CHR. JOHANSEN (Die Nordfriesische Sprache, Kiel. 1862) en eindelijk dat van Sylt het boek van C.P. HANSEN getiteld: *Das Schleswigsche Wattenmeer und die Friesischen Inseln.* (Glogau, 1865.) Ook OUTZEN, MINSSEN, BENSEN en JOHANSEN geven ter loops woorden en spreekwijzen van Sylt op. De reeks dezer Friesche eilanden, thans de kusten der Noordzee omzoomende, en daarvan door wadden gescheiden, sloten zich vroeger met tusschenstanden van smalle geulen bijkans aan den vasten wal, waar ook Friesch gesproken werd; en zij bevestigen dus de historische berichten, dat Friesland zich eenmaal van Vlaanderen uit langs de zeekusten tot aan Jutland uitstrekte.

Een groot deel mijns levens heb ik besteed om de uitspraak van alle deze dialecten scherp te bepalen; ik heb daartoe hare vocalen en consonanten in hetzelfde woord met elkander vergeleken. In gelijken zin heb ik den groep der hierlandsche Friesche dialecten met de Noordfriesche dialecten, het Wangeroogsch, Helgolandsch en Saterlandsch er onder begrepen, op de weegschaal gelegd. Wanneer nu de vraag ontstaat, hoe die of die letter of zulk en zulk eene samenstelling van letteren in het Friesch wordt uitgesproken, dan verbeeld ik mij, op grond der genoemde pogingen om mijn gehoor voor de juiste bepaling der taalgeluiden te zuiveren en op te scherpen, een soort van specialiteit te zijn; ja, indien gij 't niet kwalijk neemt, beeld ik mij in een streepje vooruit te hebben boven dezulken, die dit onderwerp slechts ter loops, bij stukjes en brokjes, en met de uiterste toppen der vingeren hebben aangeroerd. Is er iemand onder hen, die 't beter weet, het is mij en de waarheid wel; wij zullen ons buiten hunne hooge goedkeuring, hoop ik, wel redden.

Ik heb u nu gesproken over de kunst om door het gehoor de minste verschillen in de taalgeluiden op te merken; het is echter nog iets anders tot de oorzaak dier verschillen, die in de verschillende plaatsing en beweging der spraakorganen ligt, op te klimmen. Door het gehoor kennen wij het uitwerksel, door 't gevoel van de stelling der spraakorganen, de oorzaak. Dit laatste is even moeilijk als 't eerste, en het is juist onze vaardigheid in de lees- en schrijfkunst, die de moeilijkheid verwekt. Wij lezen en schrijven van kindsgebeente af, zoodat wij al spoedig de gesprokene letter met de geschrevene, het taalgeluid met zijn zichtbaar teeken vereenzelvigen en verwarren. Stelt gij u een woord voor dan is 't geschreven. Lost gij een woord op het is in de geschrevene letters, dat is, onder willekeurige figuren, die noch met de wording noch met het geluid dier letteren in eenig verband staan. Wij hooren, wij zien de letter, maar wij stellen ze ons niet voor zooals zij in haar noodzakelijk

karakter door de stelling der bewogene spraakwerktuigen wordt voortgebracht. Poog die stelling uit te vorschen en te bepalen, de geschrevene letter schuift er zich in het eigenste oogenblik tusschen in; als een sta in den weg om tot de eigenaardige plaatsing der spraakwerktuigen door te breken, dringt zij zich telkens aan uwe verbeelding als de wezenlijke en ware letter op. Konden wij noch lezen noch schrijven, het zichtbaar letterteeken zoude voor u en mij niet bestaan en zonder eenige verwarring konden wij tot de eerste werking opklimmen. Zonder eenige kennis der werktuigelijke wording des woords, kunnen wij opmerken hoe zekere letteren met elkander wisselen, anderen op zekere plaatsen verdwijnen of gewijzigd worden; de algemeene toon der taalklanken bij eene natie zus, bij de andere zoo klinkt, maar van deze verschijnselen kan niemand eene wetenschappelijke reden geven, dan hij alleen die de stelling en beweging der spraakorganen bij het uitbrengen van elke letter afzonderlijk nagegaan en bepaald heeft. Deze reden klemt nog meer bij de bedenking, dat er veel meer taalgeluiden met al hunne *nuances* zijn, dan de letteren van ons A B kunnen aanduiden. Vandaar dat die letterteekens zoo elastisch zijn en in vele talen eene dubbelde, ja, driedubbelde waarde hebben. Sommige lexicografen, zooals de brave en nauwkeurige SCHMELLER in zijn Beiersch woordenboek, zochten dit gebrek door bijteekens te verhelpen; ijdele poging, die de edele eenvoud van ons schrift wegneemt, zonder ooit de ware nuance van 't spraakgeluid aan te duiden. Wij kunnen die vrij nabij omschrijven, maar er een teeken voor uit te vinden is onmogelijk. Indien dit nu geldt van de levende talen, wat moet het zijn met de doode, welke wij alleen uit de schriftteekens kunnen kennen. Om mij te bepalen bij de levende, in den loop van eenige eeuwen zijn ze, hoewel haar ribwerk vrij ongeschonden bleef, zoodanig veranderd, dat wij onze voorvaderen, indien zij opstonden, zeker niet zouden verstaan. Eilanders, één volk en ééne spraak met de tegenoverliggende oeverbewoners, zijn voor dezen onverstaanbaar, omdat de

taal der eersten door afzondering min of meer stilstond, terwijl die der laatsten door wrijving met de buitenwereld vele wijzigingen doorliep. De geluiden onzer talen op dat vroegere standpunt kennen wij alleen door een schrift, waaruit duidelijk blijkt, dat de eerste schrijvers zich volstrekt geene moeite hebben gegeven om de geluiden duidelijk aan te wijzen, en het over de waarde der letteren in de bijzonderheden, noch met zich zelven, noch met anderen eens waren. Ondertusschen onze taalgeleerden redekavelen uit die schriftteekens of het de taalklanken zelven waren; op grond daarvan vergelijken zij letter met letter in verschillende talen zonder te weten, of beiden er dezelfde waarde aan hechtten; op grond daarvan ontleden zij het woord en brengen het terug tot zijnen oorsprong. Hoewel wij nu met de oude talen niet anders kunnen, zoo zijt gij, hoop ik, evenzeer als ik overtuigd, dat dit min of meer een ruwe arbeid moet wezen, waarvan de uitkomsten alles behalve nauwkeurig afgerond en volkomen zeker zijn, en dat de geleerden, die fier en aanmatigend in de minste bijzonderheden zijn, eigenlijk niet begrijpen met welke gebrekkige teekens der taal zij te doen hebben.

Gij herinnert u dat BILDERDIJK in zijn *Letterschrift* de plaats en beweging der spraakorganen heeft pogen aan te wijzen, en wel met het bijzonder doel om daarin den oorsprong van de figuren onzer letteren terug te vinden. Volgens hem zijn de letters dus schilderijen der spraakorganen in hunne verschillende stellingen en bewegingen. Onze letters hebben met de figuur der spraakorganen niets gemeen, noch zooals zij nu zijn, noch gelijk zij in den oorsprong waren. Wat er overigens in die verhandeling voorkomt is meest, gelijk de taalgeleerdheid van BILDERDIJK in 't algemeen, louter poëzie, maar het is eene soort van poëzie, welke GRIMM, luidens een brief aan mij, niet kon lezen, zonder er altijd iets uit te leeren. Het spijt mij er te moeten bijvoegen, dat het *Letterschrift* de verdienste der oorspronkelijkheid mist, alzoo het hoofddenkbeeld ontleend is aan een

boekje, waarin de Baron VAN HELMONT door koppen met opgesneden strot en wangen, zoodat de spraakorganen zichtbaar zijn, poogt aan te toonen, dat de oude vorm der Hebreeuwsche letteren naar de stellingen der spraakorganen voor elke letter geteekend zijn. De titel van het boekske is: *Een zeer korte afbeelding van het ware natuurlijke Hebreeuwse A. B. C., door den Baron* FRANCISCUS MERCURIUS VAN HELMONT. *Alsmede een verhandeling om de doof geborene te leeren spreken, door* JOHN CONRAD AMMON, *Med. Doct. Amsterdam by* PIETER ROTTERDAM, 1697.

Gij vraagt mij in de eerste plaats, welke de ware uitspraak van het Nl. *heet*, calidus, in het Friesch zij? De Gothen hadden de *ei* in *heito*, koorts. Gelijk de Friezen *di keáld, kjeld* (de koude) zeggen voor koorts, met het oog op de veel onder hen heerschende koude *febres intermittentes*, zoo de Gothen *heito*, hitte, hetzij omdat zij geene koude koortsen in hunne vroegste meer zuidelijke woonplaatsen kenden, hetzij om de hitte waarin de koude koortsen afloopen. Deze *ei*, die noch in het Hd. *heiz* leeft, versmolt misschien tot het Oudsaxische en Oudfriesche *hêt*, Nl. *heet*. De lange *â* in Ags. *hât* verdunde tot *æ* in het st. *hæte*, calor, doch vergrovende tot *o* in Eng. *hot* rees weder op tot *ea* in Eng. st. *heat* (hiet). G. JAPIX gebruikte volgens de toenmalige uitspraak de *î* diphthongisch *hîet*, waar door omzetting uit kwam *heít, hjit*, st. *hjitte*, Nl. *hitte*. Het stad-Friesch heeft de mollige korte *i* in *hyt*, st. *hi-te*, vb. *an-hite* (Lf. *oanhjitje*), Nl. *aenhêten*, heeter worden, in uw woordenboek overgeslagen; *de kachel begint al aen te hêten. Hiit*, calidus, kent noch de stad noch 't land, dan alleen de oliekoekbaksters in de Friesche steden, die hare waar uitventen onder den marktschreeuw *Hiit inde warem! Ooljekoeken hiit!* Het. Oudnoordsch heeft ook de *i*, Isl. *hiti*, calor; *hitna*, calefieri. Gij vraagt mij of het waar is, dat de *ii* in F. *hiit* stellig bewijst, dat de *ee* in Nl. *heeten* zacht is? Ik vraag u welke *i* gij bedoelt, de *íe* in *híet*, de *ii* in *hiit*, of de harde *i* in *hjit?* Een ding weet gij zoowel als ik, dat de *e* in Nl.

heet scherp is. De Friezen laten de *íe*, in de syllabe, waar de accent op valt, dikwerf overgaan in de harde *ji* uit *ei, wiet*, nat, *wjitje*, natten, *wjitte*, nattigheid; *kiet, kjitte*, merda; *sied*, semen, *sjidje*, seminare; *ried*, raad, *rjitsel*, raadsel; *miet*, maat, *mjitte*, meten; Eng. *street* (striit), Lf. *strjitte*. De *j*, half vocaal, half consonant, hetzij uit *i* voor eene vokaal geboren, hetzij epenthetica en dus indringeling, eindigt dikwerf met de primitieve consonant, die haar voorgaat, uit den weg te ruimen; b.v. *djip*, diep; *djûr* (djoer), duur; (hioure) *hjoure*, haver; (hiûd) *hjoed*, ieder oogenblik gewisseld met *jip, jûr* (joer), *jouwer, jûd* (joed). Op dezelfde wijze komen de Franschen aan *jour* uit *diûrnum, diûr, djûr, jûr, jour;* aan *journal*, dagblad, uit *diurnale*. In de Wouden zeide men voormaals zelfs *bjentsjes* voor *bentsjes*, uit *berntsjes*, kindertjes, en *scjipen* voor *scipen*, schepen. Dat gaf verwarring; want in de dialectus communis zijn *bjentjes*, boontjes, uit *beántsjes*, en *scjipen* of *scjippen*, schapen, uit *sciep*, schaap. Ik zeg *scjippen*, omdat 't gebruikt wordt; doch het is bij misbruik. Want *sciep* blijft *sciep* in het pluralis, en wordt het meest gebruikt. Zoo ook Ags. *sceap* en E, *sheep*, ovis en oves.

In éénen adem vraagt gij mij, of het waar is, dat geen echte Fries ooit *wi, mi, bi*, enz. zal zeggen? Het zijn juist de Friezen, zooals de Woudlieden en de Hindelopers, die aan het oude en echte vocalisme meest getrouw bleven, die *mi, wi* en *bi* zeggen. De overigen hebben de halfslachtige diphthong *ij* der Hollanders in *mij, wij, bij*, overgenomen en daarmede geheel de dialectus besmet. Ik noem de Hollandsche *ij* een tweeslachtige of bastaarddiphthong, omdat men van de oud-Nederlandsche *i* uitgaande om tot de diphthong *ei* over te gaan bij *ij*, en dus halverwege, is blijven steken. Misschien is dit wel één der redenen, dat de Hollanders, met name de Amsterdammers, geen onderscheid hooren tusschen *ij* en *ei*. Zij logeeren immers in de *Reizende zon* om den anderen ochtend naar *Oitert te rijzen*.

Nog vraagt gij mij wat er aan het beweren van sommigen is, dat de Friesche infinitiva eindigen op *n*, en dat het

Friesch een onbedrieglijk richtsnoer zou zijn bij de vragen, of men in het Nl. al of niet een *n* te schrijven heeft? Het verwondert mij zeer, dat mij deze vraag gedaan wordt nog na het verschijnen mijner verhandeling over BENDE BENDSENS Spraakkunst van *die Nordfriesische sprache nach der Moringer mundart*, voorkomende in het X^{de} deel van de *Vrije Fries*, en waarvan gij bij dezen een afdruk ontvangt (zie bl. 65). Daaruit kunt gij zien in de handen van welke ellendige grammatici het Friesch somtijds is gevallen. De Friesche infinitieven eindigen in den regel nooit op *n*, uitgezonderd eenige monosyllaba zoo als Oudf. *dua, duan*, Lf. *dwáen*, Oudsax. en Ags. *gangan, gan*, Lf. *géan;* Oudf. *ieva*, geven, *ian* (jân), *ia* (ja), Lf. *jáen;* Ags. *stændan*, Oudsax. *standan, stan*, Oudf. *stonda, stan*, Lf. *stéan*, etc. De overige Oudf. en Lf. verba missen allen de *n* in den infinitivus; de *n* houden de Lf. verba aan als een overblijfsel van de oude ge-rundiale terminatie *ande* om het gerundium uit te drukken. Dit edel onderscheid, hetwelk de oude Nederlanders zoo stipt eerbiedigden, heeft het tegenwoordig Hollandsch, waarin gerundium en infinitivus gelijk zijn, ten eenenmale verworpen.

Gij doet mij nog eene vraag, waarop een volledig antwoord veel langer zoude zijn dan u of mij aangenaam is; ik wil er toch iets van zeggen. Het is de vraag of in de woorden *toán-beyen*, doorn- of bosch-bessen, *boán-amer* (born-emmer) een groote emmer om het stalvee uit te drenken, de ingeschoven *á* niet voor de *r* is in de plaats getreden? In den eersten opslag heeft het er wel den schijn van; vooreerst omdat de *r* een semivocalis is en bij de grammatici van het Sanskrit zelfs geldt voor een vocaal; daarna omdat de Friezen de *r* geen *er*, maar *ar* noemen. Inderdaad is het echter niet zoo. De vloeibare natuur der liquidæ palatinæ *l* en *r* is bekend. Wanneer deze twee vluchtige elementen komen te stooten op een sterker consonant of consonanten, met welke zij verbonden moeten worden uitgesproken, en zulks eenige stremming baart in een dialect, zoo week en op vloeibaarheid en gemak in de uitspraak gesteld als de Friesche, dan

wijkt het zwakke voor het sterke en de *r* verdwijnt. De dorpsnamen *Raard* (Rauwerd), *Baard* (Baduwerd), *Wyt-gaard*, spreekt men uit *Raa'd, Baa'd, Wyt-gaa'd*, zonder dat de vocaal eenige verandering ondergaat, of de *r* een spoor van haar aanwezen achterlaat. Ook de Engelschen spreken *lard*, spek, *bard*, baard, *card, regard* uit: *laa'd, baa'd, kaa'd* (F. kaa't), *regaa't* (F. *regaet*) uit. Gelijk hier niets van de uitgewischte *r* voor *d* of *t* overblijft, zoo ook niet van de *l* in *aa'd, kaa'd, saa't, haa'dt, wâ'den*, voor *âld, kâld, sâlt, hâldt, wâlden*. Mocht gij mij tegenwerpen, dat de verlenging der *a* het overblijfsel der verdwijnende *l* is, zoo antwoord ik, dat de *a* reeds verlengd werd toen de *l* nog op haren post was; immers de oude Hindeloper vorm is *aald, kaald, saalt, haaldt, waalden*. Ook het Nederlandsch werpt daar de *l* weg, doch in wisseling tegen den plaatsvervanger *u* in *oud, koud, zout, houdt, wouden*, voor het in Overijssel nog bloeiende *kold, solt, holdt, wolden*. Om nu tot de *oá* voor de *r*. waar gij naar vraagt, terug te keeren: (born) *boa'n*, een vloed in Friesland en een dorp, *Boá'nster*, Sf. *Boo'nster*, inwoner van het dorp Boorn; nomen patron. *Boo'nstra:* Ags. Oudf. *hona*, F. (hoán-e) *hoánne:* Nl. *koorn*, F. *koa'n*, garst, het graan bij uitnemendheid, omdat de Germanen er bier uit brouwden, *koá'n-mounle*, pelmolen: Nl. *hoorn*, cornu, F. *hoa'n*, (hoán-en) *hoánnen; horn*, hoek, oord, Nl. *ter Horne*, dorpsnaam, Lf. (ter *Hoán-e*) *ter Hoánne;* Sf. *ter Hanne*, Lf. (ter He'n-e) *ter He'nne* uit *ter Herne;* Nl. *Kuyk-horne*, Sf. *Kuk-hoánne* (koek-hoánne); Nl. *morgen*, Eng. *morn*, (MOOrN), *morning* (MOOrN-ING), de *o* verlengd en de *r* zoo goed als verdwenen; Oudf. *môrn*, de *o* lang en daarom gewisseld met *moern*, in de oude wetten van dit ons Friesland; RICHTHOFEN denkt te onrecht, dat de andere wetten wel *morgen* zouden gebruikt hebben, zie Lex. *morn*. G. J. *moarn*, Lf. *moa'n, móa'n*, uit *moorn, moarn*, maar (moán-e) *Goe' moánne*, Eng. *Good morn* of *morning!* Lf. *moá'n-tiid*, uit *moarn-tiid;* Nl. *toren*, turris, dim. *torentje*, Sf. *toá'ntsje*, het vuurtorentje op de haven van Workum. Nl. *gonst*, favor,

Sf. *goánst. Myn goánst noch ta!* woord van verwondering.

Gelijk voor *nr* zoo ook voor *rs* verdwijnt de *r* en wordt *o* tot *oá;* Nl. *borst*, pectus, Lf. *boá'st*, Sf. *büst;* Nl. *barst*, fractura, Sf. *ba'st*, Lf. *boá'st;* Nl. *korst*, crusta, Lf. *koà'ste* Sf. *küste;* Nl. *worst*, farcimen, Lf. *woá'st*, Sf. *wü'st;* Nl. *schoorsteen*, Lf. *scoá'stien*, Sf. *scü'stien;* Nl. *durfde*, audebat, Lf. *doà'ste*, Sf. *düste*. Let wel op, dat de verdwijning der *r* hier in de Stad-Friesche vocaal geene verandering brengt; uit *bürst*, Eng. *bürst; bürst*, Eng. *brüst*, borst; *kürste*, Eng. *crüst, würst* komt immers voort *bü'st, kü'ste, würst*, enz. Zoo is ook *dü'st*, dorst, uit *dürst*, Eng. *thirst*. Voeg hier bij Nl. *pors*, het kleine stekelbaarsje, KIL. Lf. (porske) *poá'sk*, Sf. *pósk*, Hol. *post, pos:* een Friesche in Holland overgeblevene vorm.

De *o* gaat over in *oá* voor *rt*, terwijl de *r* verdwijnt in *bôrt*, Nl. *boert*, Lf. *boá'tje*, spelen als kinders, *boá't-feint*, speelnoot; *Dort* (Dordrecht), Lf. *Doá't;* Ned. *gootling*. Lf. *gokátling;* Ned. *gortich vercken*, sus grandinosus, KIL., Lf. *goá'ttich, hi het it goáttich makke*, hij heeft 't slecht laten liggen; Nl. *hort*, Lf. *hoà't*, stoot, stuiting, wijle tijds, Eng. *hurt;* Nl. *kort*, Lf. *koá't*. Sf. *kü't;* Zweden *lort*, stercus, Lf. *loá'tte*, stercus rotundum, Nl. *loert, drol*, Lf. Warns, *loá'tje*, de keuteltjes der getuierde schapen in een mandje opzoeken; Nl. *moord*, vb. *moorden*, Lf. *moo't*, vb. *moá'dje*, necare, trucidare, maar *moo'tje*, moord en brand schreeuwen; oud-Nl. *noordsch*, feroculus, iracundus; Lf. *noá'dsk, noá'ttich*, norsch en spijtig, maar Lf. *notich*, oppassend; Nl. *oort, oortke*, twee duiten of ¼ van een stuiver., Sf. *oo'ttsje*, Lf. *oá'tsen;* Nl. *poort*, Sf. *poo't*, Lf. *poá'tte;* Nl. *schort*, Lf. *scoá't*, de buitenste en fraaiste vrouwenrok; *roak*, pl. *rokken*, de rokken daaronder; (*stortschaven, storten*, praecipitare; *schaven, schuiven*, currere, conf. KIL. *schaverdijnen*, schaatsen), Lf. *stóa't-scawe*, voortstompelen; Nl. *wortel*, Lf. *woáttel* Sf. *wü'ttel*, uit G. J. *wirtel*.

Gij vraagt of de *a* in de *oá* dezer woorden uit de volgende *r* geboren en daarvoor in de plaats is getreden? Geens-

zins; want die *a* verschijnt even goed voor andere consonanten als de *r*, zonder eenige de minste wijziging in die consonanten te weeg te brengen. Vergelijk onder anderen de *oá* voor de *t* in *grōāt, pōāt, rōāt*, waarvan de *ōā* één vokaal zijnde luidt omtrent als de Fransche *au* in *sauver, mauve;* Lf. *grōāt*, gort, *groat-makker*, grutter, *groátten moal*, grutten meel; *pōāt*, pl. *poátten*, maar *rōāt*, rot, pl. *rotten* en Lf. *poot*, beestenvoet, pl. *poten;* Lf. *kloot*, testiculus, pl. *kloten; kloát-sek*, coleus (*culeus?* Nl. v. *kulle*, testiculus?) Sf. *Hotse*, n. p. v., Lf. *Hoátse;* Oudnl. *korde-wagen*, Nl. *kruiwagen*, Lf. *krode*, dim. *kroátsje* (uit *kroátke*), vb. *kroodje, krōādje, kroádje*, kruien.

Voor de *zz* en *sk:* Lf. *doze* (Nl. *doos*) pl. *doazzen*, dim. *doáske*, Hind. *daze*, pl. *dazen;* Nl. *vorsch*, oud Eng. *frosk*, heden verbasterd in *frog*, Sf. *frósk*, Lf. *froásk;* Ags. *gars*, Lf. (*gærs*) *gæ's*, Nl. v. *gars*, gramen, heden *gras*, Eng. *grass*, Molkweren. *goá's;* Oudnl. *hose*, (Nl. *kous*), Ags. *hose*, idem, Lf. *hoos*, pl. *hoázzen*, dim. *hoáske*, maar *wetter-hoos*, (Nl. *water-hoos*), pl. *-hozen;* Nl. *heusch (hösch)*, Lf. *hoásk;* Pl.d. *hôst*, Nl. *hoest*, Lf. *hoást*, Pl.d. *hôsten*, Nl. *hoesten*, Lf. *hoástje*, Alam. *huóstjan*, GRAFF IV, 1063. Lf. *proásje*, al etende in de spijs met den mond ommoflen: *Di einen proásje yn it kroas um*, de eenden slobberen in het kroos om; Oudnl. *mose-gat*, ostium vel foramen lavatrinæ (Conf. KIL. *mose, mosegat, mosejancken, mosejancker*), Hind. *moázzegat*, de spleet voor in een vrouwenrok, Nl. *moes-janker*, minlustige meisjesgek, Sf. *mûze (moeze)*, Lf. *muósje*, morsen; Zweden *rost*, Nl. (rûst), *roest*, Ags. *rust* Lf. *roást*, vb. *roástje*, Fenni *ruoste*, Oud-zweedsch *rydka*, roest, Lf. *roáskje*, roesten.

Voor de *l* in Nl. *holen*, cavare, *hol*, antrum, Lf. *hool*, idem; Sf. *holing*, sleufje om een' zeeren vinger, Lf. *hoálling;* Nl. *kul van een kerel* (kol), Lf. *koálle*, sul, sukkel; Lf. *kool*, brassica, pl. *koállen, koáltjer*, warmmoesenier; Lf. *kōāl*, carbo, pl. *koállen;* Nl. *meel*, farina, Oudf. *mêl*, Lf. *mool*, farina, *moálker*, grutter, *moál-pude*, meelzakje, Cf. Lat. *molere, mola;* (Lf. *mâl*, mal, *mâle houn*, dolle hond), Lf.

oalje en *oálje, oáljekoeken;* Oudnl. *polle, polleken*, vertex capitis, caput, Lf. *poálle*, infantis caput, *Myn poálle! poálleke!* dulce capitulum; Nl. *ruilen*, Lf. *roálje;* Nl. *school*, Lf. *scoálle*.

Voor de *n* in Ags. en Oudf. *hona*, gallus, Lf. *hoánne*, hoan, (hoánke) *hoánts*, kemphaantje, pl. *hoántsen;* Nl. *kroon*, Lf. *krone*, (kroánke) *kroántsje*, het gouden met steentjes ingeleid slotje, dat de einden van een halssnoer bloedkoralen samenhoudt; Nl. *loonen*, Lf. *loánje* en *leánje;* Eng. *moon*, maan, Lf. *moánne*, maan en maand; Nl. *manen*, Ags. *manigan, manian*, monere, Oudf. *moniga*, Lf. *moanje;* Oudnl. *plonder, plunder*, Nl. *plunjes*, kleederen, Lf. *ploánjes*, Lf. *soon*, dim. *soánke, soántsje*. De ōā voor de tenuis gutturalis *k*, wordt niet *oa*, maar korte *o*, b.v. *fōāk*, pl. *fokken, fokkescoot*, vb. *fokje*, met den fok zeilen; *klōāk*, pl. *klokken, klokswicht;, plōākje*, plukken, *plokhearje*, plukhairen; *pōāk*, pok, collective *di pōāk is dær hus-riem*, de kinderziekte heerscht daar huis aan huis; *rōāk*, pl. *rokken*, dim. *rokje; stōāk*, pl. *stokken*, stok, dim. *stokje*. De *o* die stuit op een *m*, verandert niet, Oudf. *blaem* (blaam) (bij RICHTHOFEN verkeerd *blam*), Hind. *blome*, Lf. *blomme*, pl. *blommen*, vb. *blomkje*, bloeien als appelboomen enz. met bloemen; *droom*, somnium (voor *dréam*), pl. *dromen*, vb. *droomje*; Nl. (klömen) *kleumen*, Lf. *klomsk*, kleumsch, vb. *klomje*, kleumen; Lf. Wouden, *plum* (ploem), dial. comm. *plom*, pluim, pl. *plommen*, vb. *plomkje*; Lf. *tume* (toeme), duim, Lf., Zweden *tomme*, pl. *tommen*, vb. *bitomkje*, beduimelen; Lf. Wouden *scum* (schoem) schuim, Lf. dial. comm. *scom*, vb. *scomje*, schuimen.

Uit deze voorbeelden, welke ik met vele andere kan vermeerderen, zal u genoegzaam blijken, dat de *a* achter de *o* ontstaat niet alleen voor de verdwijnende *r*, maar ook voor *t, s, sk, l, n*, zonder dat deze consonanten eenige de minste verandering ondergaan, en hiermede vervalt van zelven de onderstelling dat de *a* in *oa* een overblijfsel der verdwijnende *r* zoude zijn. En dit te meer, daar er voorbeelden zijn, waarin de *r* aanblijft en toch de *a* achter *o* te voorschijn treedt. Telkens namelijk als de *r* komt te staan voor de

gutturales *g, k, ch*, en door dezen gesloten wordt, verlaat zij hare plaats niet en toch komt de *a* weder achter de *o* te voorschijn, bv. Nl. *borgen*, Lf. *boárgje;* Ags. *furh*, sulcus, Eng. *furrow*, Lf. *foárge* en *fürge*, vb. *foárchje*, incidere sulcos; Sf. *lürke, lorke*, sugere, sorbere, Nl. *lurken*, (Oud-Eng. *lurcher*, zwelge), Lf. *loárkje;* Sf. *klurke*, peuteren, schommelen als water, klokken als 't vocht dat men uit een flesch giet, Lf. *kloárkje, it wetter kloárket di wâlen ut*, het kabbelend water brokkelt de wallen uit; *di piip utkloárkje*, het staartje tabak uit de pijp pluizen, peuteren; *Norch*, dorp in Drenthe, Lf. *Noárger hynstemerke;* Lf. *smorich*, G. J. contracte *smoárch*, morsig, vb. *smoárkje*, morsen; Lf. *scroor*, kleermaker, dim. *scroárke*, vb. *scroárje*, kleermaken, cf Nl. *schroden, schroyen*, prosecare; *schroder*, putator, resecator; Nl. *snaer*, schoondochter, Ags. *snoru*, Oudf. *snora*, Lf. *snoor*, dim. *snoárke*, zwagerin, KIL. *snarre*, nurus; *quade-snarre*, mulier maledica, rixosa, Lf. *snaer*, mulier abjecta; Eng. *to snore*, stertere, (freq. snoreken) Nl. *snorken*, Lf. *snoárkje*, Sf. *snürke;* Ags. *seothan*, coquere, Oudnl. *sóde*, ebullitio, Nl. *zode* visch, *zoodje*, (vb. *sote*, freq. *sot-er*), Oud-E, *sotter*, to boil gently, Lf. (*soderje*, soorje) *soárje;* Ags. *torfian*, werpen, schieten, voortslingeren, Lf. *toárkje*, als jongens met steenen in het water smijten, *umtoárkje*, omslingeren als een oud versleten ding, dat dan hier, dan daar geworpen wordt.

De *r* handhaaft zich voor de *r* der volgende syllabe na de *oa* gesloten te hebben, bv. Ags *bàr*, aper, verres, Eng. *boar*, idem, Lf. *boárre*, kater, voluit Eng. Kent *boar-cat*, beer- d. i mannetjes-kat, Eng. *tom-cat;* Lf. *door*, deur, pl. *doárren;* Oudnl. *gorre*, equus annosus et strigosus, Lf. *fen'e goárre utriden*, van een oud spookpaard uitgereden, d.i. door de koorts uitgemagerd, *guwl um goárre*, de eene oude knol om den andere, d.i. de eene vodde om de andere geruild; F.bor, *por*, garneel, Lf. *poárre*, garneel, kleine deugeniet van een jongen; Lf. *scoárre moárre*, Sf. *scürri-mürje*, Spaansch *churriburri*, fæx populi; *churre*, fæx, Nl. *heffe des*

volks. Churri met een rijmslag verdubbeld in *burri*, het Fransche *bourbe*, zoo als in de taal van Broer CORNELIS *ripsken en rapsken*, Nl. *Jan Rap en zijn maet*. Nl. v. *rap*, scabies. (B. = M. Fr. *samedi*, sa*bba*ti dies; Sp. *canamo*, cannabis, *Jayme*, Eng. *James*, Jacobus, Lat. *multum*, Sp. *bulto*, F. *'n bulte*.) Door de Spaansche soldaten achtergelaten zoo als hun wachtwoord *par el santo*, F. *parlesjantje*, vreemde onverstaanbare taal spreken, en Sp. *en un Ave Maria*, F. *yn ien amery*, in een oogenblik. Nl. Het is *schorremorre*. De Spanjaarden, die de Nederlanders voor *churriburri* uitscholden, ontvingen dien naam in den vorm van *schurrimurri* van hun terug. Verder als Oost-Friesland reisde het woord dus ook niet; althans Noordelijker kwam 't mij in het Plat-Duitsch of Noord-Friesch niet voor. Oostf. *schurremurje*, zegt STURENBURG, p. 238, zoo veel als '*murt* (turfmot) von *schurren*' (heideplaggen om te branden). Zie iets van 't zelfde allooi bij TUINMAN, Fakkel I. 330.

De *r* sluitende het thema der verba, gevolgd door den infinitivalen uitgang, handhaaft zich achter *oa;* b.v. Lf. *boor*. terebra, vb. *boár-je*, boren; Nl. *glorie*, gloria, Sf. *gloorje*, het losdrijvend speeksel dat een tandeloos kind, een afgeleefd mensch of een dronken man ten mond uitvloeit, *de gloorje liep de oude stakker de mon' uut*, Lf. *gloárje*, roem, *flibe*, speeksel, vb. *flypkje*, het speeksel laten loopen: *It bern flypket; it is van it toskjen*. Ags. *gnorn*., simultas, *gnornian*, murmurare, Nl. KIL. *gnorren*, grunnire, Lf. *gnoárje*, ontevreden morren en knorren; Sf. *kore*, kokhalzen, (KIL. *koren, karen*, Fris. vomere), Lf. *koá'rje;* Nl. *porren*, Lf. *poárje;* Nl. *schoren*, Lf. *scoárje;* Nl. *historie*, G. J. *histoárje*, Lf. *stoárje*, vreemd voorval. De *a* in *oa* vervangt hier de plaats niet van de *r*, die aanwezig is.

Er zijn voorbeelden met andere vocalen, die voor de verdwijnende *r* geheel onveranderd blijven. De *r* voor de *s* en na de *æ* wordt in de volgende woorden b.v. weinig of niet gehoord; *bæ's*, Sf. *béa's*, baers; *dwæ's*, Sf. *dwa's*, dwars; *gæ's*, gras; *hæ's*, Sf. *ha's*, hars; Lf. *kæ's*, Sf. *ka's*, kers;

kæ's, Sf. *kéa's*, kaars; *lea's*, laars; *mæ's, mæ'sse*, Sf. *ma's, ma'sse*, marskorf; *wæ's*, Sf. *wa's*, warsch, uit *bærs*, (Ags. *bærs*, en *bears*), *dwærs, gærs,* (Ags. *gærs*,) *hærs, kærs, lears, mærs, wærs*. De verdwijnende *r* laat niets in de vocaal na.

Hetzelfde mag men zeggen van de *a* voor eene gebrokene *r*, b.v. *Harns*, de stad Harlingen, *Warns*, uitgesproken, Lf. *Ha'ns, Wa'ns; Barne*, branden, *harne*, hoek, *narne*, nergens, (Ags. *ne erne*, (nullo loco) nullibi) uitgesproken: Lf. *bá'nne*, Zuidh. *ha'nne*, Lf. *na'ne, nea'ne, nea'nze*.

Ook de *e* lijdt geen last, schoon de sluitende *r* in *rn* gebroken wordt; b.v. *bern*, kind, *herne*, hoek, *kerwentsje*, den snoek met smalle kerfjes besnijden om de lange beentjes te korten, *tsjernje*, kernen, uitgesproken Lf *be'n, he'nne, ke'ntsje, tsje'nje*.

Uit de vorige exempels hebt gij, hoop ik, het bewijs gezien, dat wanneer de *o* een *á* achter zich opneemt voor eene verdwijnende *r*, die *r* niet terugwerkt ter uitbreiding der voorgaande vocaal en dus de reden der elisie niet kan zijn. De *r* kan door haar ruischen de voorgaande *e* doffer maken, gelijk gij hoort in *heer* vergeleken met *been*, maar een *a* in haar plaats stellen kan zij niet. En wat dit nog meer bewijst is de bijzonderheid, dat in soortgelijke plaatsing voor de *r* de *u* een *o* achter zich opneemt, en naar de betrekking der vocalen tot elkander in den regel moet opnemen. Van *à* beginnende, dalen de vokalen neder in deze opeenvolging, *à, o, u;* afdalende krijgt men dus de gewone en gemakkelijke diphthongen, *àu* en *ou*, doch teruggaande daarentegen *oa* en *uo*, ware en sterk geteekende tweeklanken, wier elementen veel meer gebroken en gescheiden zijn dan in *àu* en *ou*. Gij ziet voor uwe oogen, dat zoo *o* de *a* opneemt, de *u* de *o* achter zich halen moet, en dat dit werkelijk het geval is bewijzen u de volgende voorbeelden. *Bûr* (boer), vb. *buórkje* landbouwer, *buórkeri*, landbouw. *Dûr* (doer), duur, vb. *duórje;* Sf. *flûr* (floer) vloer, Lf. verb. *fluórje*, vloeren: Lf. *flier*, vloer, *fliering*, de zoldering onder de hane-

balken boven den waren zolder, vb. *fljirje*, vloeren. Sf. *glûre* (gloere), G. J. *gloerje*, Lf. *gluórkje*, schalksch aankijken. *Húr* (hoer), vb. *huórkje*, hoereeren, pl. *huórren*, meretrices. *Klûr* (kloer), klaauw, pl. *klûren* en *kluórren. Kûr* (koer) korf, pl. *kuórren*, dim. *kuórke*, maar *küür* (kuur), gril, pl. *küren*. Lf. (mûr) *muórre. Lûre* (loere), Lf. *luórre*, platte, weeke en magere kaas van afgeroomde melk. Zie KIL. *loere loereman*. Lf. *snûr* (snoer) vb. *snuórje*, snoeren. Lf. *sûr* (soer), Nl. *zuur*, acidus, vb. *suórje*, zuren. Oudfr. *suth, sud* (soed), zuiden, *suther, suer* (soer), zuidwaarts (*sûr*, soer), Lf. *suor-ein*, boerenhuizen ten zuiden van Grouw. In de Zuidhoeksche dialect klonk *suth*, (Ags. *suth*, adj. *suthern*, australis) als Eng. *south*, adj. *southern*, blijkens *it sou*, het zuiderend van Warns.

Ik herhaal het dat de volgende *r* weder niets tot de geboorte der *o* achter *u* toebrengt, en wel omdat die *o* ook voor andere consonanten verschijnt. Ik beroep mij op de volgende voorbeelden met *d*. Lf. *Blûd* (bloed) bloed, adj. *bluódrich*, bebloed, met bloed bemorst Alam. *bluot, pluot*, GRAFF III. 252. Lf. *Bûd* (boed) bord, Goth. *biuds*, tafel, offertafel, pl. *buódden*. Lf. *Gûd* (goed), adj. *guóddich*, goedaardig, vb. *guódje*, 't iemand naar den zin maken. Lf. *hûd* (hoed), pileus, pl. *huodden*. Lf. *Klüt* (kloet), lange stok boven met een kruk om een bootje voort te duwen, pl. *kluótten*, vb. *kluótje*, het bootje met den kloet voortduwen. Nl. *mûder* (moeder), Sf. *muódder*, Alam. *muoter*, GRAFF II. 709. Lf. *nûd*, de zorg om op eigen gevaar en kosten iets te bewaren of in stand te houden, risico, adj. *nuódlik*, gevaarlijk, vb. *nuódje*, voor eigen risico hebben, voor iets instaan.

De *û*, waar de *uo* uit voortkomt, is gezwollen; waar zij mager en kort is als de Fransche en Nederlandsche *ü*, heeft geene verandering plaats, en dan staat zij in den regel tegen de Hollandsche *ui*, die uit *ü* is, over, b.v. Lf. *bude*, zwelling der huid door stooten, pl. *buden*, Nl. *buidel*, sacculus; Lf. *húd, hûden*, Sf. *hüüd*, pl. *hüden*, Nl. *huid*. Weder voor de *l*, Lf. *bûl* (boel), *buól-guod*, Lf. *kûl* (koel), frigidulus, Alam. *chuoli*,

frigidulus, *kuoljan*, GRAFF, IV. 380, Lf. vb. *kuólje*, koelen. Lf. *pûl* (poel), pi. *puóllen*. Lf. *Rûl* voor *Rûlf, Rûlef;* Isl. *Hrôlfr*, n. p. v. *Ruólke, Ruóltsje*, n. p. f. Nl. *rûst* (roest), Lf. *roast*, vb. *roastje*, roesten. Lf. *scûch*, calceus, pl. *scuón*, Alam. *scuoh, scuch*, GRAFF VI. 418, Goth. *scôh*. Lf. *stûl* (stoel) dim. *stuólke, stuóltsje*, stoeltje. Pl.d. *schûren*, schuren, Lf. *scuórje*. Isl. *tûli*, m. stipes obtusus, Sf. *tülle*, Lf. *tuólle*, een stomp blokje hout aan het eene eind gedekt met een vierkant plankje, waar de boer op zit te melken. Sf. *wûle*, een touw om iets heenwoelen, Lf. *wuólje* idem, doch in den figuurlijken zin van *omwoelen*, d.i. onrustig omwaren, zich omwentelen Lf. *woele*. Sf. *mûze*, morsen, in vuiligheid of water omtasten, Lf. *muósje*. Vergelijk *Mûzel*, een landvloedje in Idaarderadeel, thans zeer onaanzienlijk. Lf. *gûs* (gōēs), gans, pl. *guózzen*, dim. *guóske*.

Doch meer dan genoeg voorbeelden ten bewijze, dat de *r* in de aangehaalde voorbeelden tot de verandering der voorgaande vokaal niet afdoet. Mogelijk vraagt gij mij, waar die *oá* en *uá* dan uit ontstaan? Wie het levend Friesch kent weet dat het accent daar een groote rol speelt, even als in het Engelsch. Het accent verkort, verdunt, of verandert de vokaal; b.v. *â* wordt *a* in Lf. *hân* (hōān), hand, *lân* (lōān), land, wanneer deze monosyllaben, tweesylbig wordende, in het meervoud het accent op het thema krijgen, pl. *hannen, lannen*. De verlengde *aa* wordt korte *a*, door dezelfde oorzaak, in Lf. *daam, dammen; faam*, meisje, *fammen; kaam, kammen; laam, lammen; raam, rammen*. Het tegenwoordig Nederlandsch is geheel ongevoelig voor dien invloed en zegt, *hand, handen; land, landen; dam, dammen; kam, kammen; lam, lammen; ram, rammen*, Dezelfde macht nu heeft van *moat* (moort) *moádje*, van *oat* (oort) *oátsen* (oortsen), van *bûr* (boer) *buórren*, buurt, buren, en van *scûn*, pl. *scuón* gemaakt: want eigenlijk gezegd zijn *oá* en *uó* kort; het zijn in den regel korte diphthongen tegenover eene lange vocaal. De *o* en *u* hebben in *oá* en *uó* niet dezelfde waarde als wanneer zij alleen staan. Door positio reeds verzwakt worden zij door

den stoot des accents, die de volgende *a* en *o* doet opspatten, zoodanig in de schaduw gesteld, dat zij bijkans karakterloos worden. De kortheid der *uó* b.v. in *buórren, snuórje, suórje*, blijkt reeds daaruit, dat een andere dialect daarvoor zegt, *bürren, bür-man, snürje, sürje. Siûrd* (sjoerd) n. p. v. *siürtke* (sjütke), *sjütje*, Sf. *Sjoerdje*. Wanneer de *u* louter verlengd wordt, en niet het vette geluid van *Rûl, mûze* heeft, verdunt zich de klomp tot *ü;* b.v. Lf. *huus* pl. *hüzen; luus, lüzen*, naar de hedendaagsche spelling *loes, luzen, hoes, huzen*. In de monosyllaba *woást, boást*, worst, borst, heerscht geen accent, en dus ook gene werking van het accent, doch daar wordt zijne werking overgenomen door de twee en oudtijds drie vereenigde consonanten *rst* of *st*, dié het geluid van de vocaal als 't ware opkeeren en de *o* in *oá* doen opstuiten. Er zijn enkelde monosyllaben, waarvan b.v. de *o* door een enkelen consonant wordt gesloten, en die hoewel zonder accent de *o* in *oá* veranderen. Doch dit zit in den stoot, waarmede de spreker den imperatieven vorm een ander toeduwt; b.v. Sf. *Ik hoor*. Imperat. *Hoár!* audi! Toen ik voor de eerste maal eene zitting van 't Engelsche parlement bijwoonde, sprak LORD PALMERSTON, en wat ver achter af op de tribune zittende meende ik gedurig *ja! ja!* te hooren; ondertusschen was 't *Heár! Heár!* Hoor! het gewone Engelsche teeken van goedkeuring zooveel als het Fransche *Bravo!* Aan het einde van een Engelsch woord zoo als *father, hear*, wordt de *r* gebroken en op een afstand nauwelijks gemerkt, terwijl door den stoot van den imperativus de *a* opgekeerd en verheven wordt; dus *hiá*, dat ik als *ja* hoorde.

Een man *de la bonne société*, die natuurlijk niet het volk, dat de taal schept, maar de bevolking der salons als oppersten rechter in de taal erkent, hoorde mij eens met mijnen broeder Dr. EELTSJE Friesch spreken. Zijn oor leed zoo veel aanstoot om het telkens terugkeeren van *oá* en *uó*, dat hij eindelijk zeide: Wat een misselijk patois is toch dat boerenfriesch! Ja, hervatte ik, daar is ook nog ander patois, dat zulke misselijkheden heeft, bijv. het bedorven boeren-

latijn. Wat taal is dat? vroeg hij. Dat is de taal, zei ik, van de beschaafde wereld, de taal der diplomatie en der koninklijke hoven, met één woord de taal der mode over Europa, ja, over een groot gedeelte van geheel ons aardbolletje; het is de Fransche taal. Kunt gij dat bewijzen? vroeg hij. Bewijzen? hernam ik; hoor eens, hoe de Franschen de *o*, de *i* en de *e* hebben verhakstukt tot *oa, Antonius, Antoine, Antoáne; Monachus, moine, moáne; Vox, voix, voá; Victoria, victoire, victoáre; Gloria, gloire, gloáre*, Lf. *gloárje;* Nl. *bosch*, Lf. *bòsk*, Fran. *bois, boá; Bibere, boire, boáre; Ligiris, Loire, loáre; Frigidus, froid, froá; Pirum*, peer, *poire, poáre; Pisum, pois, poá; Vices, fois, foá: Spero, espoir, espoár; Tres, trois, troá; Velum, voile, voále; Hœres, hoir, oár*, Nl. *zijn mannelijk en vrouwelijk oir*, Fr. *ses hoirs males et, femelles*.' Ik vroeg den heer, of 't zoo wel was? dat ik hem anders nog wel op eenige dozijnen van soortgelijke bewijzen onthalen kon, ook uit de andere Romaansche talen. Nu ja, zeide hij, dat is dan zoo; maar het klinkt toch mooi en vol in het Fransch! Het geluid, hernam ik, is niet alleen mooi, het heeft iets glorioos. Hetzelfde taalgeluid, dat mooi, vol en glorioos is in het Fransch, is misselijk in het Friesch. *Cum duo faciunt idem non est idem*. Hiermede eindigde deze vriendelijke schermutseling.

Waar zoude ik eindigen indien ik deze vergelijkingen in de andere Romaansche talen ging vervolgen! Het Walachisch alleen zoude mij dan geven b.v. *coaste*, kust, Eng. *coast* uit Lat. *costa; Poarte*, poort, Lf. *poátte*, uit L. *porta; Poame*. uit L. *pomum; Floare* uit L. *florem; Scoale*, Lf. *scodlle*, uit L. *schola; Oamine*, uit L. *homines*, terwijl de *u* vordert *o* in het Ital. *uomo*, L. *homo*. Deze vergelijkingen kunt gij zelf voortzetten aan de hand van DIETZ in zijne voortreffelijke Grammatik der Romanischen Sprachen, I. 127, 136, 138, 140. enz.

Ook is uwer zorg bevolen om de kracht van het accent in het Friesch ter verkorting der vokaal te vergelijken met dezelfde kracht in het Engelsch. Dan zult gij duidelijk de

reden zien, waarom een lange vokaal in het enkelvoud eener syllabe kort wordt in het meervoud. GRIMM zegt te recht, (Gram. I. 388, 2 ed.) dat in het Eng. *child*, kind, *die zutrit einer zweiten sylbe hemmt die production*. Dit is bekend; want *child* luidt *tsjeild*, en pl. *children* luidt *tsjildren*. Maar waarom doet die tweede syllabe zulks? Doet zij 't uit zich zelve? Werkt zij op de voorgaande vokaal door den aard van haar geluid terug? Geenszins. *Child* is éénsylbig; door de toevoeging van den pluralen uitgang *en* of *ren* wordt het tweesylbig en ontvangt als thema den accent, wiens stoot *ei* tot *i* verkort.

Het zal u, geloof ik, steeds gemakkelijker worden, om de diphthongen *uó* en *oá* te verklaren, wat gij meer het Friesche vocalisme in zijn geheel navorscht. Een der algemeenste Friesche diphthongen is thans de *éa*, die ook door het accent op eene eigenaardige wijze verkort wordt. Nog in mijne jeugd hoorde ik oude boeren de beide letters duidelijk uitspreken; het was de *é* in Nl. *Hére, Heer*, met een onmiskenbaren naslag der *a;* later zijn beide geluiden meer tot elkander genaderd en in vele oorden thans tot de *é* in Nl. *heer* versmolten; doch zoodra zij onder den slag des accents komen stuiten zij weder uit elkander. De *é* wordt eene karakterlooze *i* en die *i* wordt *j*, terwijl de *a*, die eerst naslag was, door den stuit van den accent de hoofdvocaal wordt, doch met verandering van *a* in *é*, gelijk haar buurvrouw *e* in *i* overging. Zoo komt uit *béam*, boom, *beámmen, bjemmen;* uit *léan*, loon, vb. *leánje, ljenje;* uit *héal*, half, *heál-wei*, halfweg, *hjel-wei;* uit *téan*, toon, *teánnen, tjennen; wéak*, week, vb. *weákje, wjekje; héap*, acervus, *opheápte, ophjepte fol*, opgehoopt vol; *réak*, rook (hooi), *reákken, rjekken*, enz.

Wanneer gij dit alles hebt overzien en in de bijzonderheden met het Alamannisch (oud Hoogduitsch) aan de eene, en met het vocalisme van de Romaansche talen aan de andere zijde in de bijzonderheden hebt vergeleken, dan zult gij, denk ik, met mij tot een groot besluit komen. De volken die de Romeinsche wingewesten veroverden en zich aldaar

zetelden, waren Germanen; Germanen met Germaansch taalinstinkt, met Germaansche spraakorganen, die op Germaansche wijze de consonanten en vocalen van het Latijn hunner overwonnene onderdanen vervormden en dus in deze metamorphose dikwerf op dezelfde verschijnselen, op dezelfde gewrochten moesten uitkomen als in hunne eigene moedertaal. Hoe taai zijn niet de elementen van zulk een vluchtig luchtwezen als de taal! Toen de Anglen gemengd met Friezen voor meer dan zestien eeuwen van uit de Friezen, die op het vaste land der kusten van de Noordzee bleven, wegtogen en sich in Brittanje, dat zij veroverden, zetelden, spraken de beide broederstammen schier ééne taal. Beider bodem verschilde van toen af evenzeer als de lotgevallen, welke zij in al dien tijd ondervonden; de Engelschen mengden zich met Deensche en Normandische veroveraars, terwijl de terugblijvende Friezen, onwillig om zich met vreemden te verbroederen, in hunne moerassige schuilplaatsen afgezonderd bleven. Onder zoo verschillende omstandigheden ontwikkelde zich beider taal, zoo het scheen om alle sporen eener gemeenschappelijke afkomst uit te wisschen. Ondertusschen, ten spijt van zoo vele en zoo machtige storende omstandigheden, levert die ontwikkeling in menig punt tot onze verbazing dezelfde uitkomsten op. De *ea*, die reeds in de 9de eeuw in het Angelsaxisch uit de *a* geboren was, kende het Friesch in zijne afgezonderde en trage ontwikkeling nog niet in de monumenten der 12de en 13de eeuw, maar zij kwam toch later voor den dag, terwijl de *tsj* en *dzj* uit de *k* en *g* omstreeks dezelfde tijden in beiden te voorschijn traden. Het spraakorganisme van het voorgeslacht ontwikkelde zijne ingeschapene eigenaardigheden bij de verre nakomelingen in dezelfde richting; daargelaten nog die overgroote menigte woorden, die in de afgelegenste oorden en gehuchten bij beide de zustervolken zijn hangen gebleven. Terwijl tronen instorteden en weder verrezen, geslachten en volkeren opkwamen en verdwenen, wist het taalinstinkt, sterker dan die allen, gelijk een onvergankelijk zaad uit onzichtbare en

onbegrijpelijke kiempjes, die in beiden gelijk waren, hare eigene bloemen en vruchten voort te brengen. Quo semel est imbuta recens servabit odorem testa diu.

Eindelijk brengt gij mij dan van den lossen en glibberigen grond der vocalen op den vasten bodem der consonanten. Gij vraagt mij of de *tsj* in zulke woorden als *tsjerke* en *tsjettel* eveneens klinken als in het Hollandsche *tjilpen* en *tjalk!?* Zeer zeker, neen. De *tsj*, die tegen de *k* overstaat, heeft altijd de *s* bij zich. De *s* is de ziel en kern dier samenstelling altijd geweest, en zij is het nog. De dialecten mogen haar berooven van *t*, de *sje* blijft; ja, van *t* en *j* beide, ook dan blijft de *s* alleen op haren post. De Friesche stedelingen gebruiken het diminutivum *bittsje*, beetje, vervormd uit *bit-ke*, als de Engelschen *bit*, beet, *a bit of honey*, een druppel honig; *Geef mij 'n bittsje room in de the!* Ik heb het een paar malen bijgewoond te Amsterdam, dat in eene huishouding, waar een Friesche juffer uit de steden verwijlde, de huisgenoten veel aardigheid hadden aan zulke stad-Friesche diminutiva; zij vonden het een zacht en min of meer naïef geluid, en wilden het telkens nadoen, hetwelk hun echter nooit gelukte. En toch leerde ik 't hen in een oogenblik. Ik liet de familie spellen op deze wijze: zeg *je*. *'Je.'* Zet er een *s* voor. *'Sje.'* Zet er *t* voor. *'Tsje.'* Zet er *bit* voor. '*Bit-tsje,'* en zij spraken het volkomen goed uit. De reden dat zij het niet goed uitspraken was alleen, dat zij de *s* weglieten.

Vraagt gij mij wanneer deze vervorming der *k* is opgekomen, dit kan niemand bepalen. Zeker is het, dat de *k* bij de eerste verschijning van geschreven Friesch zich in de oude Friesche wetten in het kleed der *ts, tz, tzi* begint te vertoonen. Daar leest men *Tzake, tziake*, Nl. *kaak; Tzerke*, Lf. *tsjerke*, Nl. *kerk; Tzielk, tzilik*, Nl. *kelk; Tziesa*, Nl. *kiezen; Tzirlen*, knechten, soldaten, GABBEMA, bl. 3, Lf. *tsjirl*, jongman, E. *churl*, Ags. *ceorl*, homo plebejus, villanus, Nl. *kerel. Tziust*, pels, Oostf. *siust. Tzivia*,

szivia, Sf. *kíwe*, Lf. *kibje*, Nl. *kijven;* de plaatsen dier woorden geven u RICHTHOFEN en WIARDA in hunne woordenboeken.

De Engelschen behandelen de Angelsaxische *c* = *k* volkomen op dezelfde wijze. Eerst hebben zij de *c* geaspireerd, schrijvende *ch;* dat schrift hebben zij behouden, doch de uitspraak vervormd tot *tsj*, die in hunne *pronouncing dictionaries* geschreven wordt *tsh* gelijk aan *tsj*. Want *sh* is bij hun *sje*. Ik geef u de volgende voorbeelden. Ags. *cidan*, contendere, objurgare, E. *chide*, Lf. *tsjitte*. Ags. *caf*, agilis, *ceaf*, palea, Nl. *kaf*, Lf. *tzoef*, G. J. Ags. *ceaca*, maxilla, Ags. Northhumber. *cêc*, E. *cheek*, Oudf. *tsiak*. Isl. *kapp*, fervor animi, æmulatio, *kappi*, fortitudine præstans, heros, Lf. *tsjep*, adj. elegans: Cf. E. *gallant*, fine, well-dressed, highminded, noble. Ags. *ceorl*, E. *churl*, Oudf. *tzirl*, GABBEMA, Leeuw, p. 113, krijgsknecht, Lf. *tsjirl*, jongkerel. Ags. *cin*, E. *chin*, Lf. *kin*. Ags. *cican*, E. *chicken*, Nl. *kieken*. Ags. *ciol, ceol,* navis, *Ceal*, n. p. v., E. *keel* (kiel), Nl. *kiel*, dim. Lf. *tsjalk*, navis onoraria, *Tsjalle, Tsjalling,* n. p. v. eig. schepeling. Ags. *cyran, ceorian*, queri, Nl. *kirren* als de tortels, E. *chirre*, Lf. *tsjiere*, rixari. *Κυριακή*, Scoti *kurk*, E. *church*, Oudf. *tziurk*, Nl. *kerk*, Lf. *tsjerke*, Noordf. *tsjirik*, E. I. 339, Oostf. *tsierk*, C. M. 76. Ags. *cirman*, ejulare, Nl. *kermen*, Lf. *tsjirmje*, (Nl. *tieren?*). Ags. *cyse*, E. *cheese*, Lf. *tsjiis*, kaas. Ags. *ceoscm*, eligere, Nl. *kiezen*, E. *choice*, Oudf. *tziesa*. Ags. *ceovan,* Nl. *kaauwen,* Lf. *kōōgje, kōāye*, E. *chew* (tsjew). Nl. *kokken, kokhalzen*, tot stikkens toe den hals uitrekken om te braken en niet kunnen; *kotsen*, braken, Lf. *kokhalsje* hetzelfde als Nl. *kokhalzen*. De Eng. veranderen de eerste *k* in *tsj* met *to choke* (tsjoke), stikken, als de Nl. de laatste in *ts* met *kotsen*. Zwed. *quæfwa*, suffocare, Isl. *kefia*, id. Goth. *hvapjan* (chwapjan), id. Confer Gal. *choquer*, offendere. Prof. DOZIJ, Oosterlingen, p. 56, geeft *kotsen* een Oosterschen oorsprong.

Ook in het midden der woorden verandert *c* = *k* in *tsj.* Ags. *streccan*, Nl. *strekken*, E. *stretch* (stretsj). Ags. *steccan*,

pungere, Nl. *steken*, Lf. *stekke*, perf. p. *stitsen*, E. *stitch* (stitsj). Ags. *vrecca*, E. *wretch* (retsj), Nl. v. *wraeck*, improbus. Ags *Iæccan*, vincire, comprehendere, E. *latch* (latsj), Lf. *lits, luts*, laqueolus, Nl. v. *lets*, (Flandri *lutsen,* morari, hærere in loco, i. e. retineri?). Ags. *brecan*, E. *break*, frangere, st. *breach*, Nl. *breuk*, Sf. *breke*, p. pf. *broken*, Lf. *brekke*, p. pf *britsen*. Ags. *thæcan,* Nl. *dekken*, E. *thatch*, Lf. *dekke*, p. pf. *ditsen*, Hind. *thitsene*, deken. Goth. *hlahjan*, Lf. *lakje* en *laitse*, Nl. *lachen*. Lf. *luke*, halen, trekken, p. pf. *lütsen,* Oudf. *makia, mekia*, Nl. *maken*, Lf. *meitse*. Ags. *ræcan to*, E. *to reach to*, Lf. *tarikke*, porrigere, p. pf. *rikt*, Nl. *toereiken*, Oudf. *reka, retsia*, toereiken. Nl. *raken,* Lf. *reitse*, præs. *ik reitsje, dou rekkeste, hi rekket*, pl. *wi reitsje*. Ags. *veccan*, Nl. *wekken*, Lf. *wekke*, excitare e somno. Ags. *vœcan*, Nl. *waken*, E. *to wake, watch* (watsj), Lf. *weitse*. Het Saterlandsch heeft *ts* in *tsétel*, ketel; *tsís*, kaas; *tsucen,* Sf. *küken*, E. *chicken* (tsjicken).

Ook aan het einde des woords groeit *ts* uit *k;* b.v. in *ke*, den uitgang der vrouwennamen; *Reonixa, Reonik, Reonts; Ynte, Ynteke, Ynts; Roite, Roitke, Roaits; Rinke, Rints; Meine, Meinke, Meints; Hylke, Hylts; Monne, Monke, Monts; Jikke, Jits*. Verder *hoánne*, haan, dim., *hoánke hoánts*, kemphaantje; *fáem, fáen, fanken, fantsen*, meisje; Ags. *laferk*, E. *lark*, Lf. Workum *larts* (lats), Nl. *leeuwerik*, Lf. *liürk;* Oudf. *munik, monik*, E. *monk*, Lf. *munts* of *muónts*, een groote water- of polderrnolen met zoogenaamden monnikskap.

In het Noordf. en in het Zuidhoeksch van ons Friesland gebruikt men meest *s* of *sj* in plaats van *tsj*. Hoe zachter en weeker de Friesche dialecten worden, hoe meer zij moeilijke samenstellingen van letters ontduiken. Het Stadfriesch b.v. is veel weeker dan het Landfriesch; daarom, als het Lf. voor Nl. *potteken*, thans *potje;* voor *panneken,* thans *pannetje*, zeide *poáttsje, pàntsje*, luidde 't in mijne kindsheid bij de oude Leeuwarders *potze* en *pantze*.

Lf. *tsjerke*, kerk, Oostf. *zirke, zierke*, C. M., Zuidh. *serke*.

Lf. *tsjettel*, ketel, E. *kettle*, Oostf. *tsjittel*, C. M. 48, Zuidh. *settel*. Lf. *tsjerne* (tsjenne), karn, Zuidh. *sarne* (sanne). Lf. *tsjiis*, kaas, Oostf. *tzise* C. M. 14, 71, *Ags. cyse*, Zuidh. *siis*. Lf. *tsjoor*, tuider, Zuidh. *soor, sorje*, tuyeren.

Het Noordf. heeft in den regel *sj* of *s*, b.v. in het dialekt der uiterste eilanden Fôr en Amrum bij CHR. JOHANSEN, *Sark*, 31, 70, 108, kerk, *sark-haaf*, kerkhof, 250, Lf. *tsjerk-hoaf. Sarkspel,* 140, Nl. *kerspel. Seez*, kaas, 108, (BENDSEN, 42, *sæiz*), Lf. *tsjiis*. *Seez*, kaasmaken, 168, Lf. *tsjiisje*, id., op zijn Engelsch met afgekapten infinitivalen uitgang. *Seddel*, 30, ketel (Moringer dialekt *sil* uit *sidel*) ketel, Lf. *tsjettel. Saran*, karn, 133; *sârni* (Zuidh. *sarnje*), 48, 191, karnen. *Sjuuk*, 145, kaak, voor *tsjuuk*, Oudf. *tsiak*.

WANGEROOG bij EHRENTRAUT, I. *Sjef*, 391, kaf, Lf. *tzæf. Sjê'l*, 31, kerel, kærel, karel, Sf. *kéa'del, kéa'l*, Lf.*tsjirl*, Oudf. *tzirl. Sjittel*, 392, II. 70, ketel, E. *kettle*, Lf. *tsjettel*. Sylt bij JOH. 108 (thiarm) *siarm*, Lf. *therm*, darm.

Het Oudf. heeft ook *szin, ziake, szerk*, voor *tsin*, kin, E. *chin* (tsjin); *tsiak*, kaak, E. *cheek* (tsjiik); *tserck*, kerk, E. *church*.

Het Oostf. kenmerkte zich vooral door dezen overgang van *k* tot *s* of *z;* zie slechts de drie volgende voorbeelden. Oudf. *kiust*, pels, rok, zegt RICHTHOFEN, Oostf. *siust*. CADOVIUS MULLER, 106, geeft er eene teekening van, en zegt *Ein kurzer rock der Friesen, davon das sprichwort: In brevi tunica saltat Frisius quasi pica*, met aanhalingen van SUFF. PETRI: ‘Tunica dimidias nates tegens aut non longior quam ad coxas.’ Vergelijk Oud E. *caster*, mantel, en het Romaansche Ital. *cotta*, Fr. *cote, cotte*, E. *coat*.

Nl. *kat*, E. *cat*, pl. *kitten*, felis, Oostf. *ziet, mues-hûn*, felis; (*mues-houn*, canis venator murium) C. M. 20. Isl. *kisa*, felis. Lf. *kys!* Apage te, felis. KIL. *muyshond*, felis.

Nl. *kerel*, Lf. *kea'del,*, Sf. *kea'l*, Oostf. *ziel* (tsiel) mas, manspersoon: *echten ziel*, maritus, echte man. C. M. 21, 41.

Wanneer gij nog een blik terugslaat op het Romaansch,

zult gij zien dat de Franken van de Latijnsche *k* hetzelfde hebben gemaakt, als de Engelschen en Friezen van hunne eigene *k*. Gij weet dat de Latijnsche *k* in het Fransch, zoodra die taal ons geschreven ter kennisse komt, *ch* geschreven en *sj*, als thans, uitgesproken werd, waarover gij DIEZ kunt naslaan, b.v. B. L. *cambire, changer; camera, chambre; canis, chien; catus, chat* (sjat, Oostf. *ziet*); *bucca, bouche; collocare, coucher; siccare, sécher*, en honderd anderen) meer, die ik u niet te noemen heb. Hoe gij 't neemt, in die *ch* heerscht altijd de *s*.

Wij hebben gezien, dat de Engelschen van hunne inlandsche *k* hebben gemaakt *tsh*, schrijvende die echter steeds *ch*. Hoe handelen zij nu met de Fransche en Latijnsche woorden, welke zij na de Normandische verovering in hunne taal hebben opgenomen en een duurzaam burgerrecht geschonken? In sommige spreken zij de *ch* (Lat. *k*) uit *tsj;* b.v. *chaldron, chary, chief, chain, chair, chalice, chalk, challenge, chamber, champion, chandler, channel, chant, chapel, chapter, charge, charity*. Anderen spreken zij uit *sj*, dus omtrent als de Franschen, b.v. *chagrin, chamade, chamois, chancre, chandelier, charlatan, chevalier, chicane, chaise, chaperon, champaign*. Ook hier heerscht de *s*. Hoe ordenloos 't echter toeging, blijkt uit de dubbelde uitspraak van *chandler* als *tsjândler* en van *chandelier* als *sjandelier*. Doch het mooiste is dat er nog andere woorden zijn, waarin de Grieksche *chi;* in hun schrift *ch* is, maar in de uitspraak de waarde van *k* krijgt, b.v. **chamomile, *chaos, *character, *chasm, chimera, *chirurgeon, *choir, *chorus, *chrism, *christen* (krisn), **chyle, *chymist*, (*chamlet*, kemlet).

Indien de *k* wisselt met *tsj*, dan wisselt *g* met *dz;* tenuis *k* met tenuis *t*, media *g* met media *d;* in beide gevallen mist geen *s* of *z*. Nl. *liggen*, jacere, Lf. *lidze*, geassimileerd *lizze;* Nl. *zeggen*, Lf. *sidze, sizze;* Nl. *wieg*, Lf. *widze*, cunæ (conf. Lat. *cunæ* et *cuneus*), Nl. *wigge*, E. *wedge* (wedzj). Gij hoort duidelijk het verschil tusschen *s* en de *z*, die uit

g ontstond, in *lissen*, laqueoli, en het geassimileerde *lizzen*, jacendum; *sisje*, sissen, en *sizzen*, dicendum. Bij de Engelschen verandert *g* ook in *dz;* Nl. *brugge*, pons, Lf. *brigge*, E. *bridge* (bridzj). Isl. *drygia*, patrare, exercere, continuare, E. *drudge*, insudare, famulari. E. dialecten *grog*, iratus, *grogynge*, murmuratio, Halliwell, E. *grudge*. Ags. *lecgan*, Nl. *liggen*, jacere, *leggen*, reponere, ponere, E. *ledge*, stratum. Ags. *logian*, reponere, E. *lodge* (locum concedere) hospitio excipere. Nl. *hegge*, E. *hedge*. Ags. *plegan, plihtan*, spondere, Lf. *plachtje*, contrahere negotium, Oudf. *plegia, pligia*, patrare, solere, E. *pledge*. Lf. *rigge*, dorsum, Scoti *rig*, E. *ridge*, dorsum montis, margo. Ags. *secge*, Zélandi *seck*, Nl. *segge*, Lf. pl. *siggen*, tyfæ palustres minores, carices aquosæ, E. *sedge*. Ags. *slege*, malleus, tudes, Nl. v. *sleghel*, Lf. *slei, slāi*, malleus gravis ligneus, tudes maxima, E. *sledge*.

Niet alle *tsj* zijn in het Friesch geboren uit *k*. Somtijds verscherpen de Friezen de *t* door *s*, gelijk de Duitschers in *zahn, zehn, zahm, zeit* enz. Nl. *tand, tien, tam, tijd*. Oud Sax. *tion*, trahere, Nl. v. *tijden, tyen*, tendere, vergere, Oudf. *tia*, trekken, halen, richting geven, Lf. *tsjæn*. Nl. *tien*. Ags. *tyn, tin*, E. *ten*, Hind. *tæn*, Nl. *tien*, Lf. *tsjien*, decem. Isl. *tiudr, tiodr*, restis qua pecora in pascuis alligantur stipiti infixo, ne vagentur, Flandri *todder*, KIL. '*tudder*, Fris. Nl. *tuyer*' KIL. Oud E. *tether*, E. *tedder*, Lf. *tsjoar*. Sf. *tüge, Dat ken ik niet tüge*, bij die wisseling of ruiling zou ik verliezen, Lf. *tsjuge* (tsjoege). Oud. Sax. *tiona*, nefas, injuria, damnum, piacŭlŭm, vb. *tionian, tiŭnian*, vexare, nocere, injuria afficere, Ags. *teona*, vb. *teonan*, irritare, nocere, calumniari, Lf. *tsjüne* (tsjoene), artem magicam exercere, *tsjûnster, tsjonster*, Oostf. *tsjianster*, venefica. A malitia nociva diabolus quoque Nl. v. dicitur *fiand*, inimicus, Hd. *unhold*, inimicus, satanas, *unholdinn,* inimica, striga, venefica, Nl. *heks*. Ags. *to genen*, Oudf. *toienes, toiens*, Lf. *tsjin*, Sf. (tögen) *teugen*, Nl. *tegen*. In een enkel geval haalt de *s*

de *t* aan, Oostf. *tziugge*, zeug, in plaats van *siugge*, C. M. 83, 84, 19. Zoo ook bij G. J. *tseagje* uit *seagje*, pavere horrere, eigenlijk tremere, heen en weder schudden, van waar de dubbelde beteekenis van serrare, zagen, en febricitare, beven van de koorts, Oud Nl. *saeghe*, febris.

Nu zijn er ook eenige woorden in welke de *ts* of *tsj* overstaat tegen een voormalige *etch;* b.v. Oudf. *therp*, bij lateren *tzerp ind fyelda*, colles et campi. Oudf. *thiania, tienia*, servire, Lf. *tsjinje*. Oudf. *thiuster, tyuester*, obscurus, Lf. *tsjüster*. Oudf. *thik*, densus, spissus, Lf. *tsjok*. Oudf. *thiaf, tief*, fur, G. J. *tsæf*, ed. 2[a] præf. Lf. *tsjæf*. Goth. *thiudo*, volk, Oudf. *thiothe*, Duitsche taal, *tyoesk*, Duitsch, Isl. *thydskr, thyskr*, Duitscher, uit *thiudo* is Lf. *tsjutsk*, Duitsch, *tsjutslân*, Duitschland, uit *thyskr* is Noordf. *tsjiisk*, Duitscher, JOH. 112, Duitsch, 157 enz. *bitsjütte,* beduiden. De scherpe *etch* of *th* geeft in het Friesch (Lf.) *t;* de vraag is nu, of, in woorden als de genoemde, de *ts* onmiddellijk is gesproten uit de *etch*, dan of de *etch* eerst tot *t* wierd, en dat die *t* gescherpt vervolgens tot *ts* is geworden? De eilanders van Sylt en Amrum hebben nog de *etch*, en spreken die uit als de Engelschen; JOHANSEN schrijft de *etch* ook als de Engelschen met *th*, dat wil zeggen, glad verkeerd, Vooreerst is de *etck* één enkele letter, welke zij schrijven met de teekens van twee letters, in plaats van het oude teeken des Runen alfabeths 0|□. Ten andere is de *h* geheel mis; want van eene keelaspiratie of keelconsonant is in de *etch* geen enkel spoor aanwezig; de *etch* is eene poging om met den stand der spraakorganen voor een *t* de *s* of *z* voort te brengen, en uit dezen strijd rijst het gebroken lispgeluid van de *etch*, hetwelk bij de Engelschen nog in levend gebruik is, doch bij de Germaansche stammen op het vaste land is uitgestorven, uitgezonderd alleen de Wangerooger Friezen en die op de eilanden der Westkust van Sleeswijk. Gij ziet dus dat de *ts* of *tz*, die beide de elementen der strijdende poging omvat, een veel juister teeken voor de *etch* zoude zijn dan de *th*, waarvan de *h* geheel aan die poging vreemd is. Nu

geeft JOHANSEN als Syltersch en Amrumsch b.v. op *thjok*, 149, 257, met de uitspraak der *etch,* en de Hindeloper zegt *tok:* is ons *tsjòk* of *tsjük* (tsjoek) nu de onmiddellijke plaatsvervanger van de *etch* in Nf. *thjok*, of is de *ts* een verscherping der *t* in *tok?* Is Lf. *tsjinst* onmiddellijk uit Oudf. *thianost*, en dus *ts* onmiddelijk plaatsvervanger der *th*, of daaruit geboren, nadat *th* tot *t* vervloeid was als in het Hindelopensche *tæænst,* dienst?

Eer ik 't vergeet, het Lf. heeft *tsjoksel*, Nl. *diessel, dissel*, ascia, en dit woord hebben ook de Sylters '*tsjoksel*, Hd. *deichsel*, ein krummer beil.' JOH. 132. *Ts* nu is, of uit de *etch th,* of uit *t;* in beide gevallen heeft de *ts* een *etch* boven zich. Want tusschen de initiale Duitsche of Nl. *d* en de Lf. *t* ligt in den regel etch. Ik herinner u zulks alleen omdat GRIMM in zijn artikel over *deichsel*, dat hij beter *dechsel* spelt, geen *theksel* kende of vermoedde.

GYSBERT JAPIX was de eerste, die in de 18de eeuw het Lf., tot zijnen tijd in het rijglijf der spelling niet gepend, met letters poogde te schrijven. Hij was er genoeg mede verlegen; met het vocalisme gaf hij zich nog al af, maar het consonantisme zwijgt hij van. Hij spelt *tsæf* en *tzæf; tjirl, tzirl* en *tzierl*, kerel; *tjercke, tzierce; tziis*, later *tjies, tziesje; tsjoed*, waar wij zeggen en spellen *tsjoed, tsjüd*, beteekenende volkomen het zelfde als 't Eng. *odd*, zonderling, dwarsch, vreemd of misselijk van zin, kwaad. Daar hecht zich ook de beteekenis aan van oneven, zoowel in *odd,* als in het Zweedsche *udda*, adj. *An odd number*, Zw. *udda tal*, oneffen getal, Goth. *auths*, woest, verlaten, ledig, *authida*, woestijn. Hoe de Friezen aan de *th* of *t* of *ts* in *tsjûd* komen, is mij onbekend. Vergelijk Goth. *thiuth*, het goede, dat volkomen het Lf. *tsjûd* zou zijn, en *unthiuth,* het kwade. Tegen *thiuth* staat niets in de andere Germaansche talen over. GRIMM, Gr. III, 602. Lf. prov. *Di goede mat it mei di tsjoede untjilde*, de goede moet het met den kwade ontgelden.

De slotsom van alles is, in welke vormen gij de *tsj* giet

de *s* blijft altijd over. Heb ik leerlingen, wien spek achter de ooren zit, ik laat hen, ter opscherping van 't gehoor de volgende of soortgelijke woorden dagelijks tien of twintig maal tegen elkander opzeggen:

Tjildich, zacht, kalm en dienstvaardig (E. Kent. *till*, tame gentle) tegen *tsjille*, wiel. *Tjims*, tems, tegen *Tsjomme* mansnaam. *Tjimje*, het hooi met een ronden boom, die langs den grond sleept, bij elkander rijden, tegen *Tsjimke, Tsjamme*, n. p. v. *Téan*, pl. *tjennen*, toonen, tegen *tsjennen* (tsjernen) karnmolens. *Tjirje*, tieren, tegen *tsjiere*, kibbelen. *Tjirk*, een vogel, tegen *tsjerke*, kerk. *Tjirmje*, omkwijnen, tegen *tsjirmje*, kermen. *Tjitte*, mansnaam, tegen *tsjitte*, snappen als kijvende vogeltjes, enz. Zoo gij ooit leerlingen in het Friesch krijgt, dril ze met zulke excercitiën en gij zult goede uitkomsten zien.

Ik kom nu tot eene vraag van u, waarvan de juiste waardeering, even als van de *tsj*, van een zuiver taalgehoor afhangt; zij betreft de uitspraak der Friesche *g*. De Friezen spreken de *g*, die het woord opent, uit met eene opzetting van den wortel der tong naar het gehemelte, en dus met een soort van beknijping des ingangs van de keel, terwijl de Hollanders, en met name de Amsterdammers, haar uitbrengen met hollen gorgel. Hoe lager stand en hoe minder letterkundige opvoeding, hoe dieper en boerscher die *g* uit den strot wordt opgehaald. De Friesche *g* luidt als de Eng. *hard g*, b.v. in *geese* (giis), pl. van *goose* (goes), anser; *geck*, sul, sukkel; *girdle*, gordel, enz., Lf. *goes*, pl. *gies, gek, gurdel* (güddel). De Fransche *g dur* in *gant, guérir, goudron*, komt er ook zeer nabij. Ik kan u twee bewijzen leveren voor het groote verschil tusschen de Holl. en Fr. *g*. Het eerste, dat ik gedurende mijn zesjarig verblijf te Amsterdam dikwerf door beschaafde lieden aan mijne uitspraak der *g* voor Fries herkend ben. Zoo ook aan de harde uitspraak van de *ch* in *schip, schoon, schudden*, die, als men groen uit de Friesche steden komt, aan *k* grenst, even of men zeide *skip, skoon, skudden*. Het andere bewijs kwam

al heel toevallig. Toen ROBERT SOUTHEY, (poët Laureate of England) te Leiden met een zeer been bij BILDERDIJK was gehuisvest, viel hij over de onwelluidendheid der Hollandsche *g*, en vroeg mij of de Friesche *g* even boersch en ongemanierd klonk. Ik antwoordde, dat ik niet wou beslissen over schoonheid, maar wel over verschil, hetwelk groot en uitgemaakt was. Ik las hem daarop eenige regelen uit GYSBERT JAPIX voor, waar de letter *g* herhaaldelijk in terug kwam, en hij verklaarde mij dat hij met die *g*, als zeer nabij de Engelsche komende, vrede had. Het dichterlijk talent van SOUTHEY daar gelaten, was hij een geleerde van rang, die zich in de kennis zoo der nieuwe als oude talen met ijver en nauwkeurigheid had geoefend, en die dus wel op de hoogte was, om over zulke vraagstukken een oordeel te vellen. Inderdaad is deze gorgel- of strot-*g,* behalve het gerikkik der thans verharde en verstokte *i*, een der oorzaken, waarom schier alle vreemdelingen het Hollandsch, dat hun vroeger zoo liefelijk in de ooren klonk, voor eene onwelluidende en onbehagelijke taal houden. Daar de Engelschen den zetel der openende *g hard* onder het verhemelte plaatsen en de Hollanders in den gorgel, kunt gij het onderscheid nooit beter hooren, dan wanneer gij eene Engelsche dame ons oud vloekje van *goddorie* laat uitspreken.

Dit gold de *g* die opent, doch sluitende verscherpt zij zich tot de aspirata gutturalis *ch;* b.v. *éach*, pl. *ea-gen*, oog; *réach*, herfstrag, spinrag, pl. *réa-gen; miich*, neef, kameraad, *mí-gen*, neven, nabestaanden; *stiich*, puistje op 't ooglid, pl. *stígen; wéach*, golf, pl. *wéa-gen*. De gutturalis aspirata is een enkele letter en behoorde ook door slechts één letter te worden geschreven, die bij de ouden de *h* was; doch sedert de *h* is vernederd om niets meer dan een keelblazing (hauch) te beteekenen, heeft de *ch* hare plaats bij ons vervangen. Wat dus in het Ags. *h* geldt, is in 't Lf. *ch*. Dit wetende erkent gij lichtelijk uit de volgende voorbeelden, hoe het Ags. aan het slot der syllaben de *g* van het begin verscherpt. Ags. *belgan*, irasci, pf. *bealh*, pl. *bul-gon;*

beorgan, conservare, pf. *bearh,* pl. *bur-gon; bígan*, flectere, pf. *beah*, pl. *bu-gon;* st. *beorh*, arx, pl. *beor-gas*, gen. *burge, stígan*, ascendere, pf. *stâh*, pl. *sti-gon; svelgan*, deglutire, pf. *svealh*, pl. *svul-gon; seon*, videre, pf. *séah*, pf. *séa-gen*, Lf. *sjean, sjæn*, pf. *séach* en *sæch*, pl. *séa-gen* en *sæ-gen;* Ags. *leo-gan*, mentiri, pf. *léah*, pl. *lu-gon*, Lf. *lie-ge*, pf. *leach*, pl. *léa-gen;* Ags. *fli-gan, fleogan, fleon*, fugere, pf. *fleach,* pl. *flu-gon*, Lf. *fléane*, volare, pf. *fléach*, pl. *fléa-gen*.

Met dezen lossen en openen gorgel der Amsterdammers bij het uitspreken der openende *g*, hangt hunne verlengde *a*, die ook uit den lossen strot diep en breed uitgehaald wordt, ten nauwste te zamen. Terwijl de verlengde Nederlandsche *a* uitvloeit in de zachte suizing der zoogenaamde stomme *e* en alzoo *ée* luidt, houden de Amsterdammers in geslotene syllaben op de *a* aan, en hoe lager hunne stand en opvoeding is hoe dieper en breeder. De Amsterdammer ridder HOOFT dus in het dialekt zijner moedertaal schrijvende spelde te recht *daad, haak, haal, gaarde, maan, maat*, enz. in plaats van Nl. *dáed, háek*, *gáerde, máen, máet*. Het onbegrensde gezag, hetwelk HOOFT zich door zijne Nederlandsche Geschiedenis, vooral ook op het gebied der Nederlandsche taal, had verworven, gepaard met den invloed, dien het machtige en rijke Amsterdam, als het hoofd van den staat, op de overige gewesten der Republiek oefende, heeft langzaam aan *aa* de bovenhand op *âe* bezorgd: ik zeg langzaam, omdat in het laatst der vorige eeuw nog enkele achtbare schrijvers, als PERPONCHER, de *áe* aanhielden, totdat de in 1805 ingevoerde staatsspelling aan *áe* den genadeslag gaf. De breede Amsterdamsche *aa* gaf zich in de pen van HOOFT zoodanig lucht, dat hij ze zelfs schreef in de opene syllaben, als *haave, baaren, kaalis, kaameraar, maaghen, gaapen*. Doch deze twee *a's*, hoewel zuiver Amsterdamsch, *gaapten* de schrijvers buiten de hoofdstad toch wat al te wijd, en zij lieten 't blijven bij ééne *a*, schrijvende *have, baren, kalis, gapen* enz. TEN KATE, die meer dan een halve eeuw na HOOFT kwam, en ook een Amsterdammer, vond de dub-

belde *a* zelfs in geslotene syllaben niet pluis; immers met de voorzichtigheid zijner geloofsgenooten, beweerde hij dat *aa* en *áe* bij hem beiden even goed waren, doch hij was wel zoo wijs, als hij de verlengde *a* in geslotene syllaben zelf had te schrijven, om dan altijd de *áe* te gebruiken. Zie zijne *Aenleiding*, I. 118.

Onze zuidelijke taalbroeders, vreemd aan den boerschen gorgelklank, hadden tot zeer onlangs de eer der echt Nederlandsche spelling van *áe* opgehouden; doch eene nieuwe en ijverige partij onder het jonge Belgie, eenparigheid boven waarheid stellende, werd zichzelve ontrouw en viel onze spelwijze met alle macht toe, ten gevolge waarvan thans de voornaamste Belgische schrijvers de verlengde *a* dubbeld (*aa*) schrijven. Zij hebben in dezen eene dialectische spelling, de spelling van een hoofddialect van Nederland, in plaats der Nederlandsche spelling, welke zij bezaten, aangenomen. Gij begrijpt licht, ik heb er volstrekt niets tegen; ik heb alleen met scherp geteekende lijnen willen omschrijven, wat eigenlijk de spelling met *aa* is. Ik zoude rekenen alle aanspraak op de eer van ook de minste taalgeleerde te zijn, prijs te geven, indien ik aan de hier thuis behoorende liefhebberij deed, om vóór of tegen eene spelling te schrijven en te wrijven met eenen hartstochtelijken ijver, even of 't de zaak gold van haardsteden en altaren; zoo immers doet ook de bevolking der salons, die den man beoordeelen, niet naar zijne inwendige gehalte in braafheid of talent, maar naar den rok, dien hij draagt, en de bekjes, welke mijnheer trekt, als hij zijn compliment maakt.

Gelijk gij weet, heeft één der Vlaamsche redenaars op het jongste Congres te Brugge de *aa* met den grooten naam van J. GRIMM zoeken te dekken, als die de *aa* in plaats der *ée* bij ons wilde geschreven hebben. In het algemeen verbeeld ik mij, dat wij nog niet zoo diep zijn gezonken, dat wij de vreemdelingen moeten vragen, hoe wij onze woorden hebben te spellen. Wat GRIMM betreft, het betaamt mij om met den diepsten eerbied te spreken van dien kolossus, wiens

geleerdheid en geheugen even onbegrensd waren als de geniale blik en *scharfsinn* , met welke hij alle de einden van het groote germaansche taalgebied aan elkander knoopte. Maar GRIMM was een mensch, en hij zelf veel te hoog en edel van zin om te loochenen, dat iets wat menschelijk is hem vreemd was. Zijne zwakke zijde was de staat zijner kennis van het Nederlandsch en de Nederlandsche dialecten wier gaaf consonantisme hem een toetssteen kon zijn, waarop hij de afdwalingen van het verwrikte en verwarde consonantisme van zijn Hoogduitsch en diens dialecten kon beproeven. En wat zijne uitspraak van het Nederlandsch aangaat, dikwerf had ik de eer met hem te kouten, maar nog nimmer hoorde ik hem één enkel Nederlandsch woord goed uitspreken. Nu laat ik 't aan alle onpartijdige bewonderaars van GRIMM over om te bepalen, welke waarde zijn oordeel had over het verschil tusschen de Nederlandsche *aa* en *áe* in uitspraak en spelling beide?

Eindelijk doet gij mij de vraag, of het waar is, dat de Friezen de *g* voor *l* en *r* uitspreken als *j*, zoodat zij zeggen *jlans, jroot* in plaats van *glans, groot?* Bij deze vraag zag ik eerst op, of ik 't te Keulen hoorde donderen. *Jlans, jroot?* Hoe heb ik 't met u? Begint gij een loopje met den ouden heer te nemen? Of spreekt gij misschien van de Berliners, die in den ootmoed en de geloovige godsvrucht hunner harten, onder het orberen van een gebraden gans, elkander zeggen: *Eine jute jans ist, eine jute jabe Jottes?* Ja, waar *Müller und Schultze*, volgens het getuigenis van Kladderadatsch, elkander gedurig spreken van *jloobe, jleich, unjlück, bejraben, jrade, anjriffe, jrosz, jrundlich?* Eigenlijk, mijn vriend, als ik den aard uwer vragen naga, begin ik te gelooven, dat gij naar den bekenden weg vraagt. Een geboren Fries zijt gij niet, dat is waar, maar vier jaar hebt gij in de Birumen verkeerd, tien jaar gewoond op Vogelenzang-State, en later nog een dozijn malen telkens eenige weken achter elkander aldaar verblijf gehouden. Gedurende al dien tijd hebt gij Friesche plattelandbewoners alle dagen

elk in zijn tongval hooren spreken. Wat meer is, gij hebt ze als onvermoeid beoefenaar van het Nederlandsch en de Nederlandsche dialecten met critische opmerking hooren spreken, en Gij zoudt nog niet weten, hoe zij hunne letteren uitspreken? Indien gij 't inderdaad niet weet, bemoei u dan verder maar niet met het beluisteren en de omschrijving der Nederlandsche taalklanken door de letteren van 't A-B. En zoo gij den raad van een vriend wilt aannemen, zet dan telkens, wanneer gij geschoren wordt, een vaderlief op met zeven keelbanden; want zonder die voorzorg zullen uwe muitzieke ooren de muts naar boven wippen en aan den verschrikten scheerbaas verkondigen, dat hij een echten afstammeling van Zijne Majesteit, koning MIDAS, onder het mes heeft.

Maar alle gekken op een stokje, ik heb u nu wat op het papier geklad over de uitspraak van het Friesch, nu moest gij mij ook een boekje drukken over de goede uitspraak van het Nederlandsch. Gij weet dat alle beschaafde Staten van Europa er eene conventioneele taal op nahouden, welke ieder, die aanspraak op beschaving en opvoeding maakt, behoort te kennen, te spreken en te schrijven; een' algemeene taal, welke de sprekers in 's lands-vergaderingen, de kerkleeraars van den kansel, de pleitbezorgers voor de balie laten hooren; ik vraag niet of zulks in het belang der taal zij of van het onderwerp, dat er in behandeld wordt; maar het is zoo, de groote en onwederstaanbare tiran, het gebruik stelt ons in dezen wet. Men wil niet dat een redenaar, zoodra hij den mond opent, zijne acte van geboorte aanplakt; men wil niet, dat ieder al dadelijk hooren kan, dat hij uit Zeeland, uit Groningen of Friesland of van de heidevelden van Twente en Drenthe geboortig is. Om nu dit te voorkomen, bepaalt gij allereerst den maatstaf, naar welken de openbare sprekers zich te regelen hebben; dat wil zeggen, gij raadpleegt de beschaafde kringen van den deftigen burgerstand, welke de meest algemeene en welluidendste uitspraak onder hen zij. Ik zeg deftige,

en zoo gij wilt, hooge burgerstand; want komt gij daar boven, zoo neemt gij licht eene gemaakte en gepronkte uitspraak aan, en daalt gij er beneden, zoo valt gij licht in den dialectischen toon, dien beschaafde hoorders altoos in een openbaren spreker belachelijk vinden. Nergens kunt gij in dezen beter te recht dan bij vrouwen eener beschaafde opvoeding; de spraakorganen der vrouw, even als hare vingers, zijn leniger, fijner en edeler bewerktuigd, kunstvaardiger dan die des mans. Het is daarom eene heerlijke beschikking der natuur, dat zij onze moeder tot onze eerste taalmeesteres aanstelde, en ons taal-instinct zelf erkende de hooge waarde dier verordening, toen het onze eigene taal niet onze vadertaal, maar onze *moedertaal* noemde. Wanneer gij alzoo uwe standaard-uitspraak hebt bepaald, dan onderzoekt gij de eigenaardigheden, waardoor het hoorbare consonantisme en vocalisme beide van Neerlands hoofd-dialecten zich kenmerken, en gij vraagt welke de tint zij, dien deze eigenaardigheden aan de uitspraak van het Nederlandsch mededeelen? En op deze grondslagen zegt gij dan eindelijk, gij Twentenaar, gij Zeeuw, gij Fries spreekt het Nederlandsche woord zóó uit, maar gij moet het zóó uitspreken. Dit is geen gemakkelijk baantje, maar de Engelschen en de Franschen hebben het gedaan[1)], en wij kunnen het ook doen. Als gij WALKER in handen neemt, dan zult gij zien, dat hij begint met de Ieren, de Schotten, de Londenaars te zeggen, ‘gij spreekt het woord zóó uit, maar gij moet het zóó uitspreken.’ Het spreekt van zelf, dat de uitgebreidheid uwer levenstaak geen bijwerk duldt. Gij draagt het Woordenboekje voor de uitspraak van het Nederlandsch dus op aan een ijverig, maar vooral jeugdig taal-geleerde; want jonge ooren zijn in den regel beter dan oude,

1) Zie behalve WALKERS *Pronouncing dictionary* en KNOWLES *Critical pronouncing dictionary* (1850) voor het Engelsch, ook voor het Fransch J. DE MALVEN-CASAL, *Prononciation de la langue Française au* XIXe *siecle*, 1846, en *Traité de prononciation, ou nouvelle prosodie Française par Mad*. SOPHIE DUPUIS, 1836.

indien zij namelijk beide nog ongeoefend zijn. Doch leer hem voor alles zijn eigen taalgehoor op te scherpen en te beschaven; want anderen den waren klank voor te schrijven, dien men zelf niet nauwkeurig weet te onderscheiden, zie, mijn vriend, dat zou niet aangaan. De beroemde WALKER verviel in die fout. Veertig jaren lang was hij te London en in de omstreken aan de huizen der fashionables de wetgever in de uitspraak van 't Engelsch geweest; in zijn *Pronouncing Dictionary*, als in een *Code*, gaf hij er al de voorschriften naar uit, die als een wet van Perzen en Meden geëerbiedigd werden. En evenwel hij had zijne eigene ooren niet genoeg gekuischt; hij hoorde slechts ruwelijk; ja, een enkele maal liet zijn oor zich bedriegen door de letter, welke zijn oog zag, gelijk zijnen bewonderaars door[1)] KNOWLES met menig voorbeeld is aangetoond. Dit voorbeeld behoeft daarom uwen man niet af te schrikken. De domme regel onzer spraakkunstenaars, om nauwkeurig volgens de letter te lezen, en het daaruit geboren bevel der schoolmeesters: ‘Lees zoo als er staat’, heeft de teedere schakeeringen onzer oude taalgeluiden wel doen inkrimpen tot die weinige geluiden, die door 24 letterteekens vertegenwoordigd kunnen worden; doch daaraan is tevens 't voordeel verbonden, dat de taalgeluiden, scherper afgerond en minder talrijk, voor gewone ooren meer bereikbaar zijn; bereikbaarder althans dan de bizarre en onbestemd gekleurde dosch van het Engelsch vocalisme, hetwelk zich in de banden van 't schrift vrij bewogen en ontwikkeld heeft, even of zij niet bestonden. Het ignoreerde als 't ware die banden, en heeft alzoo die groote gaping tusschen uitspraak en schrift verwekt, die onze pedanten, het echte kroost van Madam OBERFLÄCHLICH, zoo gedrochtelijk voorkomt.

De Grieksche dialecten zijn mij in dit onderwerp dikwerf te stade gekomen, en ik kan uwen man wel raden om ze

1) *A critical pronouncing dictionary of the English language* bij JAMES KNOWLES. 1850. p. 10. § 3.

in rekening te brengen. In kunstzin, in de ontwikkeling van de kracht en vaardigheid hunner zintuigen, in de plastische vormen hunner lichamen, waren de Grieken zeker het edelste volk, hetwelk ooit op het tooneel der geschiedenis te voorschijn trad. In rijkdom van vormen en uitdrukkingsmiddelen, of in welluidendheid, kent hunne taal hare wedergade niet. Te weten hoe de Grieken gehoord en gesproken hebben, zal ons gehoor voor de klanken onzer eigene moedertaal opscherpen en veredelen. Zij vielen niet in de domheid van het tegenwoordige pedante en preutsche Europa, om de dialecten als het uitsluitend eigendom van het gepeupel te beschouwen. Zij erkenden het recht der dialecten om te leven en zich voor de verste nakomelingschap te uiten in geschrift, verre boven dat eener conventioneele boekentaal. Elke tongval heeft zijne bijzondere eigenaardigheden, die hem meer dan eenig ander voor een bijzonder onderwerp geschikt maakten; en juist die eigenaardigheden spraken zij aan, om hunne voorstellingen met het eenige ware kleed aan den dag te brengen. In die zoo menigvuldige dialecten van Griekenland nu zien wij ons ieder oogenblik verrast door de zonderlingste letterwisselingen, die den opscherper van zijn taalgehoor ten toetssteen zijn, niet alleen of hij de letter goed heeft gehoord, maar ook of hij de wijze harer geboorte goed heeft begrepen. Tot voorbeeld neem ik de Germaansche *etch*. Ik herhaal dat er geene mogelijkheid voor eene keelaspiratie *h* in dien dentalen medeklinker is[1)]. De *s* is één harer

1) MAX MULLER liet zich door de *h* in *th* verleiden om te zeggen, dat men de tip der tong tegen de punt der boventanden plaatsende en tegelijk den *spiritus asper* (*h*) uitbrengende, de *etch* uitspreekt. Hij had *spiritus sibilans* moeten zeggen. Hij heldert zijn onderwerp op met plaatjes, die den stand van tong en lippen bij 't uitspreken van elke letter aantoonen. Op die figuren is nog al af te dingen; bij de *f*, onder anderen, trekt de figuur de onderlip als een onnoozele sukkel in. Zie *Lectures on the science of language* bij MAX MULLER. Sécond series. 1864. p. 134. Van de eerste series heb ik de uitgave van 1866. *Fifth edition. Revised*.

wezenlijkste bestanddeelen. Heb ik goed gehoord? Reeds bewees ik het uit de zuster-tongvallen; doch ten overvloede vraag ik ook nog aan de Grieken, met welke letter de dialecten hunne (theta) *θ*, die de Germaansche *etch* met eene kleine wijziging gelijk was, wisselden? De Spartanen wisselden de *θ* met de (sigma) *sigma;* Zij zeiden *σιός, σιά* in plaats van *θεός, θεά*, Lat. *deus, dea;* zij zeiden *'Ασάνα 'Ασ□ναι, 'Ασανα□οι* in plaats van *'αθάνα, 'αθ□ναι, 'Αθανα□οι*, en van ons *Athenaeum* zou de Spartaan gemaakt hebben een *Asinéum*[1].

Voor uwen man zal 't ook van belang zijn, nauwkeurig de grenzen te omschrijven, binnen welke zijn onderwerp, *het taalgehoor*, zich behoort te bewegen. Somtijds namelijk, vooral in de klassische talen, die prosodische lengte kennen, is de juiste grens tusschen taalgehoor en muzikaal gehoor niet gemakkelijk aan te wijzen. Onlangs met Prof. COBET sprekende, noemde Zijn Hooggeleerde mij een welbekenden Griekschen taalgeleerde, die HOMERUS las, niet naar de prosodische waarde der syllaben, maar naar het accent; en gij begrijpt, welk een soort van HOMERUS daaruit geboren wordt. De zangrijke rhythmus van den Romeinschen versbouw was voor hem geheel verloren. Hij gevoelde er niets van, en hoorde er dus ook niets van. Het zou wel der moeite waard zijn te weten, of die geleerde ook geen muzikaal gehoor had, om daaruit te gissen, of er tusschen onze prosodische uitspraak van een Grieksch vers en de muziek ook eenig verband zij.

En hiermede, geleerde lettervriend, vaarwel, et provinciam, quam nactus es, bene orna. Na dit lang, al te lang buitenwerk kruip ik weder in mijn tuchthuis en grendel de deur achter mij toe. Daar gij aan het reuzenwerk van een groot woordenboek zijt, verstaat gij die uitdrukking, ook zonder verdere verklaring van

31 Januari 1867.
J.H. HALBERTSMA.

P.S. Ik twijfel niet, of onze wederzijdsche vriend Prof.

1) AHRENS, *de dialecto Dorica*. p. 67.

DE VRIES, die dezen leest en aan u ter hand stelt, zal u met zijn talent en ijver in het opzetten van een regel voor de uitspraak gaarne behulpzaam zijn. Maar gij moet mij goed begrijpen. Ik bedoel geen algemeenen regel van uitspraak, die geldt voor Noord en Zuid beiden. De taal is in beiden wel van één punt uitgegaan; ten tijde van PLANTIJN en KILIAAN was zij nog genoegzaam één. Nadat echter het Nederlandsch gedurende ruim twee eeuwen in het Zuiden als de taal der Paria's is beschouwd en behandeld, en in Noord-Nederland door aanzienlijken zoowel als geringen bij uitsluiting is gesproken, ja, door de edelste vernuften in hunne geschriften ontwikkeld en verheerlijkt werd, is de dialectische gaping tusschen beiden zoo groot geworden, dat geene menschelijke macht, ik laat staan een uitspraakboekje, ooit in staat is om ze weder tot één te brengen. Daarom, gij geeft ons den standaard voor de Noord-Nederlandsche uitspraak, en onze Belgische lettervrienden dien der Zuid-Nederlandsche uitspraak. *Facies ambabus una*, sed diversa tamen, qualem decet esse sororum.

Aanmerkingen van den hoogleeraar J.H. v.d. Palm over de Nederlandsche taal, verzameld uit zijne werken[1].

NALEZING UIT DE SALOMO.

B e e n.

I n s l o k k e n i s h i e r g r e t i g v e r s l i n d e n, gelijk men zulk eene spijs of drank doet, die men na zich neemt als zijn dagelijksch voedsel, zonder aan gevaar of ongeoorloofd-

1) Zie *Taalgids*, D. I.

heid te denken. Zoodanig is ook de zin van ons gemeenzaam spreekwoord, ergens geen been in vinden.' *Sal.* 6, 200.

TUINMAN heeft dit spreekwoord 1,253 en HARREBOMÉE 1, 38. De eerste heeft de beteekenis niet begrepen, die goed is verklaard door Mr. HOEUFFT in zijn *Bredaasch-taaleigen*, en door Dr. DE JAGER in de *Taalgids* 3, 272 als, ergens geen bezwaar in vinden. Over den oorsprong van dit spreekwoord moeten wij echter van beiden verschillen. Het geeft, dunkt ons, eene daad van gulzig inzwelgen te kennen, zonder zich om de beenen te bekommeren, dat toch alleen op verscheurende dieren van toepassing kan zijn. Men denke aan de spreekwijze met huid en haar verslinden.

Bloeijen.

'Men ziet ligtelijk, dat het woord leven hier in een figuurlijken zin wordt genomen, bijkans gelijk wij het woord bloeijen gebruiken: hij zal niet alleen blijven bestaan, het eerste denkbeeld, dat in leven ligt opgesloten, maar hij zal blijven in den zelfden geluksstand, waarin hij zich bevond, ja, hij zal dien uitbreiden en verbeteren, hij zal in voorspoed toenemen en tot een bestendigen bloei geraken.' *Sal.* 4, 127. Vg. *leven*.

Boete.

'- gelijk wij het woord boete voor allerlei straf gebruiken.' *Sal*. 6, 142.

Broeder.

'De woorden vriend en broeder worden in alle talen met elkander verwisseld, en de vriendschap hierdoor vergeleken bij dien naauwen band des bloeds, die de vruchten van hetzelfde huwelijksbed aan elkander verbindt.' *Sal.* 5, 148.

Draaijer.

'Een' mensch, die uit arglistigheid en geveinsdheid voor zijn gevoelen niet uitkomt, en zich met allerlei streken ophoudt, noemen wij een draaijer.' *Sal.* 8, 164.

Dwalen.

'Verdwaald te zijn is in alle talen en bij alle volken het zelfde gezegd, als in zijn ongeluk en verderf te loopen. *Sal.* 2, 321.

Gadeslaan.

V.D. PALM merkt in de *Salomo* 3, 359 aan, dat het woord beschouwen in de Staten-overzetting van *Spreuken* 15, 3 te flaauw is overgezet, en zegt, op voorgang van SCHULTENS, dat het in tweeërlei zin gebezigd wordt 'te weten in dien van bespieden, gelijk men eenen vijand doet, tegen wien men op zijne hoede is, en wiens aanslagen men verijdelen wil; en aan den anderen kant in den zin van bewaken, de wacht houden, gelijk men doet voor datgene, wat ons dierbaar is, of waarvoor ons de wacht bijzonderlijk is aanbevolen. Wij hebben eigenlijk, althans zooveel mij invalt, geen Hollandsch woord, dat hieraan volkomen beantwoordt; het naaste daaraan grenst ons gadeslaan, hetwelk ook in verschillende beteekenissen, ten goede en ten kwade, schoon niet zoo sterk en eigenaardig als het Hebreeuwsche, gebruikt wordt.'

Het Latijnsche speculari komt misschien hiermede eenigzins overeen. Prof. BRILL vat echter het woord gadeslaan in de engere beteekenis van achtslaan op. Zie het *Archief van Nederl. Taalk.* van Dr. DE JAGER, II, 87.

Frivoliteit.

Over de aangename praters handelende, zegt V.D. P.: 'Het voornaamste gebrek, dat men hun te laste kan leggen, is oppervlakkigheid, voorbarigheid in het oordeelen, en hetgeen wij met een verfranscht Latijnsch woord frivoliteit noemen. Ik geloof niet, dat wij hiervoor een goed woord in onze taal hebben; beuzelachtigheid, nietigheid, ijdelheid, drukken het niet geheel uit. Doch het gebrek hoort ook in ons land niet thuis, en is dengenen, die hier en elders, buiten Frankrijk, aan dit euvel hinken, van dáár aangewaaid. Is het wonder en behoeven wij ons te schamen, dat wij daarvoor en voor sommige andere gebre-

ken, als c o q u e t t e r i e , g a l a n t e r i e , geene gepaste woorden in onze taal bezitten? *Sal.* 6, 330.

Teregt beroept V.D. P. zich op het Latijn, waarin het woord door de schrijvers dikwijls wordt gebruikt. FESTUS, v. f r i v o l a zegt: 'frivola sunt proprie vasa fictilia quassa, unde dicta verba frivola, quae minus fide sunt subnixa.' Sterk drukt SUETONIUS zich uit over de rechtspraak van Keizer CLAUDIUS in *Vita* c. 13: modo inconsultus et praeceps, nonnunquam frivolus amentique similis.'

G e z e g g e l i j k

V.D. P. merkt bij *Spreuk.* 13, 10 aan, dat het woord b e r a d e n e n hier een zeer goeden zin geeft. 'Men moet toch hier niet bepaaldelijk menschen verstaan, d i e n a a r r a a d l u i s t e r e n , maar in 't algemeen g e z e g g e l i j k e n , die tegenspraak kunnen verdragen, die het zeer gemakkelijk dulden, dat men van hen in gevoelen verschilt, die het harnas niet aantrekken voor hunne bijzondere begrippen, die, voor overtuiging vatbaar, zich gereedelijk van dezelve laten afbrengen.' *Sal.* 2, 418.

H e r s e n s c h i m m e n .

'Wat zijn onze gedachten, onze voornemens en ontwerpen anders dan schimmen onzer verbeelding, hersenschimmen, gelijk wij zelve ze noemen, zoolang zij niet in uiterlijke daden zich geopenbaard hebben? Die het schimmenrijk der dooden kent, kent ook dat der droomen en hersenbeelden van onzen menschelijken geest!' *Sal.* 4, 25.

H o o g m o e d .

'Ook onder ons is het een gemeenzaam spreekwoord: h o o g m o e d k o m t v ó ó r d e n v a l , en wanneer wij iemand zich bijster zien verheffen boven zijne gelijken, dan voorspellen wij hem reeds in onze gedachten, dat die kwalijk geplaatste hoogmoed niet lang duren, maar een ongelukkig einde nemen zal.' *Sal.* 5, 311.

Dit spreekwoord staat bij HARREBOMÉE 1, 330, die opmerkt, dat het is ontleend aan *Spreuk.* 16, 18. Uit de aanteekening aldaar blijkt, dat het meermalen voorkomt.

Iets.

‘ - doch er is duldt nog eene andere overzetting en verklaring; die namelijk van iets wezenlijks, eene bezitting van naam en waarde, in welken krachtigen zin wij wel eens het woord iets gebruiken, als wij zeggen: het is iets, het heeft iets te beduiden.’ *Sal* 5, 324.

Het Grieksch heeft evenzoo *τί εστιν, τ□ πο□ειν, τ□ λέγειν*, en het Latijn est aliquid.

Insolent.

‘De Latijnen noemen trotschheid en misbruik van magt of rijkdom, insolentia, hetwelk eigenlijk ongewoonheid beteekent, en wanneer wij dus iemand, met het daarvan genomen basterdwoord, insolent betitelen, duiden wij hem eigenlijk aan als iemand, die zich in zijnen staat niet weet te voegen. *Sal* 6, 66.

Van de vele plaatsen bij de Latijnsche schrijvers, vermelden wij eene van CICERO *de invent. rhet*. 1, 28. ‘ - ex arrogantia odium, ex insolentia arrogantia’

Kwaad.

1. ‘- dubbelzinnigheid van het woord kwaad, dat in het Hebreeuwsch, zoowel als in onze taal, niet alleen zedelijk kwaad te kennen geeft, maar ook onheil en ongeluk.’ *Sal*. 3, 33.

2. ‘-twist, verdeeldheid, oneenigheid, eene beteekenis van het woord kwaad, die de Hebreeuwsche taal niet bijzonder eigen is, maar ook in onze en andere talen gevonden wordt; wat is kwaad stoken anders dan tweedragt en onmin zaaijen?’ *Sal*. 2, 271.

Licht.

‘Licht is in 't gemeen een zinnebeeld van vreugde en heil; somwijlen ook wordt het leven met hetzelve vergeleken.’ *Sal*. 2, 387.

Lui.

‘- men bemerkt ligtelijk het overdrevene, het hyperbolische der uitdrukking, doch dit is in de spreuk- of spreek-woordenstijl veeleer eene goede eigenschap dan een gebrek.

Wanneer wij zeggen: hij is te lui, om den eenen voet voor den anderen te zetten, nemen wij dit ook niet in den vollen letterlijken zin der woorden.' *Sal.* 2, 302. Vgl. *bies*.

Nijd.

Vroeger haalden wij het betoog van V.D. P. (*Sal*. 3, 393) aan over den nijd, waarin hij onder anderen zegt: 'nijd is niets anders dan verdriet over het geluk van een ander.' Meesterlijk schetst hij aldaar den treurigen invloed van dit gebrek op de gezondheid, en vermeldt de bekende plaats van HORATIUS, *Epist*. 1, 2, 57.

Invidus alterius macrescit rebus opimis.

Later (*Sal*. 5, 45) over de blijdschap bij eens anders leed, als vermaagschapt aan den nijd, handelende, voert hij een gezegde van den tooneeldichter DESTOUCHES aan:

Vous amaigrissez de l'embonpoint d'autrui.

Ooggetuige.

'- eischt men van een waarachtig getuige niet veel meer, dat hij zegge hetgeen hij gezien, dan hetgeen hij gehoord heeft? Het spreekwoord zegt immers, dat één ooggetuige beter is dan tien oorgetuigen.' *Sal*. 7, 258. HARREBOMÉE heeft dit spreekwoord 1, 233. Het was in de oudheid ook zeer bekend, en de voorrang aan de ooggetuigen toegewezen. PLAUTUS heeft eene zeer belangrijke plaats in de *Trucul*. 11, 6, 6 sqq., alwaar ten slotte,

Pluris est oculatus testis unus, quam auriti decem,
Qui audiunt, audita dicunt, qui vident, plane sciunt.

Verzinnen.

'Verzint eer gij begint was de bondige spreuk onzer vaderen.' *Sal*. 3, 14.

De Latijnsche spreuk: *quidguid agis, respice finem*, heeft dezelfde strekking.

Vetheid.

'In meer dan eene taal is vetheid het zinnebeeld van overvloed en rijkdom.' *Sal*. 2, 370.

Vijand.

'Elk mensch heeft zijne vijanden: dus luidt het

spreekwoord, en het is ook bijna algemeen waar, indien wij slechts dit woord niet in den slechtsten en heftigsten zin opvatten.' *Sal*. 4, 234.

Bij HARREBOMÉE vindt men dit spreekwoord volledіger, 2, 378, 'elk heeft zijne vrienden en vijanden.' In de *Bijlage*, 3, 350, worden nog eenige varianten vermeld.

Vrolijk.

'Wij zeggen van een licht of vuur, dat het vrolijk brandt, wanneer het, wel onderhouden zijnde, helder opflikkert.' *Sal*. 2, 387.

Wegen.

'Als wij iemand juist willen geven, wat hem toekomt, en niet meer, maar ook niet minder, wegen wij het hem toe.' *Sal*. 4, 190.

Zonde.

'Zonde van nalatigheid en bedrijf.' 9 VI *tal*. 83. *Redv*. 4, 94. 'Zonde van onthouding en van betrachting' ald. Over nalaten en onthouden, zie WEIL. *Synon*. 1, 116. In het Latijn noemt men ze *peccata omissionis et commissionis*.

Evenzoo pligten. 'Neen, wij zijn niet geschapen voor zinnelijk genot, maar voor de betrachting van gewigtige pligten, en niet enkel voor ontkennende pligten, dat wij niemand het zijne onthouden, niemands geluk verstoren of zijn onheil vermeerderen; maar voor stellige pligten, om mede te werken tot heil der menschelijke maatschappij, om te arbeiden aan onze zedelijke volmaking.' *Sal*. 3, 160.

Dit artikel verzuimden wij in onze vorige verzameling op te nemen, schoon wij op het woord bedrijf er naar verwezen.

Hoorn, 1867.

Mr. J. PAN.

Kuipen.

De Hoogleeraar M. DE VRIES besprak in het eerste deel van dit tijdschrift de overdragtelijke beteekenis van het woord *kuipen*, waarvan hij de uitvinding aan den dichter

STARTER in zijnen *Frieschen lusthof* toekent, en merkte op dat het later door AITZEMA, als reeds in de taal opgenomen, werd gebezigd. Onlangs vonden wij dit woord, schoon in eene gewijzigde beteekenis, gebruikt door A. VAN DE VENNE in zijn zeldzaam en zonderling boekje: *Sinnevonck op den Hollandschen turf*, in 1034 te 's Gravenhage uitgegeven. Op bl. 45 leest men van een straatrumoer door een kuiper gestild, het volgende

Duijgen buijgen:
Mits kwam daer een Kuijper schooijen,
Met geroep: Wat 's hier te gooijen?
'Dat is seker niet gemalt,
Als een Mensch in duijgen valt!
Dat waerij-mmers (*ware immers*) schijn van schande,
Dat men sticken in een mande
Sou vergaeren. Hola! beijdt;
Beter is het, dat men scheijdt.
Kuijpen kan:
'Kuijpers konnen t' samen lassen,
Slimme stucken aardigh passen.'
Kuijpen mach:
'Kuijpers konnen wonder doen,
Meerder als men kan bevroen.'
Wie rechte Reden buijgt en bindt, die wert voor een verstandigh Kuijper geacht:
Hoort een reijs met sinnen kuijpen,
Stutje tóóren. Gaet eens suijpen
Ginsen over in de Swaen;
Laet jou haspel-morre staen
Kuijpen hecht:
'Kuijpen is een heussche knoeijing,
In beschicking en bemoeijingh,
Kuijpen is het fraeijste werck,
Nae dat ick en ijder merck.'
Door gefleem en Kuijpers vleijen,
Is al 't onbescheijdt gescheijen.

Hoorn, 1867.
Mr. J. PAN.

Het ontstaan der buigingsuitgangen.

Naar MAX MULLER.

Wij zagen reeds, dat de classificatie der Arische talen gegrond is op eene nauwkeurige vergelijking der spraakkunstige eigenaardigheden van ieder harer, en dat het schijnbaar verschil in de uitgangen van het Sanskrit, Zend, Grieksch, Latijn, Keltisch, Teutoonsch en Slavisch moet verklaard worden door de wetten van de klankverandering, die aan ieder dialect eigen is, en de oorspronkelijke algemeene Arische type wijzigde en in zoo vele volkstalen veranderde.

Ook merkten wij op, dat de buigingsuitgangen oorspronkelijk op zich zelf staande woorden zijn met eigene beteekenis en nu doet zich de vraag voor of het mogelijk is, ze hiertoe terug te brengen. Wij komen alzoo op de vroeger gedane vraag: waarom verandert de uitgang *de* in *ik beminde* eene tegenwoordige in eene verledene handeling?

Om daarop te kunnen antwoorden, moeten wij duidelijk het verschil vatten tusschen stamwoorden en afleidingsuitgangen, waardoor zoowel verbuigingsuitgangen bedoeld worden als alles, wat niet tot den stam behoort. Ons oordeel over den oorsprong der taal hangt grootendeels af van onze beschouwing der afleidingsuitgangen in tegenoverstelling van de stammen. Zij, die meenen, dat de taal het voortbrengsel is van onderlinge overeenkomst, gronden hunne redeneeringen hoofdzakelijk op deze afleidingsuitgangen. Zij beschouwen ze als letters of lettergrepen, die geene eigene beteekenis hebben, en als men hen vraagt, waarom de bloote bijvoeging van *de ik bemin* in *ik beminde* verandert, of waarom de bij-

voeging van de lettergreep *rai* aan *j'aime* de kracht van een toekomenden tijd *j'aimerai* geeft, antwoorden zij, dat dit zoo is, omdat in vroegere tijden zekere personen of families overeenkwamen, dat dit zoo zou zijn.

Tegenover deze beschouwing staat eene andere, die de taal voorstelt als een organisch, en bijna als een levend wezen, en hare formeele bestanddeelen verklaart uit eene ontwikkeling of groei aan hare natuur eigen. ‘Talen,’ zoo heet het, ‘ontstaan niet zooals kristallen door aanzetting, maar door eene ontwikkeling als die van planten. Ieder wezenlijk deel der taal bestond even volledig (ofschoon nog niet ontvouwd) in de oorspronkelijke kiem, als de bloemkroon in den knop, eer de samenwerkende invloeden van zon en lucht haar hebben doen ontluiken.’

De Taalkunde neemt geene van beide beschouwingen aan. Stelt men zich een congres voor om gepaste teekens vast te stellen voor naamvallen, geslachten, getallen, personen, tijden en wijzen, dan ligt het voor de hand, dat, indien zulke afgetrokken onderwerpen besproken konden worden in eene taal, die buigingsuitgangen miste, er geene aanleiding toe bestond het eens te worden over meer volmaakte middelen om te kunnen beraadslagen. En van de meening, dat de taal, of liever, dat de naam- en werkwoorden een innerlijk beginsel van wasdom bezitten, is niets anders te zeggen, dan dat zij onbegrijpelijk is. Men kan zich de taal voorstellen als een voortbrengsel, maar niet als eene zelfstandigheid, die zich zelve kan voortbrengen.

De Taalkunde heeft echter niets uit te staan met bloote theorieën, hetzij begrijpelijk of niet. Zij verzamelt feiten, en nu is haar doel, van die feiten, voor zoover mogelijk, rekenschap te geven. In plaats van de buigingsuitgangen in 't algemeen te beschouwen, hetzij als conventioneele teekens, hetzij als natuurlijke uitwassen, beschouwt zij iederen uitgang op zich zelf; stelt zijn oorspronkelijksten vorm vast door middel van vergelijking, en behandelt dan die oorspronkelijke lettergreep, zooals ieder taaldeel - namelijk

als iets, waarmede men oorspronkelijk een denkbeeld wilde uitdrukken.

Of wij in staat zijn de oorspronkelijke beteekenis van ieder taaldeel te ontdekken, is eene geheel andere vraag, en het moet terstond toegegeven worden, dat verscheidene spraakkunstige vormen, na tot hunne oorspronkelijke gedaante terug te zijn gebracht, nog steeds onverklaard zijn. Maar ieder jaar worden er nieuwe ontdekkingen gedaan door nauwgezette redeneering en gevolgtrekking. Voortdurend worden wij gemeenzamer met de geheime wegen der Taal, en er is geene reden om te twijfelen, dat eindelijk de spraakkunstige ontleding even gelukkig zal zijn als de scheikunde. Ofschoon de spraakkunst in de latere tijdperken der Taal er als eene wildernis uitziet, is zij oorspronkelijk veel eenvoudiger, dan men algemeen veronderstelt. Wat toch is de spraakkunst anders dan verbuiging en vervoeging. In den beginne kan verbuiging niet anders zijn, dan de samenstelling van een naamwoord met een ander woord, dat getal of naamval te kennen gaf. Hoe men het getal uitdrukte zagen wij vroeger[1]. Eene dergelijke verrichting leidde tot de vorming der naamvallen.

Zonder Chineesche, Sanskritsche, Grieksche en Latijnsche woorden onderling te vergelijken, is dit laatste niet te bewijzen, en daarom willen wij ter verduidelijking van het gezegde, alleen het volgende opmerken. Men kan in 't Nederlandsch ‘de eere Gods’ en ‘geef Gode de eer’ verwisselen met ‘de eer van God’ en ‘geef de eer aan God.’ In de laatste zinnen hebben *van* en *aan* eene bepaalde beteekenis, en zoo waren de lettergrepen, waarvan de *s* en de *e* overblijfsels zijn, ook eens woorden, die eene plaats aanwezen: het eene *ergens van daan*, het andere *ergens naar toe*. Zij werden evenwel achter het naamwoord geplaatst, gelijk wij *van* en *aan* er voor plaatsen.

Wat van toepassing is op de naamvallen, is het evenzeer

1) *Taalgids*, D. VIII, bl. 178.

op de buigingsuitgangen der werkwoorden. Het moge moeilijk schijnen b.v. in de persoonsuitgangen *s* en *t* van het Latijnsche *amas, amat* enz. (gij bemint, hij bemint) de juiste voornaamwoorden, die bij het werkwoord gevoegd werden, te ontdekken: het ligt in de rede, dat die uitgangen oorspronkelijk in alle talen dezelfde waren - namelijk persoonlijke voornw. Wij mogen verlegen zijn met de uitgangen van ‘du bemins’ en ‘hij bemint,’ waarvan de *s* en *t* nauwlijks voor hetzelfde te houden zijn als *du* en *hij;* indien wij slechts al de Arische dialecten naast elkander plaatsen, zullen wij zien, dat zij terugwijzen op een oorspronkelijk stel uitgangen, die er gemakkelijk toe te brengen zijn hunne eigene geschiedenis te vertellen.

Om dit te verduidelijken zullen wij een denkbeeldig geval schetsen van eene hedendaagsche woordvorming, omdat wij dan de ingewikkelde en wonderlijke bewegingen der Taal in een helderder daglicht kunnen beschouwen.

Veronderstellen wij, dat een aanzienlijk gedeelte van de vrijgemaakte slaven in Noord-Amerika verhuist, om alle gemeenschap met de vroegere meesters af te breken. Veronderstellen wij verder, dat deze menschen gebruik maken van de lessen in hunne slavernij opgedaan en daardoor op hunne wijze tot beschaving komen. Dan is het mogelijk, dat eenige eeuwen later een nieuwe LIVINGSTONE onder de afstammelingen der Amerikaansche slaven eene taal, letterkunde, wetten en gebruiken vindt, die eene treffende overeenkomst hebben met die van zijn eigen land. Welk een belangwekkend vraagstuk voor een historicus en ethnoloog van later dagen! Nogtans zijn er, in de vroegere geschie denis der wereld, vraagstukken van even groot belang, die door den taalgeleerde opgelost zijn, of het zullen worden.

Nu mag men aannemen, dat een nauwkeurig onderzoek van de taal dezer afstammelingen van slaven voldoende zou zijn om hunne geschiedenis van vroegere tijden met volkomen zekerheid te bepalen, zelfs al hadden geene geschreven bescheiden en geene overlevering het verhaal hunner slavernij

en verhuizing bewaard. Zonder twijfel zouden in den beginne de draden op eene hopelooze wijze verward schijnen, en even als de zendelingen thans van pas ontdekte talen de vreemdsoortigste feiten mededeelen, zouden de geleerden van Europa dan ook in verbazing worden gebracht, door oogenschijnlijk onverklaarbare berichten. Zoo zou men vernemen, dat het bevestigend bijwoord *ja* in die nieuwe Afrikaansche taal gelijk was aan het Engelsche *yes*, maar dat men er eene *r* bijvoegt, als men het tot een man, en eene *m* als men het tot eene vrouw zegt.

Wat zal nu de taalgeleerde te doen hebben, als die vormen *yesr* en *yesm* tot zijne kennis gebracht worden? Hij moet ze langs historischen weg zoo ver mogelijk terugbrengen, tot hun meer oorspronkelijk type, en indien hij hun verband met *Yes Sir* en *Yes Ma'm* had ontdekt, zou hij aanwijzen, hoe zulke samenstellingen waarschijnlijk in een plat dialect ontstaan. Na het *Yesr* en *Yesm* van de vrije Afrikaansche negers tot het taaleigen hunner vroegere Amerikaansche meesters terug te hebben gebracht, zou de afleidkundige onderzoeken, hoe het kwam, dat uitdrukkingen als *Yes Sir* en *Yes Madam* in Amerika werden gebruikt. Niets overeenkomstigs vindende in de talen der oorspronkelijke bewoners van Amerika, zou hij, door eene bloote vergelijking van woorden tot de talen van Europa worden gebracht, en hier het eerst tot de taal van Engeland. Al waren er geene historische oorkonden bewaard gebleven, dan zouden nog de gedenkschriften der taal aantoonen, dat de blanke meesters, wier taal de vrije Afrikanen gedurende hunne slavernij aannamen, oorspronkelijk Engelschen waren, en binnen zekere grenzen zou het zelfs mogelijk zijn den tijd te bepalen, waarop de Engelsche taal naar Amerika werd overgebracht.

Dat die taal na de eeuw van CHAUCER († 1400) in de nieuwe wereld was gekomen, zou hieruit blijken, dat CHAUCER twee bevestigende bijwoorden had *Yea* en *Yes*, waarvan hij met onderscheid gebruik maakte. *Yes* wendt

hij slechts aan in een antwoord op ontkennende vragen, b.v. ‘Gaat hij niet mede? - ‘ *Yes*.’ In alle andere gevallen bezigt CHAUCER *Yea*, b.v. ‘Gaat hij mede?’ - ‘*Yea*.’ Hetzelfde onderscheid maakt hij tusschen *No* en *Nay* (neen): het eerste als antwoord op ontkennende, het andere na alle andere vragen. Dit onderscheid kwam spoedig na THOMAS MORE († 1535) in onbruik, en het moest ophouden eer uitdrukkingen als *Yes Sir* en *Yes Madam* voor vast in gebruik konden komen.

Maar er zijn nog meer historische inlichtingen van die uitdrukkingen te verkrijgen. Het woord *Yes* is Anglo-Saksisch, hetzelfde als het Duitsche *Ja*, en brengt daardoor het feit aan 't licht, dat de blanke meesters der Amerikaansche slaven, welke na den tijd van CHAUCER den Atlantischen Oceaan overstaken, in een vroeger tijdperk de Noordzee overgegaan waren, toen zij het vaderland der Saksen op het vasteland verlieten. De woorden *Sir* en *Madam* hebben ons nog meer te zeggen. Het zijn Normandische woorden en zij konden den Anglo-Saksers van Brittanje slechts zijn opgedrongen door Normandische veroveraars. Zij deelen ons nog meer mede dan dit. Want deze Normandiërs of Noormannen spraken oorspronkelijk een Teutoonsch dialect, nauw verwant aan het Anglo-Saksisch, en in die taal konden geene woorden als *Sir* en *Madam* ontstaan. Wij kunnen dus daaruit besluiten, dat vóór de Normandische verovering de Teutoonsche Noormannen lang genoeg in eene van de Romeinsche provinciën moeten gewoond hebben, om hunne eigene taal te vergeten en eene Romaansche aan te nemen.

Het Normandische *Madam* is nu terug te brengen tot het Fransche *Madame* en wij erkennen dit voor eene verbastering van het Latijnsche *mea domina*, mijne meesteres. *Domina* veranderde in *domna, donna* en *dame*, en ditzelfde *dame* werd ook mannelijk gebruikt in de beteekenis van heer, als eene verbastering van *domino, domno, donno*. De wereldlijke heer, die het geestelijk leen voor den bisschop

bewaarde werd *Vidame* genoemd, zooals *Vidame de Hannuth*[1]. Het Fransche tusschenwerpsel *Dame!* heeft niets gemeens met den Engelschen vloek *damn!* (verdoemd!), maar beteekent eenvoudig Heer! *Dame-Dieu*, in 't Oud-Fransch, is Heere God. Eene afleiding van *domina*, meesteres, was *dominicella*, dat overging in 't Fransche *demoiselle* en het Engelsche *damsel*. Het mannelijke *dame*, heer, werd later vervangen door het Latijnsche *senior*, eene vertaling van het Germaansche *elder*. Dit woord *elder* was een eeretitel en het bestaat nog als zoodanig in het Engelsche *alderman*. Het is oorspronkelijk hetzelfde als het Engelsche *earl* (graaf), een vergelijkende trap, die overeenkomt met het A.-S. *ealdor*. Deze titel *senior*, die oudere beteekent, werd slechts zelden als eeretitel op vrouwen toegepast. *Senior* veranderde in *seigneur; seigneur* in *sieur* en dit daalde af tot *sir*.

Wij zien dus hoe in twee korte uitdrukkingen, zooals *Yesr* en *Yesm* lange hoofdstukken van de geschiedenis te lezen zijn. Indien eene algemeene vernietiging van boeken, gelijk in China plaats greep onder Keizer THSIN-CHI-HOANG-TI, alle geschiedkundige gedenkschriften deed verloren gaan, zou de taal, zelfs in haren meest ontaarden staat, de geheimen van het verleden bewaren en tot volgende geslachten spreken van de bakermat hunner voorouders en dier verhuizing van Oost- naar West-Indië.

Het moge in den aanvang bevreemding wekken denzelfden naam Indië aan de beide uiteinden der Arische landverhuizingen te vinden; toch is deze naam vol historische beteekenis. Hij verkondigt ons hoe het Teutoonsche ras, het krachtigste en ondernemendste van al de leden der Arische familie, den naam van West-Indië gaf aan het land, dat het in zijne tochten over de Aarde voor Indië zelf hield; hoe het zijne vergissing leerde inzien en toen een onderscheid maakte tusschen Oost-Indië en West-Indië; hoe het nieuwe staten stichtte in het Westen en aan de ontzenuwde

1) Zie BOSBOOM TOUSSAINT. *De verrassing van Hoey in* 1595. D. H, bl. 68.

rijken in het Oosten een nieuw leven gaf; hoe het alom het Christendom predikte, en dit eindelijk in praktijk bracht door de slavernij van lichaam en ziel af te schaffen bij de slaven der Westindische grondbezitters en die der Brahmansche zielverdrukkers, totdat het ten laatste de woonplaatsen begroette, van waar de Arische familie was uitgegaan op hare wereldontdekking. Dit alles, en meer nog, is te lezen in de rijke archieven der taal. Zelfs de naam van Indië heeft eene geschiedenis mede te deelen, want Indië is geen Teutoonsch woord. Wij hebben het van de Romeinen; de Romeinen van de Grieken, en deze van de Perzen. En waarom van de Perzen? Omdat slechts in het Perzisch de beginletter *s* in *h* overgaat, welke laatste, als gewoonlijk in het Grieksch wegviel. Slechts in Perzië kon het land van de *Sindhu* (dit beteekent in 't Sanskrit rivier), of van de zeven *sindhu's, Hindia* of *India* genoemd worden. Hadden de volgelingen van Zoroaster de *s* niet als *h* uitgesproken, dan zouden wij nooit den naam West-Indië hebben vernomen.

Wij hebben nu uit een denkbeeldig voorbeeld gezien, waarop wij voorbereid moeten zijn in den groei der taal, en zullen nu beter begrijpen, waarom het een grondbeginsel der vergelijkende spraakkunst moet zijn, om niets in de taal als bloot formeel te beschouwen, totdat alle mogelijke pogingen zijn aangewend, om de formeele elementen der taal tot hunne oorspronkelijke vormen terug te brengen. Wij zijn gewend aan het denkbeeld, dat spraakkunstige uitgangen de beteekenis der woorden wijzigen. Maar woorden kunnen slechts door woorden eene wijziging van beteekenis ondergaan; en ofschoon men in den tegenwoordigen toestand van de Taalkunde te ver zou gaan met te zeggen, dat alle spraakkunstige uitgangen tot oorspronkelijke, onafhankelijke woorden terug zijn gebracht, is het toch met zoo vele geschied, zelfs in gevallen, waar slechts een enkele letter was overgebleven, dat men veilig als regel mag stellen: ‘Alle formeele bestanddeelen der taal waren oorspronkelijk zelfstandige woorden.’

Letten wij nu eens op het Fransch. Vele spraakkunstige uitgangen heeft het met het Latijn gemeen: alleen veranderd door klankontaarding. Aldus is *j'aime, ego amo* (ik bemin); *tu aimes, tu amas; il aime, ille amat*. Er was oorspronkelijk eene *t* achter het Fransche *il aime:* zij doet zich nog voor in zinnen als: *aime-t-il?* Maar hoe is het met den toekomenden tijd in 't Fransch? Er is geene gelijkheid tusschen *aimerai* en *amabo*. Wij hebben in dien uitgang van den toekomenden tijd in 't Fransch een nieuwen spraakkunstigen vorm, die, als het ware, binnen 's menschen geheugenis ontstaan is; of, ten minste, in het volle daglicht der geschiedenis. Ontlook nu die uitgang *rai* als eene bloem in de lente? Of kwamen eenige wijze lieden bij elkaâr om dezen nieuwen uitgang uit te vinden, en verbonden zij zich daarna plechtig om dien te gebruiken in plaats van den ouden uitgang *bo?* Noch het een noch het ander voorzeker.

Wij zien allereerst, dat in de verschillende Romaansche talen de uitgangen van den toekomenden tijd geheel overeenkomen met het hulpwerkwoord hebben. In het Fransch heeft men:

(ik heb) - (ik zal zingen)	(wij hebben) - (wij zullen zingen)
j'ai - je chanter-ai	*nous avons - nous chanter-ons*
tu as - tu chanter-as	*vous avez - vous chanter-ez*
il a - il chanter-a	*ils ont - ils chanter-ont*.

Bovendien vinden wij in 't Spaansch en 't Provençaalsch de klaarblijkelijke uitgangen van den toekomenden tijd als op zich zelf staande woorden gebruikt en nog niet met den infinitief verbonden. Het Fransche *je vous dirai* (ik zal u zeggen) is in het Provençaalsch: *dir vos ai*. Het is dus niet te betwijfelen, dat de toekomende tijd der Romaansche talen oorspronkelijk eene samenstelling was van het hulp-werkwoord *hebben* met eenen infinitief. ‘Ik heb te zeggen’ nam licht de beteekenis aan van ‘ik zal zeggen.’

Wij zien hieruit duidelijk hoe spraakkunstige vormen ontstaan. Een eenvoudig Franschman ziet de uitgangen van zijnen toekomenden tijd, als bloot spraakkunstige vormen aan

Hij heeft er geen begrip van, tenzij hij een geleerde is, dat die uitgangen niets anders zijn dan het werkwoord *hebben*. De Romein vermoedde niet, dat *amabo* (ik zal beminnen) eene samenstelling was; maar men kan bewijzen, dat het evenzeer als het Fransche *aimerai* een hulpwerkwoord bevat.

Wij komen nu op de reeds zoo vaak gedane, maar steeds onbeantwoord gelaten vraag terug: Hoe kan de toevoeging van *de* eene zoo gewichtige verandering maken, als die van ‘ik bemin’ in ‘ik beminde’?

Daar wij weten, dat onze taal ten nauwste verwant is met het Gothisch, gaan wij na of in den onvolm. verl. tijd dier taal ook sporen zijn te vinden van eene samenstelling: want na hetgeen wij gezien hebben, zijn wij er op voorbereid ook hier spraakkunstige uitgangen te vinden, die niets minder zijn dan overblijfsels van op zich zelf staande woorden.

In het Gothisch is er een werkwoord *nasjan* (voeden of redden), waarvan de grondvorm *nasi* is, en welks onvolm. verl. tijd aldus luidt:

Aantoonende wijs.

Enkelvoud.	**Tweevoud.**	**Meervoud.**
nas-i-da	*nas-i-dêdu*	*nas-i-dêdum*
nas-i-dês	*nas-i-dêduts*	*nas-i-dêduth*
nas-i-da		*nas-i-dêdun*.

Aanvoegende wijs.

nas i-dêdjau	*nas i-dêdeiva*	*nas i-dedeima*
nas-i-dêdeis	*nas-i-dêdeits*	*nas-i-dêdeith*
nas-i-dêdi		*nas-i-dêdeina*.

De uitgangen vormen, alleen met afwijking van het enkelv. der Aant. wijs, den onvolm. verl. tijd van een werkwoord, dat ‘doen’ beteekent.

In het Anglo-Saksisch luiden de boven vervoegde tijden:

Aantoonende wijs.

Enkelvoud.	**Meervoud.**
ner-ë-de	*ner-ë-don*
ner-ë-dest	*ner-ë-don*
ner-ë-de	*ner-ë-don*.

Aanvoegende wijs.

ner-ë-de	*ner-ë-don*
ner-ë-de	*ner-ë-don*
ner-ë-de	*ner-ë-don*.

Dezelfde tijd van het werkw. doen is in het Anglo-Saksisch:

Enkelvoud.	**Meervoud.**
dide	*didon*
didest	*didon*
dide	*didon*

Wegens de groote overeenkomst tusschen het Anglo-Saksisch en het Gothisch, valt het niet te betwijfelen, dat de onvolm. verl. tijd in beide talen op dezelfde wijze is gevormd, en daar *ner-e-dide*, zooals de oorspronkelijke vorm moet geweest zijn, afsleet tot *ner-ë-de* is het duidelijk, dat de uitgang *de* in *ik beminde* het overblijfsel is van den onvolm. verl. tijd van het werkw. doen. Dit wordt nog duidelijker, als men opmerkt, dat ‘ik beminde’ in 't Engelsch niet alleen is *I loved*, maar ook *I did love* (ik deed beminnen).

Op deze wijze is nagenoeg het geheele spraakkunstig geraamte der Arische of Indo-Europeesche talen teruggebracht tot oorspronkelijke, op zich zelf staande woorden, en zelfs de geringste veranderingen, die er bij den eersten oogopslag zoo geheimzinnig uitzien, b.v. de verandering van ‘ik vind’ in ‘ik vond’ zijn voldoende verklaard.

Dit is wat men noemt vergelijkende spraakkunst, of de wetenschappelijke ontleding van alle formeele elementen eener

taal, voorafgegaan door eene vergelijking van al de verscheidenheden, die een en dezelfde vorm aanbiedt in de talrijke dialecten der Arische taalfamilie.

A.M. KOLLEWIJN, NZ.

Maar.

Bekend is de afleiding sedert HUYDECOPER gewoonlijk van dit woord gegeven, en na hem o.a. door J. GRIMM, HALBERTSMA en DE VRIES voorgestaan, als zou het namelijk voor *newaar* ('t en ware) staan. Om haar aan te dringen beroept men zich dan tevens op de bekende verwisseling der *m* en *w*. Anders meent men zich de herkomst van dat voegwoord niet te kunnen verklaren. ‘Wie wäre auch sonst das *maar* zu deuten?’ vraagt GRIMM (*Gramm*. III. S. 145), en voegt er bij: ‘von *mêr, meer* ist es bestimmt verschieden.’ Het komt mij echter voor, dat dat juist de vraag is, en dat, zoo goed als het Fransche *mais*, ook het Friesche *mar, mer*, het A. S. *mara, mar*, en 't Nederlandsche *mer, maer* niet anders dan dit bijvoegelijk n. w. van vergelijkenden trap is. Hoe zeker het zij, dat *ne waer* en *waer*, in den KAREL DE GR., FERGUUT, WALEWEIN, REINAERT, ESOPET, en elders, voor *ten ware* staan, en zich in later Nederlandsch met *maar* laten verklaren; de vereenzelviging van dit laatste woord met dat eerste is daarmeê nog volstrekt niet bewezen, en (mijns inziens) vrij wat minder waarschijnlijk dan die van *maar* en *meer*, voor welke ook het Fransche *mais* en het Nederlandsche *nochtans* (= *nog dan*) kan aangevoerd worden. Even als bij dit *mais* en *nochtans*, is ook bij *maar* (= *meer*) de tegenstellende werking uit de oorspronkelijk bevestigende en toegevende geboren. Op eene bij CLIGNETT (bl. 193) uit MAERLANT aangehaalde plaats lezen wij:

ROMULUS die coninc fier
Maecte eerst den Kalendier,
Ende begonste in Marte sijn jaer;
Ne waer x maende, dat 's waer,
Maectine lanc ende nemmee,
Mar POMPEJUS deder toe twee.

We vinden hier beide uitdrukkingen, in den kennelijkst onderscheiden vorm, naast elkaâr, en zonder dat wel iemand ze met elkander verwarren of vereenzelvigen zou. Even als dit Hollandsche *mar* van MAERLANT, vind ik op tal van plaatsen in mijne *Verzameling van Prozastukken, mer* gebruikt, waar het ook al even moeilijk uit *ne waer* of *waer* zou af te leiden vallen. Ik haal er eenige van aan:

bl. 116. metten wille haers herten en wassi niet ghewoenlijck den mensche *mer* Gode te suekene.

bl. 118. Si en ginc niet idelike doer de straten of huisen, *mer* als si moeste gaen' enz.

ald.: die cleederen deser maget en waren niet ghebroken, *mer* bleven alsoo als si se eerstwerven aendede.

bl. 275. S. Bernaerdus' begheerlijcheit en waert nauwe ghetoghen op eten; *mer* om die vrese van misdoene, so ginc hi ten eten als tot enen tormente.

Al heeft men nu ook, gelijk in de Handschriften van den FERGUUT het geval was, het oude *waer* en *ne waer* later in *maer* en *nemaer* veranderd; al kan men voorts (gelijk boven werd opgemerkt) met ons tegenwoordig *maar* dit oude *waer* en *newaer* verklaren; zoo komt mij toch de gelijkheid van ons *maer* (vroeger *mar, mer*, en *maer*) met *meer* wel zoo natuurlijk voor, als die met *waer* en *newaer*. HUYDECOPER zelf haalde dan ook, in de breede aanteekening op zijn *Melis Stoke* (I. bl. 505 en volgg.), verschillende plaatsen aan, waar zich de uitdrukking *maer dat* minder goed door *ten ware dat* verklaren liet. Verg. bijv. beide volgende regels uit den *Ferguut:*

Keye seyde: ic en seit om gene sake,
Maer dat ic speelde metten knape;

dat wij ook heden nog even goed zouden kunnen verklaren

met: ‘*meer dat* ('t was meer dat) ik speelde met den knaap’, als ‘*maar ik* speelde met den knaap’; zoodat, in dergelijke zinnen, *maar* en *meer* ook thans nog gelijke strekking en beteekenis hebben.

D. 26 April '67.

VAN VLOTEN.

Almen. Alming.

Wij hebben bij eene vorige gelegenheid met een enkel woord gesproken over de uitdrukking *halm geven* en toen gezegd, dat men van het eene of andere afstand deed, deze of gene bezitting aan anderen overdroeg, door het wegwerpen of overgeven van een stroohalm, en zulks bevestigd door een drietal voorbeelden, aan de geschiedenis onzes vaderlands ontleend (*Taalgids*, VIII, 307). Wij hadden o.a. nog kunnen bijvoegen, dat het nederleggen van een halm op den dorpel eener woning het nederleggen of brengen van zoen of vrede beteekende. Dat dit gebruik van overouden tijd dagteekent, toen in de rechtspleging veel meer zinnebeeldigs gevonden werd dan tegenwoordig, kan aan veel lezers van den *Taalgids* niet onbekend zijn; toch vertrouwen wij, dat er menigeen onder gevonden zal worden, wien de kennismaking met een paar voorbeelden van halmgeving, ontleend aan het beroemdste dieren-epos der middeleeuwen, niet onwelkom wezen zal. Ze zijn ontleend aan den *Reinaert de Vos*, een episch fabeldicht van de twaalfde en dertiende eeuw (zie HOFDIJK, *Geschiedenis der Ned. Letterkunde*).

De slimme Reinaard, die zich door menige wandaad de ongenade van zijn Koning, den Leeuw, meer dan dubbel had waardig gemaakt, wordt veroordeeld om zijne euveldaden aan de galg met zijn leven te boeten. Hij weet echter op listige wijze den Vorst te nopen om hem genade

te geven en het leven te schenken. Ten teeken dat de Koning hem in genade aanneemt, hem zijne schulden vergeeft, reikt deze hem een stroo, een halm toe. Reinaard toch had den Vorst wijs gemaakt, dat zijn eigen vader het plan had gevormd om den Leeuw te onttronen, hem van het leven te berooven en Bruin, den beer, in zijne plaats tot Koning der dieren te doen verheffen. De oude Vos had, zoo beweerde Reintje, reeds een groot getal dieren voor het plan gewonnen, die hem dienen zouden tegen goede soldij. Deze soldij zou hun betaald worden met milde hand, in zilver en goud, uit een schat, zoo groot, dat men er heel Londen voor had kunnen koopen, een schat, die oorspronkelijk had toebehoord aan ERMENRIJK, Koning der Gothen, en toevallig door Reinaards vader gevonden was. Grimbert, de das, half dronken zijnde, had de geheele geschiedenis aan Hermeline, Reinaards vrouw, meêgedeeld, en deze alles natuurlijk aan haar man geopenbaard. Reinaard had daarop zijns vaders gangen bespied, den verholen schat ontgraven en elders verborgen. De oude Vos had, thuis komende van eene reis, tusschen de Elbe en de Somme ondernomen om in die streken krijgslieden te werven, met schrik en woede gezien, dat hem zijn schat ontstolen was, en zich uit wanhoop verhangen. Daardoor was natuurlijk het gansche plan in duigen gevallen, en dat alleenlijk door Reintjes behendigheid. Reinaard wil nu den Leeuw een schitterend bewijs van trouw geven door hem dien schat te wijzen, mits de Koning hem zijne schuld vergeve. De Leeuw valt in den strik van den loozen Vos, geeft hem genade; en nu reikt Reinaard hem op zijne beurt een stroo, een halm toe, ten teeken, dat hij den Vorst het recht op zijn schat overdraagt. Aldus luiden de regels, welke daarop betrekking hebben (vs. 2546-2574):

> Doe nam die Coninc een stro
> Ende vergaf Reinaerde algader
> Die wanconst van zinen vader,
> Ende sijns selves mesdaet toe.

Al was Reinaert blide doe,
Dat en dinct mi geen wonder wezen:
Jane was hi van der dood genesen.
Doe Reinaert quite was gelaten,
Was hi blide utermaten,
Ende sprac: ‘Coninc, edel here,
God moete u lonen al der ere
Die gi mi doet, ende mine vrouwe:
Ic secht u wel, bi miere trouwe,
Dat gi mi vele eren doet,
So groot ere, ende so groot goet,
Dat niemen nes onder die sonne,
Dien ic alse wale jonne
Mijns scats ende miere trouwen,
Als ic u doe ende miere vrouwen.
Reinaert nam een stro voor hem
Ende sprac: ‘Here Coninc, nem,
Hier geve ic di op den scat,
Die wilen Ermelinc besat.’
Die Coninc ontfinc dat stro,
Ende dancte Reinaerde so,
Als quansijs: dese maect mi here!’
Reinaerts herte loech so sere,
Dat ment wel na an hem vernam,
Doe die Coninc so gehoorsam
Al gader was, te sinen wille[1)].

Zoo hebben we dan gezien, dat Reinaard door het overgeven van een stroohalm afstand deed van zijn schat, gelijk we vroeger zagen, dat men, door het wegwerpen van een halm, afstand deed van eene nalatenschap. In de voor-

1) Het zal, tot recht verstand der meêgedeelde dichtregelen, voldoende zijn enkele woorden te verklaren. *Wanconst*, kwaadwilligheid. *Miere*, mijner (mijne). *Niemen nes*, niemand en es, niemand is. *Alse wale:* alzoo wel, zoo wel, zoo gaarne. *Jonne*, gunne. *Wilen*, wijlen, weleer. *Loech*, lachte. In den 12^{e} regel wordt met *mine vrouwe* de Leeuwin bedoeld, aan wier voorspraak Reinaard veel te danken had.

beelden, die we van dit laatste bijbrachten, traden echtgenooten als boedelverwerpsters op. 't Ligt echter in de reden, dat ook kinderen het recht moesten hebben om de erfenis hunner ouders met den voet te stooten; waren zij minderjarig, dan geschiedde de halmwerping echter, zoo we ons niet bedriegen, niet door hen, maar door hunne voogden. We meenen dit te mogen opmaken uit een artikel, ontleend aan het meermalen door ons vermelde *Boek met den Knoop*. In dat gedeelte van dit merkwaardige handschrift, dat tot opschrift draagt *Hier zalmen vinden alle wettelijcheden*, lezen we o.a. het volgende:

VAN ALMINGE.

So waer dat kinder bliven van den vader of van der moeder ende hem a l m e n wille[n] van insculde ende van huutsculde, si moeten kiesen voogheden ende die voochden moeten die a l m i n g e doen over die kinder; ende ware dat zake, dat die vader of die moeder storve buten lande iof dat si in de poort niet wezen en mochte[n] van sculde, so moesten die kinder ende hare voogheden a l m i n g e doen, binden .iij.den daghe nadien dat die dode begraven es.

Wat is, zoo vragen we, de beteekenis van het werkwoord *almen*, dat we hier aantreffen, en waarvan regelmatig het zelfstandig naamwoord *alming* gevormd is? We zochten het woord te vergeefs in de ons ten dienst staande glossaria en, geen wonder! daar 't niet gevonden wordt in het onschatbaar Middeliiederlandsch Woordenboek van den Hoogleeraar DE VRIES. 't Woord moet dus wel zeldzaam zijn. Letten we op de beteekenis, die het o.i. hier blijkbaar heeft, namelijk die van afstand te doen van de inschulden, zoowel als zich niet aansprakelijk te stellen voor de uitschulden der nalatenschap, eene daad, nauw verwant aan eene boedelverwerping, dan gelooven we als van zelfs geleid te worden tot de gissing, dat *almen* niets anders is dan *halmen*, dat hier dan zooveel beteekenen moet als *den halm weipen* of iets dergelijks. *De halming doen* zou dan zooveel kunnen beteekenen als door halmwerping in het openbaar afstand te doen van de nalaten-

schap. Hoe dit geschiedde, waar er geene begrafenis in de poort d.i. binnen de stad plaats had; waar de vader of de moeder buitenslands stierf, of beiden voortvluchtig waren om hunne schuld, weten we niet: dan toch kon men (al dan niet in geleende kleederen) niet vóór de lijkbaar uitgaan, om den halm te werpen. 't Is zeer wel mogelijk, dat in dit geval de symbolische handeling op het schepenhuis plaats vond; doch daarnaar is slechts te gissen. Hoe dit ook zijn moge, 't zal ons aangenaam zijn, zoo de taal-vorschers het zeldzame *almen* eenige oogenblikken met hunne aandacht willen vereeren en er de afleiding en verklaring van willen mededeelen, zoo hun die bekend mochten zijn. 't Zal dan van zelf blijken, of ik mij vergist heb.

Sluis, 30 April 1867.
J.H. VAN DALE.

Brievenbus.

Antwoord aan Mr. A. BOGAERS op zijne vraag aan de Redactie van den *Taalgids*, voorkomende, jaarg. VIII, blz. 268 vlg.

Weledelachtbare Heer!

Tot mijn spijt ben ik nog niet in staat om naar eisch, en zooals ik zelf wenschen zou, te voldoen aan het verlangen, in het voorgaande stuk van dit Tijdschrift door UWEA, uitgedrukt. Mij ontbreken vooralsnog de noodige gegevens om de beteekenis van het werkwoord *verrichten* naar behooren op te maken en met bewijzen te staven. Onder het bewerken van het *Wdb. d. N. T.* is bij nagenoeg elk artikel van eenigen omvang gebleken, dat de eindresultaten nu meer, dan minder, soms zelfs aanmerkelijk, verschilden van

de voorstelling, die de redacteurs, om zoo te spreken, medebrachten, toen zij het artikel ter hand namen. Die ondervinding maakt mij eenigszins huiverig om ons werk als 't ware vooruit te loopen; ik vrees iets te zullen zeggen, dat ik later zal moeten terugnemen. Evenwel wil ik gaarne doen wat ik kan, en mijne voorloopige meening opgeven, U en alle overige lezers van dit Tijdschrift beleefdelijk verzoekende het volgende slechts aan te merken als een *praejudicium*, dat later herzien en door een eindoordeel zal vervangen worden, maar geenszins als eene gevestigde overtuiging, op een nauwgezet onderzoek gegrond.

Mijne mededeeling zal echter, hoop ik, in elk geval dit nut hebben, dat ook anderen over de beteekenis van *verrichten* zullen nadenken, en hun gevoelen mededeelen.

Verrichten is een bedrijvend (transitief) werkwoord: men *verricht* altijd *iets*. Dit iets is steeds een w e r k, dat aan zekere eischen moet voldoen, en dat eigenlijk niet v e r r i c h t is, wanneer de uitvoering daaraan niet beantwoordt. Dit sluit ook in, dat aan het werk eenmaal een einde moet kunnen komen, zoodat het eenmaal *gedaan* of *afgedaan* kan heeten. Men *verricht* eene k u n s t b e w e r k i n g, eene o p e r a t i e, eene t a a k.

De afleiding brengt die begrippen mede. Het woord is, evenals *verblijden, vervroolijken, verzoeten* enz., gevormd van een adjectief, van *recht (richt)*, genomen in den zin van *behoorlijk, volkomen, ter dege*, die ook aan gr. *ορθός* (recht) eigen is, en in welken het voorkomt in *rechtzinnig, rechtgeloovig, recht blijde, recht vergenoegd, recht vroolijk, Gij zijt een rechte guit, Hebt gij dat wel recht?* en in de Hoogduitsche uitdrukkingen: *Das ist mir recht, nicht recht; Die stiefel sind mir recht; Ich weisz es ihm nicht recht zu machen. Verrichten* is dus eigenlijk *(iets, een werk) recht maken*, het zóó doen dat het *recht, goed, behoorlijk uitvalt*.

Het kan dus van zelf niet toegepast worden op werkingen, waarvoor geene norm bestaat, als g e e u w e n, s l a p e n, d r o o m e n, v a l l e n, b e z w i j m e n, s t e r v e n enz., waarvan

men niet kan zeggen, dat iemand ze goed of niet goed doet.

Synoniemen van *verrichten* zijn *doen, volbrengen* en *afdoen*. Wat men *doet*, kan zoowel slecht en onvolledig, als goed en volledig geschieden; *volbrengen* onderstelt, dat het werk moeielijk of onaangenaam is, of althans zoo beschouwd wordt, een bijdenkbeeld, niet verbonden aan *verrichten*. Dit omvat het gansche werk van het begin tot einde; *afdoen* ziet niet zelden alleen op het laatste gedeelte van het werk, waardoor dit *afkomt:* men kan een werk *afdoen*, dat een ander heeft laten steken; doch dan heeft men het niet *verricht*.

Verrichten wordt meestal van personen gebezigd, maar niet uitsluitend; men zegt ook: *In de fabrieken worden verscheidene werkzaamheden, die voorheen een groot aantal handen vereischten, thans door werktuigen verricht*. Het k u n n e n , niet het w i l l e n en m o g e n , komt daarbij in aanmerking: eene machine *verricht* alleen dan eene bewerking, als zij daarvoor behoorlijk is ingericht. Op de plantages *verrichten* slaven, in de fabrieken niet zelden kinderen g e d w o n g e n allerlei arbeid, dien zij uit zichzelven niet zouden doen, en waarvoor zij derhalve ook niet zedelijk aansprakelijk zijn. *Verrichten* verschilt dus van *handelen*, dat, van *hand* afgeleid, noodwendig als subject een persoon vereischt, die *wil. Handelen* onderstelt ook volstrekt niet, dat men iets afdoet of ten einde brengt; immers men zegt: *Gij moogt niet stilzitten, gij moet* h a n d e l e n , *al zoudt ge uw doel ook niet bereiken*.

Heb ik mij ditmaal niet wederom vergist, dan vloeit uit het aangevoerde voort, dat ik mij niet juist heb uitgedrukt, toen ik beweerde, dat de passieve vorm in exsistentiale oordeelen alleen dan kan plaatsgrijpen, wanneer er sprake is van werkingen, met opzet door personen *verricht*. Men zegt zeer goed: *Er wordt schaatsen gereden, gelachen, gebabbeld, kwaadgesproken, gevloekt, gelasterd* enz., alle werkingen, die onder de categorie van h a n d e l i n g e n vallen, maar niet onder die van *verrichtingen*, omdat zij geene norm, of althans geen terminus, geen eindpaal hebben.

Ziedaar, Weledelachtbare Heer, wat ik op dit oogenblik meen van de beteekenis van *verrichten* te kunnen zeggen; doch ik ben overtuigd, dat het gebrekkig en zeer voor verbetering vatbaar is.

Ons tijdschrift bij voortduring in Uwe belangstelling en medewerking aanbevelende, heb ik de eer mij met de meeste hoogachting te noemen

UWE Achtb. dv. dien.,
L.A. TE WINKEL.

Vraag.

In de *woordenlijst* der Heeren DE VRIES en TE WINKEL komt het woord *tijdstip* niet voor. Misschien ligt het buiten het bestek dier lijst; doch het ware te wenschen, dat het er in opgenomen was, om de onzekerheid aangaande het geslacht van dit woord. Immers *stip* is V., en men zegt altijd *dit, dat tijdstip*. Is het onzijdig geslacht in overeenstemming te brengen met den regel voor de geslachten der samengestelde zelfstandige naamwoorden?

R.
N. N.

In het volgende nommer hopen wij het antwoord op deze en eenige andere vragen te plaatsen.
RED.

Over stijl, stijlleer en onderwijs in den stijl.

Het behoeft wel geen wijdloopig betoog, dat niet alle kunsten en wetenschappen even gemakkelijk aan anderen mede te deelen zijn. Mag ik naar eigen ondervinding oordeelen, dan komt het mij voor, dat de kunst van wel te schrijven tot de moeielijkste vakken behoort, die op onze scholen moeten geleerd worden. De onderwijzer heeft daarbij met bezwaren en verdrietelijkheden van verschillenden aard te kampen. Heeft hij al niet te worstelen met leerlingen, wien het aan allen goeden wil ontbreekt, hij ontmoet er niet zelden, die weinig of geen aanleg hebben. Dan gevoelt hij eene soort van machteloosheid, als bij geen ander leervak. Aan instampem valt niet te denken; er zijn geen lesjes van buiten te leeren, die iets baten. Al kende de leerling eene nog langere lijst van tropen en figuren, dan bij VOSSIUS te vinden is, zijne opstellen zouden er geen haar beter en gezonder door worden; veeleer nog ziekelijker en ellendiger. Doch ook wanneer hij gelukkig genoeg is, te doen te hebben met jonge lieden van geest en smaak, wier opstelletjes men met genoegen leest, dan nog blijft het gevoel van onmacht hem kwellen. Hoe onbeduidend is bij hunne opleiding zijne rol geweest! Wat heeft hij eigenlijk kunnen doen om die gelukkige uitkomst te verkrijgen? Heeft het zich niet hoofdzakelijk bepaald tot het doen eener verstandige

keus van de onderwerpen, die hij te behandelen gaf, en tot het aanwijzen en verbeteren van fouten? En juist dat corrigeeren is de milde bron van verdriet. Taalfouten te verbeteren is zoo goed als niets; men staat daarbij op vasten grond. Men heeft immers zijne wetboeken, zijne grammatica's en lexica, die men desnoods kan raadplegen, en waarop men zich in elk geval beroepen kan, als men zich tegenover den leerling of zich zelven wil rechtvaardigen. Deugen die wetboeken niet, het is de schuld van anderen; zelf is men verantwoord. Maar hoe geheel anders is het bij fouten tegen den stijl! ‘In dien volzin is geene enkele spel- of taalfout, en toch bevalt hij mij niet; ik zou liever zóó zeggen.’ - ‘Aan dien volgenden ontbreekt geen enkel woord; en evenwel loopt hij niet goed af.’ - ‘Dien zin zou ik liever in het passief of in het actief gezet hebben.’ - ‘Dit adjectief is bij dat substantief wel niet volstrekt ongepast, doch hier zou ik het liefst maar weglaten, of ten minste dàt woord gebruiken.’ - ‘Uw opstel, A! is goed gedacht; maar de stijl is stooterig.’ - ‘Dat van u, B! is lang genoeg, maar waterig; het is soep.’ - ‘Dat van C zou mij beter bevallen, als het maar niet zoo hoogdravend was.’ - Is de docent niet zulk een groot heer, dat hij in zaken van wetenschap op zijn woord geloofd wil zijn; heeft hij zijne leerlingen gewend om met bescheiden vrijmoedigheid naar reden en oorzaak te vragen, dan komt er haast geen einde aan de waaroms. De beste docent moet dan wel eens naar het eene of andere daarom z o e k e n , en voelt dan dikwijls dat hij geen al te vasten bodem onder de voeten heeft. Hij moge zijne antwoorden verschillend weten in te kleeden, het zijn doorgaans louter variaties op het ééne thema: *omdat ik voor mij het zóó vind*. Met andere woorden, de smaak van den onderwijzer, zijn subjectief gevoelen, is veelal zijn eenige maatstaf; en hij weet maar al te goed, dat de smaken verschillen, en dat daaruit met onverbiddelijke noodzakelijkheid volgt, dat de smaak van niemand, ook niet die van hem, onderwijzer, onfeilbaar is.

Dat bewustzijn baart, al kwelling genoeg; maar de zaak wordt netelig, wanneer de leerling wenscht precies te weten, wat een stooterige, een waterige of een hoogdravende stijl toch wel mag zijn; wat het eigenlijk is, dat een stuk stooterig, waterig of hoogdravend maakt. Immers, hoe zal hij die gebreken vermijden als hij ze niet kent? Is hij waarlijk goed ontwikkeld, dan wordt hij voor het oogenblik bepaald onuitstaanbaar, een waar *enfant terrible;* want hij gaat nog verder en wil gaarne ook weten, waarom de soorten van stijl, die men stooterig, waterig enz. gelieft te noemen, inderdaad zoo af te keuren zijn, terwijl ieder dier soorten toch eigenaardige hoedanigheden bezit, die men in andere gevallen hooglijk prijst. In één woord: hoe beter leerling, hoe lastiger vragen; hoe ijveriger onderwijzer, hoe grooter zijne verlegenheid.

Denzelfden last, ofschoon in mindere mate, ondervindt men bij eene andere soort van stijloefeningen, t. w. bij het bestudeeren van goede modellen. Het lezen van meesterstukken van proza en poëzie vormt ontegenzeglijk den smaak en stijl, doch alleen dan, wanneer de lezer òf zelf in staat is om het schoone op te merken, òf door anderen daarop gewezen wordt. Zonder dat baat al dat lezen hem evenveel als het gezicht van een welvoorzienen bakkerswinkel den hongerigen voorbijganger. Zullen zulke oefeningen waarlijk nuttig zijn, dan moet de docent daarbij zeer actief wezen, en zich niet bepalen tot niets afdoende uitroepen, als: Wat eene edele en verheven uitdrukking! Wat is dit kernachtig gezegd! Wat is dat schoon! Vindt ge dat niet keurig uitgedrukt? - Hij moet aantoonen, wat het is, dat die uitdrukking edel of verheven maakt, waarin het kernachtige van deze ligt, waarom die derde zoo keurig is; en dit is vooral niet gemakkelijker dan te betoogen, dat iets niet deugt[1)].

1) Eene andere, bij sommigen zeer geliefkoosde zoogenaamde stijloefening is het overbrengen van dichtstukken in proza. Dit is mannen-, geen jongenswerk; iets dat alleen als eene soort van proefaflegging geëischt kan worden van zeer gevorderde leerlingen, die het onderscheid tusschen poëzie en proza ter dege goed kennen, en hebben leeren inzien, dat een geheel dichtstuk soms niet meer dan een paar volzinnen goed proza kan uitleveren. Voor beginners is het, op zijn zachtst uitgedrukt, eene nuttelooze oefening. Zij doen niets anders, en kunnen ook niets anders doen, dan het rijm wegwerken, hetzij door bloote omzetting der zinnen, hetzij door de rijmwoorden te verruilen voor andere uitdrukkingen, die dan, tienmaal tegen eens, van veel minder allooi zijn dan de weggeworpene. Schoone poëzie wordt dan bijna altijd leelijk bombast. De smaak van den leerling wordt daarbij stellig niet gevormd, maar loopt groot gevaar van geheel bedorven te worden. Hij krijgt zin voor het gezwollene; en het zoo veelbeteekenende onderscheid tusschen poëzie en proza komt niet tot zijn bewustzijn.

Ziedaar, geëerde lezer, eenige gedachten van een oud-docent in de Nederl. taal en letterkunde, meerendeels herinneringen uit het eerste tijdperk zijner werkzaamheid aan het Leidsch gymnasium. Ofschoon ik weet, dat er sedert in het onderwijs veel veranderd en verbeterd is, twijfel ik toch niet, of er zullen onder mijne voormalige collega's nog wel enkelen gevonden worden, wien het gaat, zooals het mij ging, en die, om dezelfde reden als ik toen, tegen hunne lessen in den stijl als tegen een berg opzien. Ik weet hun geen anderen raad te geven, dan dat zij trachten hun oordeelvellen van het gebied van den smaak en het gevoel op dat van het verstand en het weten over te brengen; met andere woorden, dat zij onderzoeken en beredeneeren, waarom hetgeen hun gevoel afkeurt, noodwendig mishagen moet, en omgekeerd. Gelukt dit, dan begint men vasten grond te bemerken en behoeft men zijn eigen oordeel niet langer ieder oogenblik te mistrouwen. De lessen in den stijl - en daarmede tevens die in de letterkunde - beginnen dan tot de aangenaamste te behooren. Dat zulks niet onmogelijk is, hoop ik in dit opstel te doen bevroeden.

Intusschen nog iets uit eigen ervaring ter bemoediging en opbeuring van moedeloozen en terneergeslagenen. Er zijn genieën, die stylisten geboren zijn, die geene hulp of terechtwijzing, geene voorbeelden of modellen behoeven. Doch er worden er ook genoeg gevonden, die het bewustzijn omdragen, dat zij niet tot de meesters in de kunst behooren. De laatsten mogen bedenken, dat er een groot onderscheid is

tusschen theorie en practijk; en dat deze twee niet onafscheidelijk gepaard gaan. Niemand heeft ooit ontkend, dat BILDERDIJK een groot dichter was; en toch, KINKER heeft kunnen bewijzen, dat zijne theorie der dichtkunst gebrekkig is en niet zelden door zijne practijk wordt gelogenstraft. Omgekeerd bestaan er voortreffelijke kunstrechters, die geen mannetje kunnen kladden of boetseeren, dat op een menschelijk wezen gelijkt. Waarom zouden de zaken in den stijl alleen anders staan? Waarom zou men niet grondig bedreven kunnen zijn in de regels der stylistiek, en er met vrucht onderwijs in kunnen geven, zonder het in het spreken of schrijven zelf heel ver gebracht te hebben? Ik voor mij althans durf zulks niet ontkennen; maar durf integendeel wel verzekeren, dat hij, die gezonde denkbeelden aangaande stijl bezit, en deze bij het onderwijs dagelijks in toepassing brengt, weldra bespeuren zal, dat zijn onderwijs niet vergeefsch is, en dat hij in de kunst van stellen zelf vorderingen maakt.

Het is lang een ideaal van mij geweest, eerst eene spraakkunst en daarna eene stijlleer samen te stellen, die op elkander zouden slaan en als 't ware één geheel uitmaken. Nu ik echter wat ouder word en begin te vreezen, dat ik dat alles niet zal kunnen volbrengen, ben ik voornemens van tijd tot tijd in den *Taalgids* eenige hoofdpunten uit de leer van den stijl, wier behandeling aanleiding tot eigen nadenken kan geven, naar mijn beste weten toe te lichten. Mijn wensch is in de eerste plaats jeugdigen onderwijzers, die tegen een weinigje denken niet opzien, van nut te wezen; in de hoop dat er wellicht ook andere lezers gevonden worden, die van mijne opmerkingen kennis willen nemen. Vóór alles zal het dienstig zijn aan te toonen, dat de leer van den stijl inderdaad op vaste grondslagen kan gevestigd worden, dat hare regels uit één enkel grondbeginsel, uit het begrip van spreken en schrijven, af te leiden zijn, zoodat de stylistiek eenmaal in den waren zin des woords eene wetenschap worden kan.

S p r e k e n en s c h r i j v e n zijn handelingen, verrichtingen van menschen, die met een bepaald d o e l geschieden. Daaruit volgt, dat die handelingen zóó ingericht moeten zijn, dat zij tot het doel leiden. G o e d spreken of schrijven is derhalve d o e l m a t i g spreken of schrijven. - Bij het eerste lezen beduidt die verklaring niet heel veel. Mij dunkt, ik hoor den eenen en anderen lezer al zeggen: ‘dat is volstrekt geen nieuws, het spreekt van zelf; immers bij alles wat men doet, moet men doelmatig te werk gaan, als men wenscht, dat het goed uit zal vallen.’ Niet te voorbarig, Mijne Heeren! ik zèg niet, dat het iets n i e u w s is; het is al meer gezegd; doch het is belangrijk genoeg om nog eens herhaald te worden, dewijl het schijnt, dat men er nooit gewicht genoeg aan gehecht heeft. Ik zal u evenwel volmondig gelijkgeven, zoo het doel van het spreken en schrijven met al de gevolgen van dien u maar helder voor den geest staat. Is dat intusschen zoo, dan weet ge reeds alles wat noodig is, en hebt gij aan mijn geschrijf geene behoefte. Zoo niet, dan noodig ik u uit om er eens bedaard over na te denken, en u de gevolgen, die er uit afgeleid kunnen worden, één voor één voor den geest te stellen. Doet ge zulks, dan zult ge vooreerst bevinden, dat alle spreken en schrijven een dubbel doel heeft: een o n m i d d e l l i j k, en een m i d d e l l i j k, een verderaf gelegen doel.

Het o n m i d d e l l i j k e d o e l is altijd één en hetzelfde, namelijk: *bij een mensch gedachten te verwetten*. Bij het spreken is die mensch altijd een ander dan de spreker; bij het schrijven heeft de schrijver soms zich zelven in het oog, t. w. als hij voor zich iets opteekent om het niet te vergeten, met andere woorden, om later dezelfde gedachten in zijn geest weder te voorschijn te kunnen roepen[1].

Het m i d d e l l i j k e d o e l is zeer verschillend. Nu eens

1) Eén geval ligt schijnbaar buiten de gegeven bepaling. Iemand kan in zich zelf spreken, wat in de eenzaamheid niet zelden geschiedt. Dan echter is *spreken* niets anders dan *hardop denken* en heeft dat woord dus eene andere beteekenis dan de hier bedoelde.

wil men iemand iets herinneren dat hij vergeet; dan eens wil men iets tot zijne kennis brengen waarnaar hij zich voor het oogenblik in doen en laten te richten heeft, of hem eene belangrijke waarheid mededeelen die hem zijn gansche leven van nut kan wezen. In andere gevallen wil men op zijn gemoed werken, hem tot zekere handelingen bewegen of van zekere handelingen terughouden; in nog andere wil men zijnen geest eene aangename bezigheid geven, b.v. in voorlezingen. - Vat men alles samen, dan kan men zeggen, dat het m i d d e l l i j k e d o e l is: *invloed te oefenen op het verstand, het gemoed of den wil van den hoorder of lezer*.

Nemen wij hierbij nog het middel dat men bezigt in aanmerking, alsmede de gevallen waarin men vergeefs spreekt of schrijft en zijn doel niet bereikt, dan komt het begrip ongeveer hierop neer: *spreken en schrijven is trachten om door middel van gesproken of geschreven woorden bij den hoorder of lezer gedachten te verwekken ten einde invloed te oefenen op zijn verstand, gemoed of wil*.

Een der cardinale punten ligt daarin, dat het spreken of schrijven strekken moet om gedachten te verwekken. Ik noem het opzettelijk ‘verwekken.’ Gewoonlijk zegt men ‘gedachten mededeelen’, en die uitdrukking is in het dagelijksch leven ook verreweg te verkiezen. Vooreerst is zij de gebruikelijkste en daardoor de algemeenst verstaanbare; maar ten andere bedoelt men met ‘gedachten verwekken’ doorgaans geheel iets anders dan spreken of schrijven. Van portretten, schilderijen, gedenkteekenen, voorvallen, de houding, gebaren of handelingen van anderen zegt men, dat zij gedachten van verschillenden aard verwekken, b.v. herinneringen, vermoedens, verwachtingen, enz. Past men de uitdrukking toe op iemands woorden, zegt men b.v., dat zij eenig vermoeden *verwekken*, dan geeft men juist uitdrukkelijk te verstaan, dat zij eene verborgen gedachte als 't ware verraden, maar dat zij eigenlijk iets anders moeten te kennen geven. In de stijlleer echter, waar het juiste begrip van hetgeen men door *mededeelen van gedachten* verstaat,

van het allerhoogste belang is, zal men deze uitdrukking bij eenig nadenken, niet verkieslijk vinden, omdat zij den aard der werking lichtelijk doet voorbijzien. Immers gedachten kunnen iemand zoo maar niet overgereikt of in de hand gestopt worden, gelijk b.v. een gedeelte van eene winst of van eenen buit, dien men met hem te deelen heeft. Iemands denkvermogen is voor een ander niet onmiddellijk toegankelijk; men kan er niet met de hand bij reiken om er, misschien wel tegen zijn wil, naar believen de eene of andere gedachte in te steken. Hij moet die gedachte zelf maken, ze zelf in zijnen geest voortbrengen. Alles wat de andere doen kan, is aanleiding geven, dat hij die gedachte bij zich zich zelven vormt. In den grond bestaat er geen verschil tusschen de werking, die portretten, gedenkteekenen enz., en die welke spraak en schrift, op den geest uitoefenen; beide *wekken* dien slechts op om zelf werkzaam te zijn. Daarom meen ik hier aan de uitdrukking *gedachten verwekken* de voorkeur te moeten geven. - Het groote onderscheid tusschen hetgeen men gewoonlijk g e d a c h t e n v e r w e k k e n en g e d a c h t e n m e d e d e e l e n noemt, wordt veroorzaakt door het middel dat men bezigt. De taal is het door de natuur zelve gegeven en aangewezen middel. Zij is in de eerste en voornaamste plaats het werktuig van het menschelijke denken, en juist daardoor ook het geschiktste en zekerste middel om gedachten aan anderen mede te deelen. De spreker of schrijver brengt zijne gedachte eerst onder een meer of minder geschikten vorm, door ze in bewoordingen in te kleeden, en houdt ze, als 't ware dus gereed gemaakt, den hoorder of lezer voor. Deze kan ze nauwkeurig namaken, indien hij, bij eigen zelfstandig denken, in des sprekers plaats zich van dezelfde bewoordingen zou bediend hebben. Bezigt hij echter bij het vormen zijner gedachten andere woorden, denkt hij in eene andere taal, dan blijft de gevorderde werkzaamheid van zijnen geest achterwege; omdat hij niet aan elk woord de voorstelling weet te verbinden. die het in den geest des sprekers of schrijvers

vertegenwoordigt. Hecht hij aan enkele der gebezigde woorden eenigszins andere begrippen, dan wordt zijne gedachte niet volkomen gelijk aan die des sprekers of schrijvers. Iemand begrijpen of verstaan is dus eigenlijk: hem zijne gedachte precies kunnen namaken, ze juist kunnen kopiëeren, bij zich zelven reproduceeren. - Er kunnen ook andere oorzaken dan onbekendheid met de taal aanwezig zijn, die de reproductie der gedachten bij den hoorder of lezer geheel of gedeeltelijk verhinderen, als ontoereikende ontwikkeling, verstrooidheid, afgetrokkenheid, weerzin en andere dergelijke omstandigheden. Deze laatste soort van oorzaken moeten bij het spreken en schrijven in aanmerking genomen en bij den stijl in rekening gebracht worden.

Doorgaans noemt men stijl de *wijze*, waarop men zijne gedachten *uitdrukt*, en worden de *gedachten* zelve niet tot den stijl gerekend; intusschen vallen zij wel degelijk onder het bereik der stylistiek. Deze gaat echter van de onderstelling uit, dat de gedachten haar gegeven zijn als ruwe stof, die zij moet uitzoeken, fatsoeneeren en voor het doel geschikt maken. De *topica* of *leer der vinding*, die eene handleiding is om de denkbeelden, gronden, bewijzen enz. op te sporen, welke men noodig heeft om over eenig onderwerp te spreken of te schrijven; behoort derhalve niet tot de stijlleer; evenmin als iedere andere wetenschap, als b.v. de natuur- en scheikunde, ofschoon deze de gedachten opleveren voor iemand die een verschijnsel in de natuur mondeling of schriftelijk wil behandelen. Nagenoeg evenzoo is het met de *logica* gelegen: zij is ook geen onderdeel der stijlleer. Ofschoon deze hare lessen niet mag veronachtzamen, staat zij toch hooger, oefent er critiek over uit en voegt er het hare aan toe. Men kan eenen rijkdom aan logisch juiste denkbeelden bezitten, en er toch slechts een onhandig en onbehaaglijk gebruik van weten te maken. Hiertegen moet de stijlleer waken Zij moet eene keus doen uit de voorhanden denkbeelden, en hun vorm, rangschikking enz. bepalen. Zelfs onlogische begrippen en redeneeringen

kunnen soms van hare gading zijn. Hare taak is critiek te oefenen over de gedachten, die voorgesteld worden, en over de wijze waarop dit geschiedt.

Het richtsnoer van de critiek der stijlleer, het tweede cardinale punt, is de *doelmatigheid*. Alles, zoowel de gedachten zelve als de wijze van uitdrukken, moet strekken om het voorgestelde doel te treffen. De kring, binnen welken het doel, wat het ook zijn moge, te vinden is, wordt beschreven door de woorden der definitie: ‘ten einde invloed te oefenen op het verstand, het gemoed of den wil des hoorders of lezers.’ De eisch, die aan het spreken en schrijven gesteld wordt, en voor welker vervulling de stijlleer als 't ware moet zorgen, is derhalve: gedachten te verwekken, die geschikt zijn om den beschreven invloed te hebben.

In het tot dusverre ontwikkelde begrip van spreken en schrijven ligt de gansche leer van den stijl opgesloten. Het wijst ons terstond op de menschelijke z i e l als het voorwerp van bewerking. Doelmatig spreken of schrijven onderstelt dan ook altijd eenige kennis òf van het verstand, òf van het gemoed des menschen, en veelal van beide. Alle geschriften, die uitmunten door hun stijl, dragen de duidelijkste blijken, dat de schrijvers eene niet geringe mate van die kennis bezaten. Ook in dit opzicht zijn er bevoorrechte en minder gelukkige stervelingen. Er zijn er, die, als op het gevoel af, de snaren van het verstand en gemoed weten te bespelen; geboren stylisten zijn ook geboren zielkundigen, al weten zij hunne kennis misschien niet onder den vorm eener wetenschap aan anderen mede te deelen. Doch er zijn er ook, en daaronder mannen van groote wetenschap, welke dien takt geheel missen, en wier geschrijf daarom alleen geene lezers vindt of geene indrukken achterlaat. Het gemis kan eenigermate vergoed worden door de beoefening der *psychologie (zielkunde)*. Geen leeraar in de stylistiek mag eigenlijk een volslagen vreemdeling in die wetenschap zijn. Te onzent wordt zij, hoeveel aantrekkelijks ze ook heeft voor iemand wiens verstand en smaak

niet door lichte lectuur bedorven is, slechts schaars beoefend. De oorzaken zijn, geloof ik, vooreerst het gebrek aan goede leerboeken in onze eigene taal, en ten andere eene fataliteit, die als een vloek ook op de metaphysica drukt. Men verlangt van die beide wetenschappen, vóór alles, datgene, wat zij niet, ten minste nog niet, geven kunnen. Men wil b.v. volstrekt uitgemaakt hebben, wat de ziel is, waar ze van daan komt, en waar ze henen gaat; waar de gedachten, die men bewaart en weer terug kan roepen, wel blijven, zoolang zij uit het bewustzijn verdwenen zijn, enz. Nu zij dat niet weet te zeggen, is er niets goeds in haar te vinden; men wil alles, of niets. Gelukkig heeft de stylistiek met die quaesties niets te maken. Zij behoeft slechts te weten, hoe denkbeelden en gemoedsaandoeningen ontstaan, wat het verwekken daarvan bevordert of verhindert, en wat geschikt is om iemands wil te bepalen. Dat leert de zoogenaamde *empirische psychologie*, die zich om geene dogma's of godsdienststellingen bekommert, en die allen menschen, Israëlieten en Christenen, Katholieken en Protestanten, Orthodoxen en Modernen, even na staat. Gaat men met deze te rade, dan laten alle regels der stylistiek zich uit het begrip van spreken en schrijven afleiden. - Het is ondoenlijk in een kort bestek al die regels op te noemen; voor mijn tegenwoordig oogmerk is zulks ook onnoodig. Daarom zal ik mij thans bepalen tot het aanstippen van enkele zaken, niet juist de voornaamste, omdat deze laatste eene nog al breedvoerige ontwikkeling vereischen.

Als eene voorname eigenschap van een goeden stijl wordt de *zuiverheid (puritas)* aangeprezen. De voorschriften dienaangaande zijn louter negatief; alle zijn verbodsbepalingen. ‘Gebruik geene neologismen of archaïsmen, geene bastaardwoorden, provincialismen of barbarismen’, zegt zij; ‘maak geene spel- of taalfouten.’ Houdt men de doelmatigheid in 't oog, dan zegt men op dat alles ja en amen; doch niet geheel onvoorwaardelijk. Ongehoorde, splinternieuwe, of oude, lang vergeten woorden, en gewestelijke of naar vreemde

modellen gevormde uitdrukkingen kunnen voor den lezer onverstaanbaar wezen en dus reeds het bereiken van het naaste doel, het verwekken eener bepaalde gedachte in den weg staan. Spel- en taalfouten kunnen vooreerst aanleiding tot misverstand geven, maar getuigen altoos van de onkunde des schrijvers, of althans van slordigheid en onachtzaamheid en daarmede van gebrek aan achting voor den lezer. Zij nemen dus den lezer lichtelijk tegen den schrijver in, en kunnen derhalve nooit bevorderlijk, maar zullen meestal schadelijk zijn voor het bereiken van het verder afgelegen doel. De lezer toch krijgt daardoor geen grooten dunk van de kennis en ontwikkeling des schrijvers, of voelt zich door zijne veronachtzaming gekwetst, alles ten nadeele van de beoogde werking op zijn verstand of gemoed.

Doch de vermelde verbodsbepalingen luiden absoluut, laten geene uitzonderingen toe; en toch blijkt bij eenig nadenken, dat uitzonderingen soms zeer doelmatig kunnen wezen. Het is b.v. onnatuurlijk, en daarom onbehaaglijk, wanneer men in verhalen, bestemd om den lezer te vermaken, eenen onkundige eenen brief laat schrijven zonder fouten tegen taal of spelling. Gewestelijke of plaatselijke uitdrukkingen, toegeschreven aan lieden van geringere beschaving, zetten aan een verhaal een voorkomen van waarheid bij, hetwelk het genot van den lezer verhoogt. Gepast is het daarom ook lieden uit den ouden tijd verouderde uitdrukkingen, modegekjes bastaardwoorden, en vreemdelingen barbarismen in den mond te leggen.

Duidelijkheid (perspicuitas) is eene andere eigenschap van een goeden stijl. ‘Zorg, dat men uwe woorden gemakkelijk begrijpt en ze niet verkeerd opvatten kan,’ luidt het voorschrift. ‘Uwe woorden treffen dan doel.’ Ja, wel doorgaans, maar niet altijd. Het kan juist iemands oogmerk zijn, duister of dubbelzinnig te wezen, ten einde den hoorder of lezer in onzekerheid te brengen of te laten. Het einddoel moet derhalve beslissen, of men de voorschriften ten behoeve der duidelijkheid en bepaaldheid al of niet moet laten gelden

Uit het weinige, dat ik aangevoerd heb, zal men kunnen besluiten, dat d o e l m a t i g h e i d ook in de stijlleer de hoogste wetgeefster is, wier uitspraak over alles beslist en die soms - met het volste recht - gebreken tot deugden maakt, en omgekeerd. Zulks in 't algemeen aangetoond te hebben zij voor ditmaal genoeg.

L.A. TE WINKEL.

Een Deventersch hoogleeraar en een Deventer koek.

Bij het zien van het opschrift dezer bijdrage, staat ge misschien, geachte lezer! op het punt om, met een trek van verveling op het gelaat, het blad om te slaan. Doe dit echter niet, voordat gij het even hebt ingekeken. Het onderwerp, hier behandeld, is niet afgezaagd, maar volkomen nieuw. Begrijp toch, dat er in een taalkundig Tijdschrift alleen sprake kan zijn van stellingen en dwalingen op taalkundig gebied. Tegen zulke een dwaling, met verkeerden ijver gepredikt, moeten we hier waarschuwen. Zij betreft het adjektief *Deventersch*. Door ons en anderen werd sinds lang dit woord met de grootste gemoedsgerustheid gebezigd; maar Dr. VAN VLOTEN is er in den aanvang van dit jaar luide tegen opgekomen. In een artikel, 'Taalbederf' getiteld, en voornamelijk ten doel hebbende, om den doopschgezinden predikant SEPP over zijne taalzonden eens duchtig den mantel uit te vegen, heeft hij aan dat bnw. ook zijn wrevel doen gevoelen. 'In de laatste veertien daag (schreef hij) heb ik mij ettelijke malen als Deventersch hoogleeraar zien aanhalen, (wij hadden hem aangehaald om een half dozijntje van zijne vergissingen aan te toonen), ieder, die ooit van 'De-

venter koek' gehoord had, moest toch wel beter weten'[1]. Dewijl men 'Deventer koek' gewoon was te zeggen, moest men (volgens onzen Dr.) ook zeggen 'Deventer hoogleeraar.' Zoo werd dan in éénen adem én onze taal- én onze koekenkennis bij het publiek verdacht gemaakt! Tegen deze dubbele beschuldiging moeten en kunnen wij ons verdedigen. Dr. VAN VLOTEN , wien het ons leed doet, dat we niet meer door den titel van 'Deventersch hoogleeraar' ergeren kunnen, is hier weder met die overhaasting, onnadenkendheid en eigenwaan, welke aan zijne betere eigenschappen zooveel afbreuk doen, te werk gegaan. Zijn met veel zelfsvertrouwen geuit argument, dat een *koek* en een *hoogleeraar* op ééne lijn stelt, houdt volstrekt geen steek. We hopen het zoo klaar te zullen bewijzen, dat Dr. VAN VLOTEN-zelf, bij de vernieuwing van den geest der Burgerij van Overijssels hoofdstad (waarmede hij thans, naar luid van zijn Weekblad, bezig is), deze kunstbewerking niet zoo ver zal uitstrekken, dat ze daardoor ten onregte van haar oud adjektief afkeerig zou worden.

Laat ons de zaak dan nu eens uit een taalkundig oogpunt beschouwen.

In den regel (zoo als bekend is) maken we van de namen van landen, plaatsen en steden, adjektieven door het toevoegsel SCH.

Daarenboven worden van lands-, plaats- en stadsnamen door de aanhechting van ER substantieven gevormd, die hun bewoners aanduiden.

Deze substantieven, voor zoo verre zij van stads- of plaatsnamen afgeleid zijn, gebruikt men soms adjectivè: zoo noemt men b.v. *Edamsche kaas* ook wel *Edammer kaas*.

Bij de vorming van dusdanige woorden worden er dikwijls welluidendheidshalve een paar letters weggelaten, *Groningener*,

1) Zie 'de Levensbode' D. II. bl. 41, r. 9 v.o. Aardig is het nog al, dat, terwijl Dr. V. VLOTEN in het daar gedrukt vertoogje over het 'Taalbederf' zoo heftig tegen de Germanismen uitvaart, hij-zelf (zie bl. 37, r. 6 v.o.) zich op het Germanismusje 'daadwerkelijk' laat betrappen.

b.v. zou leelijk klinken, en daarom zeit men gesynkopeerd: *Groninger*.

Om eene soortgelijke reden is het, dat de koek, die van ouds tot Deventers lekkernijen behoort, niet *Deventerer*, gelijk de regelmaat zou vorderen, maar verkort *Deventer* koek genoemd wordt.

Bij dit alles speelt het gebruik zijn gewone rol. Zegt men b.v. '*Weesper* moppen,' men spreekt van '*Utrechtsche* theerandjes.' '*Schiedamsche* jenever' wordt wel eens '*Schiedammer* nat' geheeten; en '*Leidsche* bul' kent de koekkraam, niet *Leidensche, Leidener* of *Leider* bul.

Bedriegen we ons niet, dan kleeft bij de adjektieven, hier behandeld, aan den uitgang SCH iets deftigers, iets minder plats, dan aan dien op ER.

Zoo zullen we, b.v. niettegenstaande '*Haarlemmer* halletjes' en '*Haarlemmer* olie' tot de gewone spreekwijzen behooren, het bnw. *Haarlemsch* steeds gebruikt vinden bij 'magistraatspersoon, priester, predikant' enz. Desgelijks zeit men niet een '*Amsterdammer* burgemeester' of 'de *Rotterdammer* regtbank,' maar geeft men daar de voorkeur aan *Amsterdamsch* en *Rotterdamsch*.

Dien overeenkomstig, al zegt men platweg 'Deventer koek,' is het eigenaardiger 'Deventersch hoogleeraar' te zeggen, omdat, in den regel, hoogleeraars personen zijn, die zich fatzoenlijk aanstellen en aan de jeugd, wier opleiding hun toevertrouwd is, het voorbeeld geven van pligtmatig welvoeglijkheidsgevoel en ware beschaving. Wij herinneren ons dan ook niet bij eenig gezaghebbend schrijver ooit de uitdrukking 'Deventer hoogleeraar' aangetroffen te hebben; ja, wat meer is, 'Deventer,' adjectivè gebruikt bij een ander woord dan *koek*, is ons, in boeken van vroeger tijd, niet dan hoogstzeldzaam voorgekomen.

Daar we de gewoonte hebben, nooit iets te stellen zonder er het bewijs van te leveren (iets, dat zeker Deventersch geleerde wel eens gemakshalve achterwege laat); zoo volgen hier eenige voorbeelden, die het boven alle bedenking ver-

heffen, dat het adj. ‘Deventersch’ van oudsher in onze taal burgerregt gehad heeft en nog bezit.

In de eerste plaats vestigen wij de aandacht op de *Oudheden en Gestichten van het Bisdom van Deventer*. Leiden 1725. D. I. Aldaar lezen we bl. 14, ‘het Deventersche Bisdom.’ bl. 67, ‘de Deventersche Proostdij.’ bl. 67 en 116, ‘ Deventersche Kanonniken.’ bl. 125 en 130, ‘de Deventersche Kerk.’ bl. 223, ‘het Deventersche Fraterhuis,’ bl. 233, ‘de Deventersche Broederen.’

Hierop laten we volgen *Het Kerkelijk en Wereltlijk Deventer* , door G. DUMBAR. Arnhem 1752, D. I, waar men vindt: bl. 57 in de aant. ‘Deventersche Schouten.’ bl. 182, A, ‘de Deventersche Haven.’ bl. 236, A. en bl. 450, A, ‘den Deventerschen Proost.’ bl. 304, A, ‘dat groot Deventersch licht - Geert Groote.’ bl. 330, A en bl. 338, A, ‘de Deventersche Kerk.’ bl. 448, A, ‘eenen ouden Deventerschen Kronijk-Almanak.’ bl. 455, B, ‘Deventersche Kanunniken.’ bl. 466, B, Deventersche Munte.’ bl. 466, B en 486, A, ‘Deventersche Penningen.’

We voegen daar nog bij ‘*de Tegenwoordige Staat van Oververijssel*. Amst. 1790-1792. D. I. St. 1, bl. 132, ‘een Deventersch Schip’ en D. III. St. 1, bl. 156 ‘de Deventersche Kanunniken.’ bl. 210 aant., ‘de Deventersche School.’ bl. 229, ‘twee Deventersche Scholieren.’ bl. 230, ‘eenen Deventerschen jongeling.’

In de *Bijvoegsels op het Vaderlandsch Woordenboek van* KOK, D. II, i. v. ‘Deventer’, leest men: bl. 99 en 101, ‘het Deventersche Vrijcorps.’ bl. 99 en bl. 105, 106 en 109, ‘de Deventersche Regering.’ bl. 99 en 101, ‘de Deventersche Burgers.’ bl. 112, ‘de Deventerschen.’

Begeert men nu nog Schrijvers uit den tegenwoordigen tijd, dan neme men de even degelijke als keurig geschrevene *Verhandeling* van den heer G.H.M. DELPRAT, *over de Broederschap van G. Groote*, enz. Arnhem 1856, en op bl. 36, 39, 41, 44, 55, 66, 68, 77, 79, 80, 91. zal men het adjektief *Deventersch* aantreffen, toegevoegd aan *School, Broe-*

ders, *inrigting, stichting, fraterhuis, leerling, burger, jongelingschap, prior*, enz.

Ook de welversneden pen van den hoogleeraar W. MOLL heeft niet geschroomd *Deventersch* te schrijven. Men zie b.v. in zijne fraaije Verhandeling over *Johannes Brugman*, D. I. bl. 155, bl. 156, bl. 197, enz.

En gebruikte niet onlangs nog de man, die door zijne uitstekende taalgeleerdheid sinds lang zich een onvergankelijken roem verworven heeft, welken hij, trots de jaren, blijft handhaven[1)], de uitdrukking '*Deventersch* professor theologiae', waar hij in zijn doorwrocht vertoog 'Over de uitspraak van het Landfriesch' een versregel van *Franzen van Eck* aanhaalde?

Ziedaar, geachte lezer, ter regtvaardiging onzer stelling eene opeenstapeling van bewijzen, waaronder nu Dr. V. VLOTEN met zijn koek begraven ligt. Wij laten hem daar rusten. Is het zijne verkiezing om toch, uitsluitend en als alleen deugdelijk, zijn Deventer-koekebakkers-adjektief te gebruiken, gelijk hij *kindsheid* wil blijven spellen, ofschoon hij niet ontkent, dat het analogicè *kindschheid*[2)] wezen moet, wij zullen er ons niet over bekommeren; mits we maar niet verder lastig gevallen worden, wanneer wij liever voortgaan om, met de DUMBAR'S, HALBERTSMA'S, DELPRAT'S, MOLL'S en mannen van dien stempel, *Deventersch hoogleeraar* te schrijven.

Rotterdam, Nov. 1867.

A. BOGAERS.

1) Dr. J.H. HALBERTSMA in het vorig nummer van '*de Taalgids*.' IX bl. 6, r. 17.

2) Zie '*de Taalgids*' VII, bl. 241 en VIII, bl. 197.

Verbeteringen?

Dr. EELCO VERWIJS, die door zijne uitgave van Nederlandsche klassieken aanspraak heeft op den dank van den onderwijzersstand in ons Vaderland, heeft zich, o.i., dezer dagen nieuwe rechten daarop verworven door het uitgeven van een merkwaardig Mirakelspel, getiteld: *Dit is tspel vanden Heiligen Sacramente vander Nyewervaert*[1]. Aan de *Inleiding* tot dit verdienstelijk stuk ontleenen wij alleen het volgende, als voor ons doel volstaande.

'Voor ongeveer een jaar geleden', zegt de Heer VERWIJS, zond mij Dr. C.R. HERMANS dit stuk toe, dat in zijne Geschiedenis der Rederijkers in Noordbrabant is opgenomen. De tekst was reeds afgedrukt, doch nogmaals op het handschrift gecollationeerd en daardoor althans eenige bedorven plaatsen verbeterd. Daarmede was echter de zaak nog niet in orde, want 'de afschrijver schijnt op verschillende plaatsen den dichter niet te hebben verstaan; althans er zijn een menigte zinstorende schrijffouten in, die niet dan bij gissing kunnen verbeterd worden', zegt Dr. HERMANS[2], die mij verzocht te beproeven of hier en daar ook de duistere tekst verstaanbaar kon worden gemaakt.

Ik nam het Mirakelspel onderhanden, doch veelvuldige

1) Verschenen bij HUGO SURINGAR, te Leeuwarden. Prijs *f* 1.10.

2) Geschiedenis der Rederijkers in Noordbrabant, 2^{e} stuk, bl. 95.

andere bezigheden deden het wel wat lang rusten; en toen ik eindelijk mijne aanmerkingen en verbeteringen opzond, was het te laat. De Geschiedenis der Rederijkers zag het licht, en daarin het Mirakelspel, zooals het daar reilde en zeilde. Met groote ingenomenheid had ik met dit tot nu toe geheel onbekend overblijfsel van ons Middennederlandsch tooneel kennis gemaakt, en hoe meer ik er in meende te slagen den tekst te zuiveren en verstaanbaar te maken, des te meer betreurde ik het niet alleen, dat het eene plaats had gekregen in de Werken van een Provinciaal Genootschap, en daardoor slechts voor weinigen toegankelijk zoude zijn, maar ook dat de zeer bedorvene en hier en daar geheel onverstaanbare tekst menigen lezer de waarde van het stuk niet zoude doen gevoelen. Ik had mijnen patient lief gekregen, waarmede ik zoolang had omgedocterd, en groot was mijne teleurstelling, toen ik vernam, dat de zieke, vóór geheel hersteld te zijn, de wijde wereld was ingezonden. Daarom besloot ik eene afzonderlijke uitgave te bezorgen, die zou kunnen strekken om het spel meer algemeen bekend te maken. Ten einde het verschil der lezingen in de uitgave van Dr. HERMANS en de mijne te doen zien, is de lijst achter den tekst gedrukt, ook om ieder in staat te stellen betere te vinden, en door scherpzinniger emendaties menige plaats, die mij nog niet recht naar den zin is, door vergelijking met diens tekst te herstellen.'

Wij mogen er ons dus van verzekerd houden, dat we aan het verlangen van Dr. VERWIJS voldoen, wanneer wij de bedenkingen openbaar maken, welke bij de gezette lezing en overweging van het Mirakelspel bij ons oprezen. We onderwerpen die in de eerste plaats aan het oordeel van den hooggeachten Schrijver zelven, en verder aan dat van allen, die met ons hunne pogingen willen aanwenden om tot eene betere lezing van enkele verzen, of tot eene juiste verklaring van enkele duistere woorden te geraken, en die daardoor hunne belangstelling wenschen te toonen in den verdienstelijken arbeid van den Heer VERWIJS.

Steen - sceen?

In vers 694-698 (bladz. 43) zegt de Eerste heiden o.a.:

> Haelt here Wouter van Kersbeke hier,
> Ende synen knape; eenich van tween
> Sal als heden van den lyve s t e e n .
> Al waren sy noch quader ende stoutter,
> Sy sullen sterven.

In de *Woordenlijst* vinden we (bladz. 104): '*Steen*, w.w. staan, - *steen van den live*, 696, van het leven scheiden, sterven.' - Maar uit dit laatste *van het leven scheiden* blijkt, dunkt ons, als van zelf, dat we lezen moeten

> eenich van tween
> Sal als heden van den lyve sceen.

Sceen is eene samentrekking van *sceeden*, d.i. scheiden. Nog heden ten dage hoort men in Zeeuwsch-Vlaanderens westelijk deel, en ongetwijfeld ook nog wel in andere streken van ons Vaderland, onder den boerenstand vooral, *scheên*, met scherplange *ee*, voor *scheeden* = scheiden. Op gelijke wijze ontstond het samengetrokkene *verleen*, d.i. *verleeden*, l e e d d o e n , hetwelk eerst, door gewone versmelting der *d*, tot *verleeën* werd, dat men nog wel eene enkele maal hoort, en waaruit later *verleen* ontstond, dat we o.a. ook in vs. 420 van ons Mirakelspel aantreffen. Ware *steen* = staan in vs. 696 het bedoelde woord, dan gelooven wij, dat de *e* zachtlang zou zijn en we betwijfelen het, of de dichter *steen* wel had laten rijmen op *tween*.

Stouwene - scouwene?

Scat - stat?

Van vs. 925 tot 934 vinden we een gedeelte van eene samenspraak tusschen de duivels *Belet van dueghden* en *Sondich becoren*.

't Luidt als volgt:

> *Belet*.
> Ic ben in vare;

Blijft dit Sacrament staende lange,
Tsal ons al bederven.
Sondich.
Neent, helssche slanghe,
Ghij wetet wel, wat stady ende snatert?
Ter Nyeuwervaert eest al verwatert,
Daer en can nyemant te voet geraken;
Tes daer sorgelijck.
Belet.
Dat sijn goey saken,
Om tvolc te s t o u w e n e ende doen die s c a t
Te besoeckene.
Sondich.
Tesser soe nat,
Dat de kercke te sincken begint.

Bedriegen we ons niet, dan schuilt er in vs. 982 meer dan ééne fout. Voor *stouwene* zouden we met Dr. HERMANS willen lezen *scouwene;* ook zouden we aan *stat* de voorkeur geven boven *scat*. Wat toch leeren we uit de samenspraak der duivels? Dit: *Belet van deugden* is in vare, vreest, dat, zoo het sacrament, de wonderbaar ontdekte en wonderen doende hostie, nog lang in de kerk van de Nieuwervaart blijft staan, het hen geheel bederven, ongelukkig maken zal. *Zondig bekoren* vreest dit laatste niet. Neen, zegt hij, helsche slang! wat staat gij te snateren! Gij weet wel, dat te Nieuwervaart alles onder water staat. Niemand kan er te voet geraken. 't Is er gevaarlijk. Daarop antwoordt *B. v. d.*, naar onze opvatting: Dat zijn goede zaken om het volk het bezoek van die plaats (*die stat*) te doen schuwen (*scouwene*): om de geloovigen terug te houden van het bezoeken van 't sacrament. En dit is het juist, wat *Z. b.* bedoelt. Die waterrijkdom was zijn werk. Reeds vroeger heeft hij tot zijn makker gezegd (vs. 337-340):

Wy sullen noch maken onghewedere,
Om de kercke te worpen nedere,
E n d e t l a n t h i e r v e r d r i n c k e n a l o m m e ,

Op datter niemant by en come,
Om eer ende reverencie te bewysen.

En dat hij zijn doel bereikt heeft, blijkt wel daaruit, dat men het sacrament juist daarom (tot grooten spijt van de duivels, die deerlijk buiten den waard gerekend hadden) later naar Breda overbracht. Men zie ten overvloede vers 1052 tot 54 1117 tot 1120, 1197 tot 1201, vs. 64 en 65 van de *Eerste Prologhe*, vs. 50 tot 54 (bl. 78), waar wij o.a. lezen, dat de Nieuwervaart vergaan is door de stuurhede des waters; dat er veel pelgrims door tempeest kwamen in rouwe; dat er bijna niemand bij het sacrament kon geraken; dat de kerk waar 't in rustte, vuil lag en nat; enz.

In de *Woordenlijst* zegt Dr. VERWIJS: *Stouwen*, w.w. 932, s t u w e n , a a n z e t t e n , o p w e k k e n . Dat deze beteekenis hier echter niet gelden kan, blijkt, dunkt ons, uit het bovenstaande allerklaarst. Het volk werd immers door den verwaterden, drassen grond niet opgewekt om de plaats te bezoeken; integendeel, het werd er door afgeschrikt en teruggehouden. Dáárom zouden we in plaats van s t o u w e n e (*stuwen*) willen lezen s c o u w e n e (*schuwen*).

Wanneer we aan *stat* (plaats) de voorkeur geven boven *scat*, geschiedt dit niet alleen daarom, wijl dat woord hier kwalijk voegt in den mond van een duivel, maar vooral, omdat hier de p l a a t s , waar de hostie vereerd werd, op den voorgrond treedt. *Stat* komt meermalen in het Mirakelspel voor. Ook is het van 't vrouw. geslacht, terwijl *scat* mann. is: men zou dus in allen gevalle moeten lezen *dien scat*.

Is men het omtrent de voorgestelde wijzigingen met ons eens, dan zal vs. 932 natuurlijk anders moeten gelezen worden. Wellicht is 't voldoende, het voegwoord *ende* daarin te schrappen.

Bottecroes.

Wanneer we het Mirakelspel aandachtig lezen, dan zien we, dat de duivel *Zondig bekoren* veel slimmer en werkzamer is dan zijn makker *Belet van deugden*. Hij toch roept

dezen meermalen als uit zijn nest, wekt hem op, licht hem in Geen wonder dan, dat hij hem o.a. *lui vadaard* noemt (vs. 1303) en *vuil slapere* (vs. 1034), en hem den naam geeft van *bottecroes* (vs. 1328). De Heer V. gist, dat dit scheldwoord misschien samengesteld is uit *botten*, bij KILIAAN = *stooten*, en *croes*, die met de drinkkroes aanstoot, drinkebroer; of van *botten*, bij KIL. fraudulenter extrudere aleas, valsch spelen; dus die met den dobbelkroes *bot*, valsche speler. - Wij vonden het woord *bottecroes* in *Le grand dictionaire François-Flamen* enz., ten jare 1618 bij JEAN WAESBERGUE te Rotterdam uitgegeven. Daarin staat *Bottekroes*, ziet *Botmuyle;* en op dit laatste vindt men *Botmuyle, Bottekroes*, L o u r d a u t , S t o l i d e , S a n s e n t e n d e m e n t o u S ç a v o i r . Er is dus geen twijfel aan, of het eerste lid der samenstelling is het bijv.n. *bot* = p l o m p , d o m , dat we ook aantreffen in *botmuil, botterik, botoor* en *botaard*. Wat kan nu de beteenis van *kroes* zijn?

Slepere - slapere?

Vuyl slepere, zoo noemt *Z. B.* zijn kameraad *B v. d.* in eene samenspraak, waarvan we alleen het volgende (vs. 1032 tot 37) mededeelen.

Sondich becoren.
Du, ghy schuympepere.
Belet van deugden.
Du, noertsch drol.
Sondich.
Du, vuyl s l e p e r e .
Belet.
Du, leelic swert mol.
Sondich.
Ligdy noch in uwen sol?
Belet.
Neen ic, ravenjonck.

De Heer VERWIJS zegt in zijne Woordenlijst: ‘*Slepere*, znw. m. 1034, misschien: sleepvoet, bij KIL. *sleypvoet, sleyper*

enz. Of misschien *vuylslepere?*' - Wij gelooven, dat *slepere*, wellicht alleen om des rijms wille, hier staat voor *slapere*.

Vandaar de vraag van *Z. B.:* 'Ligt gij nog in uw poel in uw nest?' - Het schijnt *B. v. d.* eigen geweest te zijn, lang in zijn nest te liggen. Tot tweemaal toe hooren wij toch *Z. B.* hem op eene andere plaats (vs. 2 en 8) vragen:

> Ligdy noch al in uwen nest ende lolt?

en hem vermanen (vs. 5) om er uit te komen. En beteekent *lollen* hier niet *slapen?* Bij VAN WAESBERGUE vind ik ten minste *Lollebanc* = *Slaepbanc*. Mij dunkt, *B. v. d.* mocht te recht een *slaper* genaamd worden.

Juiste punctuatie?

In vs. 9 tot 11 zegt *Zondig bekoren* tot *Belet van deugden:*

> Wy worden gheplattebolt.
> Van Lucifer comet, soe ict scatte,
> Alst zall, dat duchtick.

Dit zouden we aldus willen lezen:

> Wy worden gheplattebolt
> Van Lucifer, comet, soe ict scatte
> Alst zall; dat duchtick.

Deze regelen beteekenen: Wij zullen geplattebold worden van Lucifer: Lucifer zal ons den bol (het hoofd) plat slaan, komt het (geschiedt), zooals ik schat (wat ik oordeel, denk), dat het [komen, geschieden] zal. Dat ducht ik. - Wat denkt *Z. B.*, dat er geschieden zal? - Dat er een ding zal gevonden worden, dat verloren is (vs. 14): de hostie namelijk in het veen bij de Nieuwervaart: en dit vreest hij; want dan staat beiden Lucifers geduchte toorn te wachten.

> Lucifer zal ons die leden breken,
> Wort gevonden dat heilich Sacrament,

zegt hij o.a. (vs. 35 en 36). En geen wonder! Hij bekent (vs. 46 tot 49):

Ic ben oerspronck dat daer leit,
Als Sondich Becoren, hoe ic nochtan
Daer niet ghehouden en can.

Moet men in vs. 48 niet *ict* lezen voor *ic?*

Traken.

De volgende verzen (324 tot 29) behooren tot eene samenspraak tusschen de twee duivelen.

Sondich.
Wy, duvelen, sullen ons wel wreken
Aen de menschen in steden ende dorpen.
Belet.
Dat wy uuten hemel waren geworpen,
Dat sullen sy noch zwaerlyck betalen.
Sondich.
Wy sullen noch zielen met c r a v e l e n halen.
Belet.
Wy sullen noch al ons ketels vullen.

Met het blootleggen van deze en soortgelijke echt duivelsche voornemens geven de duivels lucht aan hun spijt over het vinden der hostie. Naar de hel durven ze niet terug; want ze vreezen Lucifers geduchten toorn. In de wereld willen ze derhalve blijven; maar daar zullen ze dan ook zooveel kwaad brouwen als hun slechts mogelijk is, en zooveel zieltjes buit maken, dat al de ketels gevuld zijn, waarin deze in de hel gekookt worden, en dat alles in de hoop, Lucifer daarmee te paaien (vs. 598).

Volgens de lezing van Dr. HERMANS luidt vs. 328:

Wy sullen noch zielen met t r a k e n halen.

Dr. VERWIJS teekent hierbij aan (bl. 85): ‘Het Hs. schijnt *craken* te hebben, althans de aanteekening [bij Dr. HERMANS] bl. 341 zegt: ‘*traken*, misschien *craken:* schepen.’ - Er zal wel *crav'len* staan. Bij KIL. is *kraecke* = *karraecke*, circerus, navis majoris generis, van het Spaansche *caraca*. Doch in 1500 was het woord in die beteekenis zeker nog niet bij ons bekend, en werd het eerst later bij onze aan-

raking met Spanjaard en Portugees overgenomen. Men leze: *cravelen*, d.i. vorken, juist het keukengereedschap der duivels.

Zie *vanden Levene ons Heren*, vs. 4019, waar van de hel wordt gezegd:

> Daer sijn fornaeyse, gloeyende heet,
> Langhe, diepe, wijt ende breet,
> Daer staen die duvele emmer gereet,
> Ende worpen die zielen in dat heet,
> Daer haer die siele pijnt tonsculene;
> Dan beghennen die duvele tulene
> Ende hebben *cravelen* vele gereet,
> Vaste, sware, gloeiende heet,
> Ende houden die caitivighe sielen.

Tot zoover Dr. VERWIJS. Wij moeten al dadelijk de opmerking maken, dat het ons heel waarschijnlijk voorkomt, dat het woord *kraak* in 1500 bij ons bekend was. Immers dreven reeds in het midden der 13^{e} eeuw Spanjaarden en Portugeezen een belangrijken handel met Vlaanderen, bezochten hunne vaartuigen den Zwinboezem en werden hunne koopwaren te Sluis vertold. Dáár ontmoetten zij kooplieden en zeevarenden uit alle oorden van ons Vaderland en hoe licht kan door dezen de scheepsnaam bekend geraakt en voortgeplant zijn. Daartoe was twee en eene halve eeuw meer dan voldoende. Vindt men dus in het Hs. *craken*, zoo hebben we, dunkt ons, geene vrijheid, die lezing om de door den Heer V. gemaakte bedenking te verwerpen. Maar, zoo we Dr. HERMANS' aanteekening wèl vatten, dan staat er in het Hs. *traken*, en heeft hij er alleen *craken* nevens geplaatst, omdat *traken* hem vreemd was. Daarom gelooven wij ook, eerst dan eene andere lezing te mogen aannemen, wanneer het uitgemaakt is, dat *traken* een geheel onbekend woord is, of wanneer de beteekenis er van in vs. 328 geen dragelijken of aannemelijken zin oplevert. Is *traken* in het Middelnederlandsch bekend? Wij gelooven ja. Zou het niet hetzelfde zijn als *daker*, waaruit door metathesis *drake* werd, hetzelfde als het Oud-Fransche *takre*,

dat *tiental* beteekent? Door den invloed der scherpe *t* van het onmiddellijk voorafgaande *met* ging *drake* tot *trake* over en zoo beteekent dan wellicht de versregel

> Wy sullen noch sielen met traken halen

zooveel als: Wij zullen nog zielen met tientallen halen; niet ziel voor ziel, niet ééne ziel, maar bij tienen zullen we ze vergaderen, en zóó zullen we al onze ketels kunnen vullen.

Veel zielen te winnen, dat was het doel der duivels. Daarom zegt *Belet van deugden* (vs. 591 en 92):

> Hoe sullen wijt maken,
> Dat wy v e e l z i e l e n mochten crygen?

en antwoordt hem *Zondig bekoren* (vs. 595 tot 98):

> De kerstenen zullen gaen vechten
> Teghen die heidene, bij den rebben,
> Daer sullen wy z i e l e n m e t h o o p e n hebben,
> Om Lucifer daier met te paeyene.

Ziedaar dan ook, waarom wij meenen, dat we in *traken* een woord moeten hebben, dat eene zekere *hoeveelheid*, of eene *menigte* beteekent. *Cravelen*, dit is onloochenbaar, behoorden tot het keukengereedschap der hel; doch dáá bevonden de duivels zich nu niet: ze waren in de wereld, en het komt mij hoogst twijfelachtig voor, of ze daar hunne *cravelen* wel bij zich hadden. En dan, waartoe dienden deze *krauweelen* of *driespitsige gaffels?* Om de ellendige zielen *in den ketel te houden*, gelijk ons de meegedeelde aanhaling leert. Dat dit noodig was, blijkt ook uit ons Mirakelspel; want *Zondig bekoren* beroemt er zich op (vs. 837 tot 840), dat hij en zijn makker den grootsten ketel zoo gevuld hadden, dat er twintig zielen aan de ooren waren blijven hangen en bijkans duizend aan het hengsel. Eene verzoening met Lucifer was de vrucht geweest van dezen rijken oogst.

Wil men bij *traken* aan een werktuig denken, dan verdient *rake* = h a r k , r i j f , wellicht de aandacht, dat dan door den invloed der *t* van *met*, bij eene snelle uitspraak tot *traken* werd.

Ten slotte. Wij gelooven, dat *Z. B.* in vs. 328 niet te kennen wil geven *hoe* hij en zijn makker de zielen halen zullen of *waarmede* zij ze halen zullen; maar dat zij er *vele* halen zullen. Daarom geven we aan *traken* de voorkeur boven *cravelen*. Staat er echter in het Hs. *craken*, dan zullen we aan *kraken = caravelen = carvelen = cravelen* moeten denken en de beteekenis van vs. 328 zal dan zijn, dat ze de zielen met kraken vol, met heele scheepsladingen halen zouden. Dat komt ons echter wel wat kras voor.

Minklyc.

De volgende verzen worden den Prochiaan, d.i. den geestelijke van de Nieuwervaart in den mond gelegd, terwijl hij zich gereed maakt om het gevondene sacrament naar zijne kerk te dragen (vs. 235 tot 241):

> Dus heffict op sonder versaghen,
> Ende saelt in ons kercke draghen
> Ter Nieuwervaert, opdat men daer
> Eeren ende loven mach hier naer.
> Ik hoop m i n k l i j c noch wesen sal
> Blynde, cropele, siecke ende genesen all,
> Diet aenroepen met caritaten.

Dr. VERWIJS teekent hierbij (bl. 84) aan: ‘Vers 239. In Dr. HERMANS' uitgave leest men:

> Ick hoop minklijk noch wesen sal,
> Blynde, cropelen, siecken genesen sall.

Wij hebben niet geaarzeld door eene kleine wijziging den zin te verbeteren. Deze is: ‘Ik hoop dat er menige blinde, kreupele en zieke wezen zal en geheel genezen.’ - Zou dat waarlijk de zin zijn? Wij kunnen 't moeilijk gelooven. 't Komt ons voor dat, zoo de woorden van den Prochiaan iets beteekenen zullen, daarin de hoop moet liggen opgesloten, *niet* dat er blinden, kreupelen en zieken zijn zullen en genezen zullen, maar dat de wonderbaar ontdekte *hostie*, die hier op den voorgrond staat, dezen ongelukkigen goedgunstig zal zijn, hun tot zegen zal verstrekken en dat zij

allen zal genezen, die haar aanroepen onder het offeren van liefdegaven. Daarom zouden we vs. 239 tot 241 aldus willen lezen:

> Ick hoop dat minlyc noch wesen sal
> Blynden, cropelen, siecken, ende ghenesen all,
> Diet aenroepen met caritaten.

Dat is: Ik hoop, dat het [het Sacrament namelijk] nog minlijk [goedgunstig] wezen zal blinden, kreupelen, zieken, en genezen geheel, die 't aanroepen met liefdegiften. - Dat de hoop van den geestelijke vervuld is, leert ons het spel op meer dan ééne plaats.

In de *Woordenlijst* lezen we '*Minklijc*, vnw. 239, m e n i g e e n , van *mingen*, miscere; dus *gemengd, verscheiden, meer dan één*.' - Wij zouden er vs. 239 liever *minlijc* voor lezen, een woord, dat verscheidene malen in het spel voorkomt.

Pase.

> Also men tvleesch capt op een bret,
> Soe sullen wy u cappen, kettyven.

Zoo spreekt (vs. 626 en 27) een Heiden in den strijd tot Heer WOUTER VAN KERSBEKE. Dr. VERWIJS teekent bij vs. 627 (bl. 86) het volgende aan: 'In Dr. HERMANS' uitgave vindt men:

> Also men tvleesch capt op een *pase*,

en in de aanteekening 'onzekere lezing.' Ook hier moet een rijmwoord op een der andere regels gevonden worden, daar vs. 623, 625, 626 en 628 op elkaar rijmen, en evenzoo vs. 624, 628, 630 en 631. Vermoedelijk is hier een rijmwoord op *et* noodig, en hebben wij dan ook niet geaarzeld voor *pase* te lezen: *bret*. De vorm *bret* voor *bord* komt ook in de *Teuthonista* voor: '*hack-bret*, dair men speelt. Ambulla.' - Wij zijn 't volkomen met Dr. VERWIJS eens, dat vs. 626 met een rijmwoord op *et* sluiten moet en dat *bret* daar zeer goed dienen kan. Maar, vragen wij, hoe zou men bij eenige mogelijkheid *pase* kunnen lezen, als er

bret stond? Daartoe verschillen immers de lettervormen van *pase* en *bret* al te veel? - Wij wagen 't daarom eene gissing te opperen, die we geven voor 't geen zij is. Kan er ook gestaan hebben *paset?*

In het Oud-Fransch beteekent *passet* niet alleen *voetbank*, maar ook, in 't meervoud: *winkelplanken voor de koopwaren*. Kan het in vs. 626 ook *vleeschbank, winkelplank*, of iets soortgelijks moeten beteekenen? -

Ten slotte vragen we: Kent iemand der lezers van den *Taalgids* 't Middelnederlandsche woord *paesbert?* Zoo ja, wat is er de beteekenis van?

Hem duerestekken.

In vers 759 zegt de derde Heiden tot Heer WOUTER VAN KERSBEKES knecht, die zijn leven in de vlammen eindigen moet:

> Gaet, steect u duere!

nadat de eerste Heiden geroepen heeft: Te viere! Te viere! en de tweede Heiden den armen knecht, die niet veel haast maakt, heeft toegevoegd:

> Rasch, wilt u spoeden.

Dr. VERWIJS vraagt in zijne Woordenlijst: *Hem duerestekken - spoed maken?* Wij gelooven, dat het beteekent *zich wegmaken*, waarin natuurlijk het denkbeeld van *spoed* ligt opgesloten. *Steect u deure* bet. dan: Pak je voort! - In Zeeuwsch-Vlaanderens westelijk deel gebruikt men nog het werkw. *opsteken* en *hem* (zich) *opsteken*, in nagenoeg gelijken zin. *Hij stak het op* beteekent daar *Hij ging heen, maakte zich weg*, en *Steek je op*, ongetwijfeld nauw verwant aan *Steek je door:* Pak je weg, maak je voort! - *Duere* heeft o.i. in *deurestekken* dezelfde beteekenis als in *duerevlieghen* (vs. 958) en in het vroegere *duergaan* = weggaan, heengaan, dat o.a. in West-Vlaanderen nog dagelijks gehoord wordt.

Gecocht - gerocht?

Heer WOUTER VAN KERSBEKE is veroordeeld om verbrand

te worden. Hij moet er met zijn knecht om loten, wie van beiden liet eerst sterven zal. Hij roept (vs. 722-749) het Heilig Sacrament van de Nieuwervaart om hulp aan, dat - de hoop van den Prochiaan (zie vs. 239-241) was schitterend vervuld - den kreupele had doen gaan, den blinde had doen zien, den doove had doen hooren, den stomme had doen spreken en honderd andere gebreken den menschen met gracien [minlijk] had afgenomen (vs. 731-735), en zie - *hij* trekt de witte boon, zijn knecht de zwarte. Deze lijdt den marteldood in de vlammen en WOUTER VAN KERSBEKE zal in de gevangenis den volgenden dag verbeiden, om alsdan het lot van zijn knecht te ondergaan. Andermaal roept hij 't H. S. om bewaring en behoeding aan (vs. 799-804, 823-830) en, niet te vergeefs. In een gesprek tusschen de twee duivels toch, waarin *Zondig bekoren* o.a. de mirakelen opleest, die het Sacrament in den laatsten tijd gedaan heeft, zegt hij (vs. 910-912):

> Ende hoirt ghy, viant,
> Heer WOUTER is oic ontgaen den brandt,
> Ende uut den prisoene oic g e c o c h t .

Belet van deugden vraagt:

> Heeften de duvel daer uut gebrocht,
> Ende den kercker was alsoe sterck?

Waarop *Zondig bekoren* antwoordt:

> Tes al te mael tSacraments werck:
> Theeft al meer gevangen gehulpen.

Zouden we nu (vs. 912) voor *gecocht* niet moeten lezen *gerocht*, d.i. *geraakt?* Van *koopen uit den prisoene*, van *rantsoen geven*, zal hier wel geen sprake kunnen zijn. Heer WOUTER had den Heidenen dit vroeger te vergeefs gevraagd (vs. 704 en 5). Hij verklaart dan ook later aan den Prochiaan van de Nieuwervaart (vs. 956-964, 1006-1010):

> Heer prochiaen here, by uwen consente
> Begheric te siene met minnen groot
> De vorme van desen Sacramente,
> Dat mi verlost heeft van der doot,

Loff, Sacrament vol alder virtuten,
Die mi beschermt hebt van den brandt,
Van der dood verlost ende u u t d e r m u t e n
[d.i. uit den kerker],
Ende de witte boone verkeerdet in de handt.

Wij moeten hier dus, dunkt ons, aan eene wonderbare verlossing uit den s t e r k e n k e r k e r denken, al wordt de wijze waarop ze geschied is, ons in het Mirakelspel niet medegedeeld. Daarom geven we de voorkeur aan *gerocht* boven *gecocht*. Ook in de eerste prologhe wordt (vs. 41 en 42) gezegd, dat Heer WOUTER

Int vier hadt moeten doen zynen endt,
En had hem niet verlost dit Sacrament,

en dus niet zijn geld of de bedongen losprijs.

Ghelven - ghedelven?

Vers 284 en 285 lezen we:

Van desen g h e l v e n
Muegen wy God wel euwich looven.

Dit zijn de woorden van JAN BAUTOEN, die bij het graven in den moer de hostie had ontdekt. Zou *ghelven* geene schrijffout wezen voor *ghedelven?* In het spel vindt men zoowel *delven* als *graven*. (Zie vs. 21 van de eerste prologhe en vs. 54 van het spel.) 't Komt ons voor, dat de boven-aangehaalde woorden, zoo men *gedelven* voor *ghelven* leest, uitnemend passen in den mond van den vinder-delver.

Dr. VERWIJS geeft in zijne Woordenlijst van *ghelve* de volgende verklaring: '*Ghelve*, znw. m. 284, vreugde, roem, Mhd. *gëlfe*, glans, pracht; AS. *gilp*, roem, praal. Zie BENECKE, *Mhd. Wtb.* I, 518; ETTMÜLLER, *Lex. Anglosax.* 425.'

Ghedelve komt nog eens in het Mirakelspel voor, (vs. 1075) waar *B. v. d.* tot *Z. B.* zegt:

Nu vlieghen wy wech met desen ghedelve.

Wat beteekent *ghedelve* hier? Wij bekennen gaarne, dat we 't niet weten.

Ook Dr. VERWIJS verklaart het slechts gissenderwijs. Hij zegt: '*Gedelf*, znw. o 1075, misschien *opdelfsel*, en dus hier:

het opgedolven sacrament. *Gedelf* komt in de beteekenis van *graf, kuil*, voor in CLIGNETTS *Bijdr.* 345.'

We moeten, ten slotte, den lezer opmerkzaam maken op de overeenkomst, welke er bestaat tusschen de verzen 69, 362, 938 en 1075. Wij plaatsen ze hier onder elkander:

> Vlieghen wy wech sonder dralen.
> Nu vlieghen wy by hem sonder toeven.
> Nu vlieghen wy dure.
> Nu vlieghen wy wech met desen ghedelve.

In het Mirakelspel staat (vs. 932): *Nu vlieghen dure*. Dr. VERWIJS teekent hierbij aan (bl. 88): 'Misschien te lezen: Nu vlieghen *wi* dure.' Onzes inziens blijkt uit de vergelijking der bovenstaande regels allerklaarst, dat Dr. VERWIJS zeer juist heeft gegist. Maar deze vergelijking doet ons ook de vraag opperen, of we vs. 1075 soms aldus zouden moeten lezen:

> Nu vlieghen wy wech met desen, ghedelve!

Met desen = terstond, komt in beteekenis zeer wel met *sonder dralen, sonder toeven* overeen, en zoo wordt de overeenkomst tusschen de meegedeelde versregels nog treffender. *Ghedelve* kan dan òf een vreemde basterdvloek zijn, òf een van de vele liefelijke namen, waarmede *Z. B.* en *B. v. d.* elkander betitelden.

Betere constructie?

In vers 438-440 betwisten de twee duivels elkander het bezit van de ziel van MACHARIUS, een advocaat, die afgevaardigd is om te onderzoeken, of de gevondene hostie wel eene echte is, en die zich daarbij vreeselijk aan het sacrament bezondigt. Aldus spreken ze:

> *Sondich*.
> Ic sal sin ziele hebben.
> *Belet*.
> Neen, ic salse
> Selve hebben, duvele.

Sondich.
Neen, ghy en sult.
Belet.
Ic sal hebben al, du best verdult.

Zou men dezen laatsten regel niet aldus moeten lezen:

Ic salse hebben, al best du verdult.

Wellicht ook is 't voldoende voor *Ic sal* te lezen I c s a l s e .

Schrijf- en drukfouten?

In vers 1155 en 1156 lezen we:

Ghy weet wel, hoe hy v o i r , MACHARYS,
Met der proeven.

Voir is *voor*. Dit geeft hier echter geen goeden zin. Men moet dus ongetwijfeld lezen *voer*. Kan de beteekenis der versregels ook zijn: Gij weet wel hoe MACHARIUS met het onderzoeken van het sacrament voer, hoe hij deed, handelde, te werk ging?

Vs. 449-452 zegt MACHARIUS:

Nu, here prochiaen, ghi hebt wel gehoert,
Hoe mi van den prelaten is bevolen,
Tsacrament te proevene rechte voert,
Op datter tvolc niet e n soude dolen.

Moet men hier niet *in* lezen voor *en?*

Moet men vs. 75 voor *ymmere* niet lezen *ymmers?* Zie vs. 77.
En vs. 781 *My en r o e c t* voor *My en r a e c t ?*
Vs. 1141 staat *Als* blijkbaar voor *Al*,
En vs. 800 *bescerment* voor *bescermet*.

Sluis, 23 Nov. 1867.
J.H. VAN DALE.

Uitlegging van Vondel.

Proeve van Aanteekeningen op de Treurspelen van VONDEL, *meest naar aanleiding der uitgave van 'Vondels Werken, in verband gebracht met zijn leven, door Mr. J. van Lennep,' door* Mr. S.J.E. RAU. *Te Leiden bij* J.K. Steenhoff. 1867.

Wij hebben dit boekske met bijzonder veel genoegen gelezen, en bevelen het ieder, die VONDEL'S treurspelen bestudeert, ten sterkste aan. Bijna uit iedere bladzijde blijkt, dat de schrijver een man is, doorkneed in de klassische letterkunde, gevoelig voor dichterlijk schoon en met eene ruime mate van scherpzinnigheid bedeeld. Wilden we dit met voorbeelden staven, we zouden het grootste gedeelte van het verdienstelijke werkje moeten uitschrijven. Wie in de poëzij van onzen hoofddichter belang stelt, koope het voor den geringen prijs, waarvoor het verkrijgbaar is. Vraagt men ons nu, of we niets aangetroffen hebben, waarop eenige aanmerking te maken viel, wel te verstaan met betrekking tot onze taal, waaraan hoofdzakelijk dit Tijdschrift zich toewijdt; zoo antwoorden wij rondborstig, dat ons wel op enkele plaatsen in dit opzigt het een en ander is voorgekomen, hetwelk we in het belang der wetenschap gaarne aan het oordeel der bevoegden onderwerpen; maar, dat, indien zelfs wij juist gezien hebben, de ontdekte feilen, waarvan toch

nooit eenig menschelijk werk geheel vrij is, ruimschoots opgewogen worden door het zeer vele goede en wel begrepene, dat er den grootsten inhoud van uitmaakt.

Zie hier, wat bij de lezing door ons is aangeteekend; en, daar niemand afkeeriger kan zijn dan wij van die laatdunkendheid, die uit de hoogte spreekt en deugdelijk bewijs schuldig blijft, zoo hebben we ons best gedaan om niets te zeggen zonder de redenen er bij te voegen, die het, naar onze bescheiden meening, voldoende staven.

PASCHA, vs. 2.

> Golft hier om dit gheberght mijn wit-ghewolde zee.

Mr. RAU (bl. 3) meent dat VONDEL wel zou kunnen geschreven hebben 'wit-ghewoelde,' zoo als in de oude uitgave staat, maar door Mr. VAN LENNEP voor een drukfout is aangezien. We achten, dat de heer V. L. volkomen gelijk heeft. 'Eene zee, die wit gewoeld wordt,' is eene ongehoorde uitdrukking. Nergens bij VONDEL komt er iets voor, dat zelfs er maar na zweemt: daarentegen is *witgewold* taalkundig goed en ook elders door VONDEL gebezigd. Zie *Helden Godes* (uitg. v. 1620), bl. 7, v. 4, en *Warande der dieren*, XXIII, v. 1 en LXIII, v. 2.

PASCHA, vs. 739 en volg.

Indien men voor 'bespreet' leest 'bespreên,' dan verdwijnt hier alle moeijelijkheid. Immers even goed als *bekleeden, beneden*, enz. *tot bekleên, beneên* enz., laat zich *bespreeden* tot *bespreên* zamentrekken. Waarom zou men dan veronderstellen, dat, liever dan dit gebruik te volgen, VONDEL zou verkozen hebben achter een substantief in het meerv. het verbum in het enkelv. te stellen? De redenen, die den heer RAU noopten op bl. 115 in vs. 491 van den *Noah,* in de plaats van *dompele*, te lezen *domplen*, bevalen hem hier 'bespreên' aan.

PASCHA, vs. 1286.

> En voor dien scepter eel van dynen *gheytschen ram*
> De kromme hoornen grijpt -

Hetgeen de heer VAN LENNEP omtrent dezen *gheytschen*

ram zegt, blijkt den heer RAU (o.i. te regt) niet bevredigd te hebben. Dr. VAN VLOTEN heeft de uitdrukking, gelijk meermalen moeijelijke woorden, onaangeroerd gelaten.

Ter wegruiming van alle zwarigheid meent de tweede genoemde geleerde te moeten aannemen, dat 'gheylschen ram' de ware lezing zoude zijn, 'VONDEL (zegt hij bl. 8) heeft, zonder twijfel, niet 'gheytschen ram' geschreven, dat onjuist en belagchelijk is, niet min dan of men van een 'schaapschen bok' sprak.' Ondertusschen verdient het opmerking, dat Mr. RAU ons niet toont, dat VONDEL, of eenig ander schrijver ooit *gheylsch* gebruikt heeft, in de plaats van *geil*, hetwelk, volgens den uitlegger, dezelfde beteekenis zou moeten hebben; terwijl het buitendien in het oog loopt, dat, indien de dichter *geilen ram* bedoelde, niets hem belette om dit gebruikelijke woord te bezigen. We zijn daarom van gedachte, dat de veronderstelling van den heer RAU, als niet gestaafd, onaannemelijk mag genoemd worden. Mogen we ons gevoelen zeggen, zoo houden wij het er voor, dat 'gheytsche ram' best te verdedigen is. Twee zaken moet men dan voor alles in acht nemen: 1°. dat *ram*, thans gewoonlijk van het mannetje van het schaap gezegd, (even als *bok*) in een meer algemeenen zin genomen wordt voor het *mannetje van klein vee:* gelijk men zien kan in BILDERDIJK'S *Verklarende Geslachtslijst* op het woord RAM. Van daar dan ook, dat (let wel!) men, b.v. bij KILIAAN leest: *schaeps-bock. Aries*. 2°. Vergete men niet, dat he woord *geit*, wel in zijne bijzondere beteekenis het vrouwelijke dier aanwijst, even als *kat;* maar dat in het algemeen, gelijk men onder *katten* ook de *katers* begrijpt, zoo mede door *geiten* vaak de geheele soort verstaan wordt. De woorden *geiten-kudde, geiten-herder* toonen dit genoegzaam aan. Vandaar ook *geiten-bok* (meermalen voorkomende in den Statenbijbel) voor het mannetje in het geslacht der geiten.

Bij het woord *geit* nu een oogenblik stil staande, moeten we herinneren, dat in onze oude taal (vooral in die van de XVI^{de} en den aanvang van de XVII^{de} eeuw) de adjectievale

uitgang SCH veel meer gebruikt werd, dan thans, en dikwijls in den zin van ‘behoorende tot -, betreffende, aangaande,’ en. Zoo vindt men in de schriften van SPIEGHEL, HEEMSKERCK, VAN MANDER, MARNIX, DE CASTELEIN, COORNHERT, CATS en anderen *wijfsch, vrouwsch, mansch, bedelaersch, cocodrilsch, struysch, zwijnsch, peerdsch*, enz. en gebruikt men nog ten huidigen dage *kalkoensch*.

Op dezelfde wijze nu is *geitsch* van *geit* gevormd, om uit te drukken ‘wat tot de geitensoort behoort;’ en *gheytsche ram* beduidt ‘de ram of het mannetje van de geiten,’ even als door ‘kalkoenschen haan’ het mannetje van het kalkoenengeslacht wordt aangewezen.

HIERUSALEM VERWOEST, vs. 237 en Volg.

> Recht als de leeuw (wanneer de jagers op haer luym
> Opdondren als hij is omcingeld op het ruym)
> Zich vindende benaeuwt, versmaed der winden snorcken,
> Werpt voncken uyt 't gezicht, ziet knodsen aen, noch vorcken,
> Laet d' achterkiezen zien, bruld met beschuymde muyl,
> En stuyft door 't lompe *tuygh* met eysselijck gehuyl,
> Zoo redt zich TITUS oock, -

Dat de heer RAU (bl. 12) geen vrede heeft met de uitlegging van Mr. VAN LENNEP, die hier aan *tuygh* de beteekenis wil hechten van ‘'t gemeen, 't botte grauw,’ enz. verwondert ons niet, daar toch VONDEL op niet eene eenige andere plaats het woord in dien zin gebezigd heeft, en het ook niet blijkt, dat dit ooit door zijn tijdgenooten geschied is. Maar valt daarom de verandering van *tuygh* in *ruygh*, welke de heer RAU voorstaat, goed te keuren? We meenen van neen. Bij ons staat vast, dat, zoo lang de tekst van een oud dichter behouden kan blijven, men dien niet door een anderen moet trachten te vervangen. Zulks voegt o.i. hier te minder, daar VONDEL wel op eenige plaatsen het adjektief *ruygh* in den zin van *lomp, onbeschaafd*, enz. (zoo als Mr. RAU te regt opmerkt) aangewend heeft; maar we het nergens bij onzen hoofddichter, als substantief, in de beteekenis van ‘het gemeen, het graauw’ gebezigd vinden.

De aangehaalde plaats uit *Joannes de Boetgezant* (II, vs. 496) weêrspreekt dit niet. Het *ruygh besnoeyen* is eigenlijk het in het wild groeijende gestruikte (elders bij VONDEL *ruygt* genoemd) besnoeijen. Het wordt wel is waar daar figuurlijk gebezigd voor den ‘in het wilde, of in de onwetendheid opgroeijenden mensch;’ doch zulks komt niet te pas bij de hier behandelde plaats uit het *Hierusalem verwoest*.

Door *tuygh* wordt buiten twijfel dáár hetzelfde verstaan, wat VONDEL er op andere plaatsen door aanduidt, t. w. *wapentuig*.

Zoo zegt hij van HERCULES bij Omphale (zie *Gulden Winckel* A°. 1622), bl. 26, b, vs. 9:

> Ghy slacht ALCMENAE zoon, die -
> . . . . . .
> Wisselt al zijn tuygh, (ô zotte minnegrillen!)
> Voor eenen spinrock, -

Zie mede de *Maeghdebrieven* (A°. 1642), bl. 55, v. 1.

> Treck aen mijn kryghsmans tuygh, -

Naar den indruk, dien VONDEL'S hier behandelde versregel op ons gemaakt heeft, is de fiere leeuw verontwaardigd, dat hij met *knodsen* en *hooivorken* bestreden wordt, en stuift hij door dit *lompe tuig*, d.i. dit plompe, zijns niet waardige wapentuig, met schrikwekkend gebrul. Zelfs hetgeen Mr. RAU bl. 12 onderaan en bl. 13 kort en krachtig zegt, bevestigt ons in onze opvatting.

HIERUSALEM VERWOEST, vs. 740 en volg.

> De dochter Sion zegt daar:
> Wat wort my bange. ick zwijm. ick sterf. het herte ontzijght.
> Staetdochters *reickt* me....

De heer VAN VLOTEN heeft dit *reickt* onveranderd gelaten, maar er geene uitlegging van beproefd. Mr. VAN LENNEP vult den zin aan met de woorden ‘uw hulp.’ Mr. RAU (bl. 13) meent, dat VONDEL geschreven heeft: ‘Recht me,’ en om dit te staven beroept hij zich op v. 1281 en volg. van de *Gebroeders*. Daar ter plaatse leest men *overend rechten:*

> Koomt, *recht* dit oude wijf -
> Een luttel *overend*. -

Al die moeite is o.i. niet noodig, als men in het oog houdt, dat in onze oude taal de *ei* en *ee* zeer dikwijls met elkaâr verwisseld worden, en dat *reecken* oudtijds in den zin van *Reparare, reficere*, gebruikt werd. Zie KIL. op *Reecke, Reecken*, en *Reke, Reken*.

'Reickt me' zou dan zooveel beteekenen, als 'brengt me bij, helpt me bij, doet mij bekomen!'

HIERUSALEM VERWOEST, vs. 831 en volg.

> Ach mijn schaep! ghy bleeft vergeten
> En mijn asschen onverzaed:
> *Oock* mijn troost! een wreed soldaet
> Mocht u aen zyn lanci speten.

De heer RAU (bl. 14) zou 'Och' boven 'Oock' verkiezen, en indien 'Oock' bleef staan een comma daarachter wenschen. Naar het ons voorkomt, wint de zin niet in kracht door het voorgeslagen 'Och,' en wat de comma aanbelangt, zoo zijn we thans wel gewoon om den vocativus tusschen *twee* leesteekens te plaatsen; maar VONDEL deed het niet, althans dikwijls niet. Zie b.v. in hetzelfde treurspel vs. 23, 471, 495, 655, 726, 1017, 1087, 1107, 1229, 1385, en vele andere plaatsen. Wat eindelijk het voorstel van den heer RAU betreft om achter 'troost' een uitroepingsteeken te zetten; zoo moeten we opmerken, dat in den 1sten druk van dit stuk: Te Amsteldam, bij DIRCK PIETERSZ. A^{o}. 1620, welke voor ons ligt, 'troost' van een uitroepingsteeken gevolgd wordt. De dubbelde punt in VAN LENNEP'S uitgave houden we voor een drukfout.

HIERUSALEM VERWOEST, vs. 1628 volgg.

> Wy Priesterlijcke Reijen
> . . . . . .
> Niet hebben *acht geslagen*
> En d' onverwachte plagen,

En 't voorspoock dat ons daeglijcx met verwoesting dreyghde.

Dat de voorgeslagen lezing van Mr. V. LENNEP, veelmin de taalverminkende tekstverandering van Dr. V. VLOTEN, hier niet past, loopt in het oog. Te regt heeft dan ook de heer

RAU (bl. 15) als uitgemaakt aangenomen, dat het w.w. *achtslaan* te dezer plaatse transitief gebruikt is, gelijk trouwens reeds in ‘de Taalgids’ van 1864, D. V. bl. 225 was uiteen gezet, en vervolgens ook aangenomen in de 4e Aflev. van het *Woordenb. der N. Taal*, bl. 618, kol. 2, r. 39. - Jammer is het ondertusschen, dat Mr. RAU (naar 't schijnt) niet geweten heeft, wat later nog daarover in ‘de Taalgids’ D. VIII, bl. 193 en volg. is geschreven, waardoor zijne Aanteekening die volledigheid mist, welke zij anders zoude hebben kunnen bezitten. Hij zou, namelijk, dáár gevonden hebben, dat niet, één enkele maal, SPIEGHEL- alleen, maar ook COORNHERT en CATS *achtslaan* als een verbum activum gebezigd hebben, en dat insgelijks *achtnemen* transitief bij oude schrijvers aangetroffen wordt.

HIERUSALEM VERWOEST, vs. 1457.

> O wee! o wy! o wach! -

Terwijl wij de opmerkingen van den heer RAU betrekkelijk de tusschenwerpsels in het Grieksche treurspel (zie bl. 18 en 19) op prijs stellen, deelen wij niet in zijn gevoelen, wanneer hij met den heer VAN LENNEP instemt, als deze aan den bovenstaanden uitroep den naam van ‘misselijke tusschenwerpsels’ geeft. Indien ze ten huidigen dage geschreven waren, zouden we dit niet willen betwisten, en den heer RAU gaarne zeggen laten (gelijk hij doet), dat ze vrij belagchelijk klinken en buitensporig zijn. Maar al het belagchelijke, buitensporige en misselijke houdt op, wanneer men zich herinnert, dat VONDEL deze woorden voor derd'halve eeuw schreef, en dat ze toen en vroeger in volle gebruik waren. Hetgeen de heeren RAU en VAN LENNEP er zoo onaangenaam in aandoet, komt alleen uit ongewoonte van ze thans te hooren, maar mag geen verwijt aan VONDEL zijn.

Ter staving van hetgeen we zeggen, beroepen we ons op de navolgende schrijvers: VAN GHISTELE, *Aeneas* (uitg. van 1609), fol. 95, verso, reg, 8 v.o.; DE CASTELEIN, *Const van Rhetoriken* (uitg. v. 1555), bl. 173, v. 9, v.o. en bl. 239, v. 7; *Het Antwerpsch Liedekensboeck* van 1544, bl. 3,

v. 12; en wil men nog meer voorbeelden, men sla HUYDECOPER'S *Proeve* open, D. II. bl. 407: men zal ze daar vinden.

Ten slotte voegen we hierbij, dat VONDEL in de hier behandelde uitroepen zoo weinig misselijks, belagchelijks en buitensporigs vond, dat hij niet geaarzeld heeft ze later ook te gebruiken in zijn *Zunghin*, v. 1410; in de *Elektra*, v. 1216; en in de *Herschepping van Ovidius*, B. VIII. v. 737.

HECUBA, vs. 1378.

> Wy, Hecuba, syn eer, wy wy sijn te betreuren:
> Wie flucx de *seylbre vloot* sal van malkandre scheuren.

De heer RAU (bl. 22) meent, dat men hier *seylbre vloet* zou behooren te lezen, zoo als in eene uitgave der *Hecuba* van veel later dagteekening gedrukt is. 'Het suffix *baar* (zegt hij) heeft toch uit zijn aart een passieve beteekenis enz.'

Naar onze wijze van zien verkeert de geleerde schrijver hier in eene dubbele dwaling. VONDEL heeft gewis *seylbre vloot* geschreven en, uit een taalkundig oogpunt, volle regt gehad om dit te doen. Reeds de Latijnsche tekst, welke *classis* heeft, maakt het meer dan vermoedelijk, dat het woord *vloot* hem uit de pen vloeide, en wat *seylbaar* aanbelangt, zoo verstond hij daardoor niet *zeilreê*', maar *zeildragend* of *geschikt om zeil te dragen*, waartoe hij ook volkomen geregtigd was. Het suffix *baar* bezit toch niet altoos (gelijk de heer RAU meent) eene passieve beteekenis. HUYDECOPER, wien hij met reden hoog waardeert en zelfs den 'grooten HUYDECOPER' noemt, toonde dit reeds aan in zijne *Proeve*, D. II. bl. 520-522, welke plaats den geachten schrijver uit het geheugen schijnt gegaan te zijn. '*Baar*, (leest men daar) wanneer het zich voegt achter Zelfstandige Woorden, heeft de beteekenis van *Draagende*, zelfs in alle die bijzondere opzigten, waarin *Dragen* bij ons bekend en gebruikelijk is: gelijk uit deze woorden is af te nemen; als Vruchtbaar, Wonderbaar, Dankbaar, Lastbaar, Dienstbaar, Cijnsbaar, Blijkbaar, Nutbaar, Ruchtbaar, - Manbaar, die den man draagt, of die bekwaam is den man te dragen: want deze

woorden beduiden niet alleen de daad zelve, maar ook de bekwaamheid tot de daad.'

Wijders toont HUYDECOPER, dat dan slechts *baar* in een lijdenden zin genomen wordt, wanneer het gevoegd is achter het zaaklijk deel van een werkwoord.

In het woord *zeilbaar* nu, zoo als VONDEL het gebruikt heeft, is *zeil* een substantief, waarom dan ook *zeilbaar* bij hem *zeildragend* of *bekwaam om zeil te dragen* beduidt.

Dezelfde beteekenis heeft het in zijne *Poëzy* (uitg. v. 1644), bl. 119, r. 2 v.o., waar hij een schip een *seylbaar vlot* noemt, en bl. 142, r. 4 v.o., waar hij diezelfde beteekenis hecht aan *seylbaar hout*.

Ook SIX VAN CHANDELIER heeft in zijne *Poësy*, bl. 56, r. 8, het woord in dien zin gebezigd, toen hij schreef:

> 'Wanneer het *seylbaar want* ontspant.'

Ons bestek gedoogt niet thans langer bij *baar* en *zeilbaar* stil te staan: alleen willen wij hier nog aanstippen, dat een paar malen bij later schrijvers *zeilbaar* met eene passieve beteekenis ons voorgekomen is. Buiten twijfel hebben deze het oog gehad op het *zakelijk deel* van het w.w. *zeilen*, en dit, hoewel onzijdig, in den actieven zin van *bezeilen* opgevat: doch moge dit al, op dien grond voor eenige verdediging vatbaar zijn, zeker is het nogtans, dat VONDEL dit niet gedaan - maar aan het woord *zeilbaar* zijne ware en eigenlijke beteekenis toegekend heeft.

MAEGHDEN, vs. 1552.

> - - haer diamante kroon
> Verlichte straet en wal, door 't schitteren der steenen
> En 't kroonegoud, *gelickt* en goddelijck bescheenen
> Van eenig godlijck licht, dat met een' ronden kring
> Van tongen, rood als vier, om 't heiligh hulsel hing.

Ten opzigte dezer versregels zijn wij het in zoo verre volkomen eens met den heer VAN LENNEP, dat, indien men *gelickt* in verband wil brengen met het woord *tongen*, hetwelk op zulk een grooten afstand er van daan staat, de constructie bijster gedwongen wordt. We gaan zelfs verder,

en vinden, dat het strijdig ware met den goeden smaak, indien *gelickt*, als figuurlijke spreekwijs voorop gesteld zijnde, de eigenlijke en alledaagsche uitdrukking *beschenen van licht* daarop volgde. Dewijl nu het gewrongene en wansmakelijke verdween, wanneer men aan *gelickt* de geregtvaardigde beteekenis van *gepolijst* toekende, hebben wij deze beteekenis verkozen. Er kwam nog eene andere reden bij. Uit de versregels blijkt, dat de dichter, of 't ware, verklaren wil, waardoor de *diamante kroon* van Sinte Ursel zooveel glans verspreidde en straat en wal verlichtte. Dit namelijk kwam niet alleen door het *schitteren der steenen*, maar ook door het kroonegoud, dat gelickt of gepolijst was en daarom, *van eenigh godlijck licht bescheenen* wordende, dien luister te heller terugkaatste.

We geven gaarne toe, dat VONDEL op andere plaatsen, in navolging van VIRGILIUS, vurige tongen likken laat; doch, als aan de woorden van den Nederlandschen dichter twee beteekenissen gehecht kunnen worden, verdient, dunkt ons, die de voorkeur, welke aan de woordschikking het minste geweld doet en met den gekuischten smaak het meest overeenkomt. Dit is de reden, waarom, hoezeer de geleerdheid waarderende der opvatting van Mr. RAU (bl. 53), wij echter zwarigheid maken om er ons gevoelen voor te laten varen. De onpartijdige deskundige moge oordeelen!

JOSEPH IN EGYPTE, vs. 655 en volg.

> Dat kan ten leste 't hemelsch wicht
> 't Welck, *dien onnooslen moort* ontvloden,
> Naer Memphis, met zijn klaer gezicht
> Ter neder stort de duistre goden.

Terwijl Dr. V. VLOTEN deze plaats stilzwijgend voorbijgaat, uit de heer V. LENNEP de meening, dat *dien* in den tweeden regel verkeerd staat, omdat er nog van geen moord gesproken is, waarop het slaan kan. De heer RAU (bl. 60) beschouwt ook *dien* als een zetfout, en komt daarenboven op tegen de uitdrukking ‘onnooslen moord’, dewijl hij zich verbeeldt, dat *onnooslen* het adjektief van *moord* is. Beide heeren vergissen zich o.i. hier. VONDEL, die, als het

hem goeddacht, niet schroomde een verouderd of verouderend woord te bezigen, gebruikte ten dezen (gelijk hij meer gedaan heeft) het oude of middelned. *dien* als lidw., in de beteekenis van *den*, hetwelk in het metrum minder voegde: En wat *onnooslen moort* betreft, zoo is blijkbaar *onnooslen* daar geen bnw., maar een substantivè gebruikt adjectief, in den tweeden naamval van het meervoud. Dit laatste valt, naar we vertrouwen, te duidelijk in 't oog, dan dat het noodig zou zijn er bewijs voor te leveren:[1)] Voor *die* en *dien* daarentegen, in den zin van *de* en *den* bij VONDEL, rekenen we dit niet overbodig. Zie hier dan eenige plaatsen. Ze zijn aan de opmerkzaamheid der uitleggers ontslipt.

Koning David Herstelt, vs. 18.

> Toen ons het lang belegh zoo zegenrijck geluckte,
> En David Hannons hooft *die* goude kroon ontruckte.

Joseph in Egypten, vs. 878.

> Hoe is *die* toght vergaen?

De Gebroeders, vs. 1653.

> 'k Verdroegh *dien* last des vloecks van Simeï geduldigh.

Maria Stuart, vs. 1790.

> *Die* last is uitgevoert, al 't Rijk aen ons verbonden.

Leeuwendalers, vs. 1814.

> Toen d'uchtend, voor den zonnewagen,
> *Die* nare grijnzen kwam verjagen.

Op al de bovenaangehaalde plaatsen slaat *die* niet op iets, dat in den zin voorafgaat, maar heeft het louter de oude beteekenis van het lidw. *de*.

Des vereischt, zouden we uit schrijvers van het begin der XVII^{de} of het einde der XVI^{de} eeuw meer voorbeelden van gelijken aard kunnen bijbrengen. Voor het oogenblik achten we de geleverde voldoende.

DE LEEUWENDALERS, vs. 145 en volg.

> Ick zie de lantkappel des Veegodts in 't verschiet,

1) Wien 't lust, zie BILDERDIJK'S *Spraakleer*, bl. 66, bovenaan. Hij zelf gebruikt den genitief, waarvan hier sprake is, zeer dikwijls.

En 't schamel dack des Godts, gedeckt met mos en riet,
Daer 't volck om zegen bidt.

Zoo leest men in den eersten druk van dit landspel, die A°. 1648 te Amsterdam bij A.A. WEES verschenen is. Deze lezing heeft Dr. V. VLOTEN behouden en ze wordt door den Heer RAU (bl. 62), die schijnt te meenen, dat we aan gez. uitlegger haar te danken hebben, goedgekeurd.

Mr. V. LENNEP was er niet mede bevredigd. Onzes inziens te regt: want, zoo als deze tekst luidt, zou KOMMERIJN twee dingen gezien hebben, t. w. een landkappel en een schamel dak. Zonder twijfel bedoelde VONDEL dit niet, en heeft hij iets anders geschreven. Daarom veranderde Mr. V. LENNEP *En 't* in *In 't*. Hierdoor echter was de zaak niet geholpen, want de lantkappel des Veegodts te zien in het schamel dak des Godts bleef zulk een ongehoorde uitdrukking, dat ze van VONDEL niet mogt verwacht worden.

Naar onze meening, heeft VONDEL, noch *En 't*, noch *In 't* geschreven, maar *Het*. Neemt men dit aan, dan hapert er niets aan den zin. De tweede en derde regel omschrijven dan nader, wat reeds in den eersten gezegd is:

Ick zie de lantkappel des Veegodts in 't verschiet;
Het schamel dack des Godts, gedeckt met mosch en riet,
Daer 't volck om zegen bidt.

LUCIFER, vs. 1392.

Dit harnas past zoo braef, *al* waer 't u aengeschapen.

De Heer RAU (bl. 68) meent, dat *al* hier niet past en VONDEL *als* geschreven heeft. Het schijnt alzoo hem niet bekend of althans uit het geheugen gegaan te zijn, dat oudtijds *al waert* meermalen voor *als waar 't* gesteld werd. HUYDECOPER heeft er reeds opmerkzaam op gemaakt in zijne *Proeve*, I. bl. 384, onder aan. Het is hier weêr een nieuw bewijs, dat VONDEL niet afkeerig was om nu en dan een oude spreekwijs te gebruiken. We mogen er nog bijvoegen, dat bij hem op meer andere plaatsen *al* voor *als* te lezen is. Zie, b.v.

Poëzy (uitg. 1628) D. II. 423, vs. 10:

Al naem de Min de hel
Te baet -

uit den zin van het geheele couplet blijkt, dat hier *als* bedoeld wordt:

Zoo ook *Warande der Dieren* N°. 109, vs. 5. v.o.:

- *al waert* ghij van de best.

d.i. als waert gij van de beste, als behoordet gij tot de beste. In den tekst staat *waer 't*, maar, om dadelijk te zien, dat dit een drukfout is, behoeft men slechts de geheele phrasis te lezen.

Bij andere dichters van VONDEL'S tijd treft men dit *al* ook nog aan: b.v. in HEEMSKERCK'S *Raet teghen de Liefde*, luidt vs. 400:

So hupsch van lijf en leen *al* waer 't een beelt geweest.

Doch genoeg! De tekst, in den hoofde dezes geplaatst, heeft blijkbaar geene verbetering noodig.

LUCIFER, vs. 1764 en volg.

- De rechte horen wort
Vorst Belzebub, op dat hij ons de vleugels kort',
En zijne wacht betrout: Vorst Belial de slincken.
Men ziet hen beide om strijt in hunne rusting blincken.

De Heer V. LENNEP heeft op den derden der hier aangehaalde regels aangeteekend: ‘ De *slincken:* dit moest in allen gevalle de *slinke* zijn.’ Dr. V. VLOTEN is deze moeijelijkheid met stilzwijgen voorbijgaan. De Heer BEETS vermeent, dat, tegen een stelligen taalregel aan, VONDEL *slincken* geschreven heeft om op *blincken* te kunnen rijmen. Mr. RAU, die dit laatste op. bl. 71 aanstipt, houdt het voor scherts. ‘Ware 't geen scherts (zegt hij) het zou een vergrijp van gekwetste majesteit zijn tegen onzen hoofddichter.’ Daarop geeft deze geleerde zijn gevoelen, hetwelk niet van scherpzinnigheid ontbloot is en hierop nederkomt, dat de *slincken* in het meervoud zou staan, en er stilzwijgende bij te verstaan is: ‘worden vertrouwd.’

Niets van dit alles echter (waarom zouden wij het niet rondborstig bekennen?) bevredigt ons. Zoowel bij het een,

als bij het ander, is (naar het ons toeschijnt) geheel uit het oog verloren, dat VONDEL tot de XVI^{de} en XVII^{de} eeuw behoort.

Als b.v. de Heer BEETS of eenig ander dichter van den tegenwoordigen tijd, de *n* weglatende, in den 4^{den} naamval schrijft: ‘een vroege' amandelbloesem’[1] of iets dergelijks, dan mag men dit geen taalfout noemen. Het is in dicht een gebruik, hetwelk volle leefkracht bezit. Raakte het buiten zwang, en nam toch een poëet het nog eens te baat, men zou van hem zeggen, dat hij zich van eene verouderde vrijheid bediend had.

Evenzeer nu als ten huidigen dage in dicht de *n* soms weggelaten wordt, zonder dat het iemand in de hersenen komen zal om dit een taalzonde te noemen: zoo was het in de XVI^{de} eeuw eene onbetwiste gewoonte, dat men waar het pas gaf, een *n* bijvoegde.

Dit geschiedde wel dikwijls om een hiatus te voorkomen; maar somwijlen ook om den rijmklank aan te vullen. Algemeen was zulks aangenomen. Op de school, waar naam-hebbende poëten van dien ouden tijd leeraarden, had VONDEL in zijn jeugd, als leerling, gezeten. Geen wonder dan ook dat hij zich van die *n* wel eens bediende. Verlangt men voorbeelden? Welaan, we kunnen er dadelijk een geven, waarin juist *slincken*, voor *slincke*, door hem gesteld is. Men leest in zijne *Poëzy* (uitg. v. 1682), II. bl. 334, v. 10 en volg.

> Gij ziet -
> - hoe de *slincken* arm zoo stijf
> Den horen houdt, met vette olijf
> En druif en weeligh ooft geladen.

Wenscht men meer bewijs, men zie in hetzelfde deel, bl. 167, v. 7; bl. 191, v. 17; bl. 446, v. 18; bl. 569, v. 5.

Op al deze plaatsen nu, die we nog met aanhalingen uit andere schrijvers zeer zouden kunnen vermeerderen, is wel de *n* aangewend om den hiatus te voorkomen; doch het ligt

1) Zie *Nieuwe Ged.*, bl. 52.

in den aard der zaak, dat, zoo in een ander geval, de bijvoeging van deze letter de welluidendheid bevorderde, de dichters van dien tijd niet schromen moesten haar ook daar bezigen. Dit geval bestond, waar er aan het rijm zonder deze *n* iets zou ontbroken hebben. Hierop heeft men minder gelet en alleen van de N paragogicon ter wering van den den hiatus gesproken[1]. Eenige voorbeelden, uit onze Ouden opgeteekend, zullen dusten deze niet overbodig zijn.

In de *Spelen van Sinne* van 1539 (uitg. v. 1564), folio Cc iij. vindt men, om te rijmen op *leden*, het voegw. *mede* tot *meden* verlengd, en in die van 1564 (Antw. 1564), fol. 9 verso, *toelachten*, voor *toelachte;* fol. 13 verso, *seyden*, voor *seyde;* fol. 19, *paerden*, voor *paerde;* fol. 28, *beswaerden*, voor *beswaerde;* fol. 30. *achten*, voor *achte*, enz.

Bij COORNHERT in zijn vertaling der *Odyssea*, het tweede gedeelte (Amst. 1605) bl. 93, leest men rijmshalve *opbolghden*, voor *opbolghde;* en bij COSTER in zijn *Polyxena*, bl. 6 staat, om gelijke reden, *haten*, voor *hate*.

Ten slotte voegen wij hier nu nog met hetzelfde doel een paar voorbeelden uit VONDEL-zelf bij.

In zijn *Heerlijckheit der Kercke* (uitg. v. 1702), bl. 88, v. 14, schrijft hij, om te rijmen met *stoelgenooten:*

> Tot keizer KAREL toe, met recht genoemt *de Grooten;*

alsmede in zijn *Gulden Winckel*, LIII, v. 17, om het rijm met *worden* volledig te maken:

> Die vrolijck is wanneer *hy* yemand yets *ontlorden;*

en aldaar eenige bladzijden vroeger in N°. XXXV, v. 5, schrijft hij:

> *De Boom* zijn tacken heeft, die *hij* zoo wijt *uytspanden;*
> dewijl de volgende Alexandrijn met *handen* eindigt.

Na dit alles gelooven we wel voor bewezen te mogen houden, dat, toen VONDEL in vs. 1766 van zijn prachtigen *Lucifer* zich veroorloofde *slincken*, voor *slincke*, te schrijven, hij slechts, welluidendheidshalve, een dichterlijk gebruik

1) Zie b.v. KLUIT op HOOGSTRATEN'S Woordenlijst, bl. 376.

volgde, dat, hoewel het later uit de mode geraakt is, toen door niemand gewraakt werd.

IFIGENIE IN TAUREN, vs. 397 en volg.

> - 'k Versma den list der Godtheidt, *die* wy eeren,
> *En*, als een smet, een' man van 't outer af durf keeren,
> Zoo hy een nederslagh met zijne hant beging.

De heer RAU (bl. 112) zegt, dat VONDEL in het 398ste vers zeker niet *En*, maar *Die* geschreven heeft: ‘immers (zoo luiden zijne woorden) dit voorn. kan hier niet gemist worden, en ook niet, als de herhaling van het voorgaande *die* gedacht worden: wijl het daar in den 4den nv. staat, en hier de 1ste gevorderd wordt.’

We geven gaarne toe, dat we thans ons zoo iets niet veroorloven zouden, maar in VONDEL'S tijd dacht men er anders over, en daarom dient (dunkt ons) het vers onveranderd te blijven.

Zie hier voorbeelden:

De Gulden Winckel, No. LXV.

> Hier zit POLYCRATES, *die* der fortuinen rad
> Gestadig mede liep *en* nimmer onspoed had.

Heerlijckheid der Kercke, bl. 46, v. 2.

> ALFEUS JACOB is Judea toebeschoren
> *En* sticht Jerusalem, -

Warande, XIII, v. 1 v.o.

> 't Koomt (waent *hy*) *hem* al toe, *en* is noch meerder waerdigh.

De voorbeelden bij de oude schrijvers van weglating des voornaamwoords, waar het tegenwoordig gebruik het volstrekt zou vorderen, zijn zoo talrijk, dat men de hier gegevene nog aanzienlijk zou kunnen vermeerderen. Wij gelooven intusschen met deze te kunnen volstaan.

Ziedaar de voornaamste der door ons opgeteekende aanmerkingen[1]. Gaarne laten wij het oordeel over hare meer-

1) Over de prosodische *uitweiding* van den heer RAU, bl. 127 en volg., spreken wij hier niet, dewijl dit ons thans te verre heen zoude leiden. We stippen alleen aan, dat, met allen eerbied voor zijne beschouwingen, wij er echter niet in allen deele mede kunnen instemmen.

dere of mindere gegrondheid den deskundigen over; maar intusschen verklaren we, dat, indien haar inhoud eenigzins uitgedijd is, omdat we zoo afkeerig zijn van snorkende beslissingen zonder bewijs, en uitspraken *ex tripode*, welke de verwaandheid gewoon is zich te veroorloven; het getal dier aanmerkingen echter zeer gering mag genoemd worden in vergelijking van het vele juiste, kernachtige en leerrijke, dat het verdienstelijke Werkje van den heer RAU bevat. Mogen we onze gedachte rondborstig uiten, zoo komt het ons vermoedelijk voor (en sommige uitdrukkingen van den geëerden schrijver geven zelfs aanleiding tot dit vermoeden), dat de studie onzer oude taal niet in even groote mate hem bezig gehouden heeft, als de Grieksche en Romeinsche oudheid, waarin hij toont zoo wel t'huis te zijn. Ondertusschen is het zeker, dat om VONDEL in allen deele wel te verstaan en billijk te beoordeelen, men volstrekt én hem én onze voornaamste oude schrijvers, uit een taalkundig oogpunt, meer dan oppervlakkig, dat is, opzettelijk, bezadigd en met de pen in de hand, bestudeerd moet hebben. Waar een uitlegger (vooral een uitlegger *ex professo*) in dit opzigt te kort schiet; daar moge zijn werk al eenige andere goede eigenschappen bezitten, het zal slechts gedeeltelijk doel treffen, en, wat erger is, veelvuldige dwalingen in omloop brengen. De ‘Taalgids’ kan er een stapel voorbeelden van leveren. Dezelfde regelen, die de Kritiek zich ten aanzien der *auctores classici* tot wet stelt, zijn niet minder geldig ten aanzien onzer oude schrijvers.

Rotterdam, Nov. 1867.
A. BOGAERS.

Woord en schrift.

μόνην τ□ν τ□ν □νθρώπων [γλ□ττα θεο□] □ποίησαν ο□αν □λλοτε □λλαχ□ ψαυούσαν το□ στόματος, □ρθρο□ν τ□ν φων□ν.

De tong van den mensch alleen hebben de goden bekwaam gemaakt om nu eens hier dan daar tegen den mond aan te slaan, en daar door de *stem* te articuleeren.

Memorab. Socrat. I. 4.

§ 1. Onder de functiën van het menschelijk organisme zijn er die niet van onzen wil afhangen, andere die onder het gebied staan van dien wil, en tot deze behoort de spraak.

Spraak beteekent én het vermogen én de daad van spreken: *Taal* beduidt het gesprokene, ook dan als het in schrift is uitgedrukt, en het bijzonder en eigen taalgebruik van een volk. Het spreken en het gesprokene, spraak en taal, wordt echter in de benaming dikwijls verwisseld.

Vele dieren hebben het stemgeluid, de mensch alléén heeft het gearticuleerde stemgeluid of de spraak.

Klank, stemgeluid en spraak of taal zijn drie begrippen, waarvan elk voorgaande het volgende insluit. Eén der vele soorten van klanken is het stemgeluid: en dit laatste is op zijn beurt weer velerlei, en bevat niet alleen het kuchen, kermen en zingen, maar ook de spraak, en dat alles is dus het stemgeluid op deze of gene manier gewijzigd.

In- en uitademen geschiedt door afwisselende verruiming en samentrekking der longen, ten gevolge der spierwerking

van het middenrif en de borst: de luchtpijp of larynx blijft daarbij aanhoudend open.

Spreken geschiedt door uitademing, doch niet door een geleidelijke en over het algemeen onwillekeurige strooming der lucht, als bij het ademen; maar door een opzettelijk uitdringen, soms uitstooten der lucht, en *daardoor* veroorzaakte trilling der dus of zoo gespannen stembanden, die zich boven aan het uiteinde der luchtpijp bevinden, links en rechts van de stemspleet.

Door die trilling of vibratie, die zich aan de omgevende lucht mededeelt, ontstaat het stemgeluid. Dat stemgeluid wordt bij het spreken (behalve door de *h* en den Vocaalaangever, waarvan later) *in den mond* gewijzigd, gearticuleerd, door verschillende houdingen en werkingen der spraakorganen, en tot Taalklanken gevormd.

Niet het stemgeluid, dus niet die taalklanken, die wij zoo even erkend hebben voor het gearticuleerde stemgeluid; maar die verschillende standen en werkingen van het spraakorganisme worden afgebeeld of aangegeven in het schrift door teekens die wij *Letters* heeten, waarbij dan het stemgeluid verondersteld en gedacht wordt.

De letters in dezen zin zullen wij, waar het noodig is, *Schriftletters* noemen; zij zijn natuurlijk stom; de hoorbare, de gesproken letter zullen we, evenzoo waar het noodig is, *Mondletter* heeten: en in alle gevallen moet die onderscheiding streng en nauwkeurig in acht genomen worden.

Mondletter.

§ 2. In de spraak zijn dus drie dingen te onderscheiden: het *stemgeluid*, dat hoog en laag kan zijn, en gevormd wordt in de keel, door de werking der luchtpijp of Larynx, en op zich zelf kan bestaan zonder bijkomende articulatie, zonder te komen tot spreken. Verder de geleidende of *passieve articulatie*, die dit geluid, dezen klank, vormt tot letterklank; en eindelijk de min of meer stremmende *actieve articulatie*

die (voor of na) dezen te vormen of gevormden letterklank of klinker op hare beurt eene eigen wijziging geeft, en alzoo den medeklinker vormt.

De Larynx (niet de mond) vormt ook nog de *h* en den daar tegenoverstaanden *spiritus lenis* der Grieken. Eene aandachtige waarneming toch leert ons dat, bij het voortbrengen van een klinker zonder voorafgaanden medeklinker, eene soort van aanhef, eene *keelopening* gehoord wordt, niet ongelijk aan de opening der lippen bij het voortbrengen der *p*. Bij het uitspreken der *a* bij voorbeeld, en nog duidelijker bij het voortbrengen der doffe *e* (den lichtsten en zachtsten der klanken) wordt eene soort van lichten aanhef vernomen, die niets anders is dan het effect van den luchtstoot bij het plotseling openen der eerst gesloten luchtpijp[1)], even als de *p* of *t* een dergelijk effect zijn van het plotseling openen der eerst aangesloten lippen of tong in het uitspreken van het toonlooze *pe* of *te*. Dat effect, die keelopening, wordt in het genoemde geval (klinker zonder voorafgaanden medeklinker) altijd gehoord wanneer men het niet opzettelijk vermijdt, dat is, den luchtstoot uit de open luchtpijp voortbrengt, in plaats van die eerst te sluiten; want dán hoort men de *h*, die zwaar is om voort te brengen, en in sommige talen dan ook niet wordt aangetroffen: zij schrijven ze wel, om de woordafleiding, maar spreken ze niet uit, en kunnen ze, bij het aanleeren eener taal die ze bezit, niet leeren uitspreken, dan soms na moeielijke en langdurige oefening. Integendeel die keelopening, door den Hoogleeraar KINKER de *Vocaalaangever* genoemd, is aan alle volken en talen gemeen, maar behoeft (bij de thans gebruikelijke scheiding der woorden in het schrift) niet geschreven te worden, omdat de afwezigheid

1) Want buiten het spreken, tijdens de gewone in- en uitademing, is de luchtpijp gedurig geopend, tenzij het slikken ons noodzake die te sluiten ter wering van datgene wat in de luchtpijp niet wezen mag. - Overigens die keelopening wordt het duidelijkst en gemakkelijkst waargenomen bij het stil en fluisterend uitspreken van een klinker.

der tegenovergestelde *h* hem van zelf aanduidt. De *h* en de *vocaalaangever, spiritus asper* en *lenis* der Grieken - dat is zooveel als zware en lichte uitademing - zijn geen van beide eigenlijke mondletters, omdat de stempleet geen deel van den mond, maar van de luchtpijp is: in tegenoverstelling van schriftletters kunnen echter ook zij den naam van mondletters behouden.

§ 3. De spraakorganen in den meest gebruikelijken zin (de luchtpijp met hare sluiting en ontsluiting of volle opening eens daargelaten) zijn beweegbare en vaste. De beweegbare zijn de lippen en tong; de vaste zijn het achterste of zachte en het voorste of harde verhemelte. De lippen werken tegen elkander, of liever de onderlip tegen de bovenlip en boventanden, de tong tegen een der genoemde deelen van het verhemelte: die werkingen noemt men articulatiën.

Articulus, in het Grieksch arthron, beteekent lid of lidmaat, een gedeelte van een geheel, b.v. een lid van den vinger, den voorarm of bovenarm, en even zoo eene syllabe als lid van een woord. In een lid kan men onderscheiden het lid in corpore (om zoo te spreken) én zijn uiteinden of gewrichten; en even zoo in de syllabe den klinker, én den medeklinker, die als het gewricht tot dat lid behoort, en het tevens aan een ander lid van hetzelfde woord verbindt.

Articulatie beteekent dus oorspronkelijk eene verdeeling in leden, en door afleiding, de *werking der spraakorganen*, die het stemgeluid deels door zekere vormen dwingen door te gaan, deels in geleden afdeelen.

Die articulatiën dan werken geleidend of stremmend: de eerste noemen wij de *passieve articulatie*, omdat zij bestaat in zekere houding of stand, waarbij het stemgeluid actief optreedt ter vorming van den klinker; de andere de *actieve articulatie*, die het aldus gevormde of straks te vormen stemgeluid of klinker op hare beurt en eigen wijze als het ware afrondt en volmaakt, en wel verre van eene passieve *houding* te zijn tijdens en onder het doorgaan van het stemgeluid, integendeel in eene *beweging* bestaat van geheele of onvol-

komen afsluiting en ontsluiting voor of na, waarbij de klinker passief is.

§ 4. Bij den klinker bestaat dus hun werking in het aannemen van zekeren *stand*, om het stemgeluid te geleiden: en het is het velerlei verschil van stand of houding der tong en lippen, die - met het klankgewelf dat het verhemelte aanbiedt - dat stemgeluid vormen tot *a, e* enz.

Tong en lippen beide zijn werkzaam bij de vorming der klinkers. De werking der lippen is, natuurlijk, het gemakkelijkst waar te nemen: bij de *a, e, i* en *ie*-klanken is hare opening meer in het *breede;* bij de *o, oe, eu* en *u*-klanken meer in het *ronde;* en dit verdeelt de klinkers al dadelijk in twee klassen.

De tong brengt in beide reeksen, door hare verschillende houdingen, eene stemverplaatsing teweeg, waardoor de eerste klinker in elke reeks achteraan tegen het zachte, de laatste tegen het harde verhemelte bij de tanden gevormd wordt, de overige daartusschen.

De klinker kan op zich zelf bestaan, en doet dit werkelijk in enkele uitroepen, en wanneer men hem blootelijk *noemt* als letter van het Alphabet: meestal echter ondergaat hij vóór of achter, of vóór en achter tevens, de consonantwijziging: *zoo, ook, pal*.

§ 5. De articulatiën der tweede soort vormen de medeklinkers. Het is de werking derzelfde reeds genoemde spraakorganen: zij veronderstellen den klinker, en wijzigen dien vóór of na.

Naar de beweegbare spraakdeelen, lippen en tong, onderscheidt men de medeklinkers in *lipletters* en *tongletters*, en deze laatste in *tandletters* en *keelletters*, naarmate de tong tegen 't harde verhemelte werkt, dat zich tot tegen de tanden uitstrekt, óf tegen het zachte, dat achter tot tegen de keel reikt[1].

1) De tandletters worden ook wel eenvoudig weg tongletters genoemd. - De keelletters worden niet door de keel gevormd, maar door de tong tegen het verhemelte in de nabijheid der keel. De keelopening (spiritus lenis) alleen is eene zuivere werking der keel (larynx, onderscheiden van den daarachter gelegen pharynx).

Tong en lippen werken, in elk der drie genoemde klassen:
door sluiting: *im, in, ing;*
door ontsluiting der eerst aangesloten deelen: *op, eet, ook*, en
door onvolkomen sluiting, vanwaar sissing óf blazing: *af, as, ach*.

Bij de medeklinkers der eerste soort (sluiting) wordt, zeer natuurlijk, zekere neusgalm waargenomen, doordat de luchtstroom, bij de sluiting van den mond, eenen uitweg door den neus krijgt; en dat hebben zij ook dan, als zij beginletters zijn; zoo dat zij zich reeds daardoor onderscheiden van de medeklinkers, die door ontsluiting gevormd worden. Aan het slot eener lettergreep is dit onderscheid tusschen beide klassen zelfs voor den oppervlakkigen waarnemer duidelijk en gemakkelijk te erkennen.

De medeklinker, als zijnde eene wijziging, dat is, eene hoedanigheid (van den klinker), is op zich zelf - altijd als mondletter genomen - niet denkbaar dan bij wijze van *abstractie:* maar in *concreto*, dat is in vereeniging met den klinker, zoo als hij werkelijk in de natuur, in de uitspraak voorkomt, is hij het gewichtigste en belangrijkste element des woords; zóó dat men eene den lezer goed bekende taal met enkel medeklinkers en een of ander algemeen teeken om de plaats aan te duiden waar een vocaal moet gedacht worden, tamelijk verstaanbaar zou kunnen schrijven[1].

Letterschrift.

§ 6. Men beschouwe nu het schrift als, in zijn oorsprong een ware afbeelding dier standen en werkingen der spraak-organen, óf als willekeurig uitgedachte teekens; dit mag in

1) Zoo schreef men 't Hebreeuwsch voor de invoering der vocaalpunten. - En het volgende
'n grndg' std' dr mdrtl brngt 'ns tot trffnd' 'ntdkkngn,
zou, hoewel minder volmaakt dan het Hebreeuwsch, nog wel gelezen kunnen worden als:
een grondige studie der moedertaal brengt ons tot treffende ontdekkingen.

allen geval hier opgemerkt worden, dat oudtijds en ook nu nog, bij verschillende volksstammen ook soms een verschillend letterschrift wordt aangetroffen; men denke slechts, bij wijze van voorbeeld, aan het Hebreeuwsche, Grieksche Latijnsche en Duitsche.

§ 7. Ons Alphabet bevat 26 letters:

a, b, c, d, e, f, g, h, i, j, k, l, m, n, o, p, q, r, s, t, u, v, w, x, y, z.

In sommige talen, b.v. Hebreeuwsch en Grieksch, hebben zij elk haren naam: bij ons en de meeste volken die de Latijnsche beschaving hebben ondergaan, noemt men ze door ze *uit te spreken* - de klinkers met één der klanken die zij vertegenwoordigen kunnen, en wel een der *open*[1] klanken - de medeklinkers door ze uit te spreken *met* een of anderen klinker; doorgaans de open of gesloten *e*.

De open heldere *e* wordt gehoord, en wel na den consonant, bij

b en *p*
d en *t*
g en *c*
(v)
j en *w*

dat is (in beginsel) bij de Mutae en Semivocales: want hoewel de *g* en *c* in het Latijn, dat ons zijn Alpabet geschonken heeft, voor *e* en *i* min of meer spiranten waren zoo als nog heden in het Italiaansch of Fransch, waren zij echter in alle overige en dus de meeste gevallen Mutae, zoo als heden nog in *gamin, canon*. De *j* en *v* (onze *w*, dat is dubbele *v*) waren de *i* en *u* consonans, en om de dubbele functie dezer schriftteekens semivocales genoemd, dewijl zij soms de klinkers *i* en *u*, soms de consonantwijzigingen *j* en *w* te kennen gaven. Wij zijn de *v* als spirant gaan gebruiken, maar hebben haar, omdat zij in het schrift nimmer sluitletter is, hare uitspraak met open *e* in de letterlijst gelaten, en hebben in hare plaats

1) Waar twee open klanken bestaan, met de *heldere:* namelijk de *e* van *eet* niet van *eer*, de *o* van *stoot* niet van *stoor*.

als halfklinker de dubbele *v* dat is de *w* aangenomen. De gesloten heldere *e*, vóór den consonant, hoort men bij *l, m, n, r; f, s*, (*z*), dat is bij de Liquidae en de Spiranten; waaronder echter het letterteeken *z*, uit het Grieksch genomen ook zijn Griekschen naam behouden heeft. De reden waarom de *v* hier exceptie maakt, hebben wij zoo even gezien, zoo dat het beginsel blijft.

De *h* en *k* laten *a* hooren: de eerste wellicht omdat zij geen mondletter is, maar door de open luchtpijp gevormd wordt, heeft den naastbijliggenden vocaal aangenomen, die het dichtst bij die luchtpijp ligt; de andere, die in de plaats der *c* muta gekomen is, dat is der *c* zoo als deze voor *a* enz. klonk, heeft daarom wellicht in het alphabet ook dien klinker aangenomen.

De *q* is in het schrift altijd vergezeld van *u*, geen wonder dat men ze daarmede ook *noemt*. De *x* heeft de *i* uit het Grieksch hoewel met omzetting. De *y* eindelijk heeft in sommige talen den naam van *upsilon* en zou ook bij ons heden zeer goed aldus genoemd worden, om haar te onderscheiden van de *ij*, die van latere dagteekening is, zoo wel als de klank, dien zij voorstelt.

Eene andere leerwijze wil al de medeklinkers uitgesproken hebben met de doffe (toonlooze) *e* achter den medeklinker: *be, fe, ke, le, me, ne*, enz. Die heeft zeker zijn nut, én om de organische vorming der consonanten, én om de onderlinge verwantschap dezer letters lichter in te zien: doch om de historische wording van ons Alphabet, en de rationeele onderscheiding tusschen de verschillende soorten van consonanten, én om het meer gedecideerde karakter der uitspraak, én om de gelijkvormigheid met andere talen, dient ook de oude methode, en wel op de eerste plaats, behouden en beiden vereenigd te worden.

§ 8. In het *schrift* hebben wij dus *zes* klinkers: *a, e, i, o, u* en - tegenwoordig alleen in vreemde woorden - *y. Twintig* medeklinkers, waarvan *c, q, x* alleen in vreemde woorden voorkomen.

Daarenboven: verdubbeling *derzelfde* letter en samenkoppeling van *onderscheiden* letters, ter uitdrukking zoo wel van medeklinkers als van klinkers en tweeklanken. Het is echter alleen in het schrift dat men spreken kan van dubbele klinkers, verdubbeling des medeklinkers of van samengestelde letters (b.v. *ie, oe, ch, ng*), in de uitspraak en van de mondletter sprekende niet. In andere woorden: de verdubbelde letters en samengestelde letterteekens drukken niet uit, wat zij afbeelden voor het oog, maar wat men er door wil aanduiden voor de uitspraak en het gehoor, tenzij bij de tweeklanken. Omgekeerd hebben we in de *x*, in de Duitsche en Grieksche *z*, en in de Italiaansche *g* en *c* wanneer deze spirant zijn, enkele letters in het schrift, dubbele in de uitspraak.

§ 9. Er zijn in alle talen meer letterklanken dan schriftteekens: veel wordt of aan het verstand van den lezer, of aan de natuurlijke werking van het spraakorganisme overgelaten. Men vergelijke *dal* en *dalen, stek* en *steken, of* en *op, stook* en *stoor;* verder *af* en *afbreken, op* en *opdoen, pik* en *pikbroek, Lek* en *Lekdijk;* waar dezelfde *a, e* en *o* zeer verschillende klanken voorstellen; waar de *f* en *p* als *v* en *b* luiden, en de *k* den klank heeft der Fransche *g* in *garde;* welke mondletter wij dus óók hebben maar in het schrift niet uitdrukken.

Klinkers en tweeklanken.

§ 10. De klinker is een *ongewijzigde* letterklank, het stemgeluid zóó als het door de geleidende (passive) articulatiën gevormd is tot *a, e* enz., zonder inleidende of uitleidende consonantwijziging.

Nogtans wordt ééne soort van *gewijzigde* klanken, die namelijk welke op een der halfklinkers (*j* en *w*) sluiten, doch in het schrift steeds door het correspondeerende vocaalteeken (*i* en *u*) gesloten worden, doorgaans bij de klinkers behandeld: *aai, oei, ieu*, enz. Men noemt ze *tweeklanken*.

§ 11. Al de klinkers te zamen worden verdeeld in twee hoofdklassen, als *dag* en *dagen;* doch men schijnt nog tot geen vaste benaming gekomen te zijn. Vroeger onderscheidde men ze in *korte* en *lange*, later in *gesloten* en *open* klinkers, en eindelijk in *onvolkomen* en *volkomen* klanken. - De eerste benaming schijnt nog wel de beste, en wordt dan ook in ons *Woordenboek der Nederlandsche Taal*, dat anders de laatste dier benamingen neemt, zeer veel gebezigd. Zij drukt die hoedanigheid uit, die voor ver de meesten de duidelijkste en tastbaarste is. - De tweede spreekt het best den innigen en wezenlijken aard der vorming uit, maar mist de eenvoudige duidelijkheid der eerste, en heeft ook dit ongerief dat aldus een gesloten klinker dikwijls in open lettergreep en open klinker in gesloten lettergreep voorkomt (*bezwaar, gevoel*). Maar overigens moet men erkennen dat bij het voortbrengen van den gesloten klinker, b.v. die in *rat* gehoord wordt, (de medeklinkers daargelaten) de luchtstroom, of liever het stemgeluid subiet en plotseling weer afgesloten wordt, met dezelfde snelheid, waarmede het was losgelaten en uitgestooten: keelopening en sluiting volgen schier onmiddellijk op elkander. Bij den open klinker integendeel heeft die sluiting niet plaats, en kan de klank dus eenigen tijd aangehouden worden, als in *raden, paden* duidelijk is. Wil men op de eerste lettergreep van *ratten* aanhouden, dan zal het op de *t* moeten zijn niet op de *a* die voor geen rekking vatbaar is, zonder op te houden kort en gesloten te zijn. De gesloten klinker ontstaat dus door oogenblikkelijke sluiting hetzij van den Larynx (in open syllabe of voor spiranten: *sa, af, asch, ach*, en voor de *l, r, w, j: al, ar, au, ai*) óf van de mondbuis vóór de mutae en de *m, n, ng*, waarbij sluiting van den mond te pas komt. De derde benaming eindelijk onderscheidt de onvolkomen *a (rad)*, de volkomen *a (raden)* en de gerekte *a (raad)*. De benaming van heldere en doffe klank zullen we later zien dat heel schoon te pas komt voor eene andere noodzakelijke en zeer wezenlijke onderscheiding.

§ 12. Onze vijf vocaalteekens - de *y* die alleen in vreemde woorden gebezigd wordt, niet medegerekend - geven in het schrift de volgende 28 letters en letterverbindingen.

Enkele vocaalteekens: a, e, i, o, u.

Dubbele vocaalteekens: aa, ee, ij, oo, uu.

Samengestelde vocaalteekens en tweeklanken:

(ae),	ie,	oe,	(ue)	met e
ai,	ei,	(oi),	ui	met i
au,	eu,	(iu),	ou	met u

aai,	ooi,	oei,
(aau),	eeu,	ieu,

de laatste in het schrift steeds met *w* gesloten. De *ae, ue*, en vooral *iu* zijn verouderd; in het Vlaamsch heeft men echter de verlenging met *e* nog lang na ons volgehouden; *oi* komt als klinker alleen voor in *oir; ei* in *heir* is klinker, anders een tweeklank.

§ 13. Die enkele, dubbele en samengestelde vocaal-*teekens* drukken de volgende vocalen uit:

Korte klinkers.	***Lange klinkers.***
lach	laag
tweeërlei *e* { de	
tweeërlei *e* { per	(peerd)
[1] kir	keer } tweeërlei *ee*
	keet } tweeërlei *ee*
dief	dier
tweeërlei *o* { of	(het Fransche *or*)
tweeërlei *o* { dor	door } tweeërlei *oo*
	toom } tweeërlei *oo*
boef	boer
tweeërlei *u* { u	uur
tweeërlei *u* { dur	deur } tweeërlei *eu*
	deuk } tweeërlei *eu*

1) *Per, kir* en *dur* neme men als de eerste syllaben van *perzik, kirren, durven*.

Het onderscheid tusschen de zoo genoemde zachtlange en scherplange *e* en *ee, o* en *oo* niet medegerekend, en de klank der *ee* in *peerd,* die nogtans bestaat, en die van 't Fransche *or* die in onze plattelandsdialecten onder den vorm van *ao* zoo dikwijls voorkomt, ook niet medegeteld, hebben we daar twintig vocaalklanken, want het kan niet ontkend worden dat *dief* tot *dier* en *boef* tot *boer* staat, volmaakt als *dor* tot *door* en *per* tot *peerd* en *af* tot *aaf*, en dat *ie* en *oe* dus ook gesloten klinkers kunnen voorstellen.

Hetzelfde ziet men in het Duitsch, dat *fus* en *füsse* lang, *nuss* en *nüsse* kort maakt; en Dr. CALLENFELS (Magaz. Ned. Taalk.) getuigt dit voor het Zeeuwsche, anderen voor andere dialecten.

§ 14. In bovenstaande tafel is het niet zoo zeer om de schriftletter te doen als om den klank; en daarom moet men zich niet van den weg laten afbrengen als de klank van *ir* en *ur*, gerekt zijnde met *ee* en *eu* geschreven wordt: *eer, eur*. Dit gesteld, zal men kunnen opmerken dat - met uitzondering der doffe *e* - elke gesloten klinker een open klinker naast zich heeft (al is het dan ook in een of ander dialect) zóó dat tusschen beide geen ander verschil bestaat dan alleen van open en gesloten, of wil men, van lang en kort. Men weet dat in onze oude taal, vóór de tijden van HOOFT, en nog lang daarna in het Vlaamsch, de lange of open klanken werden aangeduid door een doffe *e* bij den bedoelden klinker te voegen: *haer, muer* enz. De wijze van verlenging, thans door verdubbeling van het letterteeken vervangen, drukte in waarheid uit wat bij een gerekten klank, dat is open klinker in gesloten lettergreep plaats vindt. Als men achter den klank van *ir, ur* enz. den consonant even ophoudt en eene scheva daar tusschen invoegt, krijgt men *eer, uer;* althans men kan gerust zeggen dat hier *dezelfde* betrekking bestaat als tusschen *ar* en *aar*.

§ 15. Geheel anders is het met den klank van *keet, toom, deuk:* deze heldere *ee, oo, eu* zijn duidelijk onderscheiden

van de doffe *ee, oo, eu* in *keer, door, deur,* en kunnen *niet* als deze, voor eene verlenging doorgaan van *kir, dor, dur;* integendeel, zij hebben iets diphthong-achtigs, men hoort voor den slotconsonant een vluchtig *i, oe, u* in dat *keet, toom, deuk*. En dit maakt ons meteen begrijpelijk hoe men in onze oude taal de klinkers niet alleen met de doffe *e* maar ook soms met *i* en *u* verlengde. - Maar dit aangenomen (dat is, verondersteld dat in die woorden met heldere *ee, oo, eu* werkelijk een vluchtige bijklank vernomen wordt), moet men ze dan niet bij de tweeklanken rangschikken? Streng genomen ja: doch men is gewoon in onze tegenwoordige taal dien naam alleen te geven aan die klanken welke in het schrift op *i* en *u* eindigen, met uitzondering van *eu*, omdat deze letterverbinding óók een zuivere vocaal kan voorstellen, en *oi* dat alleen in *oir* voorkomt en een klinker voorstelt. Dewijl er nu in allen geval, hoe dan ook, een duidelijk onderscheid bestaat in die tweetallen van § 13 opgegeven klanken (*de, der; keer, keet.* enz.) zoo bestaat er ook behoefte om onderscheid te maken in de benaming; en daarom zullen wij, bij de gesloten zoo wel als open klinkers, de *doffe* e, o, u; ee, oo, eu, die in *de, op, ut; eer, oor, eur* voorkomen, onderscheiden van de *heldere* in *ef, of, u; eek, ook, euk*. - Men heeft wel eens aangevoerd dat de *r* hier zoo groote rol speelde; hetzij zoo; doch de tweeërlei klank bestaat intusschen zeer duidelijk, en komt in de dialecten ook voor zonder de *r*, d.i. vóór andere consonanten.

§ 16. Wij hebben dus in onze beschaafde uitspraak de *gesloten* a, e, i, ie; o, oe, u, waaronder tweeërlei e, o, u, de heldere en de doffe;

de *open* a, e, ie; o, oe, eu, u, waaronder weer tweeërlei e, o, eu, de heldere en de doffe.

De gewestelijke tongvallen daargelaten, bezitten wij alzoo twintig klinkers; want de *toonlooze* klank der *i* en *ij* is volmaakt gelijk aan dien der doffe *e* en wordt dus, omdat hier van mondletters spraak is, met deze voor ééne en dezelfde gerekend.

Wanneer men den klank der doffe *e* (de scheva) vooropstelt, waarbij de tong en lippen geen opzettelijke houding schijnen aan te nemen, maar in staat van rust te blijven, als bij het ademen; dan kan men zeggen dat van den klank van *af* langs *ef, if, eef* tot *ief* de tong zich gaandeweg verheft en naar voren werkt, terwijl de stand der lippen (in het breede) nagenoeg dezelfde blijft; en dat even zoo in de tweede reeks van *of* langs *op, om, oef, uf, euf*, tot *u*, met voortgaande verheffing der tong, de lippen een zichtbare vernauwing ondergaan, (hier in het ronde, het kenmerkende van deze klas), of ten naasten bij althans. De gerekte klanken zijn, op dat gerekte na, van dezelfde vorming als hunne geslotene.

§ 17. Voorts hebben wij de volgende 12 *Tweeklanken;*

(ai), ei, ij, ui; au, ou;

aai, ooi, oei; (aau), eeu, ieu,

waarvan er twee slechts in uitroeping en klanknabootsing.

Tweeklanken zijn gewijzigde klanken; het zijn klinkers door één der Semivocales of halfklinkers (*j* en *w*) uitgeleid, maar in het schrift de daaraan beantwoordende vocaalteekens vertoonende (*i* en *u*). Ons tegenwoordig schrijfgebruik voegt in open lettergrepen, dat is in dit geval als de wortelsyllabe niet op een medeklinker sluit, achter de *u* toch nog de *w* en, volgens de Siegenbeeksche spelling, voor buigingsuitgangen ook achter de *i* nog de *j*.

In de uitspraak laten zij dus een (open of gesloten) klinker hooren - b.v. *ei* en *ou* de heldere *e* en *o* van *ef* en *of; ui* den helderen klank van het Fransche *oeuf* en het Duitsche *öffentlich*, en een sluitconsonant van eene bepaalde en bijzondere soort, eene semivocalis. Intusschen moet erkend worden dat het in gesloten syllaben soms eer een vluchtige klinker dan de semivocalis is die gehoord wordt, dat men b.v. in *rein, hout, bruis*, na den zoo even genoemden grondklank (de heldere *e, o, oeuf*) een vluchtig *i, oe, u* verneemt: maar - omdat in open syllaben het karakter van eenen klank het natuurlijkst voorkomt, en juist in die syllaben de semivocalis

onmiskenbaar is; omdat het daarenboven alleen in dezen of genen *korten* Tweeklank is, dat men geneigd kan zijn om te twijfelen, even als wij in omgekeerden zin van de heldere *ee, oo, eu* gezien hebben bij de klinkers - daarom kunnen wij ons, in den regel, aan de zoo even gestelde definitie houden. In elk geval - vluchtige nevenklank óf semivocalis - heeft men een tweeklank.

§ 18. Tweeklanken zijn dus geen *gemengde* klanken; want klanken kunnen, in denzelfden mond, niet gemengd voorkomen, wel elkander opvolgen; maar dan vormen zij ook twee verschillende syllaben, tenzij de tweede, gelijk boven, zóó vluchtig is dat hij aan de oppervlakkige waarneming ontsnapt en voor op zich zelf staande lettergreep niet gelden kan.

Men kan wel van eenen klank zeggen dat hij tusschen twee andere in ligt; maar dat verschilt hemelsbreed van gemengd, en beteekent slechts dat hij met een punt der tong b.v. of tegen eene streek van het verhemelte gevormd wordt, die tusschen twee andere in liggen. Zoo kan men van de *e* zeggen dat zij tusschen de *a* en de *ie* in ligt; en tusschen die punten blijft dan soms nog ruimte over voor andere klinkers.

Tot een meer volledig begrip van den aard der tweeklanken dient de opmerking dat sommige talen de semivocalis ook vóór den klinker hebben, b.v. het Fransche *Dieu, nuire* waar men onze *j* en *w* hoort (*Djeu, nwire*)*;* het Engelsche *Hume, one* (*joem* en *won*).

§ 19. Bij de vergelijking van verschillende talen blijkt dus nog duidelijker het wezenlijke onderscheid tusschen monden schriftletter, dewijl wij in onze eigene taal wel gezien hebben dat hetzelfde letterteeken verschillende klanken kan uitdrukken (*belang, bed, beven; ut* en *u*) en omgekeerd twee verschillende schriftteekens denzelfden klank, op het gesloten en open na, voorstellen (*ir-eer*, *ur-eur*) ja zelfs geheel en al denzelfden klank, (de toonlooze *e, i* en *ij*)*:* maar dat in andere talen ook een enkelvoudig letterteeken soms een tweeklank voorstelt (als in 't bovenstaande *Hume* en *one*)*;* dat een zeer samengesteld letterteeken soms een enkelvoudigen

en zuiveren klinker uitdrukt, als in *oeuf*, en zelfs in *faim fin, contreseing*, waar de *m, n, ng* alleen dienen om het nasale van den klinker aan te duiden te gelijk met de afleiding, maar volstrekt niet uitgesproken worden, enz.

§ 20. Wij sluiten met de opmerking dat de *Open Klinkers*, die anders in het schrift door een dubbel of door een samengesteld vocaalteeken worden uitgedrukt, in *open lettergrepen* nimmer met dubbele letter worden geschreven, ten zij alleen de zoogenaamde *scherplange ee* en *oo: deelen, ophoogen*.

Gesloten *lettergrepen* noemt men die volgens onze gebruikelijke wijze van afbreken in het schrift, op eenen medeklinker sluiten. In het tegenovergestelde geval heeft men een open lettergreep.

Open en gesloten lettergreep moet dus in geheel anderen zin worden opgevat als open en gesloten klinker; en dat geldt mondletter zoowel als schriftletter: in het woord *gevoel* heeft men de gesloten *e* in open lettergreep, en de open *oe* in gesloten lettergreep.

Wanneer eene syllabe, etymologisch beschouwd, op eenen medeklinker sluit, behoorde men eigenlijk in het schrift ook dien medeklinker, bij het afbreken, tot die syllabe te trekken: *dier-en, klank-en, deel-en;* de gebruikelijke schrijfwijze echter gebiedt: *die-ren, klan-ken, dee-len* af te breken. De uitdrukking lettergreep is aan het schrift ontleend, waar twee of meer letterteekens eenen klank afbeelden die in de natuur, dat is in de uitspraak, één en onverdeeld is, dus een gewijzigde klank, dat is een of andere klinker vóór of achter of onder beiderlei opzicht door een medeklinker gewijzigd. Een klinker zonder medeklinker zou dus in den letterlijken zin geen syllabe mogen heeten, oneigenlijk mag het, en brengt het gebruik dit mede.

Medeklinkers.

§ 21. Even als de klinker het stemgeluid veronderstelt, zoo veronderstelt de medeklinker den klinker. Wij hebben

den medeklinker eene *actieve* articulatie genoemd, omdat even als het wezen der *passieve* articulatie in eene zekere houding bestaat der spraakorganen, dat der andere eene werking is. Men heeft slechts de medeklinkers van het Alphabet uit te spreken op welk der beide vroeger opgegeven wijzen men wil, en men zal ontdekken dat er voor of na den klinker (zij het slechts de doffe *e*) eene werking plaats heeft der lippen tegen elkander, of der tong tegen een der beide afdeelingen van het verhemelte.

§ 22. De medeklinkers worden verdeeld:
volgens de *spraaktuigen*,
volgens de *wijze van werking* dier spraaktuigen, en
volgens den *graad dier werking*.

Het articulatie-stelsel der menschelijke spraak is wonderschoon: eene goede verdeeling der consonanten is zeer gewichtig; doch men is op dat punt, bij ons, dikwijls in grove dwalingen vervallen. De voornaamste oorzaken dier dwalingen zijn: geen genoegzame onderscheiding van mond- en schriftletter; te slaafsche navolging van de spraakleer der Ouden, die sommige van onze letters misten, even als wij er missen van de hunne; geen genoegzame onderscheiding - al is het dan ook slechts voor een oogenblik of in een bijzonder geval - van de historische wording der elementen eens woords én de physische vorming dier elementen zoo als zij heden ten dage in de uitspraak voorkomen.

§ 23. 1°. Naar de spraaktuigen worden de medeklinkers verdeeld in *Lipletters* en *Tongletters*, en deze laatste weer in *Tandletters* (of *Tongletters* in engeren zin) en *Keelletters*.

2°. De wijze van werking, na terzijdestelling van de *h* en den Vocaalaangever, - die werkingen zijn van de Larynx niet van den mond - is:
Sluiting:
m, n, ng.
Ontsluiting der eerst aangesloten deelen:
b, p; d, t; (k-gravis), k.
Onvolkomen sluiting, die bij de Spiranten eene sissing of

blazing, bij *l, r* weer een andere eigenaardigheid, bij de Half-klinkers eene soort van toeademing te weeg brengt: v, f: z, s; g, ch; l, r; w, j.

3°. De verschillende graad van werking geeft, waar hij bestaat, eene verdere verdeeling in *zware* en *lichte*, of zoo als men dikwijls óók zegt, in *zachte* en *scherpe* of *weeke* en *harde* consonanten: b en p, enz.

De *b, d, v* enz. zijn moeielijker voort te brengen dan *p, t, f* enz., omdat er bij de aansluiting eene *grootere oppervlakte* der lippen of tong en eene zwaardere drukking der lucht in het spel komt. Hard en scherp klinkt dus wel wat hard en scherp voor zoo gemakkelijke letters, en kan daarenboven niet doorgaan voor eene vertaling van *Tenuis*. En *zoort* voor *soort* zal toch waarlijk niet zacht moeten heeten maar zwaar.

Consonantentafel.

H. Keelletter in den strengen en letterlijken zin

	Lipletters.	***Tongletters.***	***Keelletters.***
Sluiting.	M.	N.	NG.
Ontsluiting.	B. - P.	D. - T.	K. - K.
Onvolkomen	V. - F.	Z. - S.	G. - CH.
sluiting.		L. en R.	
	W.	J.	

Dat L en R tongletters zijn is duidelijk: zij worden gevormd door aansluiting van de punt der tong (L) of van de zijden der tong (R) tegen het verhemelte, zóó dat de afsluiting van het stemgeluid onvolkomen blijft. Zij vormen met de M, N, NG de *Liquidae* der ouden, zoo nogtans dat zij laatstgenoemde klankwijziging in het schrift door N uitdrukken, even als wij dikwerf doen. Dien naam van vloeiende of vloeibare letters hebben zij waarschijnlijk omdat de N in die andere zoo gemakkelijk en als van zelf, in den regel, overging.

De B en P, D en T, K-gravis en de gewone K heeten

Mutae, dat is stomme consonanten, ook wel vaste letters genoemd. De K hoewel in het schrift geen verwant hebbende is in de uitspraak, dus als mondletter genomen, zoowel tweeërlei als de overige Mutae en de Spiranten.

De V en F, Z en S, G en CH zijn geaspireerde letters of *Spiranten*, en als de Romeinen onze V, Z en G oorspronkelijk en eigen gehad hadden, zouden zij ze ook aldus genoemd hebben.

De J en W noemen we *Half-klinkers* om hunne verwantschap met *i* en *u*.

§ 25. Dat de M door sluiting, de B slechts ten halve door sluiting, maar verder en vooral door de daarop volgende ontsluiting gevormd wordt, en dat dus het wezen der M in de sluiting, dat der B in de ontsluiting ligt, blijkt het best als men eene en andere na eenen klinker uitspreekt: want dan ontwaart men dat men na *em, im* de *m* kan aanhouden, omdat de adem door den neus een vrijen weg heeft; een bewijs dat de articulatie haar volle beslag heeft en volbracht is. Integendeel bij *eb, tob* als men zich bepaalt bij de sluiting, dat is, den mond, gesloten zijnde, gesloten houdt, en niet onmiddellijk overgaat tot de ontsluiting - ontwaart men dat de bedoelde articulatie slechts ten halve volbracht is, en dat, ten bewijze daarvan, de adem hermetisch opgesloten is. Hetgeen bij deze vergelijking lichtelijk bedriegt, is dat bij de B en de andere vaste letters óók sluiting plaats vindt: doch dit is zeer natuurlijk, dewijl zonder voorafgaande sluiting geene ontsluiting kan plaats hebben: de sluiting is dus hier eene *conditio sine qua non*, maar ontsluiting de *essentia*.

§ 26. De M, N, NG laten aan den adem een min of meer vrijen weg door den neus, hetgeen haar een zekeren neusgalm mededeelt, die ze *Neusletters* (consonnes nasales) kan doen heeten, mits men deze benaming niet op gelijke lijn stelle met die van lipletters enz., dewijl zij niet door den neus gevormd worden, maar door de lippen en tong, en de neus hier passief is.

Onze NG zou men, omdat zij geen eigen letterteeken en dus geen eigen naam heeft, de *n gutturalis* kunnen noemen, mits men onthoude dat zij van de *n* toch bepaald en duidelijk onderscheiden is, en dat zij wel door eene soortgelijke werking der tong, maar tegen een ander, veel meer achterwaarts gelegen gedeelte van het verhemelte gevormd wordt. De Ouden kenden haar niet; of liever, zij hadden dien *klank* wel, in de eerste syllabe van *angulus, anchora*, en in de eerste der Grieksche *gg;* maar onderscheidden dien niet door een bijzondere letter in hun Alphabet. Overigens sloot die klank bij hen wel eene syllabe maar nooit een woord; wat bij ons wel het geval is

Dat de *n* soms dient om de *ng*-klank af te beelden moet ons niet misleiden en tot verwarring van beide mondletters brengen, want zij stelt schier even dikwijls de *m* voor: *ingaan* (ing-gaan), *aankomen* (*aang*-komen); *inbinden* (imbinden), *inpakken* (impakken) - hoewel in openbare voordracht even goed en bij andere gelegenheden niet verwerpelijk is de uitspraak met *n*. - Vóór de keelletters gaat dus de *n* lichtelijk in de keelletter *ng*, voor de lipletters in de lipletter *m* over, analoog aan hetgeen wij bij de Ouden zien, waar zij zelfs in *l* en *r* veranderde: *colligere, irretire*. De *n* is dus de Liquida bij uitnemendheid. Wil men dit onderzoek nog verder doorzetten, dan vindt men dat zij nog een anderen klank voorstelt in *handje, franje, oranje*, dat nimmer uitgesproken wordt met zuivere *n*, maar volkomen gelijkluidend met Fransche *Charlemagne, magnanime* (niet met *ange, frange*). Eindelijk, wat de drie boven behandelde letters alleen als schriftletters raakt, ziet men ze alle in het Fransch dienst doen om de aldus genoemde *Voyelles nasales* af te beelden, in *faim, fin, contreseing*, waar de bedoelde syllaben ons niets anders voorstellen dan een enkelvoudigen zuiveren klinker, voorafgegaan door *f* en *s*, welk laatste echter niets ter zake doet.

§ 27. Onder de *vaste* Consonanten, de zoogenaamde Mutae - die in het eerste moment harer vorming (de aan-

vankelijke sluiting) den adem *niet* vrijlaten, maar hermetisch opsluiten, en daarom stom kunnen heeten - is er eene die in ons Alphabet geen teeken heeft, maar altijd door *k* wordt afgebeeld: het is de *zware k-klank* in *dekblad, likdoorn*, in het Fransch door *g* en *gu* afgebeeld in *gamin, gloire, guerre*, en tot onze gewone *k* staande gelijk *b* tot *p* en *d* tot *t*. - En waarom wordt deze klank (klankwijziging) die geen eigen letterteeken heeft in ons Alphabet, ja waarvoor wij zelfs geen samengesteld teeken hebben, zoo als voor *ch* en *ng*, in de voorgestelde Tafel dan opgenomen? Omdat hij bestaat; omdat het hier om de mondletter te doen is; en omdat dit noodig is om de harmonie en de betrekkelijke volledigheid van ons consonantenstelsel te doen zien

§ 28. De *Spiranten* (v, f, z enz.) maken het groote verschil uit tusschen onze consonantengroepeering en die der Grieken. Als de traditioneele uitspraak van hunne taal op dit punt nog echt is, hebben wij hunne *phi* en *chi* in onze *f* en *ch;* hunne *th* was een geaspireerde tongletter (men moge twisten over hare juiste uitspraak, maar dat eerste staat vast), bij ons is het de *s*. - Máár *v* of *z*, of *g* als de onze, kenden zij niet. Het Latijn had, even als de Romaansche talen die er van afkomen, tweeërlei *g*[1)], waarvan er slechts één in hun consonantengroep opgenomen, máár, omdat zij eene Mutae was, tegenover de *kappa*[2)] geplaatst werd. Even zoo in het Grieksch. Geen wonder

1) Het Italiaansch heeft
de vaste *g* en *c* in *Gaëta* en *Capri*, de spirant *g* en *c* in *Genova* en *Civita*, welke laatste wel samengestelde letters zijn (met *d* en *t*), maar hoofdzakelijk toch spiranten.
Het Fransch heeft
de vaste *g* en *c* in *garnir* en *carosse*, de spir. *g* en *ch* in *gibet* en *chiffon*, maar in geen van beide talen is de spirant *g* of *c* keelletter, de vaste wel, even als de zware en lichte *k* bij ons.
De Fransche *c*, spirant zijnde, gelijkt onze *s*.

2) In het Latijn de *c-gutturalis*, zoo als zij voor a, o, u of voor consonanten luidt.

dus dat deze tusschen hun lichte *p, t, k* en de geaspireerde *ph, th, ch* die ingelijks licht en gemakkelijk waren uit te brengen, de *b, d, gue*, als *niet* licht, midden in plaatsten. Maar wie op die classificatie de onze wil bouwen, weet geen raad met onze *v, z, g*, die in het stelsel der Ouden niet bestonden. Onze *g* immers kan onmogelijk tegenover *k* geplaatst worden zoo als *b* tegen *p;* die der Ouden wel: omdat hun *g* (*die* namelijk welke zij in hunne Tafel van verwante medeklinkers opnamen) eene muta was even als de *k;* terwijl bij ons de *k* óók eene muta is, maar onze *g* eene aspirata, en dus het naast verwant is aan onze *ch*.

§ 29. De W en J zijn eene soort van toeademing, en worden het best gekarakteriseerd als overgangsbeweging van de *i* en *u* of *oe* op eenen anderen klinker; zonder daarom die *i* of *u* zelf te zijn, en zonder dat het juist noodig is dat die *i* of *u* vooraf ga of dat die werkelijk volge, hoewel zij in dit geval toch het duidelijkste zijn waar te nemen. Wij noemen ze *Halfklinkers* om hun eigenaardige vorming die tusschen twee klinkers in ligt en toch geen passieve articulatie is als bij de klinkers, maar wel degelijk eene actieve, eene werking, eene overgangsbeweging - en gedeeltelijk ook omdat zij oudtijds door een vocaalteeken werden afgebeeld *i* en *u*. De J is, nog in haar tegenwoordig voorkomen een verlengde (dat is hier, graphisch verlengde) *i*, de W eene dubbele *u*, zoo als onze oude taal bewijst en de Engelsche benaming nog uitdrukt.

§ 30. Wanneer men na deze ophelderingen onze consonantentafel gadeslaat, ontdekt men dat de tong in de beide afdeelingen hare werking twee eigen articulatiën bezit, die de lippen niet hebben; verder dat tong en lippen beide haren Halfklinker hebben; maar dat overigens alle drie de afdeelingen in wijze van werking (sluiting, ontsl., onvolk. sluit.) - en in graad van werking (zware en lichte) dezelfde volledigheid vertoonen. Alleen het Letterschrift toont hier een defect, als hebbende geen eigen letterteeken voor de *ng, ch* en *k*-gravis, omdat het is overgenomen van eene taal

die op dit punt zelve onvolledig was, althans ter uitdrukking van onze eigenaardige articulatiën niet toereikend.

§ 31. Dan - *verdubbeling* van hetzelfde letterteeken en *samenstelling* van verschillende teekens vindt bij de medeklinkers zoo wel plaats als bij de klinkers, maar toch, altijd weer ter uitdrukking van één enkele mondletter.

Verdubbeling bestaat dus ook hier enkel in het schrift niet in de uitspraak, tenzij bij bijzonderen nadruk, als men opzettelijk op den medeklinker aanhoudt om door een uitgebreide menigte beter verstaan te worden.

Bij de medeklinkers dient de verdubbeling óf om voor het oog, in samengestelde of afgeleide woorden en buigingsvormen, de afleiding zichtbaar te laten (*uittarten, middellijk, het baatte niet*), hetgeen hier onvergelijkelijk zwaarder weegt dan de nauwkeurige afbeelding der uitspraak, die in dit even als in veel andere gevallen haren natuurlijken gang volgt en geen verdubbeling hooren laat - óf om aan te duiden dat de voorgaande klinker kort of gesloten is (*zetten, stellen*). In het Duitsch heeft dit laatste ook soms plaats op het einde van een woord; bij ons slechts tusschen twee syllaben. - Samengestelde letterteekens (*ch, ng*) worden niet verdubbeld, deels om misstand te vermijden voor het oog; deels omdat bij samenstellingen enz. het geval zich niet voordoet, en om de kortheid des klinkers aan te wijzen de verdubbeling onnoodig is, want de voorafgaande klinkers zijn *altijd* kort, op een paar zeldzame gevallen na, waarin dan *de klinker* verdubbeld wordt[1]. De Siegenbeeksche spelling wil na korten klinker *gch*, en stelt dus eene leelijke exceptie om eene niet leelijke, of laten wij liever zeggen overeenkomstig het zoo even aangevoerde, om eene gefingeerde exceptie te vermijden.

§ 32. *Samengestelde* letterteekens zijn, voor echt Nederlandsche woorden, *ng, ch* en *sch*, wanneer zij sluitletter is.

1) Er zijn meer gevallen waarin de klinker kort is en toch de medeklinker niet verdubbeld wordt: *konijn, rapier*, enz.

De *sch*, wanneer zij (etymologice) eene wortelsyllabe sluit, is één enkelvoudige mondletter, al wordt zij in het schrift, bij afbreken, ook tot een volgende lettergreep getrokken: zij luidt dan als een gewone *s* (*vleesch, vleeschelijk*). Aan het begin eener lettergreep is zij in de uitspraak eene dubbele letter.

De *ch* is, als mondletter genomen, aan de Germaansche talen, althans aan de onze oorspronkelijk eigen: het letterteeken hebben wij met onze overige *niet* samengestelde letterteekens, van het Latijn, waaraan wij, als we ze voor woorden van vreemde afkomst noodig hebben, ook de *ph* en *th* ontleenen. Deze drie letterteekens waren aan het Latijnsche alphabet oorspronkelijk ook niet eigen, maar zijn door hen uitgevonden (na kennismaking met de Grieksche beschaving) om de drie geaspireerde consonanten dier taal uit te drukken. Zij hebben tot dat einde aan de drie correspondeerende Tenues als signum diacriticum de H toegevoegd, om uit te drukken dat zij spiranten voorstellen. Men heeft wel eens voorgeslagen om de *ph* in woorden van vreemde afkomst door *f* te vervangen: doch dan zouden wij geheel afwijken van andere levende talen, die nogtans in hetzelfde geval verkeeren; en daarbij heeft die *ph* zoowel als de *th* het groote nut van de beteekenis dier woorden voor het oog meer erkenbaar te laten. Hetzelfde geldt voor de *y*.

§ 33. Het derde samengestelde letterteeken, dat - in geval de twee letters etymologisch tot dezelfde syllabe behooren - één enkelen mondletter voorstelt is de *ng*, die bij de keelletters dezelfde plaats bekleedt als de *n* bij de tandletters en de *m*, bij de lipletters, en waarbij geene *g* mag gehoord worden.

Even als van de bovengemelde *sch* bij verdubbeling de eerste *ch* vervalt (*visschen*, zoo doet zich bij de *ng* het geval soms voor dat de *g* vervalt, in het schrift namelijk, de klank blijft, b.v. in *koninklijk, winterkoninkje*. Ik zeg dat de klank blijft: immers het is hier geen gewone, geen eigenlijke *n*, want, dat is niet uit te spreken; of men zou konin-kelijk

moeten zeggen, maar het luidt *koningklijk*, en het is alleen voor het oog dat men hier eene *n* heeft (schriftletter) niet voor het gehoor en in de uitspraak (mondletter). Ik zeg ten tweede dat, in het schrift de *g* vervalt: het is onnauwkeurig te zeggen dat zij in *k verandert*, omdat hetgeen als fungeerende letter niet bestaat, in eene andere wel fungeerende, vooral nieuw bijkomende letter niet kan veranderen of overgaan. Nu was de *g* niet fungeerende, maar alleen signum diacriticum bij de *n* om (bij gebreken van een eigen letterteeken) eene klankwijziging af te beelden die bij de keelletters is wat de *n* bij de tandletters is. De *k* is wél fungeerende en wel zeer duidelijk; en wat meer is, in *harinkje, koninkje* vooreerst, een nieuw bijkomende letter; want onze diminutiefuitgang is, wel beschouwd niet *je*, maar *je met* volstrekt *eene tenuis voor zich* (in de uitspraak, en waar het noodig is ook in het schrift): *troepje, draadje* (*d* finalis = *t*), *haartje, bloempje, harinkje, ringetje*. Die tenuis[1)], wanneer zij in het schrift moet uitgedrukt worden, is in den regel de *t*, maar achter de *m*, met langen of toonloozen klinker, de lipletter (*p*), achter de *ng* met toonloozen klinker de keelletter *(k)*; zoo dat de *k* hier niet in de plaats komt der *g*, maar geheel en alleen tot den verkleiningsuitgang behoort, die achter den *ng*-klank met toonloozen klinker *kje* is. Wil men dat die *k* uit de *t* van *tje* ontstaan is, zoo als BILDERDIJK, meen ik, van de *p* beweert, dan zou dit alweer bewijzen dat zij niet uit de *g* geboren is.

§ 34. Van *koninklijk* kan men óók gerust zeggen dat *niet* de *g* van ons hedendaagsche *koning* in *k* overgaat, maar dat de *k* hier oorspronkelijk is, en afstamt uit de tijden toen men nog schreef *coninc, ionc, lanc* en *hi vanc, hi sanc*. Bestond toen die *c* (*k*) ook in de uitspraak? Wie weet het? doch in *coninclik* zeker wél, en daar is zij dan ook geble-

1) Men herinnere zich hier uit, § 23 en 24 dat niet alleen de *p, t, k* maar ook de *f, s, ch* lichte consonanten zijn en de zware, sluitletter zijnde, in de uitspraak licht worden.

ven omdat die uitgang *lijk* gaarne eene tenuis voor zich heeft wanneer er geen toonlooze *e* aanwezig is, zoo als blijkt uit *opentlijk, gezamentlijk* enz. dat misschien van beter allooi is dan *openlijk, gezamenlijk*. - Maar waarom vervalt dan in al deze en dergelijke gevallen dat schriftteeken *g?* Omdat het vóór de *k* niet meer noodig is, dewijl de schriftletter *n* gewoon is voor de *k* en de *g* de mondletter *ng* voor te stellen b.v. in *aankomen, ingaan*, dat, goed en echt Hollandsch, wordt uitgesproken: *aangkomen, ing-gaan*, hoewel men inkomen, aan-komen niet verkeerd zal durven noemen, doch ook niet beter. Het eerste is meer echt, het andere meer gesoigneerd en meer eigen aan openbare voordracht. - Overigens indien men in *coninc, lanc* enz. de *c* vroeger uitsprak, tegenwoordig zegt men *koning* zonder g-klank; en zoo is die *c (k)* alleen overgebleven in *koninklijk, koninkrijk*, waar zij dus niet geboren is uit ons letterteeken *g*.

§ 35. Er bestaat eene zekere *Verwantschap* tusschen consonanten van

1°. hetzelfde spraaktuig en zelfde werking, maar *verschillenden graad: b* en *p, g* en *ch* enz.

2°. hetzelfde spraaktuig, maar *verschillende werking: p* en *f, t*, en *s, k* en *ch*.

3°. *Verschillend spraaktuig*, maar zelfde werking: *m, n, ng; f, s, ch;*

waardoor de op een dezer drie wijzen verwante letters in onze eigen taal in elkander kunnen overgaan, of in zustertalen aan elkander beantwoorden.

Den naam van *verwante consonanten* geeft men echter meer bepaald en bij voorkeur aan de eerstgenoemde soort *b* en *p, v* en *f, d* en *t* enz., die in de consonantentafel bij paren voorkomen: zij verschillen slechts in *graad* van werking, maar zijn overigens niet alleen van hetzelfde orgaan (vergelijk de overigens verdienstelijke Holl. Spraakleer van Prof. BRILL bl. 29), maar ook van dezelfde werking, dat is de eene zoo wel als de andere van elk paar is eene muta of eene spirant. - Maar bij de verwisseling der tweede soort

gaat de muta in eene letter over, die wel van hetzelfde orgaan is, maar van verschillende werking (de spirant), hetgeen heel iets anders is (zoeken, zocht; moeten, moest; leben, leven; laufen, loopen), omgekeerd de spirant in de muta, - Eindelijk bij de verwisseling der derde soort gaat men over tot een geheel ander orgaan. Het karakteristieke dus der drie klassen van verwantschap is: verschillende *graad*, verschillende *werking*, verschillend *orgaan* of spraaktuig. Het eerste verschil is het geringste; het laatste is het grootste; maar in al de drie gevallen bestaat er éénige, (mindere of meerdere) verwantschap.

§ 36. *Zelfde werking maar verschillenden graad*, heeft men in de twaalf volgende gevallen, waar (in de eerste lettergreep) de zes lichte consonanten om *volgende b* of *d* in de uitspraak in hun respectieve zware overgaan: *op*beuren, *op*doen; a*f*breken, a*f*dijken; ui*t*brengen, ui*t*denken; ij*s*beer, hui*s*deur; de*k*blad, po*k*dalig; zijn la*ch* bedwingen, zi*ch* dekken.

En in de achttien volgende, waar de drie zware spiranten (eveneens alleen in de uitspraak) veranderen in de lichte derzelfde werking om de *voorgaande* zes lichte; welke die verandering veroorzaken: op*v*angen, af*v*egen; ont*v*angen, ijs*v*ogel; trek*v*aart, zich *v*oegen - hop*z*ak, afzeggen; uit*z*oeken, reis*z*ak; spraak*z*aam, zich zetten - pijp*g*ast afgeven; ontginnen, reisgeld; strijk*g*eld, zich *ge*troosten.

Men zal opmerken dat deze verwisseling van mondletter niet wordt uitgedrukt in het schrift, maar alles aan de natuurlijke werking van het spraakorganisme wordt overgelaten. Zijn de oude talen op dit punt volmaakter dan de onze? Men heeft dat wel eens gezegd; doch dewijl de uitspraak geen gevaar loopt, doen wij ruim zoo goed met de afleiding zichtbaar te laten in het schrift, hetgeen ook de Ouden in menig geval wel *moesten* doen, omdat er anders geen einde aan was.

Deze eerste soort van verwantschap doet zich natuurlijk ook voor bij vergelijking van onze taal met eene of andere Germaansche zustertaal; maar dan is het verschil ook zichtbaar in het schrift: *fallen, traube; to sett, to sing* etc.

§ 37. *Zelfde spraaktuig maar verschillende werking* heeft men in *loop, uit, wraak,* vergeleken met het Duitsche *lauf, aus, rache*, waar de spiranten aan onze mutae beantwoorden: in *setzen, kopf, zoll, pferd*, waar daarenboven de spirant aan de muta wordt toegevoegd. - Deze verwantschap is zoo na niet als de vorige, en brengt ons buiten onze eigen taal, met uitzondering wellicht van *brengen, bracht*, op een paar uitzonderingen na, als: *zoeken, zocht; moeten, moest; kunnen* (*kost*).

§ 38. *Verschillend spraaktuig maar nog zelfde werking* heeft men in *kracht, komst,* vergeleken met het Duitsche *kraft, kunft* (dat is *kumft*); en in *zacht* en *oplichten*, vergeleken met het Engelsche *soft, to lift*. Deze verwantschap is de meest verwijderde der drie: verder houdt zij natuurlijk geheel op. - Tot deze soort van klankverwisseling behoort ook, binnen onze eigen taal, de verandering der *n* (in de uitspraak alleen) in *m* en *ng*, waarover in § 25 spraak is geweest. Even zoo ons *kocht,* vergeleken met *koft, gift* met *gichte, laster* met *lachter, achter* met *after*, dat men bij onze oude schrijvers menigmaal aantreft. Overigens kunnen de voorbeelden in deze paragrafen zeer gemakkelijk vermenigvuldigd worden, doch de weinige aangehaalde zijn voldoende ter opheldering.

§ 39. Een woord heeft in verschillende streken bij dezelfde beteekenis:

1°. Verschillenden klinker. - *Dialectverschil*.

2°. Verschillenden medeklinker, maar binnen de grenzen der verwantschap. - *Taalverschil*.

3°. Totaal verschillenden medeklinker, en dan heeft men *Stamverschil* of verschil van *Wortel*, dat is, een geheel ander woord, hoewel de beteekenis in het gewone gebruik dan ook dezelfde mocht geacht worden.

Voorbeelden van *Dialectverschil* treft men bij doorreizen van Noord- en Zuid-Nederland overal aan: *mijne* wordt *mine, pijp* wordt *pupe*, kort uitgesproken; *huis - hoes* met gerekten klank, *Ariaan - Arieen* met den bekenden klank van

peerd, *ouw* wordt *aauw, zoon - zeun, maar - moor* met den in § 13 opgegeven klank, van *or;* enz. enz.

Voorbeelden van *Taalverschil* hebben we in de § § 36, 37 en 38 gegeven. - In de dialecten kan men over het algemeen en in den regel zeggen dat de medeklinkers dezelfde blijven, en dit is een tweede bewijs voor het § 5 aangevoerde belangrijke en gewichtige van den medeklinker.

Maar vooral blijkt dit als men op de derde plaats in aanmerking neemt dat totaal verschillende medeklinker een geheel verschillend woord geeft, zoo dat *kamer* en *zimmer* niets met elkander gemeen hebben dan de gewone dagelijksche beteekenis, En waaraan ligt dit? Aan den medeklinker: de klinker van *kamer* moge hier *aa*, ginds den klank van het Fransche *or* of van *peerd* hebben, het blijft hetzelfde woord. - Zoo lang de medeklinker slechts in zijn verwante verandert heeft men in den regel eene zustertaal, dat is, *meer* dan Dialectverschil, *minder* dan Stamverschil: het is nog hetzelfde woord, hoewel in ruimeren zin dan zoo even. Maar in het derde geval heeft men een geheel anderen wortel, - een geheel verschillenden oorspronkelijken grondklank, en dus in de meeste gevallen ook eene taal van geheel verschillende familie of stam, geene zustertaal. De medeklinker is dus het voornaamste en meest essentiëele deel des woords, en het consonantenschrift van het oude Hebreeuwsch zal menigeen na dit alles minder verwonderen.

§ 40. Eindelijk - het onderzoek naar de uitspraak, den klank, de waarde van onze klinkers en medeklinkers, in den hedendaagschen toestand onzer taal, en even zoo - naar de vorming, dat is wijze van voortbrenging dier taalklanken - is noodzakelijk physiologisch, niet historisch.

Het historisch onderzoek, de vergelijking b.v. eener levende taal van Germaanschen stam met de oude talen derzelfde familie, is hoogst nuttig en noodzakelijk voor de studie der woordvorming, voor de kennis van de beteekenis en oorspronkelijke kracht, van de afleiding of samenstellende deelen eens woords, somtijds zelfs voor de spelling en schrijfwijze:

maar de uitspraak en de organische vorming onzer *klanken,* zóó als die heden ten dage plaats vindt, kan alleen gevonden worden door aandachtige, eenigen tijd voortgezette en beproefde waarneming, gesteund door eene voldoende bekendheid met het organisme onzer spraaktuigen, en de vereischte fijnheid van takt, die niet op ééns, maar door oefening en voortgezette waarneming verkregen wordt.

Dus op historisch gebied komen we eerst dan, als de vraag gesteld wordt hoe die Gothen en andere oude Germaansche volken in *hunnen* tijd *geschreven* hebben; hoe *zij* hunne taal het meest waarschijnlijk zullen *gesproken* hebben; welk verschil er onder beide opzichten waargenomen wordt tusschen het *Toen* en het *Heden;* welken vasten grond wij in de schrijfwijze van toen kunnen vinden ter beslissing van twijfelachtige en betwiste spel- of geslachtsquaestien van heden; welke beteekenis die oudere vormen der Germaansche taal ons aangeeft voor onze tegenwoordig soms wat duistere afleidingssyllaben of samenstellingen, voor onze buigingsvormen en vormwoorden, en voor al wat zonder dat licht niet wel ingezien, niet grondig verstaan kan worden.

Hulde aan den ijver, die sedert jaren reeds, op dit terrein der taalstudie wordt waargenomen, en welken ten volle verdient die *rijke* en *krachtige* talengroep die van Engeland tot Weenen, van Upsala tot Vlaanderen en Zwitserland zich uitstrekt, en zelfs een zichtbaren invloed heeft uitgeoefend op die andere zoo belangrijke groep van Romaansche talen, die (met wijziging der uitspraak) wel den Latijnschen Woordenschat hebben geërfd, maar de Germaansche woordbuiging en woordvoeging of behouden hebben of overgenomen.

Het bovenstaande opstel was reeds geschreven, toen mij het *Woordenboek der Nederlandsche Taal* in handen kwam. Het is, niet in materiëelen, maar in intellectuëelen zin, een kostbaar geschenk aan de Nederlandsche taal, een bewonderenswaardig werk; maar natuurlijk, niet boven het

menschelijke verheven. *Natuurlijke opening van den mond* wil zeker niet zeggen, dat bij de andere klinkers die opening onnatuurlijk is: maar een staat van rust, zoo als bij het ademen. Doch ook dit is onwaar, en kan op zijn hoogst van de doffe of toonlooze *e* (de scheva) gezegd worden, terwijl bij de *a* de lippen een ontzettelijke opening aannemen in het breede, en het al of niet werken der tong eens daargelaten, hier dus al vast zeker een opzettelijke verwijding (verbreeding) der mondbuis plaats heeft, dat is eene afwijking van den staat van rust. - Verder wordt de *a* aldaar een zuivere klinker genoemd *even* als *i, e, o, oe, omdat* zij iets eigen heeft dat even te voren gezegd was aan deze laatsten *niet* eigen te zijn. - En dan, zonder te onderzoeken of de *a* voller en zwaarder is dan de *o*, kan men, verder gaande, dit gerust vaststellen, dat hoogte en laagte van *toon* wel bij het stemgeluid als zoodanig, maar niet bij de vergelijking van klinker en klinker te pas komt. De hoogere of lagere toon hangt af van het getal trillingen of vibraties der stembanden, die het stemgeluid vormen, niet van de articulatiën, die dit stemgeluid, hoog of laag, tot letterklanken vormen. En om hiermede te eindigen, er zijn ook in onze taal veel meer gevallen dan het tusschenwerpsel *ha*, waar de klinker zonder slotconsonant kort is, en in andere talen eene massa, zoodat die slotconsonant wel dikwijls dáár is, maar geen voorwaarde uitmaakt.

Sier - Sieren, sieraad, sierlijk, versieren, opsieren, enz.

Er bestaat verschil van gevoelen ten aanzien der spelling van bovenstaande woorden. Er zijn er, die ze, als van Franschen oorsprong, volstrekt met eene *c* willen gespeld hebben: *cier, cieren, cieraad* enz. Zonderling genoeg, en zeker niet zeer consequent! Immers het zijn juist diegenen, die anders *per fas et nefas*, elk vreemd woord, al heeft het ook in het geheel geene wijziging ondergaan, zooveel maar eenigszins doenlijk, op zijn Nederlandsch schrijven en het anderen hoogst kwalijk nemen, wanneer zij dat verstandige voorbeeld niet navolgen. Voor een oogenblik aangenomen, dat al die woorden werkelijk van Fransche origine zijn, wat alleen van *sier* z e k e r, maar van de overige volstrekt n i e t w a a r s c h i j n l i j k is, dan nog is dat drijven een merkwaardig feit in de geschiedenis onzer orthographie, ja zelfs eene belangrijke bijdrage tot de kennis van het menschelijke gemoed. Heeft men eenmaal gemeend, door vertoon van geleerdheid of betweterij, zich van het *profanum et indoctum vulgus* te moeten onderscheiden, dan komt men niet gemakkelijk tot het inzicht, laat staan tot de erkentenis, dat men zelf inconsequent is geweest, en dat de domme, onwetende hoop als bij instinct den rechten weg heeft ingeslagen. Slechts edele geesten, die ook een open oor hebben voor de redeneeringen van anderen, welke van hen in gevoelen verschillen, zijn in staat zulk eene overwinning op zich zelven te behalen. Het is echter niet juist om de spelling, dat ik de uitge-

schreven woorden hier wat nader wil beschouwen; *sieren* en zijne afstammelingen zijn uit een grammaticaal oogpunt merkwaardig, dewijl zij, zoo mijn vermoeden gegrond is, tot staving van een min of meer zeldzaam verschijnsel in onze taal strekken kunnen. Eene beschouwing van *sier*, fr. *chère*, behoort duidelijkheidshalve vooraf te gaan.

Sier werd oudtijds met *ch* geschreven (*chier*), juist zooals in het Oudfransch. Deze spelling en de overeenkomst in beteekenis en gebruik bewijzen, dat wij het woord - in dezen vorm althans - uit het Fransch ontleend hebben. *Faire bonne chère* vertalen wij door *goede sier maken;* en wij verstaan er door: lekker eten en drinken, niets ontzien om te smullen; - *une chère, entière* is een rijkelijk voorziene disch, een festijn. Wisten we evenwel niets meer van het woord, we zouden het niet goed verstaan. Zelfs het weten, dat men voorheen ook zei: *faire mauvaise chère,* brengt ons niet verder dan tot het vermoeden, dat *chier, chère*, zooveel beteekent als *tafel, disch, maal*, in 't algemeen. Doch ROQUEFORT leert ons in zijn *Glossaire de la langue Romane*, 1,254, dat het Oudfransch ook zei: *chiere haucie, chiere lie*, voor *bonne mine, visage gai, joyeux, content; chiere basse, chiere mate, chiere morte*, voor *visage abattu, baissé, triste; chiere levée*, voor *visage levé, sans crainte; chiere laide* voor *mauvaise mine; chiere hardie* voor *mine fière, insolente*. Uit het een en ander volgt, dat *chiere, chère*, eigenlijk beteekent *visage*, aangezicht, gelaat. Dit wordt bevestigd door het nevens *chière* bestaan hebbende *care*, dat ook door *visage, figure, physionomie* verklaard wordt, en dat tevens op de afleiding van *chère* wijst. Het Italiaansche *cera* en Spaansche *cara,* de gewone uitdrukkingen voor *aangezicht, gelaat*, bevestigen het gezegde. Die beteekenis van *chier, cier* was bij ons op het einde der 16de eeuw nog niet vergeten, toen PLANTIJN en KILIAAN hunne woordenboeken samenstelden. De eerste verklaart *chier, cier*, door fr. *chère* en lat. *vultus laetus* (blij gelaat); de laatste *ciere,* dat hij Oudvlaamsch noemt, door *facies, vultus* (aangezicht, gelaat in 't algemeen). PLANTIJN vertaalt *Yemanden goet cier aendoen*

door *comiter accipere* (vriendelijk ontvangen); *Qualick cier maken* door *frontem contrahere* (het voorhoofd fronsen). - Nu is alles duidelijk geworden; nu ziet men, dat de hedendaagsche uitdrukking *goede sier maken* zijn oorsprong heeft genomen in de Fransche zegswijze: *faire bonne chère à q u e l q u ' u n* , a a n i e m a n d goede sier maken, d.i. iemand door een vriendelijk gelaat toonen, dat hij welkom is, en dit vervolgens door het aandisschen van een rijkelijken maaltijd tastbaar bewijzen. *Faire mauvaise chère* is dan een zuur gezicht zetten, en *faire chère baissée,* het hoofd laten hangen; vóór zich, op zijn neus kijken.

Uit de Oudfr. en Sp. vormen *care* en *cara* blijkt dat *chère* en ons *sier* het gr. *κάρα* (hoofd) is, hetwelk in het latere Latijn voor gelaat gebezigd werd, b.v. in

'*Postquam venere verendam Caesaris ante c a r a m ,*'

'toen zij voor het eerwaardige a a n g e z i c h t des keizers gekomen waren.' Aan eene Grieksche *κ* en eene Latijnsche *c* beantwoordt in de Germaansche talen aan het begin van een woord de *h: κάρα, cara*, moet dus in die talen *har, her, hir, hiar* enz. luiden. Wij vinden het dan ook in ons *her-senen,* hd. *ge-hir-n*, onrd. *hjar-ni* (hersenen) en *hjar-si* (hoofd, scheedel). Reeds in het Oudnoordsch assimileerde de *r* met de volgende *s*, en ging *hjarsi* in *hjassi* over, waaruit later Zweedsch *hjesse* en Deensch *Isse* (scheedel) ontstonden. In *sier* en *her*(*senen*) bezitten we dus wederom twee zeer uiteenloopende vormen van een en hetzelfde woord, gelijk wij, bij eene vroegere gelegenheid, in *wei* en *hui, wanneer* en *hoeneer, zegen* en *sein* hebben aangetroffen.

Wat nu de spelling aangaat, wij hebben *chier, cier* uit het Fransch overgenomen in een tijd, toen *ch* en *c* in die taal nog als *tch* luidden. De klank van fr. *ch*, hd. *sch,* eng. *sh*, heeft nooit recht in den mond der Nederlanders willen passen, en past er nog niet goed in, getuige de volksuitspraak van *Charles* (Sarles), *chocolade* (sokelade). De Fransche *ch* en *c* (d.i. *tch*) losten zich bij ons op in *ts*, blijkens *rots* (*roche*),

toorts (*torche*), *plaats* (*place*), *rantsoen* (*rançon*), mnl. *tsaerter* (*chartre*), *lits, lis* (lat. *licium*), *sussen*, mnl. *tsissen* en *cissen* (*cesser*). De *ts* is derhalve de echt Nederl. plaatsvervangster der fr. *ch* en *c*. Aan het begin van een woord echter viel weldra de *t* weg, zoodat er alleen de *s* over bleef. Waartoe nu hier die Nederl. *s* vervangen door de *c*, en *cier* geschreven? dat noch beantwoordt aan het Ofr. *ciere* (lees: *tchière*), noch aan het hedendaagsche fr. *chère* (*sjere*) terwijl die *c* zeker wel niet toereikend is om de beteekenis van het woord ook maar eenigszins duidelijker te maken.

Het werkwoord *sieren* en zijne afstammelingen *sieraad, sierlijk, versieren*, enz. werden oudtijds, evenals het behandelde *sier,* met *ch* en *c* geschreven: *chieren* of *cieren, chieraet* of *cieraet* enz.; geen wonder, dat men ze insgelijks voor Fransche woorden heeft gehouden. BILDERDIJK, *Geslachtlijst*, 1, 130 vlg., leidde *sieren* af van hetzelfde *sier*, dat oorspronkelijk *gelaat* beteekende; de zin van *iets sieren* zou, volgens hem, eigenlijk zijn '*een oog, een aanzien,*' een vriendelijk, bevallig uiterlijk aan iets geven. Onmogelijk zou die overdrachtelijke toepassing op zich zelve niet wezen, en zeker waarschijnlijker dan het gevoelen van anderen, die gedacht hebben aan nieuwfr. *cher*, ofr. *car,* ital. en sp. *caro*, lat. *carus* (dierbaar). *Sieren* zou volgens dezen beteekenen *dierbaar, lief maken*. Dit laatste gevoelen wordt terstond onwaarschijnlijk, als men bedenkt, dat *car* (*carus*) stellig door ons overgenomen is onder den vorm *kaar*, d.i. kameraad, lieveling, gunsteling, maar dat noch dit ofr. *car*, noch het nfr. *cher* ooit de beteekenis van *fraai* of *sierlijk* gehad hebben. Er is echter iets, dat ons volstrekt noodzaakt om beide verklaringen te laten varen en *sieren* voor een echt Germaansch woord te houden. In het Hoogduitsch treft men de woorden *zieren, zierde, zierlich* aan, die aan de nagenoeg gelijkluidende Nederlandsche uitdrukkingen beantwoorden en onmogelijk van Romaanschen oorsprong kunnen zijn. Reeds het Oudhoogd. bezat *ziarjan, ziarí, ziarida, ziarlíh;* en op die taal heeft het

latere Fransch nooit invloed gehad. In het Oudhd. vindt men wel eene *z*, die aan eene Romaansche *c* of *ch* beantwoordt, doch alleen vóór eene *i* of *e*, nooit vóór eene *a*, en de *a* van *car, caro, carus* had nooit hd. *ia* kunnen opleveren. Er komt nog iets bij. Het Latijn bezit een ander woord, dat én in beteekenis én in vorm volkomen met *zier* overeenstemt, t. w. *decus* en *decor, decoris*. De overeenstemming in de beteekenis behoeft, voor latinisten althans, niet aangetoond te worden, die in den vorm heeft bevestiging noodig. Men zal ze evenwel terstond inzien, als men bedenkt, dat eene Lat. *d* in het Nederd. *t* en in het Hd. *z* wordt, dat eene Lat. *c*, d. i *k*, in Neder-hd. *h* overgaat, en eindelijk dat *h* tusschen klinkers dikwijls wordt uitgestooten, waarna de klinkers, samenkomende, een tweeklank of een langen klinker opleveren. Zoo wordt b.v. lat. *decem* (lees: *dekem*) goth. *taihun* (*tihun*), nederl. *tien* (*ti-en*), ohd. *zehan*, nhd. *zehn*. Op dezelfde wijze kon *decor* eerst ags. *tihur,* hd. *zihar*, later, na uitstooting der *h*, ags. *tiir, tir*, hd. *zier* worden.

Er blijft echter eene zwarigheid over om *sieren* zoomaar voetstoots voor hetzelfde woord als hd. *zieren* te houden. De Lat. *d* van *decus* en de hd. *z* van *zieren* doen bij ons eene tusscheninliggende *t* verwachten; hoe komen wij aan den sisklank *s?* De zwarigheid zou inderdaad groot zijn, indien wij niet met zekerheid eenige woorden konden aanwijzen, waarin *t* eerst in *ts,* en vervolgens in *s* is overgegaan. Men denke aan mnl. *spiet*, nnl. *spiets* en *spies;* aan *klit, klits* en *klis; kloot*, bij KIL. *klot, klotte* en *klos*. In het Mnl. werd *tollen* ook *tsollen*, en *top* ook *tsop* geschreven; uit *tsollen* ontstond, met eenigszins gewijzigde beteekenis, ons hedendaagsche *sollen;* zie Gloss. op *Der Leken Spiegel*. Die voorbeelden leeren, dat hetzelfde verschijnsel (de overgang van *t* in *ts* of *tz*), dat in het Hoogd. regel werd, ook in onze taal, hoewel zelden, wordt aangetroffen. Waarom zou dan ook niet de uitspraak van een Nederl. *tier* hebben kunnen veranderen eerst in *tsier* en later, door de gewone afwerping der *t,* in *sier*. Zulk een *tier* of *tiere* heeft onze taal inderdaad aan te wijzen,

doch met eenige verandering in de beteekenis, namelijk niet met den zin van *s c h o o n , s i e r l i j k uiterlijk* of *voorkomen*, maar met dien van *uiterlijke gedaante* in 't algemeen, waaruit de beteekenis van *soort, aard* voortvloeide. Het kwam in het Mnl. alleen in samenstellingen voor, als *eenertieren, eenighertieren, meneghertieren, alretieren, tweetiere, quadertiere, argertiere, putertiere* d.i. van ééne soort, van eenige soort, van menige soorten enz., en komt nog in het Nnl., in opnieuw gewijzigde beteekenis, voor in *goedertieren*, d.i. van *een goeden aard*. De mnl. spelling *chieren, eieren,* waarin *ch* en *c*, gelijk wij gezien hebben, bij ons als *ts* luidde, bewijst den overgang van *t* in *ts* en vervolgens in *s*. Men moge de hier gegeven verklaring van *sieren, sieraad, enz.* aannemen of verwerpen en aan die van BILDERDIJK of aan de andere de voorkeur geven, in elk geval hebben wij met eenen op Nederlandsch grondgebied ontstanen, en dus echt Nederl. sisklank te maken, die evenzeer het recht heeft op eene Nederl. *s* als b.v. *samen, schaap, schaduw, schil, schoot, slag, smal, soms, spin, spraak, stap, sussen* en honderd andere woorden, terwijl eene Romaansche *c* in elk geval eene orthographische leugen is, die tot niets goeds, maar alleen tot dwaalbegrippen leiden kan.

L.A. TE WINKEL.

Nog iets over den *Ferguut*. Tekstcritiek en woordverklaring.

De uitgave van den *Ferguut*, die in 1838 het licht zag, is een allernuttigst werk geweest, waaraan de studie der Middelnederlandsche taal veel te danken heeft gehad. Gelijk men op de scholen cacographieën bezigt, om de leerlingen door het opsporen en verbeteren der fouten opmerkzaam te maken op de regelen der spraakkunst, en hen te oefenen in het zuiver schrijven der taal, zoo heeft ook deze Middelnederlandsche cacographie indertijd de aankomende beoefenaars van het vak gescherpt in het verbeteren van bedorven teksten, in het letten op de regelen der oude grammatica en de eischen eener grondige woordverklaring, in één woord, in de toepassing der wetten van het gezond verstand op eene studie, waarin na den dood van HUYDECOPER en CLIGNETT de meening scheen te heerschen, dat men het wel buiten die wetten stellen kon. De oefening was des te nuttiger, daar hier geen meester bij de hand was, om den leerling de moeite uit de hand te nemen; hij was geheel aan eigen vermogen en eigen inspanning overgelaten, en moest des te meer zijn best doen, om met vallen en opstaan de kunst te leeren. Ik voor mij zal altijd dankbaar erkennen, hoeveel ik aan dat boek verplicht ben, dat mij jaren lang eene dagelijksche leerschool geweest is, en later bij het academisch

onderwijs een uitstekend hulpmiddel ter inleiding in de critische methode. De aangewende vlijt bleef niet onbeloond. Eerst door de collatie van het handschrift, vervolgens door telkens herhaalde critiek, is het allengs gelukt den Augiasstal te zuiveren. De resultaten van dien arbeid zijn voor het meerendeel reeds bekendgemaakt, en de tijd is nu gekomen, dat men ons eene goede critische uitgave van den *Ferguut* zal kunnen schenken. Op zeer weinige uitzonderingen na zijn de moeilijkheden opgelost, de gebrekkige plaatsen verbeterd, de duistere woorden verklaard. Er valt echter hier en daar nog wel eene nalezing te doen. Zoo dikwijls men het gedicht herleest, stuit men nog altijd op enkele zwarigheden, die men vroeger voorbijzag. Ik wil daarvan hier een voorbeeld geven, door te wijzen op een vers, dat tot hiertoe onopgemerkt bleef, en toch blijkbaar de genezende hand der critiek behoeft, maar dan ook die hulp beloont door eene bijdrage tot onze kennis der Middelnederlandsche taal. Tevens wil ik van deze gelegenheid gebruik maken, om nog het een en ander, den *Ferguut*, betreffende, te behandelen, dat ik vroeger reeds bij het verklaren van ons dichtstuk aan mijne toehoorders mededeelde, maar nog niet in ruimer kring bekendmaakte.

De fout, die ik bedoel, schuilt in vs. 2561. FERGUUT komt bij het kasteel van den roover, die iederen voorbijganger afzette. Hij raakt met hem in strijd, en met een forschen stoot breekt hij hem den linkerarm. De roover neemt de vlucht; maar nog vóór hij zijn kasteel bereikt, haalt FERGUUT hem in, en doet hem voor zijn overmoed boeten.

> Ferguut so sere na hem rijdt,
> Dat hem achter ontwee snijdt
> Aertsoen ende ors met sinen swerde.
> Die dief viel neder op die erde.

Het loopt in 't oog, dat in het tweede vers het vnw. *hi*

is uitgevallen: *Dat hi hem* enz. Maar hiermede is alles nog niet in orde. Hoe? FERGUUT snijdt hem van achteren den zadelboom en het paard middendoor! Ik beken, dat de ridders in de ARTUR-romans niet malsch waren met hunne slagen, en dat vooral het zwaard van FERGUUT gewoonlijk vrij onzacht aankwam. Maar toch, met éénen sabelhouw het achtereind van een paard middendoor te hakken, is wel wat kras! Van GODFRIED VAN BOUILLON wordt iets dergelijks verhaald, en nog sterker zelfs: hij hieuw man en paard met éénen slag in twee helften vaneen. En dat was nog maar kinderspel bij de wonderen, die het alvernielend zwaard van SEGELIJN VAN JERUSALEM verrichtte. Maar zulke overdrijvingen zijn in onze epische poëzie zeldzaam; en waar men ze aantreft, is veelal, evenals hier, eene corrupte lezing in 't spel. In dit geval was zulk een geweldige slag niet eens noodig; het was genoeg dat hij den roover ter aarde wierp, die niet bestemd was om te sneuvelen, maar om zich aan FERGUUT over te geven. Indien deze hem den zadelboom doorsneed en den riem waarmede de zadel bevestigd was, zoodat de zadel kantelde en de dief zandruiter werd, dan was het oogmerk volkomen bereikt. Welnu, men leze dan:

> Dat *hi* hem achter ontwee snijdt
> Aertsoen ende *tors* met sinen swerde.

Dat een afschrijver, die het oude *tors* niet meer verstond, gedachteloos het meer bekende *ors* in de plaats stelde, is zeker niet vreemd. Maar *tors* is buiten twijfel de ware lezing. Al zijn ons van elders geene voorbeelden van het woord bekend, het had een wettig recht van bestaan, en het is ons welkom als eene verrijking van onzen Mnl. taalschat, die ook uit bedorven lezingen zorgvuldig moet opgedolven worden.

Eene korte beschouwing van den oorsprong en de verwantschap des woords moge dit nader bevestigen.

Uit lat. *tortus*, gedraaid, verl deelw. van *torquere*, draaien, ontsproot een nieuw afgeleid ww. *tortiare*, gedraaid maken,

ineendraaien, strengelen; vanwaar ital. *torciare*, stijf vastbinden. In oud-fr. werd dit *torser, tourser*, door den gewonen overgang van *ti* vóór een klinker in *s*: verg. *raison, saison, poison, priser*, uit *ratio, satio, potio, pretiari* enz. De beteekenis van *vastbinden* ging over tot die van *pakken, opladen*, d.i. het vastsnoeren van voorwerpen in een bundel of op een lastdier. In dien zin is het woord in alle Romaansche talen bekend, meestal echter met de gewone omzetting der *r*. Verg. prov. *trossar*, opbinden, inpakken, opladen (RAYNOUARD V, 434), nfr. *trousser*, eng. *to truss*, sp. *trojar*, port. *trouxar;* mlat. *trossa*, bundel, pak (DU CANGE VI, 683), prov. *trossa*, nfr. *trousse*, eng. *truss*, sp. *troja*, port. *trouxa*, maar in 't dialect van Lombardije *torza, torso*, stroo- of hooibundel (DIEZ, *Wtb.* I, 415); in deminutieven vorm prov. *trossel*, nfr. *trousseau,* sp. *trojel*, waarvoor weder oud-fr. *torsel, torseau*, ital. *torsello*.

Dat ofr. *torser, tourser* inzonderheid gezegd werd van het *oppakken* of *opladen* van bagage op lastdieren, blijkt uit talrijke plaatsen. Zoo leest men b.v.: '*cent somiers torsés*,' honderd geladene lastdieren; '*sur un de lor roncis le torsent*,' zij laden het op een hunner paarden; '*et si le fist tourser sur le destrir millour*,' hij liet het op het beste paard opladen. Zie DU CANGE VII, 319, GACHET, *Gloss.* 435, enz.

Uit het Fransch ging het woord in 't Mnl. over, waar *torsen* of *tursen* de gewone term was, als synoniem van *laden*.

> Doen si al haer dinc na dat
> Hadden *getorst* ende geladen.

Grimb. II, 444.

> Dat men *torssen* ghinghe ende laden,
> Alse te porren ongespaert.

II, 728.

> Al dat scoenheide voerdi mede
> Wel *ghetorst* op sijn paert.

Beatr. 184.

> Dat pauwelioen was *gheturst* (*opgeladen*).

Wal. 9057.

Mar willen si *torsen* ende laden,
En de doen haer schip te gronde gaen.

HILDEGAERTSBERCH *f*. 87*a*.

Men vindt het ook voor *beladen*, met het lastdier als object:

Die knapen sprongen op ter vaert;
Elc sadelde sijns heren paert,
Ende *torsten* hare somers sciere,
Ende worper op hare fortsiere.

Ferg. 51.

Nevens *torsen* was in denzelfden zin ook *trossen* in gebruik.

Gescut, peerd ende wagen,
Bombaerden ende donrebussen
Hiet hi laden ende *trossen*,
Tenten ende pawelioene.

Rein. II, 3810.

Men leest *trossen* in gelijke opvatting nog bij VONDEL I, 229:

O groote kernels! die hier met vele ongemacken
Zoo lastig gaet *getrost* met 's rijckdoms zware packen.

Nog heden bewaart onze taal de herinnering van *trossen*, in den zin van *samenbinden* en *opladen*, in het znw. *tros*, dat eigenlijk *bundel* of *pak* beteekent, en in tweeledige opvatting wordt genomen: 1° een *tros* druiven, bessen, enz. (voorheen ook *tors*, als bij VONDEL VIII, 214; verg. KILIAAN), d.i. een bos of bundel van onderling verbonden vruchten; en 2° de *tros* van een leger, de gezamenlijke pakkage of bagage. Maar *tros* geldt nog in eene derde opvatting, in die van een dik ineengedraaid *scheepstouw, kabel,* prov. *trossa*, sp. *troza;* en daarbij komt weder de oude beteekenis van *binden* ongewijzigd voor den dag, evenals in sp. *atrozar*, vastsnoeren (DIEZ, *Wtb.* I, 415) en prov. *troussela*, leiband om kinderen loopen te leeren (HONNORAT II, 1335). In bepaalde toepassing op het vastbinden of vastsnoeren van paardentuig was ook prov. *trossar, trosar* in gebruik. Zoo in de twee volgende voorbeelden, bij RAYNOUARD (V, 434) aangehaald, die inzonder-

heid van belang zijn ter vergelijking met onze plaats uit den *Ferguut:*

> Li scudiers son tuit vengutz,
> Cavalcant els roncins *trosatz*.

'de schildknapen zijn allen gekomen, rijdende op de *opgetuigde* paarden.'

> Per denant lors *arsos* an los escutz *trossatz*.

'vóór aan hunne *zadelboomen* hebben zij de schilden *vastgebonden*.' Wij vinden hier de *arsos* (fr. *les arçons*) met het ww. *trossar* verbonden. Evenzoo gold ook het fr. *trousse*, een bundel, inzonderheid van een pak, dat de ruiter achter op zijn paard laadt en aan den achterboom van den zadel bevestigt; *en trousse* is daar zelfs de gewone term voor *achterop* geworden, en bij overdracht wordt de achterboom van den zadel, waaraan de *trousses* bevestigd worden, zelf *troussequin* geheeten. Voegt men nu hierbij, dat *tros, trossen* oudtijds *tors, torsen* luidde, dat *torssen* bij KILIAAN *ligare* heet, en *tors* ook in MEYER'S *Woordenschat* met *tros* gelijkgesteld wordt, dan zal men wel niet aarzelen, in de plaats uit den *Ferguut*, waar *aertsoen* voorafgaat, *tors* als de ware lezing te erkennen. De oorspronkelijke beteekenis van *band* werd dan in 't bijzonder toegepast op den band of riem, die den zadel van achteren (denkelijk aan den staart) bevestigde. FERGUUT hieuw den *achterboom* en den *achterriem* of *staartriem* door, en de ruiter tuimelde uit den zadel.

Mocht het ooit gelukken het Fransche origineel in te zien, dat, helaas! nog altijd ontoegankelijk blijft, ik twijfel nauwelijks of men zal daar *arçon et torse* (of *tourse*) vinden, of althans een woord van gelijke beteekenis.

Wij hebben in het bovenstaande eene dwaze lezing te recht gebracht, en tevens eene kleine bijdrage tot onze taalkennis gewonnen. Wij vonden de afleiding zoowel van het oude *torsen* of *trossen*, als van ons hedendaagsche *tros,* en den samenhang der drie beteekenissen van dit woord. Beide, *torsen* en *tros*, leerden wij kennen als woorden van uitneemschen oorsprong. Maar nog eene andere opmerking doet

zich hier voor. Het werkwoord, dat wij gewoon zijn *torschen* te schrijven, is niets anders dan het oude *torsen* in gewijzigde opvatting. De begrippen van *opladen* en *dragen* zijn ten nauwste aan elkander verwant: wie een zwaar voorwerp *dragen* zal, neemt het op zijne schouders, *laadt* het zich zelven *op*. Ook in het Fransch wordt *charger* in de gemeenzame spreektaal van sjouwerlieden of pakkendragers gezegd, in den zin van '*transporter des fardeaux*' (POITEVIN I, 440). Het blijkt dus, dat in ons *torschen* de *ch* geen recht van bestaan heeft. Naar den aard en de afleiding des woords zal het raadzaam zijn, voortaan *torsen* te schrijven[1)]. Ik wil mij daarvoor niet beroepen op de omstandigheid, dat men vroeger werkelijk *torsen* of *torssen* schreef (HOOFT, *N. H.* 1005; ROTGANS, *Wilh. III*, I, 54, 65; SCHERMER 36; POOT I, 342; SMITS, *Ged.* 49, enz.; bij BILDERDIJK XII, 439, zelfs *tortsen*). Dit bewijst op zich zelf niets, daar men voorheen in het al of niet schrijven van *ch* achter de *s* vrij slordig te werk ging; en er staat tegenover, dat KILIAAN nevens *tros* ook *trosch* en *torsch* vermeldt. Doch de eenheid van ons *torsen* (dragen) met het oude *torsen* (laden) wordt onloochenbaar gestaafd door de opmerking, dat het woord eertijds niet alleen in de laatstgenoemde beteekenis (gelijk wij boven gezien hebben), maar ook in de eerstgemelde met *trossen* afwisselde. Ziehier eenige bewijsplaatsen, alle aan de vroegste gedichten van VONDEL ontleend:

> Maer eer met zijn gantsch lijf hy noch int water plost,
> Hy van de Dolphyns wert gedragen en *getrost*.

I, 279.

> sy *trossen* beyde haer hout.

I, 337.

> Het ongeluckich dier *trost* wat het *trossen* magh.

I, 401.

1) Daar mijn geachte vriend Dr. TE WINKEL zich met deze beschouwing volkomen vereenigt, wordt de spelling *torsen* voortaan door de Redactie van het Ned. Woordenboek aangenomen. Men gelieve het reeds verschenen artikel *Aantorschen* daarnaar te verbeteren.

den armen muyl, van *trossen* krom gebogen.

I, 459.

Ook het Friesch kent zoowel *trossjen* als *toarssjen*, beide in den zin van *dragen* (EPKEMA 499, 491), en, let wel, het laatste zonder *k* (*ch*). Als jagersterm, bij de jacht met den vogel, is *trossen* nog heden voor *torsen*, dragen, in gebruik. Men bezigt het woord, 'wanneer de jachtvogel het gevangen wild poogt weg te dragen[1].' In 't Fransch heet dit *charrier,* van mlat. *carricare*, in den grond dus hetzelfde woord als *charger*, laden, Men ziet, hoe de beteekenissen van *laden* en *dragen* telkens dooreenspelen en met elkander wisselen.

Nu de verklaring van *torsen* en *tros* vaststaat, blijkt het tevens dat beide woorden - hoe vreemd dit ook schijnbaar moge luiden - ten nauwste verwant zijn aan een derde woord, mede van Romaanschen oorsprong, t. w. aan *toorts*, fakkel, fr. *torche*, prov. *torcha*. Dit laatste toch is mede gevormd uit lat. *torquere*, draaien, en beteekent eigenlijk eene ineengedraaide stroowisch, met pik besmeerd. Daarnevens stond in het oudere Fransch de afgeleide vorm *tortis* (ROQUEFORT II, 634; GACHET, *Gloss*. 435), prov. *tortis* (RAYNOUARD V, 384), vanwaar mnl. *tortijs, tortise, tortijtse* (*Lanc.* II, 14620; *Wal.* 1053, 2597, 2618, 4511 enz.; *Limb.* I, 593; STOKE IX, 53; *D. Doctr*. III, 897, enz.): ontleend aan mlat. *torticia, torticius* of *tortisius* (DU CANGE VI, 618 vlg.), eene afleiding van lat. *tortus*, gedraaid. *Toorts* derhalve en mnl. *tortijs* hebben, evenzeer als *torsen* en *tros*, hunnen grond in lat. *torquere*.

Keeren wij tot den *Ferguut* terug, om nog het een en ander op te merken, deels de tekstcritiek, deels de woordverklaring betreffende.

1) VERSTER VAN WULVERHORST, *Proeve eener Ned. Jagtterm.*, in *Ned. Tijdschrift voor liefh. der jagt en visscherij*, 1857, bl. 87.

Vs. 946. - FERGUUT wordt door zijn gastheer naar zijne slaapkamer geleid en van al het noodige voorzien. Dit laatste wordt aldus uitgedrukt:

> Hi *leerde* hem menegerhande sake
> Binnen der nacht dien jonchere,
> Die hem quamen te groter ere.

Zijn gastheer had hem op dat oogenblik, op 't punt van naar bed te gaan, niets te *leeren*, maar alleen hem het noodige ten gebruike te geven, t. w. (hetgeen onmiddellijk volgt) een zacht bed en twee zijden lakens. Men leze dus: *Hi leende. - Leenen* was het klassieke woord voor hetgeen men aan een logeergast *ten gebruike gaf*. Verg. vs. 741, 2171, 2177. Wij zeggen in dat geval *geven,* en ons klinkt het vreemd, iemand huisvesting, een bed enz. te *leenen;* maar let men op de eigenlijke beteekenis van *leenen* en *geven*, dan zal men erkennen, dat het Mnl. taalgebruik juister was dan het onze.

Vs. 1073. - Aan het hof van ARTUR wordt FERGUUT tot ridder gewapend. Eerst rust hij zich uit met ‘halsberch, cousen, helm van stale,’ en dan volgt er:

> Mijn her Gawein brochte hem sijn pert,
> Ferguut besaget, diet sere begert.

Het eerste vers behelst eene dubbele onjuistheid. Een paard te geleiden, was het werk van een schildknaap, niet van een ridder als WALEWEIN. Daarenboven, de tijd om te paard te stijgen was nog niet daar; eerst moest hij zwaard en sporen ontvangen. Dit geschiedt, en daarop laat de dichter volgen (vs. 1097):

> Ferguut was herde wel gereet.
> Een groet ors brochtmen hem geleet,
> Dat snel was alse een vogelijn;
> Maer hi hadde liever dat sijn.
> Een sciltknape herde wise
> Brochte heme geleet sijn ors van prise.

Duidelijk blijkt hieruit, dat hem te voren nog geen paard

gebracht was. En zulk een geschenk van WALEWEIN lag ook volstrekt niet in het plan van den dichter. FERGUUT, zegt hij, weigerde het paard, dat men na de wapening voor hem bracht, en wilde liever zijn eigen behouden. Maar indien een edelman als WALEWEIN hem zijn paard had aangeboden, dan had FERGUUT welstaanshalve dit hooge gunstbewijs niet kunnen afslaan. Zulk een aanbod kon de dichter hem dus niet laten doen, veelmin er op laten volgen: '*diet sere begert*,' want FERGUUT begeerde geen ander paard dan zijn eigen. Hoe men het keere of wende, het woord *pert* is op geenerlei wijze te rechtvaardigen. Doch zoo WALEWEIN hem geen paard bracht, wat bracht hij hem dan? Zien wij, wat onzen ridder nog ontbrak. Hij ontving harnas, beenkleed, helm, zwaard en sporen. Maar geen woord van de *speer*, die vooral niet mocht ontbreken; de speer, waarmede FERGUUT in 't vervolg wonderen verrichtte. Maar, zal men zeggen, het rijmwoord *begert* verbiedt ons *spere* te lezen. Die zwarigheid is licht op te lossen. Toen eenmaal de afschrijver bij vergissing *pert* had geschreven, lag het voor de hand, het rijm daarnaar te wijzigen. Zulke quasi-verbeteringen komen in ons gedicht niet zelden voor. Ik houd mij overtuigd, dat de dichter geschreven heeft:

> Mijn her Gawein brochte hem sijn *spere*,
> Ferguut besaget *met groten gere*.

Men bedenke, dat *spere* meestal onzijdig, zelden manlijk genomen werd (het laatste b.v. vs. 481, maar het eerste vs. 1734, als ook bij MAERLANT, *Sp*. IV^2, 7, vs. 47, 48, 50, 65, 68, *Grimb*. I, 3534, 3538, 3540, enz.), zoodat *sijn* en *besaget* in orde zijn.

Doch ik voorzie eene tegenwerping, die ik niet onbeantwoord mag laten. Als FERGUUT te paard gestegen is, ontvangt hij een schild, en dan volgt er (vs. 1110):

> Een ridder heme doe halen ginc
> Enen scacht starc ende groet,
> In sijn hant dat hine scoet.

Zal hij dan nu twee speren te torsen hebben? Ik antwoord weder met eene kleine tekstverbetering:

> Een ridder heme doe halen ginc
> *Sinen* scacht *enz*.

Toen de *speer* uit vs. 1073 verdwenen was, moest de afschrijver de *schacht*, die hier vermeld wordt, voor een nieuw wapen doen doorgaan, en dus *enen* schrijven. Maar *sinen* is veel eigenaardiger. FERGUUT had natuurlijk de speer, hem door WALEWEIN geschonken, niet al dien tijd in de hand gehouden, maar ze nedergezet of aan een schildknaap te bewaren gegeven. Toen hij nu te paard zat en geheel gereed was, bewees een ridder hem de heuschheid, de speer (nu *zijn* speer) voor hem te halen en hem die in de hand te geven. Zoo sluit alles goed ineen, en het verhaal eindigt, als betaamt, met eene beleefdheid aan den nieuwen ridder bewezen.

Vs. 1167-1170. - De volgorde der verzen is hier in de war. Men herstelle aldus: 1169, 1170, 1167, 1168.

Vs. 1240. - Één persoon kan moeilijk in drie kasteelen te gelijk zijn. Toch heeft het hs.:

> Al ware een man in .III. castele,

hetgeen dan in elk geval *castelen* zou moeten zijn. Maar schrappen wij liever twee streepjes uit, en lezen wij:

> Al ware een man in *enen* castele.

Dergelijke kleine fouten in cijferletters zijn in ons gedicht niet ongewoon. In vs. 257 biedt men ARTUR het waschwater aan in *twee* gouden bekkens,

> In .II. guldine beckine,

ten koste zelfs der grammatica, die *guldinen beckinen* zou vereischen. De dichter schreef natuurlijk:

> In *enen* guldinen beckine.

Een ander onjuist cijfer vinden wij in vs. 644, waar KEYE den jongen FERGUUT bespot. Dit is zeker de ridder, zegt hij, van wien onze nar propheteerde, dat hij naar de ‘zwarte rots’ zou trekken, om daar het fameuse avontuur van ‘den

sluier en den hoorn' te volbrengen. En zich tot FERGUUT wendende, voegt hij er bij:

> Behout u God X jaer u leven,
> Gi selt sien, waer die roke staet.

Een uitstel van *tien* jaren is wel wat lang; want 'morgen vroe' reeds, zegt KEYE, moet de ridder den tocht aanvaarden. Maar de bedoeling is ongetwijfeld: binnenkort, *binnen 't jaar*, zult gij het avontuur volbracht hebben. Welnu, men verandere X in I, en leze:

> Behout u God *een* jaer u leven.

Die tijd van *een jaar* was de klassieke termijn, om te verzekeren, dat iets zonder lang uitstel gebeuren moest. Zoo belooft koning NOBEL, dat hij REINAERT straffen zal:

> Levic *een jaer*, het sal hem scinen.

Rein, I, 424.

De tijdruimte was niet toevallig gekozen, maar aan het rechtswezen ontleend, waarin *een jaar* (met de gewone toegift *jaar en dag* geheeten) in verschillende gevallen de bepaalde termijn was, met name 1° voor verjaring van bezit, 2° voor den duur eener wettige afwezigheid. Zie GRIMM, *DRA.* 222 vlg. Het eerste verklaart de woorden van NOBEL, wiens recht om REINAERT te straffen na *jaar en dag* zou verjaren; op het laatste doelt KEYE, die FERGUUT voor 't volbrengen van zijn avontuur een wettig afzijn van *jaar en dag* gunt.

Vs. 2000. - Zagen wij zoo even, hoe licht onze afschrijver fouten beging, waar cijfers in 't spel waren, ook met eigennamen wilde het niet best vlotten. Ik heb elders door sprekende voorbeelden getoond, tot hoeveel verwarring het bederven van namen in Mnl. teksten aanleiding gaf (*Proeve v. Mnl. Taalz.* 6-10, 133-135, 167). Ook hier vinden wij daarvan een staaltje:

> Waendicse vinden in Ingelant,
> In *Lombardien* of in Scollant.

Lombardije maakt hier een verrassend effect, midden tusschen *Engeland* en *Schotland* in. En waarom GALIENE juist in

Lombardije te zoeken, die toch wel denkelijk de Britsche kusten niet had verlaten? Waar kon hij haar opsporen, met eenige kans van haar te vinden? Natuurlijk in geheel Britannië, maar ook niet verder. Welnu, men leze dan *Hombardien*, het land aan de *Humber* gelegen, het oude *Humbria*, veelal *Northumbria, Northumberland* geheeten, het Noordelijkste gewest van Engeland, op de grenzen van Schotland.

Niet minder dwaas is de vergissing in vs. 4898, waar het weder een geographischen naam geldt. De roover, van wien daar spraak is,

> Sochte den coninc, tot hine vant
> Tote *Senefort* in Ingelant.

Senefort! waar lag dat? In Engeland, staat er. Ik zou anders eer geneigd zijn, het in de buurt van het Friesche *Siatutanda* te zoeken! Maar in afwachting der toekomstige ontdekking van het oude *Senefort*, ben ik zoo vrij voorloopig te lezen:

tOccenefort in Ingelant,

want zóó luidde de echte oude naam van *Oxford* (Angels. *Oxenaford, Oxeneford, Oxneford;* bij KILIAAN, p. 879, nog *Oxenfort*); en ziet, juist daar bevond zich de koning, wien de roover zocht, als men leest in vs. 5520:

> Artur, die coninc, sijn volc nam,
> Ende keerde weder in sijn port,
> Die men hiet *Occenefort*.

Vs. 2179 en 2180. - Deze beide verzen in omgekeerde volgorde te lezen. Zoo ook later vs. 2261 en 2262, in welk laatste vers men *heft* uitschrappe.

Vs. 2309. - FERGUUT krijgt twist met den ridder, wiens knecht hij deerlijk had toegetakeld. Op dat rumoer ontwaakt de ‘maget fiere,’ ‘dies ridders lief,’ die in de tent sliep, en

> Al *hantharich* si opscoet.

Wat de dichter met *hantharich* bedoelde, is lang een raadsel

gebleven. Aan pogingen tot oplossing heeft het niet ontbroken. De uitgever verklaarde het door *driftig*, doch die uitlegging was geheel uit de lucht gegrepen. Dr. HALBERTSMA (*Lett. Naoogst*, I, 28) vatte het op als *moedernaakt*. '*Hand-hair*,' schreef hij, 'is het hair der handen; *hand-hairig*, zoo veel gekleed, als de handen door het hair zijn': eene verklaring, die vrij gezocht was, en zeker thans, na 28 jaren, hem zelven allerminst voldoen zal. Ik zal niet trachten de uitleggingen van *hantharich* met eene nieuwe te vermeerderen; ik geloof, dat het geene uitlegging toelaat, om de eenvoudige reden dat het nooit bestaan heeft en in de *Taalzuivering* thuis behoort. Lees *hanthavich*, en de zaak is in orde. *Handhavig* is een Vlaamsch woord, dat *snel, haastig*, bij uitbreiding ook *rap, behendig* beteekent, en in de beide opvattingen aan ons *vlug* beantwoordt. In de eerste beteekenis geldt het in den *Ferguut:* de bedoeling is eenvoudig, dat de maagd *vlug, haastig* opstond. In de tweede, die van *vlug, behendig*, leeft het nog heden in gewestelijke spraak. '*Handhavig*, bijv., behendig, fr. *adroit* (Poperinge),' leest men in 't *Vlaamsch Idiot*. van den Heer SCHUERMANS, bl. 175. De oorspronkelijke kracht van het woord spreekt duidelijk. Wat men in of bij de hand heeft, is nabij. Op den tijd toegepast, leidt dit tot het denkbeeld van iets dat tegenwoordig of zóó zóó aanstaande is. Vandaar ons *thans (te hande)*, nu, mnl. *te hande*, aanstonds, terstond, mhd. in denzelfden zin *zehant* en *behande* (BENECKE I, 631), nhd. *behends* (GRIMM, *D. Wtb.* I, 1338). *Handhave* is hetgeen men in de hand houdt; het woord is vooral bekend voor *handvatsel*. In toepassing op den tijd ziet het mede op het tegenwoordige. Vandaar de mhd. uitdrukkingen *an der handhaft, mit der handhaft, auf handhafter that, in der handhaftigen that*, hetgeen wij *op heeter daad* noemen (BENECKE I, 603, HALTAUS, *Gloss.*. 807 vlg., SCHMELLER, *Bayer. Wtb.* II, 205). *Handhavig* is eene andere afleiding van *handhave*, en staat in beteekenis met hd. *behende, behend* (ons *behendig*) gelijk, dat thans voor *vlug, vaardig, handig, slim* geldt, maar eer-

tijds voor *vlug* in den zin van *snel, gezwind* werd genomen, met de tegenstelling *unbehend*, langzaam. Verg. het woordenboek van FRISCH, I, 410.

Vs. 2570. - Als FERGUUT tot den ridder, dien hij ter aarde geworpen heeft, zegt:

> Suldi *minen* tol quite scelden?

drukt hij zich onnauwkeurig uit, want *minen tol* past in den mond van den tolheffer, niet van hem die betalen moet. Lees:

> Suldi *mi den* tol quite scelden?

Vs. 2639. - FERGUUT komt in een bosch, waar hij vijftien roovers aan tafel ziet zitten. Zonder een woord te spreken, stijgt hij af, zet zich aan den disch en doet zich te goed. De roovers lachen elkander toe en zeggen:

> Wies dese here?
> Ens niet die *hoef-sce* vanden lande.

Om aan die woorden een zin te hechten, zou men *hoefsce* als superlatief moeten opvatten; doch die vorm is ongehoord. De dichter bedoelde:

> Ens niet die *hoefscede* vanden lande.

'Die manier van doen is niet de *wellevandheid*, die men in dit land gewoon is.'

Vs. 2701. - Met de straksgenoemde roovers in strijd geraakt, hief FERGUUT zijn zwaard op,

> Ende sloech den enen, daer hi jegen vacht,
> Boven op den helm van stale,
> Ende doresloech heme altemale
> Coifie, *halsberch* ende beckineel,
> Ende vanden hovede *tbeeste* deel,
> Ende cloefden toten tanden toe.

Aldus het hs. Voor *tbeeste* stelt de uitgever *tbeste* in de plaats, maar de bedoeling zal wel *tmeeste* (het grootste deel) geweest zijn. Doch ook *halsberch* is blijkbaar niet in orde.

Tusschen de *coifie* en het *beckineel* (het stalen hoofddeksel onder den helm) is de *halsberch*, het harnas, geheel misplaatst; een slag, waarmede men iemand tot op de tanden den kop klooft, laat het harnas ongedeerd. Buiten twijfel moet men lezen:

> Coifie, *helm* ende beckineel,
> Ende vanden hovede *tmeeste* deel.

De gelijke voorletter van beide woorden heeft den afschrijver de fout doen begaan. *Coifie, helm* en *beckineel* behooren bij elkander. Ook in den *Walewein* vs. 9996 en *Lancelot* II, 10652, worden de beide eerste te zamen genoemd, en duidelijker nog spreekt de volgende plaats, waar het geheele drietal bijeen staat:

> Dat hi *helm* ende *cuffie* sciere
> Ende dat *beckeneel* mede
> Al dorstac daer ter stede.

Lorr. II, 3747.

In vs. 2705 staat *gi blijft*. Lees *gi bleeft*.

Vs. 2914. - *Over ene lange wile*. Lees *ene onlange*. Verg. vs. 2861: *over ene corte wile*.

Vs. 3115 vlg. - *draget: verwaget*. Lees *dreget: verweget. Verwaget* is niets, *verweget* is het ware woord, want *verwegen* is de gewone uitdrukking voor *te zwaar vallen*. Het imperf. plur. *verwagen* leest men vs. 5343.

Vs. 3545 en 3546. - Deze beide verzen in omgekeerde volgorde te lezen. Het was niet de reus, maar FERGUUT, die '*den scachtf*' velde; de reus had geen speer, maar kwam met den boomstam op zijn vijand af.

Vs. 3963 vlgg. - De interpunctie bewijst dat de uitgever den zin niet begreep.

> Doe keerden weder die van binnen,
> Die daer hadden willen winnen

Orse, wapine of diere gereiden;
Daer liepen die orse achter heiden,
Sonder breidel, sonder here.

Dit geeft den schijn, alsof de belegerden naar buiten gekomen waren, om paarden en wapenen buit te maken. Aan zóó iets heeft de dichter natuurlijk niet gedacht. Men zette achter *binnen* eene punt, achter *gereiden* eene komma, en verbetere *hadden* in *hadde*. De zin is: ‘De belegerden keerden naar de stad terug. Indien iemand toen paarden of wapenen had willen buitmaken, (*hij zou er gelegenheid toe gehad hebben, want*) de paarden liepen zonder meester over het veld.’ *Die daer hadde* voor *indien men daar had* is bekend. Zie mijne aant. in de *N. Werken van de Maatsch. d. Ned. Lett.*, VI, 164 vlg., *Lekensp.* gloss. bl. 400 en 697. Nog kort te voren, in vs. 3944, had de dichter dezelfde uitdrukking gebezigd.

Vs. 4007. - Nadat FERGUUT vertrokken is, vraagt GALIENE aan een harer dienaars, wie toch die witte ridder was, die zooveel wonderen van dapperheid gedaan had.

Hi stac den *coninc* vanden wrene,
Ic wane hi dede meer allene
Dan alle die gene die daer waren.

Dat FERGUUT den *coninc* van 't paard zou gestooten hebben, is eene bepaalde onwaarheid. Zijn gevecht met GALARANT had eerst later plaats; daarvoor was 't nu de tijd nog niet geweest. Maar onze ridder had menigen strijder uit den zadel geworpen (vs. 3928 vlg., 3934 vlg., 3956 vlg.), en ‘*menigen* man nam hi sijn leven’ (vs. 3951). Welnu, men leze dan ook hier:

Hi stac den *menigen* vanden wrene,

gelijk de dienaar dan ook in zijn antwoord zegt (vs. 4022):

Vanden live heft hi gerovet
Menigen ridder, *menigen* seriant.

De verandering van *coninc* in *menigen* is, naar de schrijfwijze in onze oude hss., niet zoo stout als zij schijnt; zij

wordt door den zin gebiedend geëischt. *Den menigen* is de gewone mnl. uitdrukking voor het hedendaagsche *menigeen*.

Vs. 4340. - Het spreekwoord, dat GALIENE hier aanhaalt:

> Ter noet *prijst* elc sinen vrient,

wordt, zóó gesteld, maar al te zeer door de ondervinding gelogenstraft. Is niet menigeen in nood door zijne vrienden verlaten? Wordt niet aan menigeen het woord des dichters bevestigd: '*Tempora si fuerint nubila, solus eris*'? Zóó iets kon GALIENE dus niet zeggen. Zelfs in de oude beteekenis van *schatten, waardeeren*, is *prisen* hier ongepast: het drukt het ware denkbeeld niet uit. De dichter bedoelde natuurlijk de bekende spreuk: '*Amicus certus in re incerta c e r n i t u r* ,' en die luidde in onze taal:

> Ter noet *proeft* elc sinen vrient.

Elders vindt men het spreekwoord aldus:

> Ter noet mach men den vrient *bekinnen*.

Limb. VIII, 165.

Vs. 4745 vlgg. - De zin loopt hier niet los. Blijkbaar zijn een paar verzen uitgevallen, die men b.v. aldus zou kunnen aanvullen:

> Alse hi sinen neve sach doet,
> Int herte haddi rouwe groet,
> *Entie van buten in den here*
> *Dreven jammer ende sere*,
> Alsi Macedone doet sagen.

Vs. 4931 en 4932. - Deze beide verzen in omgekeerde volgorde te lezen.

Vs. 5055. - Voor *es* eischt de grammatica *si*. Verg. vs. 5015.

Ik eindig met eenige opmerkingen, de woordverklaring betreffende, ter aanwijzing van de juiste beteekenis der woorden *baeshudich, dregen, moetcore, nagingel, oer, pellen* en *ros-*

sien, die tot hiertoe nog niet - of niet voldoende - zijn opgehelderd.

Baeshudich (vs. 2230). - De uitgever verklaart het door *afschuwelijk*, doch zonder eenig bewijs. Dr. HALBERTSMA (*Lett. Naoogst*, I, 13) stelt *baes* gelijk met lat. *bassus*, fr. *bas*, als *laag, verachtelijk* opgevat: *baeshudich* zal dan *leelijkhuidig* beteekenen. Deze uitlegging heeft dit bezwaar, dat fr. *bas*, in toepassing op een stoffelijk voorwerp, die opvatting niet wel toelaat; en van *laag* of *verachtelijk* tot *leelijk* (in stoffelijken zin) is nog al een sprong. Doch de zaak is volkomen helder, als men let op de oudste beteekenis van fr. *bas*, lat. *bassus:* want dat het eerste lid van *baeshudich* daaraan ontleend is, lijdt geen twijfel. In oud-Fransch gold *bas* niet alleen voor *laag*, maar ook voor *dik*. Uit het *Nouveau recueil de fabliaux* van JUBINAL (II, 260) haalt DIEZ (*Wtb.* I, 57) eene plaats aan, die juist bij ons *baeshudich* past: '*Ele a basses hanches et basses jambes*,' dikke heupen en dikke beenen. Deze beteekenis schijnt inderdaad de oorspronkelijke, en die van *laag* de afgeleide te zijn. Wat dik is, strekt zich in de breedte, meestal niet in de hoogte uit; de overgang lag dus voor de hand. Het lat. *bassus*, waaruit *bas* ontsproot, en dat reeds oudtijds in toenamen bekend was (*Caecilius Bassus, Caesius Bassus, Lucilius Bassus*, enz.), gold mede in den zin van *dik*. Het wordt in oude glossen door *crassus, pinguis*, of wel door *παχύς* verklaard. Andere glossen hebben '*basa, bassa*, pinguedo;' '*bassa*, ovis pinguis,' enz. En vandaar nog heden ital. *bassotto*, dik en vet. *Baeshudich* is dus niets anders dan *dikhuidig:* iets dat uitnemend past bij het beeld van den afzichtelijken dwerg, die hier beschreven wordt. - Zie verder, over *bassus* en *bas*, DU CANGE I, 613, DIEFENBACH, *Gloss.* 69 (op *Basa*), BURGUY, *Gramm. de la langue d'Oil*, III, 35, DIEZ t. a. pl., enz.

Dregen (vs. 1723). - Een der opmerkelijkste woorden in ons gedicht, waarop echter, zoover ik mij herinner, nog

niemand de aandacht gevestigd heeft. De uitgever verklaart het kortweg door *dreigen*. Dat *dregen* oudtijds de gewone bijvorm van *dreigen* was, weet ieder; maar hier kwam geene *bedreiging* te pas. Daarenboven, het woord is blijkbaar een imperfectum. Het staat tusschen *si spraken, seiden* en *ontrieden* (vreesden) in. Hoe luidde dan het ww., en wat beteekende het?

Wat de beteekenis betreft, die blijkt duidelijk genoeg uit het verband. FERGUUT had den sluier en den hoorn van den zwarten ridder bemachtigd. Vol vreugde blies hij driewerf op den hoorn, dat het van de hooge rots vijf mijlen ver weerklonk. Al de lieden van het land zeiden uit éénen mond: 'Wie is de ongelukkige, die zijn leven wil verliezen? Ware hij maar stilletjes met den hoorn weggegaan! Had hij den zwarten ridder gekend, die reeds zoo menigeen gedood heeft, hij zou wel voorzichtiger geweest zijn.' Dan volgt er:

> Alle *dregen* si F. sere.
> Si ontrieden[1)] den swerten here,
> Dat hine soude te doet slaen.

Ik vul opzettelijk in den eersten regel den naam *Ferguut* niet in. Het hs. heeft *F*. Welke naamval bedoeld is, zal straks moeten blijken.

Brengt men de uitdrukking *dregen si* in verband met het vorige, de bezorgdheid der ingezetenen voor den roekeloozen waaghals, die zóó iets dorst bestaan; en tevens met het volgende, hunne vrees dat de zwarte ridder hem dood zou slaan: dan laat vs. 1723 geene andere verklaring toe dan deze: '*zij waren allen zeer bezorgd, zeer bekommerd over* FERGUUT.' Maar hoe komt *si dregen* aan die beteekenis?

Is *dregen* een imperfectum, dan kan het ww. niet anders dan *drien* of *drigen* (*drijgen*) geluid hebben. Zulk een ww. evenwel is in 't Mnl. van elders niet bekend; in 't Ohd., Mhd., Angels, en verdere verwante talen wordt het nergens

1) Over *ontraden*, vreezen, zie mijne opmerkingen in *Alg. Konst- en Letterbode*, 1845, N°. 24.

gevonden. Maar in het Gothisch treft men een ww. aan, dat in vorm geheel aan mnl. *drien*, nnl. *drijgen* beantwoordt, en waarvan de beteekenis de plaats uit den *Ferguut* volkomen opheldert. Gelijk mnl. *tien* en *dien*, nnl. *tijgen* en *dijgen* (*dijen*), in 't Goth. (*ga*)*teihan* en *theihan* luiden, zoo moet van *drien, drijgen* de Gothische vorm *threihan* geweest zijn. Welnu, *threihan* (*thraih, thraihun, thraihans*), waarmede *drien, drijgen* (*dreech, dregen, gedregen*) zuiver overeenstemt, is een woord dat meermalen bij ULFILA voorkomt. Hij gebruikt het ter vertaling van *θλίβειν, □ποθίβειν, συνθλίβειν, συμπνίγειν* , waarvoor de Vulgata *comprimere, tribulare*, de Statenb. *verdringen, verdrukken* heeft; of wel (2 *Cor.* VI, 12), in passieven vorm, voor *στενοχωρε□σθαι*, in de Vulg. *angustiari*, Statenb. *nauw zijn*, dus in den zin van *benauwen*. Het woord had derhalve eene dubbele beteekenis: eene eigenlijke en eene overdrachtelijke. In de eigenlijke opvatting werd het gezegd van personen, die iemand *verdringen, zich om hem heen dringen* (*Marc.*. III, 9, V, 24, 31, *Luc*. VIII, 42, 45); in overdrachtelijke toepassing stond het met *verdrukken, benauwen, beangstigen*, lat. *tribulare, angustiare* gelijk (2 *Cor*. I, 6, IV, 8, VI, 12). Ditzelfde moet dan ook de oudste beteekenis van mnl. *drien* of *drigen*, als bedr. ww., geweest zijn. Vatte men het later als onzijdig ww. op, door het begrip in passieve of wederkeerige opvatting te nemen (gelijk met talrijke werkwoorden geschied is), dan kwam men van zelf tot de voorstelling van *benauwd* of *beangstigd worden, zich benauwd* of *angstig maken*, op dezelfde wijze als *vreezen*, dat eertijds *in gevaar brengen, bevreesd maken* te kennen gaf, tot de beteekenis van *duchten, bevreesd zijn* is overgegaan, en mnl. *verbliden* zoowel voor *verheugen, blij maken*, als voor *zich verheugen, blij zijn* genomen werd. Zoo komen wij geleidelijk juist tot die beteekenis, die in den *Ferguut* door het verband als de noodzakelijke wordt aangewezen. Als onzijdig inww., eene gewaarwording uitdrukkende, vereischt *drien* of *drigen* den 2^{den} naamval van den persoon, *voor* of *over* wien de gewaarwording gevoeld wordt, evenals mnl. *des ontfaermen, des*

verbliden, des roekan enz. De naam van onzen ridder, die in het hs. alleen door *F*. wordt aangeduid, moet dus in dien nv. aangevuld worden, De dichter schreef:

Alle dregen si *Fergvuts* sere,

en bedoelde: '*zij maakten zich allen zeer bezorgd* (*bekommerd, benauwd, angstig*) *over* FERGUUT.'

Is deze uitlegging de ware (en ik geloof niet, dat er iets tegen in te brengen, of dat eene andere mogelijk is), dan hebben wij niet alleen de woorden van onzen dichter leeren verstaan, maar tevens een merkwaardig Gothisch woord, waarvan in de latere Germaansche talen nauwelijks een spoor wordt aangetroffen, op verrassende wijze in onze oude taal wedergevonden[1].

Moetcore (vs. 4477). - De uitgever schrijft *moet core*, waardoor hij den zin onverstaanbaar maakt en ons van een merkwaardig woord berooft. *Moetcore*, dat wij hier aantreffen, en waarvan ik mij geen tweede voorbeeld herinner, is eene samenstelling uit *moet*, gemoed, en *core*, keus, verkiezing, van *kiesen*. Men bedenke, dat *moet* oudtijds niet, gelijk thans *gemoed*, als de zetel van het *gevoelen*, maar als die van het *denken* en *willen* werd opgevat. Verg. de uitdrukkingen *in moede*, in de gedachten, *in sinen moet*, in zijne gedachten, bij zich zelven, *sinen moet setten* (*te*), zijne gedachten vestigen

1) Ik zeg opzettelijk, dat van *threihan* in de verwante talen *nauwelijks* een spoor wordt aangetroffen. Een enkel woord toch komt in 't Mhd. voor, dat werkelijk van een ww. *drihen* afgeleid schijnt, t. w. *drîhe*, een passementmakerswerktuig, eene soort van stiknaald (BENECKE, I, 391), door GRIMM (*D. Gramm.* II, 18) als *compressorium* verklaard, en vanwaar weder het ww. *drîhen*, met die naald werken. - Voor 't overige is de nasale bijvorm van *threihan* in de Germaansche talen algemeen bekend, t. w. ags. en osaks. *thringan*, ohd. *dringan*, mhd. en nhd. *dringen*, ons *dringen* (DIEFENBACH, *Vergl. Wtb.* II, 716), dat aan *threihan*, mnl. *drien*, op gelijke wijze beantwoordt als *vangen* aan Goth. *fahan*, mnl. *vaen, hangen* aan Goth. *hahan*, mnl. *haen*, enz.
Wat de hoogere etymologie betreft, is *threihan* blijkbaar identisch met den stam van lat. *trica*, verwarring (het gevolg van ineen*dringen*), vanwaar *extricare* en *intricare*.

(op), enz. (zie *Lekensp.*, gloss.). *Moetcore* is dus de vrije keus of verkiezing van iemands eigen geest of wil, hetzelfde wat thans *vrije verkiezing* of *vrije wil* heet. '*Bi haers selfs moetcore*,' als wij in den *Ferguut* lezen, is niets anders dan hetgeen wij in hedendaagsche taal *uit eigen vrije verkiezing* zouden noemen. Het woord is nog heden zeer gebruikelijk in de volkstaal van Keur-Hessen, waar het *môdkoer* wordt uitgesproken. '*Das ist euer m u t k ü r* ,' zegt men daar, voor '*das könnt ihr machen, wie ihr wollt*.' Zie het onlangs verschenen *Idiotikon vou Kurhessen* van Dr. VILMAR, bl. 277.

Dat *moetcore* zoowel in 't Mnl. als in de verwante talen zoo zelden voorkomt, is zeker hieruit te verklaren, dat twee andere nauw vermaagschapte woorden in dezelfde beteekenis meer gewoon waren, t. w. *moetwille* en *willecore*, die eerst later de ongunstige opvatting hebben aangenomen, waarin thans *moedwil* en *willekeur* gelden, maar oudtijds beide voor *vrije verkiezing, vrije wil* golden. Over mhd. *muotwille* en *willekür* zie HALTAUS, *Gloss.* 1383 en 2117, BENECKE III, 662 en I, 829. Mnl. *moetwille* in den genoemden zin vindt men o.a. bij MIERIS IV, 319*a*, 356*b*, 383*a*, NIJHOFF, *Gedenkw.*. II, 61, 165, 166, 183, 218, III, 155. *Willecore* gold veelal, bij uitbreiding, in den zin van *verordening, keur* (met vrijen wil gemaakte bepaling), als bij MEYLINK, *Delfl. Bijl.* bl. 383, NIJHOFF, a.w., II, 258, enz. Vooral gewoon was het afgeleide *willecoren*, vrijwillig toestemmen of besluiten.

Nagingel (vs 664). - De verklaring van den uitgever, *nagaande*, moge de etymologie van het woord aanwijzen, maar zij heldert den zin niet op. *Nagingel* is werkelijk *te na gaande*, maar opgevat in den zin van *gemeenzaam, vrijpostig*, waardoor men beleedigend wordt, gelijk men omgekeerd spreekt van *zich op een afstand te houden*, wanneer men iemand ontzag of eerbied bewijst. In 't Ohd. komt *nahgengil* als znw. voor in den zin van *gemeenzame vriend*, lat. *familiaris* (GRAFF, IV, 104); en dergelijke samenstellingen op *-gengil* waren oudtijds gewoon, als b.v. ohd. *gimeitgengil*, ledigganger,

fuozgengil, voetganger (GRAFF, t. a. pl.), mhd. *irregengel*, iemand die verkeerd loopt, het spoor bijster is, *nahtgengel*, nachtbraker, enz. (BENECKE I, 477).

In eene andere opvatting van *te na gaan*, t. w. iets te veel najagen, geldt het Nederd. bnw. *naganern*, in het *Brem. Nieders. Wtb.* II, 481, verklaard als: '*eigennützig, der einem kleinen vortheil, einer mahlzeit u. s. f., auf eine niederträchtige weise nachgehet*,' vanwaar het znw. *naganernheit* ('*niederträchliger eigennutz*'). In denzelfden zin zegt het Noordfriesch *näigongenhäid* (BENDSEN 292).

Oer (vs. 288). - Al het land, zegt de dichter, behoorde aan SOMILET, 'het was hem van sinen *oer* bleven.' De uitgever vat *oer*, fr. *hoir*, als *erfgenaam* op. SOMILET had dan het land van zijne erfgenamen geërfd! *Quis talia fando!* De ongenoemde (niet onbekende) schrijver van *Iets over Fergunt* zegt (bl. 16): '*Oer* moet hier juist het tegenovergestelde van *erfgenaam* beteekenen, daar SOMILET het land van zijn *oer*, d.i. van zijne *voorouders* geërfd had.' Zeer juist, wat den zin betreft, maar voor de verklaring van *oer* is hiermede nog niets gewonnen; want *oer* kan toch in geen geval als benaming der *voorouders* gelden. Wie heeft ooit van *oer* als *voorgeslacht* gehoord? Een Duitscher zou nog misschien aan *die ur-eltern* kunnen denken, maar bij ons staat ook die weg niet open. Doch de zaak is eenvoudiger dan zij schijnt. *Oer*, ook *oir* en *hoir* geschreven, fr. *hoir*, is hier niet het *manlijke* znw., lat. *haeres*, maar het *onzijdige*. Als zoodanig had het twee beteekenissen. Het gold 1° als collectieve benaming voor de gezamenlijke *erfgenamen* of *erven:* zie b.v. MAERLANT, *Sp.* III[8], 36, 106, IV[1], 45, 64, IV[2], 34, 55 en 58, *Vad. Mus.* III, 432, 436, enz.; en 2° (hetgeen hier te pas komt) voor het *erfgoed* of *erfdeel*, mlat. *haeredium* (DU CANGE, III, 612). '*H o r , héritage, terre*,' leest men in het *Gloss. Franç.* achter DU CANGE (VII, 203). De bedoeling van den dichter is dan: 'het was hem van zijn *erfgoed* gebleven.' Doch men vergisse zich niet in de

opvatting van het voorz. *van*. De dichter neemt dit niet in partitieven zin, alsof hij zeide, dat SOMILET dit alleen van zijn erfgoed had overgehouden, terwijl hij het andere deel verloren had; maar *van* bezigt hij in de beteekenis, waarin het met *vanwege* gelijkstaat. *Van sinen oer* is hetgeen wij thans *als erfgoed, als erfdeel* zouden zeggen. De uitdrukking is mij nog eenmaal voorgekomen, t. w. in den *Rinclus*, vs. 240 (*Vad. Mus.* III, 243), waar men leest:

> Oncuuscheit art di an *van ore*.

Van ore, vanwege uw erfdeel, als erfgoed, als iets erfelijks in uw geslacht. ‘De onkuischheid is u *erfelijk* aangeboren.’ Evenzoo was ook het land *erfelijk* aan SOMILET gebleven.

Pellen en *Rossien* (vs. 5023). - Deze woorden, en dit geheele vers, wachten nog altijd op eene juiste verklaring. De dichter verhaalt ons, dat GALIENE zich gereed maakte om met haar gevolg naar het hof van koning ARTUR te trekken, en (zoo leest men in de uitgave)

> Hare ridders liepen hen vecleden
> Met dieren *pelres van rossien*.

De uitgever maakte zich, naar 't schijnt, een vreemd denkbeeld van middeleeuwsche hoftoiletten. ‘De *pelres van rossien*, vs. 5023,’ zegt hij (bl. 271), ‘zijn *paardendekken*.’ Om in het gezelschap van hunne koningin aan ARTUR'S hof te verschijnen, hangen de ridders *paardedekken* om! Een fijn staaltje van de hooggeroemde *hoofschheid* dier tijden!

Dat de uitgever *rossien* met *rossiden* (paarden) verwarde, kan ons niet bevreemden: het is niet de stoutste verrassing in zijn glossarium. Maar in dit artikel haspelt hij, ook wat *pelres* betreft, alles zóó kluchtig dooreen, dat het wel wat erg is, zelfs voor eene cacographie!

Met *pelse* (pels, huid) in vs. 3599 en 3911 hebben wij hier niets te maken, evenmin als met het ongehoorde *pel*, of met lat. *pellis* en ons *falie*. De vraag is alleen: wat bedoelde de dichter met *pelres van rossien?*

Ik moet beginnen met het eerste woord, dat hier in den onzuiveren vorm *pelres* voorkomt. Er heerscht daaromtrent bij de uitgevers van Mnl. teksten nog vrij wat verwarring. Men weet in 't algemeen, dat *pellen* een *kostbaar kleed* beteekent, maar van den waren aard en vooral van de grammaticale vormen des woords geeft men zich blijkbaar geen rekenschap.

Onder de prachtige kleedingstoffen, veelal van Oosterschen oorsprong, die in de Middeleeuwen bij de hoogere standen in gebruik waren, als *zijde, samijt, sindael*, enz., bekleedde ééne vooral, die *pellen* genoemd werd, eene voorname plaats. Het was eene kostbare zijden stof, veelal met gouddraad doorweven. Men had ze in verschillende kleuren: wit, zwart, rood, groen, blauw, enz. Zij werd zoowel voor kleederen van mannen en vrouwen, als voor sierlijke dekkleeden, spreien, enz. gebezigd, die dan zelve ook *pellen* werden genoemd. In 't breede kan men daarover nazien het belangrijk artikel van ZARNCKE in BENECKE'S *Mhd. Wtb.* II[1], 487-490, en dat van DU CANGE op *Pallium*.

In 't Mhd. had het woord drie vormen: *phelle* (*pfelle*), *phellel* en *pheller*. Het eerste was aan lat. *pallium* ontleend, het tweede aan het verkleinwoord *palliolum*, het derde, door de gewone verwisseling van *l* en *r*, uit *phellel* vervormd. Oorspronkelijk was het de naam geweest van een *pallium*, een staatsiegewaad van hooggeplaatste personen in kerk of staat. Vandaar was het woord overgedragen op de stof, die men tot die gewaden placht te bezigen; later, bij nieuwe overdracht, weder toegepast op alle soorten van kleederen of dekkleeden, die van die stof werden vervaardigd.

Ook in 't Mnl. komt het woord in drie vormen voor, die met de Mhd. overeenstemmen: *pellen, pellel* en *peller*. Zij werden regelmatig verbogen, naar de sterke buiging van het manlijk geslacht (want ook in 't Mnl. wordt het woord altijd manlijk genomen): 3de nv. *pellene* of *pelne; pellele; pelre;* mv., 1ste en 4de nv. *pellene, pelne* of *pellen; pellele; pelre;* 3de nv. *pelnen; pellen* (samentr. van *pellelen*); *petren*. Zij

werden zoowel van de stof, als van de daaruit vervaardigde kleederen of dekkleeden gebruikt.

Pellen, als benaming der *stof* (of van een *stuk stof*, als handelsartikel), leest men bij VELTHEM, VIII, 32, 40; *Serv.* I, 3176; *Flor. e. Blanc.* 616, 842, 1446, 1503; HILDEGAERTSBERCH *f.* 69 *c* en 60 *b* (het laatste afgedrukt in BLOMMAERT'S *Theoph.*, 2de uitg., bl. 85, vs. 99, - waar de uitgever het door *vellen, pelzen* verklaart!). - Voor een *kleed* van mannen of vrouwen vindt men het in BOENDALE'S *Teest*, 3073, *Flor. e. Blanc.* 1422, 3604, *Serv.* II, 1857, 1862, 1872, ook met den jongeren bijvorm *pelle* (in 't rijm), II, 1926, 1964. Als *lijkkleed*, in *Serv.* II, 817, 845; *Vad. Mus* I, 32, 47. Als een *dekkleed, sprei* of *tapijt*, in *Brab. Y.* II, 2537 (lees *pelnen*), 2752; STOKE I, 941; *Ferg*. 800, 1265.

Pellel is mij niet anders voorgekomen dan voor een *dekkleed, sprei* of *tapijt*. Zoo bij MAERLANT, *Sp.*. IV[1], 12, 66; 15, 89; 28, 23; *Brab. Y.* II, 4042 (*pellen*, dat. plur., voor *pellelen*); *Wal.* 2628, 3083, 3092. In *Wal.* 3313 en 3318 wordt het gezegd van een dekkleed, een sierlijken doek, waarmede een kostbaar zwaard omwonden was om het goed te bewaren.

Van den derden vorm, *peller*, vindt men een voorbeeld in het gedicht *Vanden levene ons Heren*, vs. 1543, waar het voorkomt als benaming der stof:

> Hy ne wilde hernasch no diere gesmide,
> *Peller*, sindael, goutbort no side.

Het is hier de plaats om even met een nieuw bewijs te staven, dat het veelbesprokene *pillegift*, gelijk reeds door IJPEY en ACKERSDIJCK is aangewezen[1)], in het hier behandelde *pellen* zijne verklaring vindt, en wel bepaaldelijk in den straks vermelden jongeren vorm *pelle*, waarin het woord ook bij KILIAAN voorkomt. Wat al dwaasheden er over dat *pillegift* zijn uitgekraamd, kan men nazien in het *Oud-Holl*.

1) Zie IJPEY in *Vaderl. Mag.* III, 432, ACKERSDIJCK in DE JAGER'S *Taalk. Mag.* II, 186 vlgg.

Huisgezin van Dr. SCHOTEL (bl. 49), die ze alle met recht verwerpt en zich aan de ware afleiding houdt. Zij is inderdaad aan geen twijfel onderhevig. Dat *pellen* voorheen ook gezegd werd van een fijn of kostbaar kleed, waarmede een jong kind werd opgetooid, blijkt uit het *Passionael* (*winterstuc*, f. 154 *a*), waar het woord gebezigd wordt in tegenstelling van de doeken, waarmede het kindeken JEZUS in de krib omwonden was. 'Du haddes,' leest men daar, voer een saft bedde dye harde cribbe; voer gulden *pellen* onduere dokelkijns.' Zoo werd *pelle* de gewone term voor het *doopkleed*, en *pellegift*, later *pillegift*, was 'de *gift van het doopkleed*, of hetgeen men in geld daarvoor in de plaats stelde,' gelijk ook de uitgever van den *Ferguut* te recht heeft opgemerkt, die ons tevens herinnert, dat *pelle* als benaming van *gebloemd tafelgoed* nog heden in gebruik is[1)].

Wij keeren terug tot de *pelres van rossien*. De vorm *peller*, waarvan wij boven een voorbeeld aanhaalden, wordt niet alleen bevestigd door mhd. *pheller*, maar ook door het afgeleide bnw. *pellorijn*, mhd. ook *phellerîn*, nevens *phellelîn* (BENECKE II[1], 490). Een *bedde pellorijn* (*Ferg*. 949) is een bed van de kostbare stof, die *pellen* of *peller* heette, vervaardigd.

Maar nu de vorm *pelres*, een 3de nv. mv., die met alle grammatica strijdt? Alleen de uitgever is er verantwoordelijk voor. Het hs. heeft *pelre*, den 3[den] nv. enk. van *peller*, als benaming der stof. Vindt iemand er bezwaar in, dat de dichter hier *peller* bezigt, en elders *pellen* (vs. 800, 1265), hij zou desnoods *pelne* kunnen lezen. Ik voor mij echter houd mij liever aan *pelre*. De beide keeren dat de dichter *pellen* gebruikt, neemt hij het in den zin van *sprei;* denkelijk heeft hij, van de stof sprekende, aan *peller* de voorkeur gegeven, gelijk hij als stoffelijk adjectief *pellorijn* schreef.

Nu wij weten, wat met *pelre* bedoeld werd, is de beurt aan *rossien*. Het is de 3de nv. van *rossie*, het oud-Fransche

1) Verg. HOEUFFT, *Bred. Taaleigen*, 459.

rossiée. ROQUEFORT (II, 496) verklaart het door '*rouge, couleur de rose*,' en evenzoo het *Gloss. Franç.* achter DU CANGE, VII, 292. Een voorbeeld vindt men bij DU CANGE op *Rossus* (V, 802). Men leest er: '*un chapperon à femme de coleur de rossiée*,' en de verklaring luidt ook hier '*ruber*, vel *color roseus*.' In de beteekenis maakt dit weinig verschil; maar wat den oorsprong des woords betreft, schijnt mij het laatste niet juist. De dubbele *s* in *rossiée* laat kwalijk toe het van *rosa* af te leiden; blijkbaar ontsproot het uit lat. *russus*, mlat. *rossus*, prov *ros*, ital. *rosso*, fr. *roux*, vanwaar ook ons *ros*. De kleur, die het aanduidde, was in elk geval *lichtrood*. De ridders van GALIENE tooiden zich '*met dieren pelre van rossien*:' niet met paardedekken, maar met kostelijke zijden stof van lichtroode kleur.

Ik durf niet beweren, dat *rossie* werkelijk in 't Mnl. in gebruik was. Doch de vertaler van den *Ferguut* bezigt wel meer Fransche uitdrukkingen, die zeker in Vlaanderen weinig bekend waren, maar die hij aan zijn voorbeeld ontleende. Een treffend staaltje is de *dode chiere* in vs. 720, het Fransche *chiere morte*, 'visage abattu, baissé, triste:' zie ROQUEFORT, I, 254, en verg. DIEZ, *Wtb.* I, 112. Kunnen wij eenmaal den *Roman de Fregus* vergelijken, dan zal dit alles nader aan 't licht komen. Mocht dat spoedig het geval zijn, en wij daardoor in staat gesteld worden, de weinige moeilijkheden, die nog wellicht in den *Ferguut* schuilen, met zekerheid op te lossen, om zóó het geheele gedicht in zijne oorspronkelijke zuiverheid te herstellen en juist te verstaan.

M. DE VRIES.

Reinaert, I, vs. 378.

Als REINAERT zich in het gewaad van een ‘begheven clusenare’ aan CANTECLEER vertoont, en dezen gerust poogt te stellen, dat hij voortaan niets meer van hem te vreezen heeft, zegt hij:

> Nu moghedi wel vorwaertmeer
> Van mi sonder hoede leven:
> Ic hebbe *bi der scole* vergheven
> Al vleesc ende vleeschsmout.

De uitdrukking *bi der scole* levert eene zwarigheid, die nog niet is opgelost. GRIMM ging ze onopgemerkt voorbij. WILLEMS vatte *scole* op als *verzameling*, en verstond het als ‘de geestelijke gemeenschap in het klooster,’ waar REINAERT van zijne begeerlijkheden afstand gedaan had. Doch nergens blijkt, dat die gemeenschap ooit *scole* genoemd is, en REINAERT doet zich niet voor als een kloosterling, met anderen in gemeenschap levende, maar als een ‘hermijt’, een ‘clusenare.’ Met die verklaring kon Dr. JONCKBLOET dan ook geen vrede hebben. ‘Bedorven lezing’, zegt hij, en voegt er bij: ‘Misschien *binder scole*, hoewel ik meen, dat de fout in *scole* steekt.’

De *Reinardus Vulpes* en de Nederduitsche *Reineke* geven geen licht. De eerste heeft (vs. 165):

> Devovi carnes et pinguia mandere cuncta.

De laatste (vs. 362):

> Ik hebbe my gans begeven,
> Alle vlêsch vorlovet mit ên.

Te recht merkte Dr JONCKBLOET op, dat wij hier met eene bedorven lezing te doen hebben, en dat de fout in *scole* steekt. De verandering van ééne letter - zoo 't al eene verandering heeten mag, want *c* en *t* worden in de hss. telkens verward - brengt alles in orde en herstelt eene merkwaardige spreekwijze, die door den afschrijver verduisterd werd. De dichter schreef:

> Ic hebbe *bi der stole* vergheven
> Al vleesc ende vleeschsmout.

Om de juistheid dezer verbetering te doen gevoelen, is eenige verklaring noodig.

De *stole*, thans *stool* lat. *stola*, is de breede band, dien de priester bij het verrichten van den heiligen dienst om den hals en de schouders draagt. Zij herinnert aan de smarten, door CHRISTUS geleden, inzonderheid aan de banden, waarmede hij aan den geeselpaal werd vastgehecht (verg. *Bedied. der Missen*, vs. 193-208, *Lekensp.* II, 51, 119-126). Als zoodanig is zij het zinnebeeld van bereidwillige onderwerping en gehoorzaamheid. '*Stola circundata collo*', zoo luidt eene aanhaling bij DU CANGE (VI, 378), '*ad inferiora descendens, significat obedientiam Fi ii Dei, et jugum servitutis, quod pro salute hominum portavit*.' En in de *Sacrae Liturgiae praxis, juxta ritum Romanum*, van P.J.B. DE HERDT, leest men (T. I, p. 1, n°. 51): '*Stola significat funes Christi collo injectos, vel crucem humeris impositam, et in sensu morali jugum Domini et obedientiam, ad quam denotandam ambabus manibus collo imponitur, et extremitatibus cinguli colligatur, quia obedientia virtus generalis est et virtutes virtutibus sociantur*'[1]. De Kerk maakte van dit zinnebeeld een eigenaardig gebruik bij het afnemen der plechtige gelofte, waarbij iemand zich verbond tot onderwerping en gehoorzaamheid, tot armoede en onthouding, tot afstand van alle wereldlijke begeerten. De persoon, die deze verbintenis op zich nam, knielde dan

1) Deze aanhaling heb ik te danken aan de heuschheid van den Eerw. Heer W. WESSELS te Hilversum.

voor den geestelijke neder, die hem een der beide uiteinden der stool - het juk der gehoorzaamheid - op het hoofd legde; en in die houding deed hij zijne gelofte. Men noemde die plechtigheid: *sub stola votum deponere*, d.i. *stola capiti imposita*, gelijk het door DU CANGE verklaard wordt (VI, 379). Ziehier eene plaats uit eene oorkonde van Bisschop JAN van Kamerijk, t. w. den stichtingsbrief van het hospitaal van St.-JAN den Dooper te Brussel, van 't jaar 1211 (dus juist uit den tijd van den *Reinaert*), bij DU CANGE aangehaald: '*Statuimus, quicumque divina inspiratione tractus in eadem domo se Deo famulaturum obtulerit, non prorsus ad obedientiam recipiatur, nisi quatuor mensibus tanquam novitius inter fratres et sorores conversando probetur - Tunc demum, si - unicorditer placuerit, saeculo et propriis ac propriae voluntati renunciet, votum continentiae* SUB STOLA *in manu sacerdotis deponat*.' Evenzoo leest men in een ander stuk, den stichtingsbrief van het St.-GEERTRUID'S-hospitaal, van 1255: '*Votum continentiae* SUB STOLA *in manu sacerdotis deponat, jugum obedientiae super se tollat*.'

De bedoeling van REINAERT is dus blijkbaar deze, die het allerbest in het verband zijner woorden past: 'Ik heb het *votum sub stola* gedaan, de plechtige gelofte van onthouding afgelegd, en daarmede van alle begeerlijkheden, van alle vleesch en vet, afstand gedaan.'

M. DE VRIES.

Stijlleer.

(*Vervolg van blz.* 81-93).

1. Volgens het begrip van spreken en schrijven, in ons vorig opstel ontwikkeld en op blz. 87 geformuleerd, moet alle spreken en schrijven in de eerste plaats strekken om in eene menschelijke ziel gedachten te verwekken. Zal men eenig werk goed verrichten, dan dient men te beginnen met te weten, waarin het bestaat. De vraag, waaraan alles gelegen is, moet dus zijn: wat is gedachten verwekken in eens menschen ziel? - Zij sluit eene andere in, die nog dichter voor de hand ligt, namelijk: wat zijn gedachten? - Een volledig antwoord is hierop niet te geven; maar toch wel een, dat voor ons doel toereikend is. Bij een ziertje nadenken bevinden wij, dat gedachten geene stoffelijke voorwerpen, noch hoedanigheden van dingen, noch betrekkingen tusschen dingen zijn, zoodat zij niets anders kunnen wezen dan voorbijgaande werkingen of veranderingen in den toestand van iets. Wij gevoelen duidelijk, dat hetgeen wij *gedachten* noemen inderdaad werkingen zijn, die in ons, en wel bepaaldelijk in onze hersenen voorvallen, en dat hetgeen wij *denken* plegen te noemen eene aaneenschakeling van zulke werkingen is. Doch wàt het is dat daar denkt of werkt, of de hersenen het werkende subject zelf zijn, dan wel slechts de werktuigen van iets anders hetwelk daar zetelt, is, tot nu toe, door de wetenschap, niet uit te maken. Er blijft dus altijd eene leemte in onze kennis van de natuur der menschelijke gedachten. De stylistiek echter heeft ge-

lukkig geene behoefte aan het ontbrekende. Zij kan er volmaakt goed buiten, en schikt zich, zonder verder onderzoek, naar het gewone spraakgebruik, dat het d e n k e n d e subject *geest* noemt in onderscheiding van datgene in ons, dat v o e l t en b e g e e r t, hetwelk den naam van *gemoed* draagt.

2. Evenzeer is het der stylistiek geheel onverschillig, of de geest ook denken en werken kan, zonder dat wij er kennis van dragen, zonder dat ons IK er van bewust is, b.v. in den slaap, in zwijm of in een anderen staat van verdooving. Daar uit den aard der zaak niemand er ooit aan denken kan om gedachten, waarvan hij zelf niets weet, die hij zelf niet bemerkt of voelt, ter kennis van anderen te brengen, zoo kan de stijlleer natuurlijk slechts te doen hebben met gedachten, waarvan de spreker of schrijver zich ten volle bewust is. Er volgt uit, dat ten minste die gedachten, welke onder het bereik der stylistiek vallen, eene bijzondere soort van g e v o e l zijn, een gevoel van den *geest*, en dus onderscheiden van hetgeen men gewoonlijk *gevoel* noemt, hetwelk òf in het *lichaam* òf in het *gemoed* waargenomen wordt.

3. Alle werkingen zijn geheel of ten deele veranderingen van het werkende subject. Zoo zijn natuurlijk de werkingen, uitgedrukt door de intransitieve ww. *inslapen, slapen, droomen, ontwaken, opstaan, arbeiden, wandelen, reizen, enz.* veranderingen in den toestand van hem, die inslaapt enz.; doch ook de transitieve ww. (*brood*) *eten*, (*wyn*) *drinken*, (*hout*) *hakken*, (*brieven*) *schrijven*, enz., drukken evenzeer veranderingen uit in den toestand van hem die eet, drinkt of hakt, als in dien van de objecten brood, wijn, hout, enz. Men kan derhalve de gedachten desnoods veranderingen noemen van den geest, die bij het denken onophoudelijk andere voorstellingen heeft of voelt. Men moet daarbij echter steeds in het oog houden, dat het de geest zelf is, welke die veranderingen in zich te weeg brengt, maar ze niet lijdelijk ondergaat, gelijk b.v. brood, dat gegeten, of wijn

die gedronken wordt. De spreker of schrijver kan derhalve - gelijk in het vorige opstel reeds aangemerkt is - den geest des hoorders of lezers wel aanleiding geven, in sommige gevallen als 't ware zelfs dwingen, om zich zekere bepaalde gedachten te vormen, doch zelf kan hij die niet in eens anders geest voortbrengen.

4. Gedachten, als zijnde voorbijgaande werkingen of voortdurend afwisselende veranderingen, hebben natuurlijk geen blijvend bestaan, gelijk stoffelijke voorwerpen; het zijn geene dingen die *zijn*, maar die *geschieden* of *voorvallen*. Als de werking ophoudt, houdt ook de gedachte op, want zij is de werking zelve. Intusschen kan men aan sommige gedachten een eigenaardigen voortduur toekennen, namelijk aan die, welke in iemands geheugen of in schrift bewaard worden; d. w. z. dezulke, die de geest, zonder of met hulp van schrift, naar believen opnieuw denken kan. Ook de zoodanige bestaan eigenlijk slechts op het oogenblik, dat zij gedacht of gelezen worden, maar het alledaagsche verstand schrijft haar, evengoed als aan stoffelijke dingen, een voortdurend bestaan toe. Dit blijkt daaruit, dat men er, niet alleen het woord *bestaan* op toepast, maar ook *maken, bezitten, bewaren, te niet doen* en andere, die eigenlijk slechts van werkelijk bestaande dingen kunnen gezegd worden. Zoo spreekt men immers zonder bedenken van wetten en reglementen te *maken*, van *bestaande* verorderingen *te niet te doen*, van een geheim dat men *bezit* en *bewaart*, van zorgen die men *heeft*, van blijde verwachtingen die men *koestert* enz. Intusschen zijn al de opgenoemde dingen (wetten, geheimen, zorgen enz.) niets dan g e d a c h t e n , die geene andere voortduring hebben, dan dat zij dikwijls opnieuw gedacht worden.

5. Er bestaat een opmerkelijk onderscheid tusschen het *voor de eerste maal denken eener gedachte* en het *hernieuwen eener* reeds een- of meermalen gedachte *gedachte*, een onderscheid soms niet geringer dan dat tusschen *uitvinden* en *namaken*. Men denke b.v. aan het formuleeren eener definitie door een man van de wetenschap en het opzeggen dier definitie

door een leerling. Het eerste denken kan het *voortbrengen* of *vormen* eener gedachte heeten. De stijlleer heeft de gedachten te beschouwen als voortbrengselen van den spreker of schrijver, als dingen die hij vervaardigd heeft, en die hij aan anderen wil overgeven, òf, zooals men gewoonlijk zegt, mededeelen[1].

6. Het begrip van eene gedachte als een *gemaakt iets* wijst op twee zaken, die daarbij, evenals bij dingen door menschenhanden vervaardigd, in aanmerking k o m e n ; t. w. op de *stof* en op den *vorm*. Ook bij eene gedachte zijn de stof, waaruit zij bestaat, en de vorm, dien de spreker of schrijver er aan geeft, te onderscheiden en afzonderlijk in oogenschouw te nemen. De *stof* zijn de begrippen en voorstellingen, die in de gedachte voorkomen; de *vorm* bestaat uit de bewoordingen, waarin zij uitgedrukt, of, gelijk men ook zegt, ingekleed is. Daarbij moet men het woord *voorstelling* in den uitgebreidsten zin opvatten en er ook alle abstractiën en betrekkingen onder verstaan, waarvan men zich natuurlijk geene zinnelijke voorstellingen maken kan. Zoo zijn b.v. in de uitdrukking: '*s menschen bestemming*, drie begrippen of voorstellingen, namelijk die van *mensch*, van *bestemming*, en van de betrekking tusschen den mensch en zijne bestemming. De gezamenlijke begrippen, waaruit eene gedachte bestaat, kan men ook gevoeglijk haren *inhoud* noemen.

Insgelijks moet de uitdrukking *bewoordingen* hier zeer ruim genomen worden. Men heeft er niet slechts de *woorden* op zich zelve door te verstaan, maar ook hunne verbuiging, de orde waarin zij op elkander volgen, de accentuatie en stembuiging bij het uitspreken. In één woord, de *vorm* eener gedachte is hetzelfde als hetgeen men in de spraakkunst een *zin* of *volzin* noemt, met alles wat er in op te merken valt, uitgezonderd de gedachte, die hij uitdrukt.

1) De uitdrukking *mededeelen* ziet blijkbaar hierop, dat de spreker of schrijver, na de mededeeling, zelf nog altijd in het bezit der gedachte blijft, en met den hoorder of lezer als 't ware in het bezit daarvan *deelt*.

7. De leer van den stijl heeft voornamelijk te letten op den *vorm* der gedachten, voor zooverre deze niet door den *inhoud* volstrekt bepaald is. Immers, evenals een stuk huisraad of eenig ander kunstproduct, b.v. eene tafel, bij alle mogelijk verschil van vormen, toch eene bepaalde gedaante moet hebben om eene tafel, en niet een lessenaar of iets anders te zijn, zoo moet ook een volzin zekere bepaalde vereischten bezitten, zonder welke hij òf in 't geheel geene gedachte, of ten minste eene andere dan de bedoelde uitdrukken zou. De volstrekt onmisbare vereischten leert de spraakkunst kennen; het overige, dat, zoo men het verderaf gelegen doel van het spreken of schrijven buiten rekening laat, willekeurig kan genoemd worden, staat ter beoordeeling van de stijlleer.

8. Het onderscheid tusschen den inhoud en den vorm eener gedachte blijkt het best bij eene vergelijking van verschillende zinnen die denzelfden inhoud hebben; b.v. van de volgende: *God schiep den mensch naar zijn beeld. De mensch is door God naar zijn beeld geschapen. God zelf* (geen ondergod, b.v. Brahma) *heeft den mensch naar zijn eigen beeld geschapen. Naar Gods beeld is de mensch door God geschapen. De mensch is geschapen, door God en naar diens beeld. Godt schiep den mensche na sijnen beelde; na Gods béelde schiep hij hem* (Gen. I: 27). Al deze zinnen hebben volkomen denzelfden inhoud; en het verschil in vorm heeft daarop geen anderen invloed, dan dat nu het eene dan het andere begrip op den voorgrond geplaatst en den hoorder of lezer als voor het oogenblik het belangrijkste voorgesteld wordt. Het grootste verschil in vorm, bij gelijkheid van inhoud, is te vinden bij zinnen, waarvan de eene het zuivere product van het verstand is, terwijl in den anderen het gevoel de overhand heeft; b.v. bij zinnen als: *God is heilig*, en: *Heilig, heilig, heilig is de Heere God, de Almachtige, die is, en die was, en die komen zal* (Openb. IV, 8). Slechts schijnbaar bestaat hier verschil van inhoud. Immers in de voorstelling van *God* liggen de begrippen van heerschappij,

almacht en eeuwigheid opgesloten; deze begrippen worden derhalve ook reeds in den eersten, zoo korten volzin, namelijk in het woord *God*, gevonden.

9. Uit de waarneming, dat er zinnen bestaan, zeer uiteenloopend van vorm en toch één van inhoud, volgt dat een *zin*, in 't algemeen, *de uitdrukking is van een bepaalden bijzonderen vorm* eener gedachte, die als 't ware onafgewerkt in onzen geest ligt en daarom, in verschillende vormen gegoten, onder verschillende gedaanten den hoorder of lezer voorgesteld kan worden. Het bestaan van zulke vormlooze, of liever onafgewerkte gedachten, welke ik ter onderscheiding voortaan *grondgedachten* noemen zal, heeft ieder bij zich zelven kunnen waarnemen, die zich in het niet zeldzame geval bevond, dat hij, zooals men het gewoonlijk noemt, wel wist wàt hij zeggen wilde, maar de gepaste bewoordingen niet vinden kon. Hetgeen men in zulk een geval zeggen wil, is de *grondgedachte*, waarvan men zich wel bewust is, doch die min of meer duister blijft, zoolang men den geschikten vorm, d.i. de gepaste uitdrukking, niet gevonden heeft.

10. Voor de stijlleer is de zooeven gemaakte opmerking van belang, dewijl zij ons den oorsprong van sommige gebreken in den stijl doet kennen, en er ons tegen waarschuwt. Ik zal hier slechts van twee opmerkelijke fouten spreken.

Bekend is BOILEAU'S stelregel:

> *Ce que l'on conçoit bien s'énonce clairement*,
> *Et les mots à le dire arrivent aisément*.

Men haalt die woorden gemeenlijk aan, als men eenen schrijver zijne duisterheid verwijt. De zin is dan: ‘Mijnheer de auteur, zoo ge zelf maar goed geweten hadt, wat ge wildet zeggen, dan zoudt ge u ook wel duidelijk uitgedrukt hebben.’ Wat BOILEAU beweert, is volkomen waar, hetgeen men goed weet, kan men ook zonder veel moeite duidelijk zeggen; doch mijne vertaling, die de gewone bedoeling wedergeeft, geldt niet altijd. Niet altijd is onduidelijkheid het gevolg van onklare begrippen in het brein des

schrijvers; soms juist van het tegendeel. Wetenschappelijke mannen met de helderste denkbeelden aangaande de onderwerpen, die zij behandelen, zijn soms daarom onduidelijk en onjuist in hunne uitdrukkingen, omdat de grondgedachten hun zóó helder en levendig voor den geest staan, dat zij hetgeen aan hunne uitdrukkingen ontbreekt onbewust bij zich zelven uit de grondgedachte aanvullen, zonder te bedenken, dat de min kundige lezer daartoe niet in staat is. Zij zouden duidelijker en nauwkeuriger geweest zijn, indien zij zelven wat meer moeite hadden gehad om zich de zaken helder voor te stellen.

11. Eene andere fout in den stijl - tevens eene taalfout - is het niet zeldzame gebruik van een 4^{den} naamval in stede van een 1sten bij werkwoorden in den lijdenden vorm. Niets is b.v. gewoner dan te lezen, dat *aan iemands plannen deN bodem werd ingeslagen*. Dat misbruik bewijst vooreerst, overtuigender dan iets anders, dat er inderdaad zulke onvolkomen gevormde gedachten, als ik *grondgedachten* genoemd heb, bestaan, en tevens, dat zij niet slechts de stof voor de *bijzondere* gedachten opleveren, maar soms ook op den vorm van deze een onbehoorlijken invloed oefenen. Dit kan natuurlijk al heel licht plaats grijpen, wanneer de bijzondere vorm, wel beschouwd, in strijd komt met de werkelijkheid en daardoor tevens met de grondgedachte, die wel niet behoorlijk afgewerkt in den geest rondzweeft, maar waarvan de hoofdbestanddeelen toch doorgaans reeds bepaalde vormen hebben. Zulk een strijd nu heeft er altijd plaats in zinnen in het passief, waar immers het l i j d e n d e v o o r w e r p als subject, d.i. grammaticaal als w e r k e r voorgesteld wordt. B. v. in den zin: *Attila, de koning der Hunnen, doodde zijnen broeder Bleda*, is *Attila* de werkende, *Bleda* de lijdende persoon. Beiden behouden die karakters, in welken vorm de zin ook moge gegoten worden; dus ook bij de omzetting in het passivum, die eene omruiling der naamvallen noodzakelijk maakt. Zegt men: *Bleda, de zoon van Mundzuk, werd door zijnen broeder Attila* gedood,

dan staat de werker (*Attila*) in den 4den nv., d.i. in den vorm, die eigenlijk aan het voorwerp toekomt, en dit laatste (*Bleda*) in den 1sten, d. w. z. in den vorm van den werker.

Deze tegenstrijdigheid moet ongetwijfeld als de oorzaak der bedoelde taalfouten beschouwd worden. Voegt zich bij de vermelde onvermijdelijke tegenstrijdigheid nog de toevallige omstandigheid, dat het lijdende voorwerp niet vooraan in den zin, op de natuurlijke plaats van den 1sten nv., maar achter het werkwoord, op de gewone plaats van den 4den, te staan komt, b.v. in: *Door dezen samenloop van omstandigheden werd de grondslag tot zijn geluk gelegd*, dan behoort er werkelijk eenige oplettendheid toe om zich niet te vergissen en niet te schrijven *deN grondslag*. Vandaar dan ook, dat uitstekende schrijvers, aan wier grondige kennis der grammatica niet te twijfelen is, soms in die fout vervallen.

Zoolang men bij ons zegt *Hij* of *Zij werd algemeen hoog geacht*, en niet *Hem* of *Haar werd geacht*, zal de 4de nv. bij een passivum eene taalfout zijn en blijven; doch er zijn talen, waarbij dergelijke accusatieven regel zijn. Ik heb hier het oog op den zoogenaamden *accusativus cum infinitivo* (4den nv. bij eene onbepaalde wijs) als onderwerp van eenen zin. Zoo zegt b.v. het Latijn: *Voluntalem ejus* (*Dei*) *semper bonam esse constat*, hetgeen letterlijk vertaald dus luidt: *Zijnen wil* (*Gods wil*) *altijd goed zijn staat vast* (*is boven alle bedenking*), waar wij zouden zeggen: *Dat zijn wil altijd goed is, staat vast*. Evenzoo het Gothisch, b.v. Luc. XVI: 17: *DeN hemel en de aarde voorbijgaan is lichter dan éénEN trek* (ééne letter) *der wet vallen*. Zulke bij ons ongewone en daarom ons bevreemdende constructiën hebben blijkbaar daarin hun grond, dat de *accusativus cum infinitivo* ontstaan is bij transitieve werkw., wier object (in den 4den nv.) zelf het subject was van een ander werkwoord in de onbepaalde wijs, gelijk b.v. in den bekenden versregel van VAN ALPHEN:

Jantje zag eens pruimen hangen,

waar *pruimen* te gelijker tijd het object is van *zag* en het

subject van *hangen*. Onze taal heeft slechts weinig ww., die zulk een 4^{den} nv. in dubbele betrekking bij zich nemen[1)], vandaar, dat er in onze spraakkunsten òf in het geheel niet, òf slechts ternauwernood van een *acc. cum infinitivo* sprake is, en volstrekt nooit als *onderwerp* van eenen zin. Andere talen daarentegen, b.v. het Latijn, bezitten een aantal ww., die zóó geconstrueerd kunnen worden. Daardoor werd de *accusativus cum infinitivo* een zeer gewone denkvorm in *grondgedachten*, waaruit hij werd overgenomen en behouden in bepaalde bijzondere vormen van gedachten, die eigenlijk logisch veeleer een nominatief zouden eischen.

12. Er zijn nog andere gevallen, waarin de grondgedachte zich min of meer ten onrechte in bijzondere gedachten laat gelden, t. w. in alle zoogenaamde *constructies naar den zin* (*κατ σύνεσιν*) en in *anacoluthia's* (*ανακολουθίαι*), waarover later.

13. Intusschen weten wij thans genoeg van de natuur der gedachten in 't algemeen om de vraag te beantwoorden, waarmede wij begonnen zijn: wat is gedachten verwekken in eene menschelijke ziel? Uit het behandelde blijkt, dat het antwoord ongeveer dus luiden moet: door het aanwenden van geschikte middelen de oorzaak zijn, dat in eene menschelijke ziel zekere werking voorvalt, waarvan zij zich duidelijk bewust is, en die geheel overeenstemt met, als het ware de nabootsing is van, eene dergelijke werking in de ziel des sprekers of schrijvers.

L.A. TE WINKEL.

1) Behalve *zien* nog *hooren, voelen* en *laten* in uitdrukkingen als: *Zij hoorde voetstappen naderen, Hij voelde het bloed naar zijn hoofd stijgen, Zij lieten hem verbaasd staan*.

De Leeuwarder tongval en het Leeuwarder taal-eigen.

EENE BIJDRAGE TOT DE KENNIS DER NEDERLANDSCHE DIALECTEN.

Leeuwarden is, ook wat de eigenaardige spraak van hare inwoners aangaat, eene zeer merkwaardige stad. Hoewel de hoofdstad zijnde der tegenwoordige provincie Friesland van het Koninkrijk der Nederlanden, wordt de Friesche taal er niet gesproken. Die is tegenwoordig geheel beperkt tot het platte land en de kleinste steden, als Sloten, Stavoren, Hindelopen (hier met een eigen dialect) enz.; behalve natuurlijk sommige streken van Sleeswijk-Holstein, waar het Noord- of Strand-Friesch, en eenige eilanden in de Noordzee, benevens 't Sagelterland in Oldenburg, waar ook de eigenlijke Friesche taal nog in wezen is. Maar te Leeuwarden, Harlingen, Sneek en in de andere Friesche steden spreekt men een dialect van het Nederduitsch, dat met etlijke Friesche woorden, zinwendingen, enz. is vermengd. Dit dialect wordt veelal Stad-Friesch genoemd, in tegenoverstelling met de Friesche taal, die dan met den naam van Land-Friesch wordt gedoopt; of, wat erger is en geheel ten onrechte, minachtenderwijze Boeren-Friesch geheeten wordt. Dit echte Friesch wordt evenwel door de burgerij der steden vrij algemeen volkomen verstaan, natuurlijk door hen 't beste, die

't meeste met Friesch sprekende boeren in aanraking komen. Onder de vrouwen uit de hoogste standen in de steden zijn er evenwel velen die het Friesch slechts moeijelijk of in 't geheel niet verstaan. Het Friesch spreken schijnt voor verreweg de meeste stedelingen zeer moeijelijk te zijn; en het is eene zeldzaamheid, wanneer een Leeuwarder het zooverre brengt dat hij het Friesch vloeijend, vlot en vlug spreekt. Om redenen van practisch belang behoeven de Leeuwarders dan ook geene moeite daartoe te doen. Zij spreken hun eigen dialect, de buitenlui hun eigene taal, en ze verstaan elkander volkomen. Dit kan men dagelijks, en vooral op marktdagen, opmerken.

De Friesche taal alzoo, hoewel de hooge belangstelling van iederen beschaafden Nederlander overwaardig, zal ons nu niet langer bezig houden; wij willen ons alleen bepalen bij den Leeuwarder tongval van het Nederduitsch. Men kan van dezen tongval geen betere definitie geven dan door te zeggen dat het de Oud-Hollandsche taal is van voor twee en drie eeuwen, sterk vermengd met Friesche woorden en zinwendingen. Toen Leeuwarden nog uit drie dorpen bestond (12de eeuw), of naderhand een klein landstadje was (13de en 14de eeuw), werd er ongetwijfeld niets dan Friesch gesproken, en eerst omstreeks of kort na den tijd der hervorming schijnt het Nederduitsch te Leeuwarden algemeen in gebruik te zijn gekomen. Den juisten tijd te bepalen van deze verandering in de spraak is niet wel mogelijk. Er is zeker wel eene eeuw verloopen, voor het Nederduitsch van de hoogere standen tot de lagere doordrong; thans echter wordt er door geen echte Leeuwarder meer Friesch gesproken. Natuurlijker wijze hebben de lieden uit de hoogere standen eene meer beschaafde en gekuischte uitspraak, en zijn vele woorden en uitdrukkingen die door den minderen man nog dagelijks worden gebezigd, bij hen geheel buiten gebruik geraakt. Velen zelfs doen moeite om zich het Leeuwarder dialect geheel af te wennen en zoo veel mogelijk Hollandsch te spreken; dit gelukt echter in

den regel slecht; want, ook wanneer zulke menschen in het openbaar zich laten hooren en zich zelven dan diets maken, dat zij zuiver Hollandsch spreken, herkent men den Fries terstond aan de uitspraak van vele letters en klanken.

Dit uitsterven van het echte Leeuwarder dialect gaat tegenwoordig, ten gevolge van het meerdere en gemakkelijkere verkeer met Holland en de andere gewesten, zeer snel, zoo dat iedereen dit kan opmerken. Dagelijks verkrijgen Hollandsche woorden en uitspraak meer en meer het burgerrecht, en het is te voorzien dat over honderd jaren 't Leeuwarder dialect geheel zal zijn vervallen. Wanneer men twintig jaren achteruit denkt, kan men reeds zeer veel verandering bespeuren; ja, zelfs in vijf of tien jaren is de spraak der Leeuwarder burgers uit den deftigen middelstand zeer veranderd; ten bewijze hiervan kan het volgende feit strekken. Eene Leeuwarder familie ging in Holland wonen, waar het den leden dier familie zeer slecht beviel. Zij waren echter genoodzaakt daar te blijven, maar sloten zich nu zeer naauw aan elkander en onderhielden zoo weinig mogelijk verkeering met hunne nieuwe stadgenooten. Dit was ook de reden dat zij steeds hardnekkig hun eigen Leeuwarder dialect bleven spreken. Maar na een jaar of zes kwamen enkele leden dier familie te Leeuwarden terug, en nu bleek het dat zij veel platter (zoo als men dit ten onregte noemt) spraken, dan hunne vrienden die in Leeuwarden waren blijven wonen. Dit verschijnsel had echter eene oorzaak die gemakkelijk te vinden was. Zij die in Leeuwarden waren gebleven, waren ongevoelig meêgegaan met den Hollandschen stroom die Friesland overstelpt; de anderen, zich isolerende van hunne geheel Hollandsche omgeving, spraken nog zoo als zij deden bij hun vertrek uit Friesland. Hoe echter de spraak der Leeuwarders zich ook langzamerhand moge wijzigen, benevens vele eigene woorden blijft de eigenaardige uitspraak der letters *g, v, z*, van *ij*, van *sch*, van den klank *ui*, enz. bij alle Leeuwarders van alle standen en zonder onderscheid, nog steeds in volle gebruik.

De Leeuwarders spreken over het algemeen eer langzaam dan vlug, maar zijn geheel vrij van die sleperigheid in hunne spraak, die men bij de Amsterdammers b.v. opmerkt. De meesten hebben de gewoonte van de woorden slechts ten halve uit te spreken of op te slikken, zoo als men het noemt; om namelijk, terwijl zij den klemtoon geheel op de eerste woorden der volzinnen of op de eerste lettergrepen der woorden leggen, de laatste woorden en lettergrepen in 't geheel niet uit te spreken, of zoo zacht dat men ze kwalijk hoort. Ook laten velen de woorden zoo in elkander smelten dat ze geheel onkenbaar worden. Beluistert men eenige jongens die met elkander spelen, dan hoort men telkens: ‘Mik nou? Nou slik! of ook: Mak nou? Nou sak!’ 't welk beide beteekent: Mag ik nu? Nu zal ik! - Dan luidt het wederwoord soms: ‘Nee, de mäst nö'nt, de suust nö'nt;’ Neen, gij moogt nog niet, gij zult nog niet. Zoo hoort men eene moeder tot haar kind zeggen, 't welk zij vergeefs tracht bij anderen eenige woorden te doen stamelen: ‘Wuust 't n't sè?’ Wilt gij het niet zeggen? Steekt het kind zijne handjes uit naar iets wat het niet mag hebben, dan zegt de moeder: ‘Nee, dat magst' n't hè! dat krijst'nt!’ Neen, dat moogt gij niet hebben! dat krijgt gij niet! Van kibbelende meisjes hoort men wel: ‘dat sak sè; 't sàient sè; 't màient sè!’ beteekenende: dat zal ik zeggen; dat zult gij niet zeggen; dat moogt gij niet zeggen!

Hoe men echter ook de laatste letters der woorden opslikt, bij het meervoud van zelfstandige naamwoorden laat men, in tegenoverstelling der Hollanders, de *n* sterk hooren. Geen Fries die ooit, ook al tracht hij nog zoo Hollandsch te spreken, van dezen regel afwijkt. Husen, Pipen, Frouen, Skunen, Saken, zegt de Leeuwarder met den meesten nadruk, waar de Hollander Huize, Pijpe, Vrouwe, Schoene en Zake zegt.

Het voorvoegsel *ge* van de verleden deelwoorden der werkwoorden wordt in het ouderwetsche Leeuwarder dialect nooit uitgesproken; men zegt: ik hef had, ik had eten, ik hè deen,

of daan, voor ik heb gehad, ik had gegeten, ik heb gedaan, enz.

Alvorens de uitspraak der letters een voor een te behandelen, zij hier nog opgemerkt dat de Leeuwarders een zeer ruim gebruik maken van verkleinwoorden, en tevens dat hunne uitspraak iets onbeschrijfelijk naïefs heeft. Hierdoor klinkt hun dialect in den mond van meisjes en vrouwen zeer aanvallig en lief, maar kan men ook niet ontkennen dat het in den mond der jongelingen en mannen soms zeer verwijfd en laf klinkt; dit vinden vooral de Groningers met hun zwaren, forschen tongval dikwijls onuitstaanbaar.

Hier beneden volgt eene opgave van de uitspraak der Leeuwarders van de verschillende letters en klanken, en daar achter een lijstje van eenige woorden en uitdrukkingen, die in het Leeuwarder dialect voorkomen.

De A wordt door alle Leeuwarders zeer juist uitgesproken; het is de echte, opene a, die naauwkeurig het midden houdt tusschen de *ao* der Groningers, de *ai* der Dockummers en de *ae* der Harlingers en van vele Hollanders. Men spreekt volkomen juist: baas, maan, raad, enz. Deze zuivere uitspraak der a dient te Leeuwarden somtijds als een shibboleth of herkenningsteeken, tot onderscheiding van hunne buren. Want als een Dockummer zegt: ‘faider! de blaiker stait op 'e taifel’, en een Groninger: ‘daor leit en soldaot in 't waoter!’, en een Harlinger: ‘hael mij gou 'n haek, Klaes!’ daar zeggen de Leeuwarders tot elkander: ‘wat hè die lui 'n rare uutspraak!’

De uitspraak der B is gelijk als overal in Nederland.

De C levert ook niets bijzonders op, maar wel de *ch*, welk rochelend keelgeluid door de Leeuwarders zoo veel mogelijk wordt vermeden. De ch van Christus en Christen wordt even als overal door het volk in Nederland, als k uitgesproken: ‘Kristus, Kristen, Kristiaan, Kristine,’ enz. De ch der woorden gracht, gekocht, luchtig, werd oudtijds algemeen als f uitgesproken: ‘graft, koft, luftich.’ Thans ech-

ter hoort men dit nog slechts van oude lieden uit den geringen stand, hoewel ‘luftich’ nog steeds algemeen gebruikt wordt. In slachten, knecht, klucht, enz. hoort men steeds de ch als in 't Hollandsch.

De D wordt normaal uitgesproken; in enkele woorden echter is zij stom: als in lijden, mijden; welke woorden hier lije, mije luiden. Maar booije, breije, baaije, voor boden, breiden en baden, zooals men in Holland spreekt, hoort men te Leeuwarden nooit.

De E heeft over het algemeen den gewonen klank. Maar de ee klinkt in sommige woorden als ië, b.v. biën, stiën, miëne (bie-en, stie-en.) Deze uitspraak hoorde men vroeger ook te Amsterdam, in de zestiende en zeventiende eeuw, en thans nog in Waterland, West-Friesland, enz. De Friesche taal heeft ook bien en stien en miene, voor been en steen en meenen.

De uitspraak der F is gewoon.

De G der Leeuwarders is de Friesche of Fransche. Het gerochel dat de Hollanders voortbrengen in de plaats der g wordt van de Leeuwarders, en van de Friezen in het algemeen, nooit gehoord. Ook wanneer ze Hollandsch willen spreken, is 't den meesten onmogelijk dat leelijke geluid der Hollanders na te bootsen; en velen zijn met mij genoodzaakt om bij die gelegenheid de hand aan de keel te brengen en zoo de stemorganen in de strot te ondersteunen.

De H wordt in tegenoverstelling met de Over-IJsselaars en Zeeuwen altijd uitgesproken, even als bij de meeste Hollanders, ter plaatse waar ze behoort uitgesproken te worden. Wanneer men evenwel vlug spreekt zegt men, even als in Holland, i voor hij.

De uitspraak der enkele I levert niets bijzonders op, maar de dubbele i of ij heeft tweeërlei eigenaardige klanken. Vooreerst den zuiveren i klank, niet *ie*. Men zegt riik, piip, blive, bite, line, voor rijk, pijp, blijven, bijten, lijn, voor rijk, pijp, enz. Even goed kon men ook voor deze Friesche woorden de Hollandsche spelling blijven gebruiken, daar de

ij niets anders is dan eene dubbele ii, en de tegenwoordige Hollandsche uitspraak als *ei* eene verkeerde en bedorvene is. De nieuwe spelwijze van de Friesche taal spelt zulke woorden zóó: rík, píp, dík, enz. De tweede klank der dubbele ii of ij in den Leeuwarder tongval, krijgt men door den mond iets meer te openen dan voor de uitspraak der bovengenoemde woorden noodig is. Deze klank heeft geen gelijkluidende in het Hollandsch en is alzoo moeijelijk met Hollandsche letter-waarde te schrijven. Ze houdt nagenoeg het midden tusschen de ee van het Hollandsche zee en de Hollandsche ei. Men hoort dezen klank te Leeuwarden in woordjes die op de dubbele ii eindigen, als: hij, wij, zij, rij (ruw, *rij* met geld omgaan, het geld niet achten), lij, (luw, ‘lij water’ = half warm water, ‘an lij fan 'n hues’ of ‘in 'e lijte fan 'n hues’ = de voor den wind beschutte zijde van een huis), ‘dij’ (bovenbeen en u), ‘nij’ (nieuw), brij, enz. Verder heeft men dezen eigenaardigen klank nog in de woorden ‘mijën’, schuw of ingetogen, ‘lijë en lijër’, lijden en lijder, ‘krije’, krijgen, ‘snije’, snijden en sneeuwen, ‘fernije’, vernieuwen, enz.

De Leeuwarders hebben een zeer zuiver gehoor voor ij en ei, en onderscheiden die zeer naauwkeurig in de uitspraak, zooals de oude-Hollanders dit ook deden.

K, L, M en *N* leveren in de uitspraak niets bijzonders op.

De *O* heeft te Leeuwarden slechts éénen klank, den gewonen namelijk. Van een onderscheid, zooals de Zeeuwen, Vlamingen en Brabanders dat kennen tusschen steenkool en bloemkool, in de uitspraak weet men hier niets. Wanneer men langzaam spreekt, trekt de dubbele *oo* iets of wat naar *oa*, b.v. gooar (vuil), hooar! (hoor!), booat, looad, enz. Voor 't woordje door zegt men, even als overal waar men Nederduitsch spreekt: deur; vogel luidt als feugel, maar kogel wordt koegel.

De P luidt als overal; maar de

R wordt in vele woorden nooit uitgesproken. Er zijn te Leeuwarden vele menschen, vooral in sommige families, die

de r in 't geheel niet kunnen noemen. Maar in plaats van dan, evenals vele Hollanders doen, te brouwen of te brijën, zoo als men dit hier heet, noemen zij een w of een j, b.v. bwief en bjief in plaats van brief. Maar ook zij, die de r zeer goed kunnen zeggen, laten die letter geheel achterwege in vele woorden, evenals zulks het geval is met alle Friezen, ook met hen die in Duitschland en Denemarken wonen. Dit weglaten van de r geschiedt alleen wanneer er een andere medeklinker op die letter volgt; b.v. peerd, hart, bord, burst (borst), garst; maar in brood, graan, bier, kribbe, hoort men de r zeer goed. De bovengenoemde woorden, peerd enz. spreekt men echter niet uit alsof er in 't geheel geen r in stond; men zegt niet regtstreeks peed, hat, bod, maar laat de klinkers die de r voorafgaan, dien eigenaardigen klank behouden, welke de volgende r hun mededeelt. Men laat als 't ware de r hooren zonder die letter uit te spreken. Daarom wil ik in onderstaande woordenlijst die woorden waarin op de beschrevene wijze met de r wórdt omgesprongen, aldus schrijven: peerd, hart, bord, burst, garst, enz. A. JELTEMA die een kleine honderd jaar geleden een boekje schreef in ‘eene platte Leeuwarder taal’ schrijft zulke woorden aldus: pee-d, ha-t, bo-d, enz. Deze schrijfwijze komt mij echter minder geschikt voor, omdat men daar aan wel ziet, dat er een letter uit die woorden is weggevallen, maar niet welke.

S, T en U worden te Leeuwarden niet veranderd, maar de

V is er geheel onbekend; deze letter wordt hier ter stede nooit uitgesproken, maar steeds door F of W vervangen. Het is volstrekt onmogelijk voor alle Friezen om de letter V te noemen; en op de honderd Friezen is er stellig nog niet één die het onderscheid tusschen V en F, ook wanneer deze letters door een' Hollander worden genoemd, kunnen hooren. Wanneer een woord met een V begint, hoort men steeds een F, en spreekt dus ook uit: folen (veulen), feul (veel), froeg, fader, enz. En als de V door een' klin-

ker wordt voorafgegaan, spreekt men eene nieuwerwetsche of Hollandsche W uit, b.v. blijven wordt bliwe, graven grawe, kluiven kluwe, enz.

De W klinkt volkomen als in Holland. Vroeger echter sprak men ongetwijfeld te Leeuwarden de Friesche of Engelsche W (dobbelow) uit. Voor honderd jaar besloten de kinders te Leeuwarden hun a-b-c nog aldus: ar, es, ti, ou, dobbelow, ekset, ijët, tzeddet. Men ziet, van de V, die geen Friesche letter was, was er geen sprake, en de W werd als eene dubbele U beschouwd en uitgesproken. Deze uitspraak der W slijt ook in de Friesche taal uit; men hoort haar nog slechts van oude lieden, of in sommige woorden, of in sommige afgelegene oorden.

X en IJ luiden als overal, en de

Z komt, als beginletter, evenmin als de V, in het Leeuwarder dialect voor. Men gebruikt steeds een s in de plaats, van die letter b.v. suur, soet, swiep, swaaije, enz. Tusschen twee klinkers in klinkt deze letter als in Holland; b.v. huzen, hazen, blaze.

De tweeklank AU luidt steeds als ou: b.v. gou, blou, enz.

De drieklank AAU eveneens; pou, kabeljou.

De drieklank EEU heeft te Leeuwarden een eigenaardigen klank die moeijelijk te omschrijven is; 't komt mij voor dat de spelwijze eeuoe, ten naaste bij dien eigen klank voorstelt. Zoo zegt men leeuoe voor leeuw, Seeuoe voor Zeeuw; in deze en soortgelijke woorden schijnt de oude klank der W (dobbelou) bewaard te zijn gebleven; dit is ook het geval met kieoe, kieuw. De naam der stad spreekt men uit ‘Lewa$_r$den’ in tegenoverstelling der Harlingers, Dockummers en Sneekers, die Luwa$_r$den zeggen; de Friesche naam der stad is Liowerd (spreek uit Ljout).

De tweeklank IE wordt zeer duidelijk uitgesproken, en trekt, vroeger echter meer dan thans, eenigzins naar ia, b.v. niat voor niet, liad voor lied, enz. Het is nagenoeg dezelfde klank dien men van de Hollanders hoort in hun bier, lier, enz.

UI spreekt men te Leeuwarden, even als vroeger in Holland, uit als eene lange u, b.v. huus, buten, guut, krupe, voor huis, buiten, guit, kruipen. In een klein getal woorden echter hoort men den ui-klank even als in Holland, namelijk lui, bui, kuijere, fluite, fluit, duit, stuite, Trui (eigennaam), bruije, slaan. Deze woorden hebben in 't Friesch ook een eigenen klank, namelijk als oy in het Engelsche en Friesche boy, knaap. Maar de klank van bui (regenbui) is in 't Friesch en ook in het Leeuwarder dialect wat doffer. Tusschen lui (niet vlijtig) en lui dat in de plaats staat van luiden of lieden of volk, hoort men een duidelijk verschil; de klank van lui in de eerste genoemde beteekenis is helder dan in Holland, die van lui in de laatste beteekenis is dof; de klok luiden is echter luden.

Het persoonlijk voornaamwoord van den tweeden persoon enkelvoud is in 't Leeuwarder dialect dou, b.v. dou suuste, gij zult, dou muste, gij moet, dou skelm! gij schelm! enz. In de verbuiging luidt de tweede naamval dín, b.v. dín huus; en de derde en vierde dy, b.v. 't is an dy, het is aan u, ik gaan met dy, ik ga met u.

Het is wel jammer dat dit schoone woordje dou zoo vervalt te Leeuwarden, en over honderd jaar of korter wellicht geheel uit de spreektaal zal verdwenen zijn, even als du (doe) uit de Hollandsche spreektaal reeds sedert een paar eeuwen verdwenen is. Dou was hier vroeger veel meer dan thans in gebruik, en vele ontaarde Friezen beschouwen het als lomp en gemeen, terwijl het toch zoo schoon, zoo vertrouwelijk, zoo ‘gemüthlich’ is. Onder de mindere standen hoort men het nog veel, hoewel ook daar minder dan vroeger. Het wordt door den mindere nooit gebruikt als hij zijn meerdere aanspreekt, hoewel men onder den allerlaagsten stand wel hoort dat volwassen kinderen zoo tegen hunne ouders spreken. Het gebruik van dou geeft ook eene groote vertrouwelijkheid te kennen. Zeer intieme vrienden, vooral jonge lieden ook uit de hoogere standen, bezigen het gewoonlijk tegen elkander; verder hoort men het van ver-

liefde jongelui onderling, ook van gehuwden uit alle standen. Ook plegen vele eerwaardige oude mannen het tegen hunne kinderen en kindskinderen en andere jonge lieden te bezigen. Ouders die hunne kleine kinderen liefkoozen gebruiken ook 't woordje dou, en jongelieden uit den lageren stand gebruiken het onderling altijd. In het algemeen geeft het gebruik van dou te kennen in de eerste plaats: liefde, vriendschap, genegenheid, kameraadschap, goeden wil, welbehagen, vertrouwen, maar ook min of meer gevoel van meerderheid, ruwheid, wrevel en verstoordheid en gramschap. En om in deze verschillende gemoedsaandoeningen en gevoelens te worden gebruikt is het zeer geschikt. De manier om het werkwoord dat door dou wordt beheerscht, te vervoegen is geheel gelijk aan de Friesche, de Hoog- en Platduitsche en Engelsche wijze: b.v. dou komst in 't Leeuwarder dialect, du kumst in de Friesche, du kommst in de Hoog- en Plat-duitsche, thou comest in de Engelsche taal. Wanneer dou achter het daar bij behoorende werkwoord komt te staan, verliest het de d en wordt innig met het werkwoord verbonden, b.v. in de vraag: komstou ook? Komt gij ook; soms zelfs wanneer men haastig spreekt vervalt op die wijze dou geheel en al b.v. bist'r al weest?, zijt gij daar reeds geweest?

In alle gevallen waar men dou niet gebruikt, bezigt men voor den tweeden persoon enkelvoud van het persoonlijk voornaamwoord, jou; of ook wanneer men extra beleefd is, herhaalt men den titel of den naam van den aangesprokene. Eerst sedert meestens tien jaren gebruikt men het bespottelijke Hollandsche u, tot groot nadeel voor het losse en bevallige, naïeve en ongedwongene, ronde en eerlijke in de spreektaal. Jou wordt niet verbogen als het Hollandsche jou, maar blijft in alle naamvallen gelijk; het Hollandsche jij hoort men nooit uit een Leeuwarder mond.

Jimme. = Gijlieden. - Het persoonlijk voornaamw. van den tweeden persoon meerv. heet te Leeuwarden jimme. Dit is algemeen in gebruik; het Hollandsche ‘jullie of jelui’ hoort

men bijna nooit en dan nog alleen van zeer geaffecteerde menschen. Het is eigenlijk geheel Friesch, namelijk het oud-Friesche jima of gima, het nieuw- of West-Friesche jimme, het Wangerooger jum, en het Noord-Friesche jam.

De oude Leeuwarders tellen aldus: ien, twie, drie, fier, fijf, ses, seuven, acht, negen, tien, elf, twaalf, da$_r$tien, fea$_r$tien, fiiftien, sestien, seuventien, achttien, negentien, twintig, ien en twintig, fijf en twintig, da$_r$tig, fijf en da$_r$tig, fea$_r$tig, fiiftig, fijf en fiiftig, sestig, seuventig, tachtig, negentig, honde$_r$d, duzend. Merkwaardig is het dat men altijd fijf zegt en nooit fiif, hoewel het Friesch toch ook fif heeft; verder zegt men wel fiiftien en fiiftich, maar fijf en fiiftich; deze zeer vreemde onregelmatigheid weet ik niet te verklaren. Voor omstreeks twintig jaren was deze wijze van tellen algemeen; thans tellen velen op de Hollandsche wijze.

Fa$_r$ndel = Vierendeel. Het vierde gedeelte van een el of van een pond noemt men 'n fa$_r$ndel; een vierendeeljaars, 'n fa$_r$ndelsjaar. Het Friesche woord is fea$_r$n, maar in 't Wanger-friesch (het dialect van het eiland Wangeroog) zegt men fa$_r$ndeil.

Ellen = El. Het West- of Nieuw-friesch heeft Jelne, het Sagelterlander-friesch Elne, het Wangerooger- en Noordfriesch Ellen. Het meervoud van Ellen is gelijk aan het enkelvoud; men zegt te Leeuwarden even goed ien ellen als twie ellen.

Botsje = een halve stuiver, is thans bijna niet meer in gebruik. In Zwitserland bestaat eene kleine munt, die den naam draagt van Batzen. Een vijf-batzen-stuk van het Canton Basel, in 't jaar 1810 geslagen is in mijn bezit. Is Botsje, dat ook in het Friesch voorkomt onder den vorm van Botzen, hetzelfde woord als Batzen?

Fleis = Vleesch, is ook bijna geheel verdrongen; men hoort het nog slechts van oude lieden.

Barg = Varken, is het Friesche Baerch.

Buse = Zak in een kleedingstuk; komt ook in het Friesch voor.

Pude = Kleine linnen zak. Friesch.

Slachter = Slager, is ook in sommige Zuid-Hollandsche plaatsen in gebruik.

Pa, Pake = Grootvader, is thans verouderd; grootmoeder is Oote, en tante Mui of Muike; vader en moeder noemde men vroeger Fader en Muder of Moeke. Tegenwoordig zijn deze benamingen bijna geheel uit gebruik en hebben voor de Hollandsche plaats gemaakt.

Flibe = Spog, vooral bij kinderen en oude lieden zoo genoemd. Anders zegt men gewoonlijk Spui, Fliebe en Spuije = Spuwen.

Del = Neder of neêr, b.v. in neêrvallen, ik val neder, ik fal del; in Over-IJssel kent men het woord dale in dezelfde beteekenis.

Kel = Verschrikt, b.v. ik wurdde so kel! ik werd zoo verschrikt. Iemand doen schrikken is Kel make.

Hee$_r$d = Haard. In alle woorden waar de lange a door een rd of rt wordt gevolgd verwisselt men dien klank met een lange e en spreekt de r niet uit, zoo als Pee$_r$d, Bee$_r$t, wee$_r$dig, Stee$_r$t, enz. Bee$_r$t = Baard is bijna reeds verouderd. De dorpsnamen Baard, Raard, Idaard, Hilaard, Schillaard, Hennaard, enz. ondergaan evenwel deze verandering niet, als zijnde ontstaan en saâmgetrokken uit Bawerd, Rauwerd, enz.

Krije = Krijgen. Dit werkwoord zou volgens de gewone regel in het Leeuwarder dialect als krigen moeten luiden. Deze vorm, dien men te Groningen wel hoort, is hier nooit in gebruik. Men zegt: ik krij, dou krijst, hij krijt, ook gebiedender wijze krij; echter wel: ik kreeg, dou kreegst, hij kreeg. Krije is ook Friesch.

Mon = Mond. De d gaat achter de n dikwijls verloren, echter niet in alle woorden, want ron voor rond hoort men nooit; zoo ook grond. Pond wordt evenwel weêr Pon, vinden fine, gevonden fonnen, avond aven (dit is reeds verouderd),

hond hon, hand han, wind wiin, binden bine, gebonden bonnen, kind kiin.

Helte = Helft.

Koei = Koe. Het meervoud is Koeijes. Oudtijds zeide men te Leeuwarden altijd Koe, overeenkomstig het N.-fr. Kuw (Koou). Koei schijnt uit Holland overgewaaid te zijn.

Rooije bloemen zegt men thans waar oude lieden ook nu nog steeds roode bloemen, enz. zeggen. Dit uitsluiten van de d wint ook in andere woorden hoe langer hoe meer veld en is een gevolg van het inniger verkeer met Hollanders.

Roode beijen = Aalbessen hoort men echter nog meer dan rooije beijen.

Eerbeijen of beter Eerdbeijen = Aardbeziën. Dit hoort men algemeen ofschoon Eerde = Aarde nooit meer voorkomt. Echter zegt men even algemeen als Eerbeijen ook nog Piipeerde voor de Pijpaarde die de Keulsche schippers brengen. Een bewijs dat het volk in beide bovengenoemde woorden geen aarde meer herkent.

Mankeliik = Melancholisch is ook elders in de volkstaal gebruikelijk.

Skimere = Schemeren. Zoo ook Skimerig en Skimeraven.

Heele geduurgen, of Ieder geduurgen = Telkens, gedurig, aanhoudend, is thans verouderd.

Bonge = Blaas van dieren; b.v. Bargebonge = Varkensblaas, is reeds min of meer uit gebruik. Het N.-fr. heeft Bunge.

Knibbel = Knie. Thans bijna geheel verouderd. Het N.-fr. heeft ook Knibbel.

Wachtmeestersfeint = Agent van Policie, wordt nog slechts van oude lieden gehoord.

$O_r$ten = Erwten.

Butter = Boter.

Halwig ienen, Halwig fijfen, enz. hoort men in de lagere standen zeggen voor Half-een, Half-twee ure, enz. Het is eigentlijk Halfweg eenen, enz. als of men wilde zeggen: het

is halverwege één uur. Het N.-fr. Healwei-ienen komt overeen met deze spreekwijze

Tsjankere = Kibbelen of aanhoudend en al morrende kijven.

Krimmenere = Aanhoudend en op morrenden toon zich beklagen, schijnt een verbasterd Fransch woord te zijn.

Skrieme = Schreijen in de algemeene beteekenis.

Lipe = Aanhoudend schreijen zonder voldoende redenen en op vervelenden toon, zoo als verwende kinderen dit doen.

Grine, Griinde, Griind = Halfluid en al dwingende schreijen van kinderen.

Weine, noemt het weeklagen en schreijen van volwassen lieden die hevige pijn of zware smarte lijden. Komt gelukkig zelden voor.

Krite = Krijten, heb ik een enkelen keer van oude lieden gehoord; is thans geheel verouderd. Nevens deze vijf woorden is Skrijen ook nog in gebruik.

Olik = Olijk, was vroeger veel in gebruik, b.v. dou olike guut! Olikerd eveneens. Beide woorden zijn thans verouderd.

Fa$_r$sk of Fa$_r$s = Versch. Overal waar in het Hollandsch de korte e door een r wordt gevolgd, hoort men te Leeuwarden een a met een stomme r; als fa$_r$sk, ka$_r$s, ha$_r$ssens,

Misselik = Misselijk heeft te Leeuwarden

1°. de beteekenis van neiging tot braken; iemand die zeeziek wordt of veel te veel gegeten heeft, zegt: wat wu$_r$d ik misselik!

2°. Misselik heeft ook de beteekenis van walgelijk, afkeer verwekkend; b.v. 'n misselike jonge, een afkeer wekkende knaap; misselik eten, walging wekkende spijze.

3°. Wordt misselik ook nog soms gebezigd geheel in oneigenlijken zin voor alles wat leelijk en afschuwelijk is; b.v. wanneer iemand van eene slechte daad vertelt, hoort men soms een toehoorder uitroepen: hè! wat mislik doen, hè! Ook in JELTEMA (Zie boven):

‘Ik loof dattet en Hollander waar, an zien misliek praat te hooren.’

Tutte. Zoo noemt men eene vrouw die langzaam en sloofachtig in alle hare handelingen is; daarbij traag van begrip en klein van verstand. Het is een woord waarmede men zijne verachting voor zulke woorden uitdrukt, ofschoon het ook wel schertsenderwijze wordt gebezigd. In 't laatst der vorige eeuw gold het voor een vleijend woordje waarmede men lieve kleine meisjes aansprak.

Boekeman, zegt men wel vleijender wijze tegen kleine jongens; schijnt een kinderachtige uitspraak van Broekman te zijn.

Skoonder = Schoon. Dit woord dat waarschijnlijk een germanisme is wordt somtijds gebezigt om iets bijzonder of uitstekend schoons aan te duiden. Wie b.v. eene moeder die haar kind draagt, wil vleijen, zegt: nou! wat 'n skoondere jonge; de slager die zijne waar aanprijst zegt: kiik es! wat skoonder stukje fleis!

Kiin = Kind. Dit schijnt het Oud-Hollandsche Kijnt te wezen, dat men, als ik mij niet zeer vergis, nog wel hoort van oude lieden in sommige streken van Zuid-Holland. Het meerv. is Kiinde$_{t}$s. Het N.-Friesch heeft Bern, meerv. Bern.

Wiin = Wind. Dit is zekerlijk Friesch; een Oud-Hollandsch Wijnt of Wijnd is mij niet bekend.

Malappe = Lui, slordig en vuil wijf, sleep.

Keuning = Koning, is thans geheel verouderd. Somtijds hoort men nog oude vrouwen dit als een vleijend, liefkoozend woord tegen hare mannen bezigen, en in den verkleinenden vorm Keuninkje tegen kinderen.

Heuning = Honig, is nog vrij algemeen in gebruik.

Foest = Vuist. Foest en het meer normale Fuust zijn beiden evenzeer in gebruik.

Luden = Luiden of Lieden, is thans verouderd; men gebruikt tegenwoordig altijd het Hollandsche lui. Oude menschen hoort men echter nog wel spreken van rike luden; b.v. da's goed foor rike luden! 'n rike-lude huus, een groot

en schoon huis, geschikt om door rijke menschen bewoond te worden. Ook bij JELTEMA (Zie boven):

‘Al zudene Rikeluden it eete, it mogte bekend staan.’

Meister = Meester, is thans verouderd. Maar in 't begin dezer eeuw werd een schoolmeester altijd meister genoemd.

Roesje = Ruzie.

Deure, du$_r$st, deurd = Durven, is evenzeer in gebruik als durve, du$_r$st, durfd. Men zegt: ik deur, dou deurst, hij deurt, wij deure, jimme deure, sij deure. Het N.-fr. heeft dore, doärst, doren, het Wanger-friesch dûr, durst, durft, en het Noord-friesch türren, turst, turst.

Begrooten. Iets te duur vinden om aangekocht te worden, ofschoon men er wel zin in hadde. Met zegt dan: ‘it begroot mij! - Deze spreekwijze heeft men ook in het oude West-Friesland, waar nog vele Friesche spreekwijzen en uitdrukkingen gehoord worden, hoewel de Friesche taal reeds eeuwen lang daar uitgestorven is. Het Nieuw-friesch heeft bigreatsje; it bigreateth my.

Stutsje sette, noemt men te Leeuwarden de handelwijze van kinderen die de schooluren verzuimen zonder dat de ouders dit weten. Voor deze handeling heeft men eene menigte uitdrukkingen in de verschillende plaatsen en streken van Nederland. Bijna overal hoort men hiervoor een ander woord; dit is ook het geval met wat men te Leeuwarden noemt

Deurke skelle, namelijk 's avonds aan de bellen (hier skellen) bij de deuren der huizen trekken, en dan wegloopen, om zoodoende de lieden vergeefs de deur te laten openen.

Leeuwarden.

JOHAN WINKLER.

Gissing van de redactie.

Eene nieuwe wetenschap, die pas sinds weinige jaren beoefend wordt, de *Physiologie der spraakgeluiden*, leert, dat er drieërlei *r's* zijn: 1°. de gewone *r*, gevormd door het trillen der tong (*lingua*), en daarom ter onderscheiding *r linguale*, de *lingnale r* genoemd; 2°. de *r* der brouwenden of brijenden, gevormd door het trillen van het weeke gehemelte met de daaraan vastzittende huig (*velum palatinum* en *uvula*), en daarom *r velare* of *palatale*, de *velaire* of *palatale r* geheeten; en 3°. de nauwelijks hoorbare *r*, die door het trillen der stembanden in het strottenhoofd (*larynx*) ontstaat, en die daarom *r laryngicum*, de *laryngische r*, genoemd wordt. Bedrieg ik mij niet zeer, dan is die 3de *r*, de *laryngische*, dezelfde klank, dien een geoefend oor in de Friesche woorden *ha,t* (hart), *be,n* (kind), *hu,d* (hard), *mu,d* (marter), *du,st* (dorst) enz. flauw onderscheidt. De ondervinding heeft mij althans geleerd, dat men eenen niet-Friesch, door hem op de vermelde wijze van vorming opmerkzaam te maken, de bedoelde *r* tamelijk goed kan leeren uitspreken. Een gebrek, dat ook hier, evenals bij het nazeggen van elken vreemden klank, altijd blijft bestaan, is dat de vreemdeling te sterk articuleert, de *r* veel te duidelijk laat hooren. Hieraan meen ik te moeten toeschrijven, dat sommige Friezen, die ik er over gesproken heb, van geene *r* hoegenaamd in de genoemde en dergelijke woorden hooren wilden. Trouwens zij spraken zelven dan ook *to,nebeien* (braambessen, eigenlijk *doornbeien*), *ba,gema,ch* (soort van bloedbeuling, eigenlijk *varkensmerg*) enz. geheel als *tonnebeien, bargemaag* uit.

De laryngische *r* wordt - doch duidelijker dan in het Friesch - ook in het Engelsch gehoord, zelfs geheel aan het einde der woorden, waar geen medeklinker volgt; b.v. in *wate,, waite,,* enz.

L.A.T.W.

Brievenbus.
over het w.w. *verrigten*.

Wederantwoord aan Dr. L.A. TE WINKEL.
(*Zie hiervoren bl*. 77.)

WelEdele Zeer Geleerde Heer!

Uw geëerd schrijven is door mij met die oplettendheid gelezen, waarop alles wat uit uwe geleerde pen vloeit, volkomen regt heeft. Al noemt ge uwe beschouwingen slechts voorloopig en onvolledig, er steekt echter zooveel pit in, dat niet alleen ik ze dankbaar ontvangen heb, maar ze wel aan alle ernstige beoefenaren onzer taal hoogstwelkom zullen wezen. Een dieper blik doen zij werpen in het w.w. *verrigten*, en ook daar, waar men misschien het met u niet zoo geheel eens zal zijn, wekken toch uwe woorden tot nadenken en vernieuwd onderzoek. Zeer ligt begrijp ik, dat zedige bezorgdheid en naauwgezetheid de kundige vervaardigers van het Woordenboek der N. T. soms schromen doen om zich vooraf reeds uit te laten over hetgeen pas later, daarin zal opgenomen worden; maar, bedrieg ik mij niet, dan is het echter, in het belang zelfs van dit reuzenwerk, wenschenswaardig, dat over die woorden en spreekwijzen, welke bij tijd en wijle er in verschijnen zullen, (althans voor zoo verre zij eenige moeijelijkheid opleveren) reeds nu gedachtenwisseling en bescheiden tegenspraak worden uitgelokt. Eene eenzijdige beschouwing, met hoeveel zorg en inspanning zij ook plaats hebbe, leidt toch niet altijd tot waarheid, en tegenwerpingen, zelfs van minkundigen, hebben niet zelden het goede gevolg, dat ze bij meer gevorderden een dieper inzien in de zaak bewerken, en ook wel eens wijzi-

ging, verduidelijking of verbetering van vroeger denkbeelden te voorschijn roepen. Moge het dan al eene enkele reis gebeuren, dat, ten gevolge van het over- en wederspreken de Redactie van het Woordenboek zich genoopt gevoelt om iets terug te nemen van hetgeen zij eerst meende te mogen vasthouden; wat heeft dit te beduiden, indien haar hoofd-doel er maar mede gebaat en de volkomenheid van hare grootsche onderneming er door bevorderd wordt!

Na dit ter loops aangestipt te hebben, keer ik, WelEdele Zeer Geleerde Heer, tot uw welwillend schrijven terug. Dat het veel licht verspreidt over het w.w. ‘verrigten’, zal ieder erkennen, en te liever erken ik dit, omdat het met mijne wijze van zien volkomen overeenstemt. Indien het mij nogtans geoorloofd ware eene kleine aanmerking in het midden te brengen, die trouwens de innerlijke waarde van uw werk niet kan schaden, dan zou ik zeggen, dat, ten gevolge van de algemeenheid uwer belangrijke beschouwingen, het eigenlijke punt van verschil tusschen mij en de Redactie van dit Tijdschrift, voor welke gij optreedt, m.i. geheel uit het oog verloren en uw antwoord, hoe leerrijk in zich zelf, niettemin geen antwoord is op de door mij aan de Redactie gedane vraag.

Dit had er immers plaats gehad?

Van *personen* sprekende, was door mij het w.w. ‘verrigten’ gebruikt. Nu beaamde de Redactie wel in 't algemeen het door mij geuite gevoelen, maar evenwel gaf ze, in heusche bewoordingen, niet onduidelijk te kennen, dat volgens hare meening ik in voorzeiden zin bij 't w.w. ‘verrigten’ de uitdrukking had dienen te voegen: ‘met bewustheid en opzet.’

Dit kwam mij min juist voor. Naar mijne gedachten, ware zulk eene bijvoeging eene overtolligheid geweest. Overeenkomstig ons taalgebruik konden *personen* nooit gezegd worden iets te *verrigten*, zonder dat hun *bewustheid* en *wil* daarbij werkzaam waren. Deden *personen* iets *bewusteloos* of *willeloos* (zoo als b.v. slapen, droomen, bezwijmen enz.), dan duldde m.i. onze taal niet, het w.w. ‘verrigten’ daarvoor te bezigen.

Vandaar mijne vraag, die zich louter tot dit ééne punt bepaalde. (Zie D. VIII. bl. 269).

Bleef nu de Redactie bij haar gevoelen, dan had ze slechts (ten bewijze, dat dit op ons taalgebruik steunde) een paar voorbeelden uit goede schrijvers bij te brengen, die, sprekende van *personen*, welke iets deden, waar wil noch bewustheid bij te pas kwam, toch het w.w. 'verrigten' aangewend hadden. Dit ondertusschen is niet geschied. Verscheiden maanden zijn er verloopen, maar geen enkel voorbeeld heeft ze opgespoord.

Zal nu wel iemand het onnatuurlijk vinden, dat ik zulke voorbeelden voor onvindbaar houde?

In allen gevalle is dit zeker, dat haar gevoelen geheel ongestaafd is gebleven, en uit niets blijkt, dat toen ik sprak van *personen*, die iets *verrigtten*, de bijvoeging, welke haar wenschelijk voorkwam, goed zoude geweest zijn. Nooit, ik herhaal het, kan, mijns inziens, een mensch iets *verrigten* dan met *bewustheid* en *wil*. Met ons taalgebruik zou het strijden, indien iemand zei: de man heeft dit of dat *zonder* bewustheid en wil *verrigt*.

Voor mijn doel heb ik alzoo genoeg gezegd en de pen zoude ik nederleggen, indien ik niet gaarne, ter voldoening aan uwen geuiten wensch, over het woord in quaestie u mijn verdere gedachten mededeelde.

Dit doende, breng ik dankelijk hulde aan uw scherpzinnig en overtuigend betoog, dat 'verrigten' voortkomende van 'regt', genomen in den zin van *behoorlijk, volkomen, ter dege*, dus van zelf niet toegepast kan worden op werkingen, waarvoor geene norm bestaat, als GEEUWEN, SLAPEN, DROOMEN, VALLEN, BEZWIJMEN, STERVEN enz. waarvan men niet kan zeggen, dat iemand ze goed of niet goed doet. (Zie bl. 78 en 79.)

Maar wat volgt hieruit?

Dit immers? dat *bewustheid* en *wil* altijd in het spel zijn, wanneer er van *verrigten* sprake is. Geene werking, waarvan men zeggen kan, dat iemand ze goed of niet goed doet, is denkbaar zonder de aanwezigheid van *bewustheid* en *wil*.

Oorspronkelijk (indien ik mij zoo eens mag uitdrukken) ligt op den bodem van het w.w. ‘verrigten’ het denkbeeld van *bewustheid* en *wil*, omdat zonder deze aan het inachtnemen van eene norm en het goed of het niet goed doen van eene werking door iemand, onmogelijk gedacht kan worden.

Ik twijfel daarom aan de juistheid van den volzin, die weldra in uw betoog volgt en dus luidt:

‘*Verrichten* wordt meestal van personen gebezigd, maar niet uitsluitend; men zegt ook: *In de fabrieken worden verscheidene werkzaamheden die voorheen een groot aantal handen vereischten, thans door werktuigen verricht*.’

Naar mijne bescheidene meening, zou men naauwkeuriger zich uitdrukken, indien men zeide: ‘In 't algemeen en eigenlijk wordt het w.w. *verrigten* steeds gebezigd, wanneer men spreekt van wezens, die met bewustheid en wil werkzaam zijn. Waar het eene enkele maal gebruikt wordt ten opzigte van werktuigen, daar geschiedt zulks oneigenlijk en met het oog op den mensch.’

Inderdaad is het immers altijd de mensch, die het werk verrigt, hetzij dan met zijn handen, hetzij met een werktuig? Uit zich zelf doet het werktuig niets. In uw eigen woorden, daar zoo even aangehaald, zijn het *menschelijke* werkzaamheden, die voorheen *menschen* verrigtten met hun handen, maar thans door werktuigen. Op zich zelf hadt Ge van geen *werkzaamheden* van werktuigen kunnen spreken, want, evenmin als de bezigheden, kan men niet zeggen de *werkzaamheden* van een machine. Wanneer, buiten den wil van den mensch om, een machine door eenig toeval, in beweging geraakt, kan dit onmogelijk heeten, dat het iets *verrigt*.

Naar mij o. v. voorkomt, wordt er desgelijks niets ontnomen aan de voorzegde grondbeteekenis van het hier behandelde w.w. door hetgeen een paar regels verder in uw betoog geschreven staat: t. w. ‘Op plantages *verrichten* slaven, in de fabrieken niet zelden kinderen *g e d w o n g e n* allerlei arbeid, dien zij uit zich zelven niet zouden doen en waarvoor zij derhalve ook niet zedelijk aansprakelijk zijn.’

Het lijdt immers geen twijfel, of de slaaf en het kind (daarin van het werktuig onderscheiden) hebben *bewustheid* van hetgeen zij (al is het dan *g e d w o n g e n*) doen; en, wat hun *wil* aanbelangt, ook deze is (wél beschouwd) niet afwezig. Zij *willen* wel degelijk liever hun harde taak *verrigten*, dan kastijding ondergaan. Indien zij volstrekt *niet wilden*, zou men ze, ja, doodmartelen kunnen; maar het opgelegde werk hun te doen *verrigten*, daar ware geen menschelijke magt in staat toe.

Wanneer ik nu al het hiervoren geredeneerde kortelijk zamenvat, dan komt het hier op neder: dat, naar mijne bescheiden meening, 1°. *personen* nooit gezegd kunnen worden iets te *verrigten* zonder dat hun *bewustheid* en *wil* daarbij werkzaam is; en 2°. dat, indien een enkele maal, waar er sprake mag wezen van een werktuig, het woord *verrigten* daarbij gebezigd wordt, dit dan oneigenlijk plaats heeft en altijd met terugzigt op den mensch, die, als 't ware, de ziel van 't werktuig is.

Niets heb ik hier verder bij te voegen, dan alleen U nog in overweging te geven, of bij de synoniemen van *verrigten*, door U (bl. 79 reg. 3) aangewezen, niet (en wel in de eerste plaats) verdiende opgenomen te worden het w.w. ‘uitvoeren,’ als in beteekenis, zoo ik mij niet bedrieg, misschien nog nader grenzende aan ‘verrigten,’ dan *doen, volbrengen* en *afdoen*.

Ziedaar, WelEdele Zeer Geleerde Heer! (overeenkomstig uwe algemeene uitnoodiging) mijne gedachten u vrijmoedig medegedeeld. Gaarne onderwerp ik ze aan uw welwillend oordeel en uwe uitgebreide taalkennis, voor welke de mijne steeds bereid is de vlag te strijken.

Met de meeste hoogachting heb ik de eer te verblijven

Rotterdam,
4 Februarij 1868.
UW Ed. ZGel. Dw. Dienaar,
A. BOGAERS.

Inleiding tot de beoefening der Nederlandsche letterkunde.

Bloemlezing uit de voornaamste schrijvers der 16e, 17e *en* 18e *eeuw, met ophelderingen en aanteekeningen, door* D. DE GROOT, L. LEOPOLD *en* R.R. RIJKENS, *Leeraren aan de Rijkskweekschool voor Onderwijzers te Groningen*, 1e *Deel. Groningen bij* J.B. WOLTERS, 1867.

Het boekske, welks titel hierboven staat, durven we in velen opzigte aanbevelenswaardig noemen. Het is een loffelijk doel, dat de bekwame vervaardigers zich hebben voorgesteld, en het werkje, aan netheid van druk en matigheid van prijs, belangrijkheid en degelijkheid van inhoud parende, is wel geschikt om dat doel te bereiken. Uit een achttiental beroemde Ned. Schrijvers en Schrijfsters der XVIde en XVIIde eeuw geeft het uittreksels, die wel gekozen en van beknopte, maar toch zaakrijke, levensschetsjes voorafgegaan zijn. Daarenboven is er een groot aantal korte, hoofdzakelijk taalkundige, aanteekeningen bij ieder stuk gevoegd, welke even gunstig getuigen van de kunde der Verzamelaars, als ze geschikt zijn om de jeugd voor te lichten en tot eigen studie op te wekken. Ten slotte heeft men zelfs zich de moeite getroost eene alphabetische lijst der woorden, in deze aanteekeningen behandeld, te geven, die den leerlingen de beste diensten kan bewijzen. Bij dit alles stippen we gaarne nog aan, dat er een toon van bescheidenheid en bezadigdheid heerscht in alwat de nette pen der uitgevende onderwijzers hier geleverd heeft, die genoegen doet. Schijn noch schaduw vindt men van dat aanmatigende, magtspreukige en verwaande, waarmede andere uitleggers wel eens hunne oppervlakkigheid en ontoereikendheid trachten te bewimpelen. In

de Voorrede erkennen de stellers rondborstig, dat het wel zijn kan, dat ze in de verklaring van de beteekenis of den vorm van sommige woorden misgetast hebben, in welk geval zij daarvan aanwijzing verzoeken. Dit is de taal van het gezond verstand. Geen menschenwerk is volmaakt, en zelfs de geleerdsten onder de geleerden hebben soms misgezien, zonder dat hun roem daardoor heeft geleden. Het is uit dien hoofde, dat we dan ook niet aarzelen om wat we bij het doorbladeren van dit werkje als, onzes inziens, min juist opgeteekend hebben, openhartig mede te deelen. Men kan het toetsen, en van hetgeen men gegrond vindt, misschien bij eene nieuwe uitgave gebruik maken. Bij de Verzamelaars getuige het van onze welmeenende belangstelling in hunnen verdienstelijken arbeid.

Aanvankelijk moeten we even stilstaan bij een paar woorden, in het, overigens welgeschrevene, *Voorbericht* ingeslopen. Wij bedoelen *brokstuk*, op bl. VI, bovenaan, en *opname*, tweemaal op bl. VII, De zuiverheid van taal, door de Opstellers op andere plaatsen trouw behartigd, doet deze kleine onzuiverheden des te sterker uitkomen. Als wij het Hoogduitsche *Bruchstück* vertolken willen, hebben we aan *brok* of *stuk* genoeg, zoo we al niet ons wenschen te bedienen van *fragment*, dat we wel beschouwen mogen als bij ons burgerregt te hebben verkregen. *Brokstuk*, het is reeds lang vóór ons meermalen aangemerkt, zou eigenlijk ‘stuk van een brok’ beteekenen.

Wat *opname* aanbelangt, dit hoort evenmin bij ons t' huis en is ons even overbodig. Sinds eeuwen is *name*, waar zulks in samenstelling van Nederl. woorden voorkomt, wat in het Latijn door *nomen* uitgedrukt wordt. Waren we nu zoo misdeeld, dat ons een woord faalde voor hetgeen de Hoogduitschers door *Aufnahme* bedoelen, voorzeker het zou niet euvel te duiden zijn, indien wij het bij vreemden zochten. Dit echter is het geval niet. *Opneming* is ons overoud, onbetwist eigendom en heeft steeds al de dienst bewezen, die we ooit van *opname* zouden kunnen verwachten. Zou het dan

niet dwaas mogen heten, zoo we ons beproefd bruikbaar eigen goed ligtzinnig achter de bank gingen smijten om, als armen en berooiden, van buren iets, dat volstrekt niet beter is, te leenen. Bij een weinig doordenken zal men gevoelen, dat, gaf men aan zulke grillen toe, onze taal, die tot de rijkste behoort, weldra naar een lappendeken zou beginnen te lijkenen. Met genoegen hebben we dan ook opgemerkt, dat de kundige Vervaardigers van het *Nederl. Woordenboek* al dadelijk een schotje geschoten hebben voor die vreemde zamenstellingen met *name*, trots al de kranten, waarin ze dagelijks paraderen. Reeds in hare eerste afleveringen immers hebben zij aan *Aanname* den toegang geweigerd; iets dat gewis weinig hoop geeft aan *afname, deelname, gevangenname, inname, opname* en al die ongelukkige *-namen*, die hier rondzwermen en zelfs soms bij geleerden, als zij een dutje doen, stilletjes naar de schrijflessenaar sluipen. Op die manier hebben de gaauwdieven zelfs prof. BRILL beet gehad!

We gaan nu over tot den inhoud van het boekske zelf.

Het eerste, dat we daar (met een hartelijk welkom) begroeten, is een fragment uit een der bekendste en te regt beroemdste Refereynen der dichteres ANNA BIJNS. Plaatsgebrek zal zeker de reden zijn, dat het dichtstukje, niet in zijn geheel gegeven is. Ondertusschen schenken de twee coupletten, of, zoo als men in de XVI^{de} eeuw zeî, de twee *clausen*, die medegedeeld worden, een vrij duidelijk denkbeeld van den trant en den gedachtengang des geheels. Jammermaar dat er, waarschijnlijk uit een slechten nadruk, eenige hinderlijke fouten in voorkomen.

Zoo leest men, als eersten regel van het 2de couplet:

> ‘Siet ghy sonne en mane claer van *ghesichte*,’

Dadelijk bevreemdt dit *ghesichte* bij eene dichteres, die zoo keurig en gemakkelijk rijmde als de Antwerpsche school-onderwijzeres, want drie regels later vindt men nogmaals, en, wel als middelrijm, *ghesichte*. Het eerste *ghesichte* moet dan ook vervangen worden door *ghestichte* (d.i. zamenstel),

gelijk in den 1sten druk van het IIIde Boek der Refereynen, Antw. Ao. 1567, staat te lezen.

Ook in den zesden versregel van het aangehaalde couplet is een tastbare feil. Men heeft gedrukt:

> ‘Wiens godlijcke cracht schijnt *in der sonnestraelen*,’

Dat kan niet. Had A. BIJNS *sonnestraelen* geschreven, dan zou haar taalkennis haar *in der* hebben verboden: doch ze schreef (blijkens voorzegde 1ste uitgaaf):

> ‘- inder zonnen stralen.’

het lidwoord *der*, dat bij het afzonderlijke, in genit. sing. staande, *zonnen* hoort, volgens oud gebruik aan het voorzetsel hechtende.

Drie regels verder leest men:

> ‘soo dat gheen schilder en sou connen ghemaelen
> soo *schoonen coleuren* oft soo menigerhande.’

Gewis, indien de dichteres *coleuren* in acc. plur. had willen gebruiken, zou zij *schoone* gesteld hebben; doch (altoos blijkens de 1tte editie) schreef zij ‘soe *schoonen coleur*’.

Nog vergat ik aan te stippen, dat in den elfden regel van het 1ste couplet, waar men ‘in*dien* geest’ heeft gedrukt, de 1ste uitgave (zoo als behoort) ‘in*den* geest’ heeft.

Overigens hebben we voor de aanteekeningen niet dan lof: alleen ware het misschien niet kwaad geweest, de opmerking te maken, dat het woord *liefsten*, voorkomende op het einde van het tweede couplet, niet moest aangezien worden voor een bnw. in den superlatief, want dat er dan een taalfout in zou steken; maar dat het (gelijk nog op een paar andere plaatsen in het IIIde Boek der Refereynen) hier in den verbogen naamval voor *liefden* of eigenlijk *lieften* staat, gelijk de dichteres met hare voorgangers en tijdgenooten gewoon was te schrijven; zoo als men uit het Iste en IIde Boek zien kan. Het IIIde Boek werd door B. HENRICK PIPPINCK uitgegeven.

Op het proefje uit ANNA BIJNS volgt in de Bloemlezing eenig dichtwerk van den beroemden MARNIX VAN ST. ALDEGONDE. Het, aan hem, met groote waarschijnlijkheid, toe-

geschreven, Wilhelmus-lied wordt in zijn geheel (en dit is wél gezien) medegedeeld. Jammer ondertusschen, dat er uit den eersten regel van het 13de couplet niet eene tastbare fout geweerd is, die het ontsiert. Men leest namelijk op bl. 6:

> ‘Seer *prinslick* was ghedreven
> Mijn *princelick* ghemoet;’

Dit is tautologie: want een *prinslijk* gemoed (het spreekt van zelf) is een gemoed dat *prinslijk* wordt gedreven, of, zoo als we nu zouden zeggen, een *prinslijken aandrift, prinslijke geneigdheden* ondervindt. Boven alle bedenking moet men dus de voorkeur geven aan de lezing, voorkomende in het ‘nieu Geusen Lieden-Boecxken, van 1588’ ter Koninklijke Bibliotheek in 's Hage voorhanden. Deze luidt (zie fol. 17. verso):

> ‘Seer *Christelick* was ghedreven
> Mijn Princelijck ghemoedt.’

Niet alleen is er dan geene tautologie in het vers; maar daarenboven strookt de uitdrukking *Christelick* volkomen met den vromen Christelijken zin, dien het geheele dichtstukje, van begin tot einde, ademt: ‘zoodat het dan ook teregt tot opschrift draagt: ‘- een *Christelick* Liedt ghemaeckt ter eeren desselven Doorluchtigsten Heere Prince van Orangien,’ etc.[1)].

1) Niet zeer oordeelkundig heeft Dr. V. VLOTEN, in zijne *Geschiedzangen*. I. bl. 368. het tastbaar fautieve *prinslick* laten drukken en daardoor misschien ook wel de Vervaardigers der Bloemlezing van het regte spoor af gebragt. Luidens de *Aanteekeningen* voor gezegd werkje (bl. XV) stond hem toch de bovengem. druk van 1588 van 't G. Lieden Boecxken ten dienste; maar (zie bl. XIII aldaar) hij volgde, naar zijn zeggen, den tekst van *het Wilhelmus*, zoo als die was geleverd door SCHELTEMA in zijn *Gesch*. en *Lett. Mengelwerk*, III, naar de uitgave in het *Geuseliedtboeck* van 1581. In dezen tekst komt dan ook de fout voor, die Dr. V. VLOTEN niet bemerkt heeft, en anders wel, bij een weinig nadenken, aangewezen zou hebben. In de latere editiën is zij vermeden. Laat ons hier nog bijvoegen, dat gez. G. Lieden Boecxken van 1581, hetwelk op dit oogenblik voor ons ligt, niet eene eerste uitgaaf is, gelijk uit den titel blijkt, die niet volledig bij SCHELTEMA wordt gevonden. *Nu nieulick vermeerdert ende verbetert* staat er duidelijk op te lezen, maar is bij hem of bij dengene, die hem een afschrift bezorgde, in de pen gebleven. Uit deze woorden blijkt inmiddels, dat er voor 1581 reeds een of meer uitgaven bestonden. Van deze schijnen er thans echter geen meer voorhanden of zelfs bekend te zijn. Dat er overigens ligtelijk feilen in het Wilhelmus-lied kunnen zijn binnengeslopen, zal ieder gaarne toegeven, die in het oog houdt, dat het, naar alle waarschijnlijkheid, tusschen 1569 en 1572 vervaardigd, en zeker in het eerst op losse blaadjes gedrukt is. Eer wij er van afstappen, moeten we nog doen opmerken, dat, terwijl de heer V. VLOTEN in den aanvang van het 13de couplet de blijkbare drukfeil behield, hij in den laatsten regel van datzelfde couplet een goed woord, tegen een minder aannemelijk, *stilletjes*, verwisselde. In den druk, namelijk, van 1581 en in dien van 1588 leest men daar:

> ‘Den Heer heb ick ghebeden
> Van mijnes herten gront,
> Dat hij mijn saeck wil reden,
> Mijn onschult *doen becant*.’

In editiën, welke in de volgende eeuw verschenen zijn, heeft men dit *doen becant* (om beter te rijmen) veranderd in *doen oircont*. Zonder een woord er van te reppen, heeft Dr. V. VLOTEN dit, in zijn tekst (NB. van 1581), overgenomen, en, denkelijk op zijn voetspoor, is zulks ook door de Opstellers der Bloemlezing geschied. Ondertusschen is *doen becant* (even als *doen cont*) = *bekend maken*, eene spreekwijze, die men bij de Schrijvers der XVIde eeuw en vroeger dikwijls aantreft, terwijl ons bij hen van *doen oircont* nooit voorbeelden voorgekomen zijn.

Eene andere fout vindt men in reg. 4 van het 10de couplet, welke in het hier behandelde werkje luidt:

‘Des conincks *land en goet*,’

Blijkens al de oude drukken moet dit wezen:

‘ Des conincx *Landen goedt*.’

gelijk zulks ook duidelijk door den zin gevorderd wordt, daar er geen sprake was van 's Konings *goed*, maar van zijn ‘goede (Neder)landen.’ *Goedt* is in voormelden versregel praedicatief gebruikt.

Wat belangt de taalkundige Aanteekeningen, bij het Wilhelmuslied gevoegd, zoo hebben we aangestipt, dat het woord

Dat men overigens in Volksliederen zich vaak met onvolkomen rijmen vergenoegde, weet ieder letterkundige, en blijkt buitendien uit het Wilhelmus-lied zelf. Zoo rijmt in het 1ste couplet, volgens de uitgaven van 1581 en 1588, *bloet* met *doot*, hetwelk Dr. V. VLOTEN stilletjes in *doedt* veranderd heeft; in coup. 10. *crencken* met *ghedencke*, en in coup. 15. *noot* met *verstroyt*, welk *noot* dezelfde criticus weder omgeschapen heeft in *noit*, dat ook niet in gezegde oude drukken te vinden is. Wie kritische kennis en naauwkeurigheid bij Dr. V. VLOTEN hoopt aan te treffen, zal zich steeds bedrogen vinden.

vercoren in het 5de couplet eene juistere uitlegging vereischt had. Wij zullen later hierover eens opzettelijk handelen.

Wijders ware het niet kwaad geweest, indien men gezegd had, dat ‘Lijdt u’, in coup. 3, de oude beteekenis heeft van: ‘Hebt geduld’, en dat in coup. 14 ‘christen’ het meerv. is van ‘christ’, dat weleer in den zin van het tegenwoordige ‘christen’ gebruikt werd.

Opmerking en verklaring had ook wel verdiend de spreekwijs *doet verlanghen* voor *verlangt* in het 3de vers van het 9de couplet:

‘Na tsuer sal ick ontfanghen
Van Godt mijn Heer dat soet,
Daer na so *doet* verlanghen
Mijn vorstelick ghemoet.’

Dit is een dier bij ons zeldzame voorbeelden van *doen*, als hulpwerkwoord (even als in 't Engelsch *to do*) gebezigd. Ter loops spraken wij er een woord van in dit Tijdschrift, D. VII. bl. 288. Wie er meer van wil vernemen, raadplege den ‘Brief van Dr. M. DE VRIES aan Dr. W.J.A. JONCKBLOET. Leiden, 1845.’ bl. 13.

Tot een ander vers van MARNIX overstappende, zoo hebben wij daarin (zie bl. 8) het woord *bemant* aangetroffen, hetwelk in noot 5 door *overmeesterd, overmand*, omschreven wordt. Dit is o.i. onjuist. Wij houden hier *bemant* voor een drukfout, en zulks te meer, dewijl in het vers, zoo als het in de uitgave der *Psalmen van Marnix van* Ao. 1591 te lezen staat, *benaut* (benaauwd) gesteld is, hetgeen met den zin volkomen strookt.

Bij reg. 6 bl. 9 had, meenen we, de aandacht der jeugd wel gevestigd mogen zijn op de thans niet meer geoorloofde, maar oudtijds zeer gebruikelijke, weglating van het voornaamwoord. ‘Maar sijn…’ zou nu moeten wezen: Maar *zij* zijn…’

Wijders verklare men daar niet, zoo als in noot 5 geschiedt, *gedegen* door ‘deugdzaam, voortreffelijk;’ maar door ‘gelukkig.’ Het spreekt toch wel van zelf, dat ‘het god-

loos volk met zijn kromme ommewegen en ranken' niet 'deugdzaam en voortreffelijk', maar 'ongelukkig' wordt, met andere woorden: 'niet gedijdt.'

Op bl. 14 wordt in een brok uit COORNHERT gesproken van het niet *verschulden van ontfanghen weldaadt*, en dit *verschulden* in noot 9 door *verschuldigen* enz. verklaard. Men leze daarvoor *erkennen, vergelden*, KILIAEN heeft *Rependere*, en dit vordert hier ook de zin.

Een blad verder had bij reg. 16 wel aangestipt mogen zijn, dat men thans *zuigen* en *zogen* niet meer met elkaâr verwisselt, zoo als de Ouden meermalen deden, waarvan hier een voorbeeld zich opdoet.

SPIEGHEL'S *Maylied* (zie bl. 17) bestaat in het oorspronkelijke uit afzonderlijke coupletten. Waarom die verdeeling niet behouden, wanneer waarschijnlijk de zinstorende fout vermeden zou zijn, die nu op bl. 19 hindert, waar de versregel, welke op den 5^{den} volgen moest, thans eerst drie regels later verschijnt?

De feil in dit gedicht, op bl. 18, reg. 16, voorkomende, waar noot 9 in deelt, is in het *Voorbericht* eenigzins verholpen, maar niet dan gebrekkig: 'nederhout' toch had door 'neder hout', d.i. 'nederig of laag bij den weg houdt', vervangen behooren te zijn. Slechts als *neder* afgescheiden staat van *hout*, is 's dichters meening verstaanbaar.

Zoo ook moest er twee regels lager niet *bezwaaren*, maar (overeenkomstig alle goede uitgaven) *bezwaar en* gedrukt geweest zijn.

Uit welke slechte uitgave van SPIEGHEL'S *Maylied* de Verzamelaars (bl. 19 r. 13) 'avonduur' voor 'avontuur' geput bebben, is ons onbekend. Dit staat vast, dat de editiën van 1694 en van 1723 deze fout niet hebben; gelijk ook zij in den laatsten regel van het vers, in plaats van het vereischte 'zijn zellefs kennis', ook niet het verkeerdelijk gestelde 'zijn zellefskennis' voorkomt.

Voordat we van dezen denker en kernachtigen dichter afstappen, willen we nog even aanteekenen, dat, o.i. de

woorden *hen* in reg. 18, t.a.p. en *onze hert* in reg. 1, v.o. voor de jeugd wel eenige uitlegging hadden vereischt.

Op bl. 33 der Bloemlezing moeten we een oogenblik stilstaan bij het woord *ondergaan*, daar voorkomende in een fragment uit HOOFT.

De Verzamelaars struikelen er wel niet zoo ongelukkig over als Dr. V. VLOTEN dit een paar keeren in zijn VONDEL (zie D. I. bl. 330. *b*. noot 2; bl. 422. *b*. noot 2, en D. II. bl. 389. *a*. noot 2) gedaan heeft; maar toch is hunne verklaring onvolledig en voegt ze in 't geheel niet ter plaatse, waar ze staat. Volgens hun zeggen (zie noot 4) is ‘ondergaan, op listige wijze met iemand omgaan, ook: iemand den voet lichten.’ Maar in het behandelde vers van HOOFT wordt er gesproken van de zoete *Lente,* die *in haar' verliefde weeken* de aarde *streelt, en ondergaat met minnelijker treken*. Een duidelijk bewijs immers, dat het behandelde woord niet altijd die ongunstige beteekenis heeft, welke de noot er aan toekent? Dikwijls dan ook (en dit had men er bij dienen te voegen) komt het voor in den zin van *iemand met minnelijk beleid op zijde komen, op eene vriendelijke wijze tot iets trachten over te halen* enz. Bij VONDEL vindt men hiervan zeer vele voorbeelden. Zie zijn *Joseph in Egypte* v. 669. *Koning David in ballingschap*. v. 1263. de *Opdragt* van *Joseph in Dothan*. bl. 2. r. 9. *Poëzy* (uitg. v. 1682) bl. 195. v. 6. v.o. enz.

De Verzamelaars zijn blijkbaar door het *Woordenboek* op HOOFT in dwaling gebragt; maar de onvolledigheid der daar gegeven uitlegging bleek uit het vers zelf, waarmede zij zich bezig hielden.

Op bl. 34 vinden wij bij den versregel: ‘*Wat leider* boodschap, uit *wat aangenamer* mondt’, deze noot: ‘*Leider* even als het volgende *aangenamer* een genitief na *wat*. Zie BRILL, § 127, B. I, 2, 3.’

Dit is zeer onjuist. De Aanteekenaars hebben hier eene kleine feil van Prof. BRILL overgenomen, die door eene vergissing van Prof. JONCKBLOET (zie *Walewein*, bl. 239) van

het regte spoor gebragt was. Het bevreemdt, dat zij-zelve dit niet vermoed hebben. Immers, daar *mond* van het manlijk geslacht is, kan er in genitivo *aangenamer* niet bij staan? De waarheid is, dat, als oudtijds *wat* in zulk een zin, als waarvan hier sprake is, gebruikt werd, het adjektief, dat er met zijn substantief, op volgde, in den vergelijkenden trap gesteld werd. Talrijke voorbeelden daarvan vindt men bij onze oude Schrijvers. Uit de *Ars moriendi*. Zwolle. 1488 teekenden wij er verscheiden op. Zie hier er een paar: fol. d. 5, kol. 1, r. 15. v.o. 'O *wat scoenre costeliker* exempel is dit.' fol. h. 3. verso, kol. 2, r. 3. v.o. '*wat groter* quaet van desen dansen comt, leest men…' fol. k. iiij. kol. 1, r. 3. '*wat groter* misbaar moeten si bedriven…' Zelfs in VONDEL'S *Hecuba* is er ons nog een voorgekomen, dat niet alleen de opmerkzaamheid van Dr. V. VLOTEN, maar ook van Mr. V. LENNEP ontgaan is. Wij lezen daar in v. 1396: 'Wat *euvler* God verdeelt de slaeven hier en daer[1)]?'

Op bl. 50. r. 6, noot 3, ware, met het oog op het oude spraakgebruik, de uitdrukking 'verziet u!' beter omschreven geweest door: 'bergt uw lijf! maakt u weg! redt u!' Zie b.v. V. GHISTELE, *Ovidius Sendtbrieven*. fol. 98. verso. r. 2. v.o. en VONDEL'S *Warande*. XXVIII. v. 13.

Geheel fautief is de verklaring in noot 6, t.a.p. van *verhalen,* door *uithalen*. Het beduidt daar *herhalen*. Dikwijls heeft dit woord bij de Ouden deze beteekenis, die er ook door KILIAEN en de vervaardigers van het Woordenb. op HOOFT aan toegekend wordt. Zie b.v. MARNIX *Bijencorf* (uitg. v. 1631) fol. 62. verso, r. 14. v.o. fol. 63. verso. r. 5. HOUWAERT. *Den generalen loop der werelt* (1612); bl. 251. r. 6. v.o. enz. Prof. BRILL'S *Spraakleer* (1860), bl. 290. verdient hierover ingezien te worden.

Uit hetgeen op bl. 94 in noot 3 gezegd wordt, waar het

1) Dat *skoonder* in de belangrijke bijdrage van den Heer JOHAN WINKLER, over *den Leeuwarder tongval* (zie hiervoren bl. 225) ook zulk een oude comparatief is, komt ons meer dan waarschijnlijk voor.

bnw. *vocht* op eene lijn gesteld is met het bnw. *godvrucht* enz., blijkt, dat de stellers ten dezen opzigte een weinig in de war zijn, en niet met genoegzame aandacht gelezen hebben wat over soortgelijke woorden in den, door hen aangehaalden, TAALGIDS uiteen gezet is. *Vocht* toch is een oorspronkelijk Neêrlandsch adjektief, even als *vrek, nut, rein* en dergelijke, welke ook verlengd met het aanhangsel *ig* in gebruikt geraakt zijn; maar *godvrucht, gift*, en die daarmede gelijk staan, zijn niet oorspronkelijk, doch de vruchten eener oudtijds gebruikelijke *afkapping* van gezegd achtervoegsel *ig*. Eene kleine vergissing van den Heer BRILL heeft hier de Verzamelaars doen dwalen; maar, na hetgeen over dit onderwerp in het VIII^{ste} Deel van voorzegd Tijdschrift (bl. 17 en volg.) aangeteekend is, kan er deswegens geen redelijke twijfel meer bestaan.

Wat de uittreksels belangt uit CAMPHUYSEN's Gedichten, zoo ontmoeten we in de eerste plaats en met volle regt zijn 'Maysche Morgenstond'. We hebben er in opgemerkt, dat de tweede regel van het 13de couplet (zie bl. 102) er in luidt: 'En *sijn* doods pijn niet groot.' In de eerste en oudste uitgaven leest men: 'En *sijns* doods pijn…' Men zou er haast uit opmaken, dat de dichter hetzelfde taalkundige gevoelen was toegedaan, hetwelk later door HUYDECOPER (Proeve, D. II, bl. 193) is verdedigd. De oude lezing ware daarom beter onveranderd gebleven. Is zij hard, de andere is niet veel zachter[1)].

1) Denkelijk hebben de Vervaardigers der Bloemlezing (te gelijk met de verkeerde spelling van 's dichters naam) dit versje overgenomen uit de te Schiedam in het licht gegeven 'Uitgelezen Stichtelijke Rijmen van D.R. KAMPHUYZEN, door Dr. J. VAN VLOTEN.' Ondertusschen dient men altoos een beetje voorzigtig te zijn met teksten, door dezen heer bezorgd; want niet zelden sluipen er fouten in, die den zin geheel onverstaanbaar maken, gelijk b.v. op bl. 1, v. 4, v.o.; bl. 18, v. 2, v.o.; bl. 26, v. 3 van dit boekske: somtijds ook, als hij oude woorden niet verstaat, verandert hij ze stilletjes, zoo als b.v. geschied is op bl. 32, v. 3. v.o., waar hij in plaats van het oorspronkelijke *vroodt* heeft laten drukken *vroomt*, en op bl. 36, v. 10, waar hij, in stede van het oorspronkelijk *buyden*, gesteld heeft *buyen;* vervolgens dan ook, (om het rijm) *luyden*, (= lieden) veranderende in *luyen!* Bij voorkomende gelegenheden zullen de Verzamelaars er zich steeds beter bij bevinden, indien ze de oude drukken-zelve trachten te raadplegen.
Wat wijders de spelling van 's Dichters naam betreft, zoo houden we die met een C voor de ware:

1°. dewijl de handteekening, te vinden onder die zijner brieven, welke in de verzameling zijner *Theologische wercken*, Haerlem, 1639. bl. 506, 569 en 577 voorkomen, een C heeft.

2°. dewijl de *oudste* drukken zijner *Stichtelijke Rijmen* ook zijn naam met een C. geven.

3°. omdat die zijner tijdgenooten, welke verzen bij zijn dood in 't licht gegeven hebben, dezelfde spelling hebben gevolgd.

4°. omdat het begrafenisbriefje zijner weduwe ANNA VAN ALLENDORP (in de bibliotheek van het 'Friesche Genootschap' bewaard) zijn naam met een C spelt.
De spelling met een K is van later tijd. Wel heeft Dr. VAN VLOTEN in 'de Navorscher' beweerd, dat de dichter van wien we spreken zijn naam met deze letter schreef, maar, volgens zijne gewoonte, heeft hij er geen bewijs van geleverd. Men ziet, dat er zich tegen zijn voorgeven nog al wat verzet.

Hetgeen wijders op bl. 103 in noot 4 over *vryigheit* gezegd wordt is niet duidelijk en onvolledig. Wat beteekent ‘in het dialekt’? Spreekt men van een dialekt, zoo dient men daarbij te voegen, welk dialekt men bedoelt. Maar vooral behoorde men aangestipt te hebben, dat *oudtijds* de aanhechting van *ig* aan het bnw. en dan ook de plaatsing van *heid* achter dit *ig* die wijziging niet gaf aan de beteekenis, welke het gebruik later ingevoerd heeft. Door *schoonigheid, mildigheid, reinigheid, vryigheid, Gods goedigheid*, enz. verstond men toen hetzelfde, als nu door *schoonheid, mildheid, reinheid, vrijheid, Gods goedheid*, enz.

Een paar regels lager wordt ‘rusten’ verklaard door ‘duurzaam zijn’. We houden dit voor verkeerd. *Rusten* beteekent o.i. ‘doen rusten, rust geven’. Dat dit w.w. voorheen dikwijls bedrijvend gebruikt werd, is genoeg bekend.

Bl. 108 staat BREDEROÔ. Zoo spelde deze dichter zijn naam niet, gelijk uit de onderteekening blijkt der Voorredenen van die zijner werken, welke gedurende zijn leven het licht zagen. Lees overeenkomstig deze BREDERO; gelijk men ook vindt

op den titel van het *Woordenboek* op dezen Schrijver, dat we aan de vlijt en kunde van den Heer OUDEMANS te danken hebben.

Op bl. 129 wordt in noot 6 *zwoegen* en *ploegen* eene alliteratie genoemd. Dit zal wel een schrijffout zijn.

Hetgeen op bl. 134 in aant. 3, gelijk ook op bl. 53 in aant. 1. wordt gezegd, had gevoegelijk weg kunnen blijven. Wat hebben jeugdige leerlingen aan geheel ongestaafde gissingen! Zeker is het toch, dat bij geen een oud Schrijver wispel-*tier* of wispel*tierig* voorkomt. Desgelijks ware de verwijzing in aant. 4, bl. 11, best achterwege gebleven, dewijl de plaats, waarnaar verwezen wordt eene erkende dwaling behelst. Zie dit *Tijdschrift*, D. VIII, bl. 177 en 232.

De uitdrukking ‘rechtschapen sot,’ (voor *geheel zot, volkomen zot*,) te vinden bl. 138, v. 22, behoefde opheldering. Geen leerling toch zal weten, dat oudtijds *rechtschapen* in den zin van ‘volstrekt, volkomen’ (bij KILIAEN: *Exactus perfectus*) gebruikt werd.

Op bl. 146 wordt in noot 4 geleerd, dat *bequaam* in de beteekenis van *aangenaam* een germanisme zoude zijn. Beter ware geweest te zeggen, dat dit een der oude Neêrlandsche beteekenissen van het woord is, waarin b.v. MAERLANT, MELIS STOKE en tal van anderen na hen het gebezigd hebben. Ons eigendom, als het oud wordt, houdt daarom toch niet op ons eigendom te zijn.

Stoel, in v. 1457 van VONDEL's *Gysbreght*, wordt op bl. 184, in noot 5, door *stool, stola* verklaard. Dit is eene dwaling. In dien zin schrijft de groote dichter *stool*, gelijk men uit v. 1202, en ook uit zijne Poëzy. D. 1. bl. 132, reg. 31, zien kan.

Stoel is hier niets anders dan de bisschoppelijke *stoel* of *zetel*, waarop, blijkens v. 1407, GOZEWIJN voorgesteld wordt te midden der nonnen.

Ten aanzien van het bnw. *godverloofd* verwijzen de Verzamelaars in noot 6. bl. 185, naar bl. 13, noot 11, waar men leest: ‘alle samenstellingen, bestaande uit een deel-

woord met den naam van een voorwerp, zijn in strijd met ons taaleigen.'

Hier bedriegen zich de Uitleggers. Sinds eeuwen zijn zoodanige zamenstellingen met het participium praesens bij ons in zwang. Men denke slechts aan *haatdragend, hulpbehoevend, godvreezend*, enz. enz. Wat wijders composita met een verleden deelw. aangaat, zoo zijn nooit zulke, als *godgewijd, godgeheiligd, godverloofd* enz. (waarin eigenlijk een znw., zonder lidwoord gebruikt, in dativo staat) door de taalkenners veroordeeld.

Dat het woord *pronken* oudtijds ook *stijf staan* beduidde, gelijk de Verzamelaars op bl. 186, noot 1, en bl. 101, noot 5 aangeteekend hebben, mist behoorlijk bewijs, en zal (meenen we) dit wel blijven missen. Het beduidt ter aangehaalde plaatsen (zoo als gewoonlijk), *zich statig en sierlijk vertoonen, prijken, pralen*.' Over eene andere beteekenis van *pronken*, die hier niet te pas komt, is in dit *Tijdschrift*, D. VII, bl. 151, het noodige gezegd.

Op bl. 191 leest men in een brok uit VONDEL's *Lucifer:* 'de *dolle* trom en klinckende trompet.' Op het woord *dolle* zegt de noot: '*Dol* is hier: dof (Eng. dull).' We houden dit voor even onbewijsbaar als het *stijf staan* van zoo even. Bij VONDEL treffen we meermalen *dol* aan, maar steeds in den zin van *woedend, verwoed, razend*. Zoo heet hij, b.v. eenige regels verder, Lucifer, als deze woedend is om het wijken van zijn heir, 'de *dolle* Lucifer': terwijl aan de trom, welke hij, om haar wild en woedend rumoer, hier *dol* noemde, op eene andere plaats (zie *Poëzy*, D. I, bl. 339) het epitheton *verwoed*, door hem toegekend wordt.

Hier leggen we de pen neder. De voornaamste der door ons gemaakte aanmerkingen hebben we opgegeven, onze redenen er bijvoegende, ten einde men die kunne toetsen. Vergelijkt men hetgeen wij aanstipten en ontwikkelden met al het juiste, wel begrepene en degelijke, dat het Werkje

aanbeveelt en versiert, dan zal men bespeuren, dat het laatste in tal en omvang het eerste zeer verre overtreft. Aan den lof zal dit dan ook niet schaden, waarop de Vervaardigers wegens vlijt, kunde en goede bedoelingen in allen opzigte aanspraak mogen maken. Hoogstens zal het op nieuw bewijzen, dat dwalen menschelijk is.

A. BOGAERS.

Bovenstaand Overzigt was reeds lang geschreven, toen het 2de deeltje van het verdienstelijke boekje, daarin behandeld, in het licht verscheen. Bij eene nadere gelegenheid hopen wij er een woord van te zeggen.

Deventersch en Deventer.

(Zie '*de Taalgids*', D. IX, bl. 93 en volg. en '*de Levensbode*' door Dr. J. V. VLOTEN, D. III, no. 1. bl. 155 en volg.)

DOOR

MR. A. BOGAERS.

Nu en dan treft men in de letterwereld personen aan, die, wanneer ze hun tegenstander niet door flinke argumenten tot zwijgen kunnen brengen, aan eigenwaan, booze drift en ongemanierdheid zich overgevende, plompe taal uitslaan en achter grofheden de oppervlakkigheid en zwakheid hunner redeneringen zoeken te verbergen. Een fatzoenlijke discussie, in het belang van waarheid en wetenschap, is even onmogelijk met hen, als met een kijvend vischwijf of

scheldenden straatjongen. Hoe gunstig komt tegenover zulke ellendige wezens de kundige en beschaafde man uit, die zoo als Dr. V. VLOTEN, wanneer men zijne beweringen en berispingen durft wederleggen, in gepaste bewoordingen nog bondiger redeneringen, dan de reeds geleverde voor den dag brengt, en die hier en daar met Attisch zout besprenkelt! Een nieuw en schoon voorbeeld heeft deze waardige man wiens liefde tot de wijsbegeerte hem geleerd heeft alle hatelijke hartstogten te bedwingen, en vooral niet aan dwaze eigenliefde toe te geven, - een schoon voorbeeld (zeggen we) heeft hij daarvan onlangs weêr geleverd in zijnen, alles behalve oppervlakkigen, *Levensbode*. Iedereen, die op diepe taalkennis, krachtig betoog, fijne scherts, loyauteit en waarheid prijs stelt, raden wij ten sterkste aan de door ons hiervoren aangewezen bladzijden te lezen.

Hoe jammer, zal dan gewis de uitroep zijn, dat iemand, die (om eens een paar woorden van hem te leenen) zich zoo door en door *gentleman* toont, en volstrekt niets lomps of *vulgairs* in zijne natuur heeft, niet meer in de gelegenheid is om, als hoogleeraar, door woord en voorbeeld, aan de studerende jeugd dat gene te leeren, hetwelk (gelijk de dichter zingt) ‘emollit mores, nec sinit esse feros.’ d.i. (voor wie geen Latijn verstaat) ‘beschaafde zeden vormt en weêrhoudt van onbeschoft te zijn.’ - Doch - ter zake!

De Lezers van dit Tijdschrift zullen zich herinneren, dat wij, de uitdrukking: ‘Deventersch hoogleeraar,’ gebezigd hebbende, daarover door Dr. V. VLOTEN werden berispt, die het adjektief *Deventersch* onvoorwaardelijk afkeurde en, in de plaats daarvan, altijd *Deventer* gebruikt wilde hebben. Zijn betoog kwam kortelijk hierop neder: men zegt *Deventer koek,* dus moet men ook zeggen *Deventer* hoogleeraar.

Wel bewonderden wij het waarlijk oorspronkelijke dezer redenering en waardeerden we de moeite, die onze teregtwijzer dezen keer nam, om iets, dat voor bewijs moest gelden, te leveren; dewijl hij in den regel zich daarboven verheven acht, en reeds bij eene vroegere gelegenheid, toen wij

hem ter zake van zeker vreemd voorgeven, beleefdelijk om eenig bewijs verzochten, ons, wel een beetje uit de hoogte, afscheepte met het zeggen, dat hij zijn kostelijken tijd niet wilde verbeuzelen met voor ons bewijzen *op te scharrelen;* maar - ondanks dit alles - overtuigde de *Deventer koek*, waarmede hij ons thans den mond trachtte te stoppen, ons niet volkomen.

Gaarne gaven we toe, dat *Deventer* (geapokopeerd, voor *Deventerer*, gelijk b.v. *Groninger*, in plaats van *Groningener*) adjectivè gebruikt kon worden; maar, dat, dewijl *Deventer* waar het paste, staan mogt, de burgerij van Overijssels hoofdstad, met welke overigens de heer V. VLOTEN zulke weldadige plannen heeft, het adjectief *Deventersch* zou moeten opofferen, terwijl tal van andere steden des Vaderlands tot hetzelfde einde twee bijvoegelijke naamwoorden behielden, dit wilde er bij ons volstrekt niet in. Het kwam ons voor, dat dit eene wezenlijke verarming en onbillijkheid zoude zijn, vooral ook uit hoofde dat er o.i. een klein verschil in de beteekenis scheen te bestaan tusschen de twee soorten van adjectieven, waarover de quaestie liep. De eerste (die op *er* uitgaande) drukten, naar onze meening, iets gemeenzamers, iets meer alledaagsch, iets platters uit, dan de andere. *Haarlemmer olie* b.v. werd altoos gezeid; maar men sprak nooit van den *Haarlemmer-*, wel van den *Haarlemschen burgemeester*. Meer voorbeelden van dien aard voegden wij er bij, die we hier niet behoeven te herhalen, maar die duidelijk aantoonden, dat de uitdrukking *Deventersch hoogleeraar* goede gronden had in de taal. Daarbij kwam dan eindelijk nog, dat beroemde Schrijvers, zoo van vroeger als later tijd, het bnw. *Deventersch* bezigden, en onze ijvervolle berisper daarentegen geen enkele letterkundige autoriteit bijbragt, die *Deventer hoogleeraar* schreef.

Het feitelijke nu van dat alles (Dr. V. VLOTEN zou zeggen het *daadwerkelijke*[1)] viel niet te ontkennen en is ook door

1) Omdat er zooveel ondeugende guiten zijn, die aan het schaterlagchen gaan, wanneer een berisper dezelfde fouten maakt als die, waarover hij anderen vinnig hekelt, hadden we Dr. V. VLOTEN met een enkel woordje tegen zijn gebruikt DAADWERKELIJK gewaarschuwd. Tot ons leedwezen toont hij er zich in zijn fraaijen *Levensbode* (III, bl. 158 in de noot) min of meer knak over. Wat meer is, hij wil, dat wij hem *bewijzen* zullen, dat DAADWERKELIJK *geen* goed Hollandsch is; doch daarbij vergeet hij (waarschijnlijk in der haast), dat *negatieven*, volgens de uitspraken der redeneerkunde, niet vatbaar zijn voor regtstreeksch bewijs, en dat dus hij, indien hij het er voor houdt, dat zijn DAADWERKELIJK wél goed Hollandsch is, zelf zijn eigen stelling moet staven. Gaarne echter, omdat we zoo erkentelijk zijn voor het ware meesterstukje van taalkundige polemiek, ons door Dr. V. VLOTEN in dezen geleverd, willen wij ten zijnen gevalle alles doen wat in ons vermogen is om hem voor meer spotlachjes, dan de reeds ingeoogste, te bewaren, en dan stippen we hier het navolgende aan:

   1°. dat THATWIRKLICH, gelijk bekend is, in het H. Duitsch gebruikt wordt.

   2°. dat DAADWERKELIJK bijna letter voor letter dit H. Duitsch wedergeeft.

   3°. dat wij *werkelijk, dadelijk, feitelijk* enz. bezittende, van onze buren hun *thatwirklich* niet behoeven te leenen.

   4°. dat dan ook sinds er Nederlandsche Woordenboeken gedrukt zijn, d.i. sedert een eeuw of vier, *daadwerkelijk* daarin geen plaats heeft gekregen: en

   5°. dat ons nooit bij eenig gezaghebbend Neêrlandsch Schrijver DAADWERKELIJK is voorgekomen.

   Dit alles geheel ten overvloede, want (wij herhalen het), als Dr. V. VLOTEN iets stelt, behoort *hij* het te bewijzen; maar (we hebben het al meer opgemerkt) ongelukkig gebeurt het hem niet zelden, dat, wanneer de eigenliefde, (zijn al te trouwe bezoekster) bij hem de deur inkomt, zijn logica dadelijk het venster uitvliegt.

onzen diepdenkenden tegenstander in zijn keurig opstelletje niet ontkend; maar toch blijft hij met hand en tand het verwerpelijke of, juister misschien gezeid, het verfoeijelijke van *Deventersch* beweren, en dit, omdat het zoo wanluidend is. Alle *Deventer koek-* en *bierkenners* en *Courantenlezers* (op deze beroept hij zich als zijne zegsmannen. Zie bl. 155 onderaan) verkiezen (sinds *eeuwen*, verzekert hij op zijn woord) het bnw. *Deventer*, en daarom moet men al *zeer weinig gevoel voor het leven der volkstaal* hebben en aan *wansmaak* lijden, indien men toch het adjektief *Deventersch* wil bezigen. Wijders om te staven, hoe afschuwelijk dit woord klinkt, haalt hij de uitdrukkingen aan: 'Deventer*sche sch*outen, *sch*ool en *sch*olieren.'

Wat dit laatste aanbelangt, zoo heeft Dr. V. VLOTEN (waar-

schijnlijk weêr in der haast) over het hoofd gezien, dat in dit bijzonder geval het min euphonische alleen daaruit voortspruit, dat de SCH der eindlettergreep van *Deventersche* dadelijk weêr door een SCH gevolgd wordt, iets hetwelk in honderd andere gevallen, en met name in *Deventersch hoogleeraar*, geen plaats heeft. Buitendien geeft hij vermoedelijk ook aan de SCH in *Deventersche* denzelfden klank als deze heeft in *schouten*, en dan zeker klinkt DeventerSCHE SCHouten alles behalve behaaglijk: doch deze uitspraak is verkeerd en moet hij trachten zich af te wennen. De SCH op het einde van een woord heeft immers in het Nederlandsch slechts de waarde van een verscherpte s? (Zie BILDERDIJK over de geslachten der N. W. bl. 93.)

En, wat nu betreft de *Deventer koek- en bierkenners en Courantenlezers*, aan wier uitspraak Dr. V. VLOTEN zich gedraagt; zoo zouden we o. v. meenen, dat, indien al, door deze taalkundigen aan hun *koek, bier* en *couranten* het bnw. *Deventer* toegekend wordt, dit misschien wel bewijzen zou kunnen, dat *Deventer* wat gemeenzamer was en bij min verhevene voorwerpen zeer goed zich aanwenden liet; maar geenszins, dat men in deftiger stijl geen *Deventersch hoogleeraar* zou mogen schrijven. 'Deventersch hoogleeraar' (wel te verstaan altoos, wanneer het een hoogleeraar geldt, die zich door echte beschaving boven de alledaagsche *Deventer koek- en bierkenners* verheft) komt ons dan gepaster voor. Dat we dus Dr. V. VLOTEN, toen wij hem vroeger *Deventersch* hoogleeraar noemden, in der daad een klein complimentje maakten, springt in het oog. Hij heeft dit niet ingezien, maar dit ligt geheel buiten onze schuld.

Om nu nog een woord over het al of niet euphonische van *Deventersch* te spreken, stippen we hier vooraf aan, dat we onzen keurigen teregtwijzer geenszins betwisten dat *onverbasterde gevoel voor welluidendheid*, hetwelk hij zich en zijn genoemden Deventer taal-autoriteiten toekent: integendeel, in een hier achter geplaatst bijdraagje zal men zien, dat wij met zijne ooren zeer ingenomen zijn, en hem ongeveinsde hulde brengen over een nieuw, hoogstmuzikaal substantief,

waarmede hij VONDEL's tekst heeft verrijkt; maar evenwel met al den eerbied, dien wij voor het gezag zijner ooren koesteren, kunnen we niet toegeven, dat *Deventersch hoogleeraar* zoo afschuwelijk leelijk klinkt; veelmin, dat daarom *Deventersch*, mits goed uitgesproken, uit onze taal zou dienen gebannen te worden. We hebben met talrijke voorbeelden aangetoond, dat beroemde Nederlandsche schrijvers, die toch zoowel hun gehoor hebben, als Dr. V. VLOTEN's koekebakkers en bierdrinkers, het bnw. *Deventersch*, en niet *Deventer*, in hunne schoone en ernstige schriften gebruiken: en, waarlijk, waar zou het heen, indien men eens, (om niet eenzijdig en onregtvaardig te zijn) met het adjektief Deventer*sch*, alle andere Neêrlandsche woorden, die op dit, voor den heer V. VLOTEN zoo hinderlijk, *ersch* uitgaan, ter zake der welluidendheid, uit de taal ging bannen? Doet zelfs Dr. V. VLOTEN dit wel? Schrijft hij tegenwoordig, om consequent te zijn, '*Beijer* bier, *Munster* vrede, *Gelder* gulheid?' en hoe maakt hij het met de bnw. *kettersch, Luthersch, verradersch, zomersch, wintersch, Oostersch, Westersch*, en dergelijke?

Openhartig gesproken, en om bij ons *Deventersch* te blijven, we gelooven, dat Dr. V. VLOTEN wat al te kiesch is; dat zijn gepolijste smaak en zucht voor bevallige vormen hem een beetje te keurig wezen doet; kortom, dat, even als zijn fijn gevoel voor het welvoegelijke en fatzoenlijke, zoo ook zijn aangeboren zin voor het welluidende en zoetvloeijende, door overbeschaving, tot uitersten vervalt, waartegen hij verstandig deed te waken. De Franschen toch hebben geen ongelijk, wanneer ze zeggen: *l'excès dans tout est un défaut*.

Naschrift. Terwijl wij het hiervoren behandelde Vertoogje lazen, en het niet minder wegens het zwaarwigtige der redeneringen, dan de gekuischtheid der uitdrukking bewonderden, kwam ons één punt voor, hetwelk wij in onze bijdrage niet hebben aangeroerd, dewijl het tot de quaestie niets toe noch afdeed, maar dat waarlijk toch te aardig is, dan dat het geheel met stilzwijgen voorbijgegaan mag worden. Blijkens hetgeen de Schrijver van 'de Levensbode' (III. bl. 157, r. 9. v.o.) zegt, zou hij wel wenschen, dat, terwijl natuurlijk het hem vrijbleef om naar hartelust tegen wie dan ook wegens vermeende taalzonden en zedelijke gebreken strafpredikatiën en oratiën te laten drukken, anderen wierden

verhinderd om hem op zijn beurt eens een paar minvleijende, maar door hemzelven uitgelokte, waarheden bedaardelijk toe te voegen. Indien, namelijk, iemand in eenig Tijdschrift een artikeltje wilde doen plaatsen, waarin de doctor theol. wat te grondig weêrlegd en van dwaling overtuigd werd, dan behoorde de Redactie de *geestkracht* (een wonderlijke *geestkracht*) te hebben om dit artikeltje van de hand te wijzen. Den schoolknaap, of het ware, (wis droomde Dr. V. VLOTEN hier van vroeger tijd) moest belet worden den meester tegen te spreken. - Kan het naïever?

Uitlegging van Vondel

DOOR
MR. A. BOGAERS.

Kustingbrief, custinghe, custen. Onderzetting, onderzetten, hypotheek.

In een vers van VONDEL (zie zijne *Poëzy*. D. II. bl. 147) komt het woord *kustingbrieven* voor. Dr. V. VLOTEN (D. II. bl. 65. a. n 1) teekent er op aan. '*Thans* verkeerdelijk tot *hypotheek* of *onderstelling* ver-Griekscht.' Kunstig wordt hier in weinig woorden veel gezegd: jammermaar, dat het alles dwaling is. Ten tijde van VONDEL, en ook na hem, zoo lang onze oude Wetgeving bestond, was een *Kustingbrief* onderscheiden van een *hypotheek*, zoodat men het eene woord niet voor het andere konde bezigen. Niet hij, die geld uitleende en tot onderpand een vast goed verkreeg, werd daardoor houder van een *Kustingbrief*, wel van een *hypotheek*. *Kustingschuld* kwam alleen te pas, als de eigenaar van eenig onroerend goed, dit verkoopende, er geheel of gedeeltelijk den koopprijs op liet staan, waarvoor dan dit goed bij praeferentie aansprakelijk bleef. H. DE GROOT in zijne onvolprezene

Inleydinge tot de Hollandsche Rechts-geleertheyt (B. III. D. 14. § 25), bevestigt dit kort en zakelijk, zeggende: '- de betalinge (t. w. van den koopschat van ontilbaar goed) kan bedongen worden niet alleen gereed, maar ook bij tijden ende deelen, 't welk bij ons genoemd werd *Kusting-penningen*, ende de brieven daarvan gemaekt *Kusting-brieven*.'

Wie er meer van wil lezen, raadplege V. LEEUWEN'S *Rooms-Hollands-Regt*, B. IV. D. VII. § 11 en D. XIII. § 22, terwijl hij in het *Algemeen beredeneerd Register op alle de voornaamste rechtsgeleerde Advijsen, Consultatien* enz. *van den Grave* van Nassau la Leck. bl. 401, de aanwijzing kan vinden van veel, dat er over *Kusting-gelden* en *Kusting-brieven* vroeger hier te lande geredeneerd en beslist is.

Hier volstaat het, dat we aangewezen hebben het onderscheid tusschen *kusting-brieven* en eigenlijke *hypotheken*. Dat dus het eerste woord niet voor het laatste gebruikt konde worden, gelijk Dr. V. VLOTEN, niet genoegzaam ingelicht, vermeende, loopt al te zeer in het oog, dan dat wij daar langer bij zouden behoeven stil te staan.

Daar echter *Kusting* een zeer oud woord is, en Dr. VAN VLOTEN niet beproefd heeft er eenige opheldering van te geven, zal het niet kwaad zijn er in dit taalkundig Tijdschrift nog iet of wat van te zeggen.

Kusting of, zoo als men oudtijds schreef, *custinghe* komt van het w. w. *Custen*, hetwelk reeds ten tijde van KILIAEN zoo zeer buiten gebruik schijnt geweest te zijn, dat hij in zijn *Woordenboek* er geen plaats voor ingeruimd heeft. Het had de beteekenis van te *vreden stellen, bevredigen* en *gerust stellen*. Aldus vindt men het gebruikt door RUUSBROEC in *Dat Boec van VII trappen* enz., bl. 26, r. 28; in *Dat Boec vanden XII Dogheden*, enz. bl. 147. r. 8, en in *Dat Boec vanden geesteleken tabernacule*. D. I. bl. 83. r. 9. (Zie ook *Die Rose*, volgens de zeer verdienstelijke uitgave van Dr. E. VERWIJS, vs. 2291, en de plaatsen, aangehaald in het Glossar. van *den Roman van Limborch*, op *Custen* en *Ghecusten*).

Het znw. *Custinghe* had dienovereenkomstig de beduidenis

van *geruststelling, zekerheid-geving*. Zoo treft men het aan in eene middeleeuwsche Keur, bewaard in het *Groot Charterboek van Holland door* V. MIERIS. D. I. fol. 311. Volgens KILIAEN, i. v. werd in Zeeland de eed, door de weduwe afgelegd bij de opgave der goederen des overleden mans voor den inventaris, *Kustinghe* genoemd, en uit de aanteekening van V. HASSELT t.a.p. blijkt, dat in vroeger eeuwen alle eeden, die tot verzekering dienden, *Kustinghen* geheeten werden.

Dat de meer bijzondere beteekenis, die *Kusting-brief* ten tijde van H. DE GROOT droeg en na hem is blijven dragen, regtstreeks uit de oorspronkelijke beteekenis des woords ontsproot, behoeft geen betoog: door dezen brief toch werd de verkooper van het onroerende goed gerust gesteld en hem zekerheid gegeven ten opzigte der betaling van den koopschat.

Na dit uitstapje keeren wij tot Dr. V. VLOTEN'S *hypotheek* en *onderstelling* (zoo hij zegt, maar hij meent *onderzetting*) terug:

In ons *Burgerlijk Wetboek* is *onderzetting* een paar maal voor *hypotheek* gebezigd. (Zie art. 1208 en 1212.)

Prof. SIEGENBEEK heeft dit afgekeurd.

Hierin is hij door velen gevolgd, bij welke nu eindelijk (daargelaten zijn *lapsus memoriae*) Dr. V. VLOTEN zich heeft aangesloten.

Het arme woord heeft het dus hard te verantwoorden.

Het meest echter moet het zijn droevigen toestand wijten aan den eerstgenoemden taalleeraar, want de andere zijn blijkbaar alleen door zijn gezag medegesleept, althans zij hebben geen enkel bewijs gegeven van eigen onderzoek ten opzigte van het voor en tegen der zaak.

Er is toch waarlijk wel het een en ander voor te zeggen, en dit laat zich ligtelijk begrijpen, wanneer men bedenkt, dat een onzer grootste regtsgeleerden, die tevens een uitmuntend kenner en beoefenaar onzer taal was, het goedgekeurd en gebezigd heeft.

HUIG DE GROOT schreef het in zijne voorm. *Inleydinge tot de Hollandsahe Rechtsgeleertheyt*, B. II. D. 48, en sinds dien tijd heeft het in de boeken over Hollandsch Regt, in

de Woordenboeken en ook in enkele letterkundige geschriften[1] plaats genomen.

Laat ons nu eens trachten na te gaan, welke redenen H. DE GROOT wel gehad moge hebben voor het bezigen van dit woord.

Onderzetting komt van *onderzetten*, een echt Neêrlandsch werkwoord, dat twee hoofdbeteekenissen bezit, die we beide beschouwen zullen.

Eene derzelve hangt zamen met de opvatting van het woord *onder* in den zin van het Lat. *Sub*, het Fr. *Sous*. In zamenstelling met dit voorzetsel, beduidt *Onderzetten* zoo veel als *iets onder iets zetten;* van daar *ondersteunen, onderstutten, onderschoren, onderschragen*. Zoo vindt men het bij PLANTIJN en KILIAEN, en, volstond dit niet we zouden een lange ceêl van plaatsen uit Nederl. Schrijvers hierbij kunnen voegen, die het woord in gezegden zin aangewend hebben[2].

Onderzetting beduidt alzoo *onderstutting, onderschraging*.

Houdt men nu in 't oog, wat eigenlijk een hypotheek is, dan bevindt men dadelijk, dat die in waarheid de onderstutting of onderschraging uitmaakt van de inschuld. Wie eene bloote geldelijke pretensie op een ander heeft, loopt gevaar, als deze fout raakt, zijn geld te verliezen; maar, is er een onroerend goed voor de schuld verbonden, dan steunt zijn regt op een stevigen grond.

Onderzetting drukte dus in zuiver Hollandsch juist het

1) Zie bij V. LEEUWEN, *Rooms-Hollands-Regt*, Boek IV, Deel 12; LYBRECHTS, Redeneerend Vertoog van het Notaris-ampt. D. II. bl. 296 en 308; HALMA en WINKELMAN in hun Woordenboeken, i. v. *Hypothèque;* Mr. KOERBAGH'S *Bloemhof van allerley lieflijkheyd* bl. 344. enz. enz. De bekende voorliefde der oude Balie voor zoogenaamde stadhuiswoorden heeft echter het gebruik van *hypotheek* zeer in de hand gewerkt.

2) Zie b.v. MAERLANT'S *Rijmbijbel*, v. 4451, v. 32556. MARNIX. *Bien-corf* (uitg. 1631), fol. 78, r. 6 en 10, fol. 111. v. r. 11. v.o. HEEMSKERCK'S *Minnekunst*, (uitg. v. 1622), bl. 446. r. 12. enz.

denkbeeld uit, dat in het Latijnsch-Grieksche woord *Hypotheca* opgesloten ligt[1].

Uit de algemeene beteekenis werd het woord in eene bijzondere overgebragt, even als zulks met *custinghe* geschied was en honderdmaal met andere woorden plaats gehad heeft; men denke slechts aan *verbindtenis* (contract), *verzekering* (assurantie), *dienstbaarheid* (servituut), *verjaring* (praescriptie), *maatschap* (associatie), *voorregt* (privilegie), *inbreng* (collatie), enz. enz.

Bedriegen wij ons niet, dan zou H. DE GROOT reeds verre komen met zijne verdediging, indien hij, het w. w. *Onderzetten* in bovengenoemden zin opgevat hebbende, de aangebragte argumenten ten gunste van 't znw. *onderzetting* (voor *hypotheek* gebezigd) gelden liet. Doch wij vermeenen goeden grond te hebben om te onderstellen, dat een nog gewigtiger reden hem genoopt heeft om zoo te handelen, en deze gaan we nu voorleggen aan den taalkundigen lezer.

In onze taal heeft *onderzetten* nog eene andere beteekenis dan *onderschragen*.

Het voorzetsel *onder* beduidt niet alleen *sub*, maar ook *inter, tusschen*. Zoo zeggen we: ‘onder ons, onder de menigte,’ enz. (Zie ook KILIAEN).

Meermalen, als dit *onder* met een werkw. verbonden wordt, geeft het te kennen, dat de handeling, door dit w.w. uitgedrukt, tusschen twee personen of partijen plaats heeft. Neem b.v. *onderhandelen, onderwijzen*, ook de verouderde w.w. *onderkussen, onderhelsen, onderminnen, onderspreken,* enz.

Dit nu in de gedachte houdende, gaan we over tot *zetten*.

Buiten de gebruikelijke beteekenis van *stellen, ponere*, heeft dit werkw. ook die van *verpanden*.

Nog ten huidigen dage zegt men: *iets in den lombard zetten* voor *in den lombard te pand geven*. Zoo zei men almede

1) Zie over □*ποθήκη* van □*ποτίθεοθαι*, en de invoering van het woord in de latere Romeinsche regtsgeleerdheid, de zeer belangrijke plaats bij VINNIUS ad *Instituta*. (Amst. 1692), p. 729, b, n°. 12.

oudtijds *zijn hals of zijn lijf onder iets zetten* voor *tegen iets verpanden*[1]. Ook in de samenstellingen van het woord leeft deze beteekenis. Bij KILIAEN en andere schrijvers vindt men *be-setten* voor *geregtelijk te pand nemen, pandbeslag leggen*. Een oud znw. *Be-set* beduidde *hypotheca*. Ook *verzetten* komt menigmaal voor in den zin van *oppignorare*[2].

Wanneer men nu deze wel bewezene beteekenis van het w. w. *Zetten* met die van het voorz. *Onder* (= *tusschen*) in verband brengt, dan zal men, dunkt ons, moeten toegeven, dat *onderzetten* niet kwalijk uitdrukt die handeling, welke er plaats heeft *tusschen* twee personen, van wie de een geld ter leen ontvangt en een *pand* geeft, terwijl de ander geld uitleent en een *pand* krijgt. *Onderzetten* is dan hetzelfde als *onderpanden*, bij KILIAEN, *oppignorare;* en *onderzetting* staat gelijk met *onderpand*, bij hem *Pignus, hypotheca*.

Dit alles in de weegschaal gelegd hebbende, is het ons o. v. voorgekomen, dat Prof. SIEGENBEEK bij zijne afkeuring een beetje oppervlakkig is te werk gegaan. Zijne eenige reden, dat *onderzetting* verwerpelijk was, als zijnde eene letterlijke vertaling van *hypotheca*, heeft (gelijk we vertrouwen, dat genoegzaam gebleken is) niets te beduiden. HUIG DE GROOT (het lijdt o.i. geen twijfel) zag met zijn regtsgeleerd oog de zaak dieper in, dan de hoogleeraar en zijne navolgers dit deden; en de zamenstellers van ons B. Wetboek, het door H. DE GROOT gestempelde woord *onderzetting* gebruikende, verdienden niet daarover berispt te worden.

Ziedaar ons bescheiden gevoelen. Mogt er nu echter nog iemand zijn, die niet Prof. SIEGENBEEK blootelijk nagesproken had, en andere, betere argumenten, dan het zijne, tegen het woord meende te bezitten, zoo staat dit Tijdschrift voor

1) Zie *Horae Belgicae*, VI. bl. 38. v. 991, en bl. 133. v. 263. alsmede KILIAEN. i. v. ‘onder-setten.’
2) Hoe desgelijks bij de Neder-Saksen *setten* voor *verpanden, setting* voor *pand*, en *satc* voor *hypotheek* gold, kan men zien in het *Bremisch Niedersachs: Wörterb*. IV. S. 758, 763 en 767. Zie mede *Ziemann. Mittelh. Wörterb*. S. 384. b.

hem open, om ze ter proeve aan te bieden. Blijven echter zulke, nog niet geopenbaarde, redenen achterwege, dan heeft het woord groote kans om eerlang, niet als een reddeloos wrak over droogten en ondiepten in het Ned. Woordenboek te worden binnen gesleept, maar met een Hollandsche vlag in top, waar HUIG DE GROOT'S naam op prijkt, er flink in te zeilen.

Achterlocht.

In VONDEL's *Bespiegelingen*, Boek III, v. 480 en volg., leest men het navolgende:

> 'O lantschap, daer natuur zich zelf aen heeft gequeten,
> En elck om 't rijckst *volwrocht*, voltrocken, niets vergeten!
> Wat ordineerder heeft, die vonden *uitgezocht*,
> En elck zoo wel geschickt en op zijn plaets *gebroght*,
> 'Den voorgront, ACHTERDOCHT, dat flaeuwen, en verschieten…'

We zijn hier weder op een bodem, waar de heer V. VLOTEN in zijn volle kracht verschijnt.

Dat ACHTERDOCHT in den laatsten regel eene drukfeil is, ziet iedereen. Maar wat zou de Dichter dan wel geschreven hebben? Een mensch met alledaagsche ooren gaf zeker tot antwoord: (dewijl *voorgront* voorafgaat) 'achtergrond.' Stelt een schilderij een landschap voor; dan spreken kunstenaars en niet-kunstenaars yan den *voorgrond* en den *achtergrond*. VONDEL wist dit best.

Maar let wel! door dat uitstekende gevoel voor welluidendheid, waarmede de heer V. VLOTEN, boven zoo veel anderen, begiftigd is, heeft hij bevroed, dat door *achtergrond* het muzikale van het vers vreeselijk benadeeld zoude zijn; en

wat heeft hij nu gedaan? *Locht* wordt wel eens gebruikt voor *lucht*. Zou men dan niet den *achtergrond* van het tafereel de *achterlocht* kunnen noemen? Geen twijfel! - en hij heeft (zie zijn VONDEL, D. II, bl. 617 a) *achterlocht* laten drukken, daarbij uit beminnenswaardige zedigheid verzwijgende, dat dit *achterlocht* geheel van hem is en nergens bij den ouden Dichter gevonden wordt.

Nu is het zeker (niemand zal dit den zangerigen uitlegger betwisten) - zeker is het, dat ons Nederlandsch maar weinig klanken bezit, welke in betooverende lieflijkheid dien van OCHT evenaren; en zie! dank zij 's mans vindingrijk vernuft en onvergelijkelijk fijn gehoor, men wordt er nu in *drie en een halven* regel *viermaal* op vergast; viermaal! en telkens zóó, dat door den heelen of halven klemtoon, die er op valt, dat streelende OCHT allertreffendst uitkomt. Tweemaal is het eindrijm, tweemaal middelrijm! *Wrocht, zocht, broght, locht!* Is er iets zoetvloeijender en bevalliger uit te denken? Waarlijk wie door Dr. V. VLOTEN's Deventerkoek-melodie nog niet volkomen overtuigd mogt zijn geworden van hetgeen hij ter eere van zijn onvergelijkelijk gevoel voor welluidendheid gezegd heeft, die kan na dit ACHTERLOCHT er onmogelijk meer aan twijfelen. Één ding betreurt men maar, t. w dat hij niet, ten gunste der symmetrie, *voorgront*, in *voorlocht* veranderd heeft. Dan hadden we (o weelde!) vijfmaal OCHT gehad!

Maar is 's doctor's *achterlocht* onwaardeerbaar om zijn euphonie, het is daarenboven (en dit moet vooral ook niet uit uit het oog verloren worden) eene zeer groote rariteit. Zoek zooveel ge wilt, geen dichters zult ge vinden, die er ooit hunne zangen meê hebben opgeluisterd; zelfs zij niet, die om de reinheid en schoonheid van hunnen versbouw het hoogst aangeschreven staan.

Niemand derhalve zal het ongepast vinden, dat ook aan *achterlocht* een plaats toegekend worde in dat Museum van Zeldzaamheden, hetwelk de vervaardiger van dit oorbetooverende woord ter nagedachtenis van Neêrlands hoofddichter

opgerigt heeft, en waarin de liefhebbers van curiositeiten reeds bewonderen den *stiereneigenaar* van Dr. V. VLOTEN's compositie; zijn *durende vrouw;* zijn excentrieke *maagd*, die voor een *weêuw* wil doorgaan; zijn *prijkende kraan;* zijn *geest*, die *te werke gelegd wordt;* den *haan*, die *gallicismen* zingt; den *stok*, waarvan hij een *oudvrouwenlijf* heeft helpen maken, een *onzigtbaar* woord van *Stalpert van der Wiele*, dat alleen door 's doctors bril gezien kan worden, en vele andere merkwaardigheden, gedeeltelijk reeds in dit Tijdschrift gekatalogizeerd.

Waarlijk de hoogschatters van VONDEL hebben aan den heer V. VLOTEN eene onbegrijpelijk groote verpligting, en zeker zullen zij het met ons bejammeren, dat, na de smart, aan dezen diepzinnigen taalvervormer reeds berokkend door de niet-toelating in 't Ned. Woordenboek van zijn spiksplinternieuw: ‘Er wordt bestaan’, hem nu ten minste de troost niet is geschonken van er zijn muzikaal *achterlocht* in opgenomen te zien. We hoopten het te begroeten in de 5de Aflev., maar het is er, helaas! niet in te vinden[1].

1) Wezenlijk, men zou haast gaan gelooven, dat op het Taalgebied een nijdig Noodlot Dr. V. VLOTEN zonder ophouden vervolgt. Daar is hij nu (gewis ter verrijking van het hem zoo dierbaar Nederlandsch) begonnen om aan het bed. w.w. *Aansjorren* (d.i. *met touwen vast aanhalen*) den nog nooit gehoorden zin te geven van de onz. w.w. *aanzwoegen, aansjouwen*, gelijk dadelijk Dr. DE JAGER met zijn scherpziend oog (in meergem. *Levensbode* II, bl. 20) opgemerkt heeft; en, zie! deze nieuwe, zoo wél uitgedachte beteekenis, heeft ondanks den morgendauw, die er nog op ligt, ook al geen plaatsje in dat ondankbare Woordenboek mogen vinden. Is het niet om zich wanhopig de haren uit het hoofd te trekken!

Nidoepheide.

In den Roman der Lorreinen, door Dr. JONCKBLOET uitgegeven (onder den titel *Karel de Groote en zijne XII Pairs*, in de Werken van *de Vereeniging ter bevordering der oude Nederl. Letterk.* I. Jaarg. III, Aflev. Leid. 1844), komt het aan het hoofd van dit opstel geschreven woord voor en wel in het II. Fragment, vs. 1866.

In den vorm van een *Brief aan* Dr. JONCKBLOET heeft Dr. M. DE VRIES *eene bijdrage tot de kritiek en verklaring van dien Roman* geleverd. Dáár noemt hij *nidoepheide* een monsterwoord, en vindt het natuurlijk, dat Dr. JONCKBLOET het niet heeft kunnen verklaren, en eene andere lezing heeft voorgeslagen. Hij zelf acht het ontwijfelbaar, dat er, in plaats van *nidoepheide*, moet gelezen worden *nuloepheide*.

Nu is *nuloepheid* of *nieloopheid* voorzeker een wettig woord, afgeleid van het adjektief *nuloop* of *nieuloop*, hetwelk, blijkens de plaatsen, door de VRIES in dien Brief (bl. 19 en 20) en in zijne *Proeve van Mnl. Taalzuivering* (bl. 122) aangehaald, *geneigd om het nieuwe na te jagen* beteekent. Dit adjektief *nieloop* is een nieuw bewijs van hetgeen door Mr. A. BOGAERS met zoo veel voorbeelden is gestaafd, dat oorspronkelijk menig woord, ook zonder de toevoeging van den uitgang *ig* tot adjektief werd gestempeld. Dat zulks in de oude talen, het Sanskrit, Grieksch, Latijn en Gothisch, waar de eigenaardige verbuiging het adjektief als zoodanig kenbaar maakte, wettiglijk plaats had, was door mij her-

innerd; maar Mr. A. BOGAERS heeft uit den schat zijner belezenheid aangetoond, dat bij onze dichters tot in de latere tijden de uitgang *ig* zonder aanstoot wordt weggelaten. Thans evenwel vereischt ons taalgevoel, ten minste in proza, de toevoeging van eenen adjektivalen afleidingsuitgang, en wij zeggen *nieuwsgierig* voor *nieuwsgier*, en zouden, om het oude *nieuloop* verstaanbaar te maken, daarvoor *nieuwloopsch* moeten zeggen.

Dit adjektief *nieuloop* dan en het daarvan afgeleide *nuloepheid* staan vast. Maar moet daarom dit laatste woord het *nidoepheide* in die plaats van den Roman der Lorreinen vervangen? Mij dunkt zulks niet. Integendeel, ik meen, dat aldaar *nuloepheid* niet te pas komt, maar *nidoopheid* een uitnemenden zin geeft, en op grond van deze meening, die ik hoop te kunnen staven, wensch ik mijnen geeerden vriend Prof. DE VRIES uit te noodigen, het woord *nidoopheid* niet langer te verwerpen, maar aan hetzelve als een schoon en onmisbaar woord eene plaats te gunnen in zijn *Mnl. Woordenboek*, dat uit hetgeen wij er reeds van ontvangen hebben, ons blijkt een werk van onschatbare waarde te zullen wezen.

Wat *nidoop*, waarvan *nidoopheid* eene afleiding is, bijaldien het bestaat, moet beteekenen, is duidelijk. Het zou zijn wat het Grieksch uitdrukt door *νεόφυτος*, een woord, hetwelk met de Christelijke leer en praktijk in onze moderne talen, waar men *neophyt* in opgenomen heeft, is overgegaan, en door Ulfila (I Tim. 3, 6) met *niuja satids*, dat is *nieuwgeplant* (van satjan, *φυτεύειν*), vertaald wordt. *Niedoop* of *nieuwgedoopt* zou Ulfila uitgedrukt hebben door *niuja daupids*, welke losse woorden zich ook lieten samenstellen tot een woord *niudaups*, hetwelk letterlijk *niedoop* zou wezen. De mogelijkheid van een Gothisch *niudaups* aan te nemen, veroorlooft ons het Goth. *niuklahs, jong, νήπιος*, eigenlijk, zoo de vergelijking van *klahs* met het Deensche *klaekke, fokken, broeden*, opgaat, *nieuwgefokt, nieuwgebroed*.

Laat ons nu zien, of aan *nidoepheide* in de plaats van de

Lorreinen de beteekenis kan toekomen van de hoedanigheid van den neophyt, dat is van eenen, die, eerst kortlings ingewijd, blijk geeft, dat de indrukken, welke hij bekomt, nog versch en vermogend zijn.

Uit liefde voor Koningin HELENE, die door haren jaloerschen gemaal, Koning OTTE van Keulen, op een kasteel in Noorwegen, dat is aan gene zijde van de Noordgrens van het Frankische Rijk, is opgesloten, heeft Koning YOEN zijn rijk verlaten. Met zijn trouwen OLLIJN komt hij aldaar aan, en wordt de beminde vrouw, terwijl zij uit het venster ziet, gewaar. Deze aanblik ‘sloech den coninc opt herte een swaar slach, endi viel in onmacht.’ De Koningin, die hem niet dadelijk herkent, ‘sagen (d.i. zag hem) vallen’, en ‘si en wiste niet wat den man was.’ Dus vraagt zij OLLIJN, die haar de zaak reeds als een belangwekkend geval heeft voorgesteld: ‘wat is hem, lieve garsoen?’ En OLLIJN antwoordt: het is *sine nidoepheide*. - Volgens DE VRIES, die dit woord, zoo als wij zeiden, door *nuloepheide* vervangen wil zien, is dit antwoord niet vrij van bitterheid: ‘wat mijnen heer deert, vraagt gij, vrouwe. Wel, wat anders heeft hem in dezen toestand gebracht, dan zijn driftig jagen naar nieuwigheden en avonturen? Waarom is hij niet stil te huis gebleven?’ - Was werkelijk de zucht naar nieuwigheden en avonturen, en niet bepaaldelijk de liefde voor HELENE, de oorzaak, dat hij zijn land verlaten had, en, daarbij, kon de algemeene aanleiding van zijne reize als de oorzaak van zijne flauwte, juist op dit oogenblik, worden opgegeven? - Dus moet men of aannemen, dat OLLIJN, aan zijn humeur toegevende, aan de Koningin de ware reden van het toeval zijns meesters niet zegt, of zoo men dit ongepast vindt, moet men het er voor houden, dat hij haar met zijn antwoord het bescheid wil geven, hetwelk hij haar, om den Koning zijn doel te doen bereiken, noodwendig geven moet. En dit doet hij inderdaad, als hij zegt:

> Twaren, vrouwe, sine nidoepheide.

Met dit woord brengt hij HELENE volkomen op de hoogte.

Hem is weervaren, zegt hij, wat de nieuweling ondervindt, wien de indruk van hetgeen hij aanschouwt, te machtig is. De liefde tot u, o Koningin, heeft het hem aangedaan. Door den verrasschenden aanblik uwer schoonheid is hij in dien staat gebracht. - Zeide dat ééne woord van OLLIJN dit alles op eene voldoende wijze, dan is het geen wonder, dat HELENE, die, dat bescheid vernomen hebbende, zich moest afvragen, wie het zijn kon, die haar zoo lief had, hem weldra en zonder nadere inlichting, op dien afstand herkent:

> Het verkenden hier mede
> Die scone vrouwe, die coninginne,
> Die meestresse was van sinen sinne.

Dat voor den toestand, in welken wij Koning YOEN hier zien verkeeren, in de middeleeuwen eene bijzondere benaming in gebruik was, kan ons niet bevreemden. Toen de Christenvolken, voor goed aan de zeden en gewoonten der oude wereld ontkomen, hunne eigene wegen waren begonnen in te slaan, maar tevens de vatbaarheid voor de ware kracht der Christelijke godsdienst verstompt was, zou de mensch nagenoeg zonder iets goddelijks in het geschapene te erkennen, hebben voortgeleefd, ware niet de vrouw, sedert de invoering des Christendoms de gelijke des mans verklaard, hem eene openbaring geworden van de alles aan zich onderwerpende kracht der over de schepping uitgebreide goddelijke schoonheid. - Het geheele voorval in het verband, waarin de door ons behandelde plaats voorkomt, is wel geschikt om de macht der liefde als onvergelijkelijk groot en alles te boven gaande voor te stellen. Niet alleen valt de Koning op het aanschouwen der beminde vrouw tot twee malen toe flauw; maar, afwachtende, dat zij tot hem af zal komen, brengt hij den nieuwejaarsnacht bij helder vriezend weder aan den voet van het kasteel in de open lucht door. Voorwaar, grooter aardsche Godheid deed zich hier kennen, dan die, welke den Keizer te Canossa als boeteling eenen nacht in de sneeuw onder het venster van den Paus had doen doorbrengen. Dat geschiedde in Italië en de Keizer kwam uit het Noor-

den; maar Koning YOEN komt uit een zuidelijk klimaat en stelt zich in het hooge Noorden aan zulk eene proeve bloot.

Gelijk de vatbaarheid voor den indruk van het goddelijke het voorrecht is eener uitgelezen natuur, zoo waren het, naar de zienswijze der middeleeuwen, de Edelen en de Geestelijken, welke voor den vrouwendienst, als een anderen godsdienst, aanleg hadden. De dorper was daartoe noch bekwaam noch bevoegd. - Doch de sints lang ingewijde, de priester, gaat gemeenzaam, hoezeer steeds welvoegelijk en ernstig, met het heilige om. Zoo ook hij, die gewend was met schoone en edele vrouwen te verkeeren: hij verstond de kunst om zich in het gezelschap der beminde meester te blijven en zelfs bevallig met de geduchte macht der liefde te spelen. Die kunst droeg den naam van *hoofschheid*, en staat over tegen het geen men *dorperheid* noemde.- Doch bij den pas ingewijde, die kortlings na den doop tot het mysterie is toegelaten, zijn de indrukken nog te machtig, dan dat hij zich zelven volkomen in bedwang zou kunnen houden. Dus ook wie het eerst de macht van het schoone voorwerp, dat hij voortaan zijnen dienst zal wijden, ervaart. Op zijne zoo natuurlijke zwakheid was de benaming *niedoopheid* van de volmaaktste toepassing.

In zijne *Proeve van Mnl. Taalzuivering* (p. 121) komt Prof. DE VRIES op het woord *nidoepheide* terug, en tot staving, dat men het door *nuloopheide* te vervangen heeft, haalt hij eene plaats aan uit den sedert door de zorg van Mr. L.PH.C. VAN DEN BERGH in het licht verschenen[1)] Roman van *Heinric en Margriete van Limborch* (VI. 180). Laat ons zien, welk gebruik door Prof. DE VRIES van die plaats gemaakt wordt. ‘In den Limborch (zegt hij) is ridder EVAX door de schoone SIBILLE uit zijne bezwijming opgewekt:

> Ay mi, seiti, hoe wee es mi!
> Die vrouwe seide: Ic geloofs wale
> Dat het ware der minnen quale.

1) In de Nieuwe Reeks van Werken van de *Maatsch. v. Nederl. Letterk.* te Leiden, Deel II en III, 1846, 1847.

Waarop hij (EVAX) aanstonds uitroept:

> Kersene, welgeraecte smale,
> Ende hebdi dus u edelhede
> Ghedaen hare nieloephede!

Hebt gij uwer edelheid zoo hare nieuwsgierigheid ingewilligd, en aldus het geheim van mijn hart ontdekt!' - Tot dus verre DE VRIES. Beschouwen wij de plaats eenigzins van nader bij.

Koningin SIBILLE had eene jonkvrouw, COLETTE geheeten, die voor EVAX zeer gunstig gestemd was. Den ridder van liefde voor hare meesteres ziende verkwijnen, neemt zij het besluit om het geheim aan de Koningin te weten te doen komen. Dientengevolge zien wij den ridder in de gelegenheid gesteld om, op eene wandeling in den tuin na den maaltijd aan het hof, met de Koningin alleen te zijn. Dit was voor zijne beschroomde en tot nog toe ontveinsde liefde te veel:

> EVAX, die ridder fier,
> Wert valu ende weder roet;
> Mettien hem siin herte onscoet
> Ende seech neven hare in onmacht.

Dit geval derhalve is volkomen gelijk aan dat, wat wij van Koning YOEN gelezen hebben. Doch laat ons zien, wat er verder tusschen SIBILLE en EVAX voorvalt.

> Die coninсginne was wel bedacht,
> Si sat bi ere fonteynen claer,
> Ende hare gheselscap was van daer
> Soe verre gesceden, dat si niet
> En sien wat daer es ghesciet.
> Die coninсginne peinsde wale
> Dat dat ware der minnen quale,
> Dat hi sweech stillekine,
> Ende nam in hare hande fine
> Fonteyne, die si den ridder fier
> Hovesceliic (warp) in siin ansciin.
> Ende daer mede bequam hi.

Dan volgen de woorden, zoo even uit DE VRIES *Mnl. Taalzuivering* aangehaald. Zijn zij juist, dan vat met den regel:

> Kersene, welgheraecte smale,

de ridder het woord, en spreekt hij na die beide regels:

> Ende hebdi dus u edelhede
> Ghedaen hare nieloophede!

in geval alles, zoo als het er thans staat, in orde is, dus voort:

> Twaren dat troest mi sere,
> Ghi hebt behouden mi mine ere,
> Dat ghiit dus heymelike verdroeget
> Ende giis niemen en ghewoget.

Hoe? mogen wij dit lezende vragen: heeft de Koningin des ridders eer bewaard? Heeft de Koningin zonder iemand er van te spreken, eene geheime smart geleden? Neen! Maar de ridder heeft dit gedaan. Op dezen grond houden wij het er voor, dat deze laatste woorden door de Koningin worden gesproken, en werpen dien regel:

> Kersene, welgheraecte smale,

uit. Hij verraadt zich trouwens als ingeschoven door de omstandigheid, dat bij het regelpaar, hetwelk op de rijmwoorden *wale: quale* eindigt, een derde rijmregel te veel is, en voorts door den aanvang van den volgenden regel *ende hebdi* met een voegwoord zonder dat er een gecoördineerd zinlid bij gevonden wordt. Neen, dit *ende hebdi* enz. is onmiddellijk te verbinden met: *het ware der minnen quale*. Inderdaad, de Koningin zegt:

> ic geloefs wale
> Dat het ware der minnen quale,
> Ende *het hadde* u edelhede
> Ghedaen hare nidoephede.

De eisch der Syntaxis dwingt *hebdi* door *hadde* te vervangen, en de samenhang vordert *nieloephede* in *nidoephede* te veranderen. Zoo zegt dan de Koningin: Ik geloof, dat het de macht der liefde was en dat het uwer edelheid niedoop-

heid is, die het u gedaan heeft, dat is, die u in onmacht heeft doen vallen. Eerst met de woorden:

> Nu, vrouwe, ghi hebt mi in staden
> Ghestaen enz.

begint EVAX weder te spreken.

W.G. BRILL.

Aanvuren.

Op bl. 463 van het *Woordenboek der Nederlandsche Taal* lezen wij dat het werkwoord *aanvuren* ‘voorheen in 't algemeen van alle neigingen en driften, kwade zoowel als goede’ werd gebezigd, doch dat thans het gebruik veel beperkter is. ‘Het geldt, zeggen de bewerkers, ‘uitsluitend in goeden zin, en heeft geen ander onpersoonlijk object bij zich, dan een zoodanig dat net begrip van ijver uitdrukt of onderstelt.’ Bij al den eerbied, dien wij, het spreekt van zelf, voor het gezag der Heeren DE VRIES en TE WINKEL gevoelen, twijfelen wij toch, wat *aanvuren* betreft, aan de juistheid hunner uitspraak. En wanneer ze consequent zijn zullen zij zelven, meen ik, mij gelijk geven. In hun bericht achter de vijfde aflevering schrijven ze ‘de woordenboekschrijver moet de taal niet *maken* maar *vinden*. Hij moet opteekenen wat werkelijk in gebruik is.’ Welnu, als dit zoo is, en wie zal het betwijfelen? mogen we ook in 't vervolg, met een gerust geweten *aanvuren* in een ongunstigen zin blijven gebruiken. Immers zóó komt het voor bij vier schrijvers van den laatsten tijd en, van welke niemand zal beweren dat ze maar neerzetten, wat hun voor de pen komt. Het zijn:

1°. JONCKBLOET, In de *Geschied. der Middennederl. Dicht-*

kunst 3, 244: Bij meerdere ondervinding mocht het den eerlijken schrijver gebleken zijn, dat de geest van verzet en van wraakzucht der gemeente niet noodig had te worden aangevuurd.

2°. BEETS, *Stichtelijke uren*, 1859, bl. 428: Wij leeren daaruit zijnen gunsteling Haman kennen als den medgezel zijner ongebondenheden en den aanvuurder zijner booze hartstochten.

3°. FRUIN, *De onpartijdigheid van den Geschiedschrijver*, bl. 11: 'Het onderwijs kon de heillooze partijschap slechts aanvuren.'

4°. DOZIJ, *Het Islamisme*, bl. 54: Joodsche opperhoofden, die uit Medina verbannen waren, vuurden den haat der Mekkanen aan.

Bij deze gelegenheid zij het mij vergund nog eene opmerking te maken, die wellicht in het vervolg haar nut zal kunnen hebben. Het komt mij voor, dat onze prozaschrijvers in het Woordenboek stiefmoederlijk bedeeld zijn. Uit allerlei dichters, soms van vrij lagen rang, komen bewijsplaatsen bij honderden voor; uit onze prozaïsten daarentegen, vooral van den jongsten tijd, wordt betrekkelijk zelden iets aangehaald. Bij eene nadere gelegenheid hoop ik dit meer opzettelijk aan te toonen. Voor het oogenblik ligt dit niet op mijn weg. Slechts een paar voorbeelden mogen hier voldoende zijn. Ik kies ze alleen uit JONCKBLOET en uit BEETS. Het werkwoord *aanlangen* wordt in de beteekenis van aankomen niet vermeld. Toch bezigt JONCKBLOET het herhaaldelijk. Zie b.v. zijne Geschiedenis I, 22, 36, 60; II, 81, 91, 307, 343, enz.

Is dit een Germanisme dan mocht er, evenals bij *aanspraakloos* geschiedt, wel tegen gewaarschuwd worden.

Bij het woord *aanstaan* lees ik dat het in den zin van 'aan iemand behagen, bevallen' alleen in gemeenzamen stijl gebruikt wordt. De aangehaalde voorbeelden bewijzen dit ook. Ik vraag: moet de stijl van BEETS in de Stichtelijke uren een gemeenzame genoemd worden? Zoo neen, dan is

de uitspraak van het Woordenboek in strijd met hetgeen hij op bl. 15 schrijft: ‘Wat is er verblijdends in dat Christus nog heden dezelfde is, indien Christus zoo als hij zich gisteren geopenbaard heeft, ons heden niet aanstaat’?

Bij *aantiegen* mis ik de beteekenis *aanhalen, citare*, in welken zin het in het verleden deelwoord door JONCKBLOET tallooze malen gebruikt wordt. Hij spreekt van aangetogen datum, hoofdstuk, verklaring, plaats, regels, enz. enz. Zie II, bl. 215, 397; III, 181, 252, 259, 351, 456, 587.

Bij *aanvang* wordt vermeld, dat het meervoud niet in gebruik is. Waarom dan niet gewaarschuwd om BEETS niet na te volgen? Deze toch schrijft: bl. 347 reeds zijn hier in den tijd de aanvangen van hetgeen de eeuwigheid hem zal schenken; bl. 355 dit is de gelukstaat, waarvan alle onze dierbaren reeds de aanvangen genieten, enz.

Doch, gaande weg zou ik doen, wat thans mijn plan niet is. Later zal ik de nalezing, die onze goede prozaschrijvers opleveren, in dit Tijdschrift mededeelen.

W. BISSCHOP.

Proeve ter verklaring van enkele woorden, voorkomende in de Informacie upt Stuck der Verpondinghe, uitgegeven door de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde te Leiden.

Faceelhout.

Op bl. 661 der *Verklarende Woordenlijst* lezen we: '*Block-deel ende bonthout*, daarvoor ook *faceelhout*, (denkelijk wat wij *telhout* noemen).' Bedriegen we ons niet, dan is er een groot onderscheid tusschen *telhout* (talhout) en *faceelhout*. Het telhout wordt ons, in Zeeuwsch-Vlaanderen, in grootere of kleinere bossen uit Holland aangebracht; het faceelhout krijgen we uit Vlaanderen. Op die herkomst van dit laatste uit de Zuidelijke Nederlanden doelt ongetwijfeld ook de uitdrukking (bl. 382) 'een duizend faceelhout B r a b a n t s .' In het *Magazijn van Nederlandsche Taalkunde* (Deel V, bl. 38-54) gaf wijlen Dr. H.A. CALLENFELS eene *Lijst van eigenaardige woorden, die in Goedereede, Schouwen, Overflakkee en Kadzand in gebruik zijn*. Daaronder nam hij ook het woord *fasceel* op, dat hij te recht verklaart door *kneppelhout*, terwijl hij er bijvoegt: 'Het wordt in bundels (*fasces*) van 3 à 4 kneppels uit Vlaanderen herwaarts gebracht.' Bedriegen we ons niet, dan is *fasceel* een basterd, dien we aan het Fransch te danken hebben. VAN WAESBERGE heeft in zijn *Grand Dictionaire François-Flamen* van 1618: 'Fasseel, *Faisseau;* Fasseelhout, *Faisseau de bois;* Fasseelmes,*Sarpe;* Fasseelen, *Faire faisseaux, Lier ensemble*.' Er is dus o.i. geen twijfel aan, of het *faceel*hout ontleent zijn naam aan de wijze, waarop

de kneppels tot bundels vereenigd waren. In de *Ordonnantiën politique, ghestatueert bij Heere ende Wet 's Lands van den Vrijen, om voortaan gheobserveert te worden binnen den voornomden Lande, ende Appendantsche van dien. Den* 6 *Mey* 1628, lezen we in het derde artikel het volgende, dat ook om den bijzonderen naam van andere houtsoorten de mededeeling wel waard is: 'Het taillehout [hakhout, hier kaphout] dat gemaakt zal worden op den koop, zal alom ten voorzeiden Lande en Appendantsche van dien gemaakt worden op ééne maat. Danof [het oude *daan*, met *of*, d.i. *af* verbonden = *waarvan*] de meeste soorten van f a s c e e l en b l o k k e n moet lang wezen: 12 palmen het fasceel, dik 3 palmen, rond gebonden; de blokken twaalf duim, al ten halven gemeten. Het k l e i n f a s c e e l moet lang wezen ten minsten zes palm en half, dik en te meten in het midden als voren. De f a g o t t e n [het Fransche *fagots*] of r i j z e n moeten hebben vijf d e k s t o k k e n, lang vier voeten en half, de toppen een voet boven, dik 7 palmen. De g r o o t e p o o r t e r s, vier dekstokken, lang drie voeten, de toppen een voet buiten, dik drie palm en half. De k l e i n e p o o r t e r s, drie stokken, lang anderhalven voet, de toppen twee voeten buiten, dik drie palm en half.' enz.

Corvel.

In de *Verkl. Woordenl.* vinden we (bl. 664): '*Corvel* 242 (*?*).' Op bl. 242 lezen we o.a.:

'Coernexchijse [Koornaccijns].

Van terwe, rogge, gherst, spelt, boonen, erwten, raepzaet, kempsaet, mostertsaet ende dierghelijcke, van elck hoet 8 groten.

Van haver, corvell, zemel etc. elck hoet 4 groten.'

We twijfelen er geen oogenblik aan, of we moeten voor *corvell* lezen *cornel*, een woord, dat in Zeeuwsch-Vlaanderen, en ongetwijfeld ook in andere streken van Nederland, dage-

lijks gehoord wordt, 't Komt dan ook in alle Woordenboeken voor. BOMHOFF zegt: *Kornel*, vr. grof meel ter mesting van gevogelte. De Zuid-Nederlanders VAN DE VÉLDE en SLEECKX verklaren het door *fijne zemelen*. VAN WAESBERGE verwijst bij *kornel* naar *zemelen;* en daar nu in bovenstaande aanhaling de *zemelen* onmiddellijk op *corvell* volgen, zoo is er, dunkt ons, geen twijfel aan, of we moeten *cornell* voor de ware lezing houden. We hebben alleen nog aan te stippen, dat men er in Zeeuwsch-Vlaanderen niet alleen de varkens mee mest, maar dat de bakkers het onder hun tarwemeel mengen en er zoo voedzaam brood van bakken. De kornel [hier: *het* kornel] staat, wat de deugd betreft, tusschen de bloem en de zemelen [het gruis] in.

Scunmeess.

In de *Verkl. Woordenl.* lezen we (bl. 679): '[Scunmeess], 177. Denkelijk te lezen *Schimmeess*, dat ook voorkomt in de ordonnantie van de Paalkamer, te vinden in de *Handvesten van Amsterdam*, 245. Overigens is ons het woord onbekend.' We twijfelen er geen oogenblik aan, of we moeten hier lezen *Scimmeese*. 't Woord komt o.a. voor in het *Reglement voor de Scheepvaart en de heffing der tollen op het Zwin* van den jare 1252 (*Bijdragen tot de Oudh. en Gesch., inzonderheid van Zeeuwsch-Vl.*, Dl. V, 1e en 2e stuk). Daarin lezen we (bl. 36): 'Een pac of s c i m m e e s e van dese voorseiden of eenich ander ruware.' In de *Lijste en Ordonnantie van den Zeeuwschen tol* houdt eene *schimeese* of *schiemeese* vellen uit Oostland 100 dekker [een *dekker* of *daker* is een tiental]; eene *schiemeese* eland- en hertenhuiden slechts 8 dekker; boksvellen 60 dekker; geitevellen: *een schiemeze oosters:* 80 dekker. Er valt onzes oordeels niet aan te twijfelen, dat we bij s c i m m e e s e, s c h i e m e e s e, s c h i e m e z e, of hoe 't woord anders nog gespeld mocht worden, te denken hebben aan eene samenstelling met het bekende m e e s e, dat

wel bepaald eene maat van metaal aanwijst (zie de *Verkl. Woordenl.* op het woord), doch ook even vaak eene maat of eene hoeveelheid van andere waren. Zoo sprak men van eene meese kaas, eene meese roets, eene meese vlas, en nu nog is in Engeland *a mease of herrings* een tal van 500 haringen. Ook bij vellen was er sprake van *eene meese graeuwercs*, die gelijk gesteld werd, wat het vertollen betreft, met eene k i s t van die stoffen. Wat *scim* of *schim* of *schi* beteekenen mag, verklaren we gaarne niet te weten. Nog eene enkele opmerking. In de *Informacie* vinden we, bl. 177, het volgende:

Een [scunmees] } 3 groten.
Een pack laickens } 3 groten.
Een rolle lindewants } 3 groten.

We vragen: *Een scimmeese* van wat? Eene maat, of eene hoeveelheid, zonder aanduiding waarvan, heeft geene beteekenis. Zouden we niet moeten lezen: *Een scimmeese of een pak lakens*, gelijk we hierboven lazen: *Een pak of scimmeese van dezen voorzeiden of eenige andere ruware?* Zoo ja, dan wordt ook hier eene *schimeese* gelijk gesteld met een *pak*.

Berenen vat.

In de *Verkl. Woordenl.* lezen wij, bl. 651, '*Berenen vat*, 177 (?). Misschien te lezen: 'Een *bereven* vat,' dat ook voorkomt in de *Handv. van Amst.*, 245.' - Het lijdt in ons oog geen twijfel, dat we hier moeten lezen *bereven*. Ook in de *Lijste en Ordonnantie van den Zeeuwschen tol* leest men van 'een werkvat, b e r e v e n of o n b e r e v e n ,' dat is, zoo we ons niet bedriegen, een werkvat, al dan niet met hoepels beslagen. R e i f is nog in het Hoogd. *hoepel;* r e i f e n , *van hoepels voorzien*. Zoo is er dan ook in het *Regl. voor de Scheepv.* enz. *op het Zwin* sprake van *eene rive vilten hoeden*, waardoor we wel een zeker getal hoeden zullen te verstaan hebben, die door een hoepel, eene r i v e , bij elkander werden gehouden.

Zeelspek.

Ook achter dit woord staat in de *Verkl. Woordenl.* een vraagteeken. 't Verwondert ons niet. Ook wij hebben er menigmaal over gedacht, zonder dat we omtrent zijne beteekenis tot volkomen zekerheid zijn geraakt. In het hierboven meermalen vermelde *Reglement* vonden we éénmaal *Seylhontsvel*, dat we houden voor het vel van den zeehond, die in het Engelsch *seal* heet. VAN WIJN verklaart in zijne *Historische en letterkundige avondstonden* (bl. 78), waar hij over de z e e -, z e l - of z e e l h o n d e n handelt, deze dieren voor eenzelvig. Aldus schrijft hij: 'Men denke niet, dat z e e l h o n d een ander dier dan z e e h o n d beteekene. MAERLANT zegt, in het H. S. *Der Naturen Bloeme*, duidelijk:

> *Canis marinus*, dat es mede
> Van der zee ene wonderlechede,
> Die wi heten den *seelhont*[1].

Ja, zoo dit niet genoeg was, zou ik er bijvoegen, dat men, in het vischboek van ADR. COENEZ, een artikel heeft van den '*zeehont* of *robbe*, bij sommigen geheeten den *zeelhont*.' - De Denen noemen den zeehond *sälhund*.

Ééne der keuren van de Sluische cordewaniers [schoen-makers] hield o.a. het volgende in: 'En zoo wie van de voorzeide drie lederen - honden-, z a a l h o n d e n - en zeugenleder - schoenen maakte, verbeurde zes pond parisis.' Een daker s a l e - of z a l e v e l l e n betaalde te Sluis een halven penning tolgeld. In het privilegie, door graaf LODEWIJK van Vlaanderen den 13^{en} Juni 1360 aan de Oosterlingen verleend, leest men o.a. 'Ende makelaerdie van z a e l s m o u t e enz., daeraf zullen de coopmanne gheven als de ordinance in heift.' Vatten we nu al het vorenstaande samen,

1) In 1857 gaf de Hoogleeraar BORMANS het eerste deel uit van MAERLANTS *Der Naturen Bloeme*. Op bl. 445 zien wij, dat in één der handschriften, waarvan de Hoogleeraar zich bij de uitgave bediend heeft, waarlijk *seelhont* wordt gevonden.

dan hebben we *sale-, zale-* en *s eylhontsvellen; zaelhondenleder, zaelsmout* en *zeelspek*, en daarbij weten we, dat de *zeehond* vroeger ook *zeelhond* genoemd werd. Bedenken wij nu, dat zeehondenspek vroeger voor velen eene gansch niet verwerpelijke spijze was; dat op bl. 177 van de *Informacie* op een last zeelspek onmiddellijk een last traan volgt, dan gelooven we, dat het meer dan waarschijnlijk is, dat met *zeelspek* het vleesch van den zeehond wordt bedoeld; dat *zalevellen* hetzelfde zijn als zeehondenvellen, en dat *zaalsmout* niets anders is dan *zeelsmout:* uitgesmolten zeehondenspek.

Sconde.

Bladz. 179 leest men: ‘Item van een [sconde] houts, die men binnen der stede verkoopt, 2 groten.’ Aan het slot van de lijst der *Verbeteringen*, op de laatste bladzijde van het werk, wordt gezegd, dat woorden, tusschen [ ] besloten, met geene zekerheid waren te lezen, terwijl *sconde* tevens tot die woorden behoort, waarvan men geene verklaring wist te geven. Wij gelooven, dat die verklaring voor de hand ligt, als men voor *sconde* leest *scoude*, de naam van een bekend vaartuig, tegenwoordig algemeen *schouw* geheeten. Zoo leest men ook (bl. 84): ‘Item van elcke scouwe turfs, dat zijn omtrent 30 Hombourger tonnen, geeft men 1 stuiver.’ De gissing dat men voor *sconde* s c o u d e te lezen hebbe, wint in waarschijnlijkheid, wanneer men bedenkt, dat onmiddellijk op de bovenaangehaalde bepaling volgt: ‘Alle hout, commende over de Zuyderzee [naar Amsterdam] is vrij.’

Tuyning.

Bl. 600 zeggen die van Asperen, dat zij ‘hebben upte Linghen een tuyninge, die zy houden alle 4 of 5 jaeren eens, die alsdan gelden 8, 10 of 12 gulden.’ In de *Verkl.*

Woordenl. staat achter *tuyning* een vraagteeken. Wordt de beteekenis van het woord niet min of meer duidelijk, als wij bedenken, dat er bij Schiedam (bl. 470) sprake is van ‘die scuttinge upte Maes’, die met de visscherij in de stedevesten in gewone jaren omtrent 18 pond opbracht? Heeft men én bij *tuining*, én bij *schutting* niet aan eene afgetuinde, afgeschutte plaats, in de Linge, en in de Maas, te denken, waarin de visscherij werd uitgeoefend?

Sluis, 7 April 1868.
J.H. VAN DALE.

Sprokkelingen.

I. Onmiddellijk.

‘De spelling *midde-lijk* is gegrond op de onjuiste onderstelling, dat het grondwoord *mid* of *midden* zou wezen. Het tegendeel blijkt overtuigend uit de spreekwijze *zonder middel*, die eertijds in gebruik was, waar wij thans *onmiddellijk* bezigen (zie JANSSEN en VAN DALE, Bijdragen Dl. VI, blz. 180, art. 23).’ Zóó leest men in *De Grondbeginselen der Nederlandscke spelling. Regeling der spelling voor het Woordenboek der Ned. taal. Vanwege de Red. bewerkt door* Dr. L.A. TE WINKEL, bladz. 82 en 83. Wij willen hier, ten gerieve van hen, die bovengenoemde *Bijdragen tot de Oudheidkunde en Geschiedenis, inzonderheid van Zeeuwsch-Vlaanderen*, niet bezitten, het bedoelde 23ste artikel van de Keuren der Sluische vischkoopers (in de 15de eeuw) mededeelen. 't Luidt als volgt:

‘Item, zo ne es gheoorlooft niemene [niemand] van nu voortan te vercoopene binnen der stede eenighe musselen [mossels], tenzij dat hi die ghebrocht heeft vander zee, of dat hi die ghecocht heeft z o n d e r m i d d e l e [d.i. onmid-

dellijk] jeghen den ghuenen, diese vander zee ghebrocht heeft, zonder vercutsen, ende dat bi maten ende anders niet; te wetene, bi ghehijcten helckene of half helckene upgehoopt.'

Wij twijfelen niet, of den lezers van den *Taalgids* zal de beteekenis van dit artikel duidelijk zijn, wanneer we hier nog doen opmerken, dat nu nog in Zeeuwsch-Vlaanderen, zoowel als in Oost- en West-Vlaanderen, het werkwoord *kutsen* en 't zelfstandig naamw. *kutser* dagelijks gehoord worden: *kutsen* in de beteekenis van *opkoopen*, met de bedoeling om het opgekochte weder in het klein te verkoopen; *kutser* in de bet. van iemand, die met het kutsen den kost wint. Zoo heeft men dan *boterkutsers, eierkutsers, konijnenkutsers* enz. Eene *helkene* was eene maat, waarbij de mossels verkocht werden.

De voorbeelden van 't gebruik van *zonder middele* zijn, bedriegen we ons niet, niet zeer talrijk. Daarom willen we er hier eenige mededeelen, welke klaar bewijzen, dat de uitdrukking ontwijfelbaar de beteekenis heeft van *onmiddellijk*. Ze zijn ontleend aan een merkwaardig boekske, getiteld *Tractaet vanden Leenrechten nae de Hoven van Vlaenderen, metgaders de diensten daertoe staende: Vergadert* [in 1491] *bij Meester* PHILIPS WIELANT, *President in de camer vanden Raede in Vlaenderen*, in 1557 te Antwerpen gedrukt. Onder het opschrift *Divisie van Leene* lezen we (bladz. 16 tot 18) het volgende:

Alle leenen zijn gheestelijc oft weerlijc [wereldlijk]. Gheestelijcke leenen zijn de ghene, die men hout vander kercke, of uutghegheven zijn bij gheestelijcke persoonen, digniteyt hebbende ende auctoriteyt Leen uut te moghen gheven. Weerlijcke leenen zijn de ghene, die bij de weerlijcke heeren of vassalen uutgheghevenzijn. Vanden weerlijcken leenen eenighe zijn edele ende princelijck, andere edele ende niet princelijck, andere min edele, andere middelbaer edele oft eenichsins edele, ende andere vilaine ende onedele. Tprincelijck edele leen, twelcke si heeten *feudum regale*, is 'tgheen datmen s o n d e r m i d d e l e ontfaet [ontvangt] vanden Keij-

sere of vanden Coninc in zijn rijcke, met eenigher grooter digniteyt daermede ghevoecht. Ghelijck als zijn de Graefschepen van Vlaenderen ende van Aelst. Edele ende niet Princelijck leen, twelcke si heeten *feudum nobile*, is in twee manieren: want het is tghene, dat s o n d e r m i d d e l e ghehouden is van den Keijsere of van den Coninc sonder groote digniteijt: ofte het is tgene dat compt vanden Grave met eenighe groote officie of banieren, ghelijck als te sine Burchgrave, erfachtich Camerlinck, erfachtig Maerschalc, Berbier van Vlaenderen, ofte dierghelijcke: ende dese zijn gheheeten in Leenrechte Capitainen, Baroenen oft groote Vassalen. Min edel Leen, twelcke de Clerken heeten *feudum minus nobile*, is ooc in twee manieren: want het is tghene, datmen ontfaet s o n d e r m i d d e l e van den Grave met minderen officien, ghelijc als te zijne schiltknape, schinker, bottelgier, ontfangere van den spijkere, Castelains van Casteelen ende dierghelijcke: of tis tghene, dat men ontfaet s o n d e r m i d d e l e vande voorseijde groote vassalen. Leen middelbaer oft eenichsins edele, twelcke si heeten *mediocriter seu aliquantum nobile*, is tghene dat men ontfaet vande voorschreven cleene vassalen' enz.

S o n d e r m i d d e l e, dit zal nu uit de bovenstaande leenverdeeling wel duidelijk zijn, heeft de beteekenis van ons tegenwoordig *onmiddellijk*. Men zou zich echter zeer bedriegen, zoo men het *middele* van *sonder middele* voor iets anders aanzag dan voor *midden*. De Hoogleeraar BRILL heeft in zijne *Nederlandsche Spraakleer*, sprekende over de verwisseling van *n* met *l*, te recht gezegd (§ 19, 4°.): '*middel* en *midden* is eigenlijk één.' We kunnen ons ter bevestiging hiervan beroepen op het Zeeuwsch-Vlaamsch. Daarin zegt men b.v. *Hij ging te middelen* voor *Hij ging te midden; Zij stond in de middel* voor *Zij stond in het midden* of, wat men ook niet zelden hoort: *Zij stond in de midden*. Maar wat meer zegt, PHILIPS WIELANT zelf schrijft, in zijn bovenvermeld *Tractaet*, i n d e m i d d e l e voor i n h e t m i d d e n. 'Ende segghen eenighe', zoo leest men bij hem: 'als men dese camere [de

wetachtige Kamer van Vlaanderen] voortijts plach te houden in de presentie van den Grave, so was i n d e m i d d e l e vanden parckette gemaect een bedde van parckemente ende daerop een naect sweert in teeken van souveraniteyt' enz.

II. Anbortich.

Het bovenstaande bijv. naamw. is, geloof ik, onbekend. Het behoort blijkbaar tot het door den Hoogleeraar DE VRIES in zijn onmisbaar Middeln. Woordenb. behandelde *aenboorte, aenborte, anborte*, waarheen we den belangstellenden lezer verwijzen moeten. Wij vonden het woord in een bijvoegsel uit de eerste helft der 16^{e} eeuw tot het bovenvermelde *Tractaet*.

Aldus luidt dit: 'Ghevraecht of yemant geconquesteerde Leenen vercochte, wechgave, of transporteerde in een ander handt, oft de penningen oft weerde van dien ghedeelt soude zijn oft niet?

Tadvijs is, Dat Ja, behoudens de costumen van den hove ende heerlicheden, daer af men sulcke Leenen houdende is, ende dat si sulc waren, dat men coopstat behoorde ende schuldich ware in te bringen, ende ooc dat de ghene, die partie ende deel souden willen hebben inde coopstat, hem habele gemaect ende gefondeert hadden als hoyr, naar advenaat dat hem a n b o r t i c h [aanboortig: aangeboren] ware, ende in deselve penningen souden willen oft mainteneren gerecht zijnde.'

III. Quekenoot.

Cokenaet - kokenoot - kuekenoot.

Onder de Middelnederlandsche woorden welke de voornaamste Nederlandsche taalkundigen meermalen hunne aandacht hebben waardig gekeurd, verdient *quekenoot, quecke-*

noot, eene eerste plaats. Ook in dit Tijdschrift kwam het woord herhaaldelijk ter sprake. De laatste die er in den *Taalgids* met de hem eigene grondigheid over handelde, was, bedriegen we ons niet, de Hoogleeraar DE VRIES (III 193-203), die de beteekenis van *quekenoot* = v e e vaststelde, nadat reeds Dr. H. KERN (II, 309-311) de ware afleiding er van gegeven had: *quecke* = l e v e n d en *noot* = v e e, bepaaldelijk h o o r n v e e, r u n d v e e, j u k v e e; en we zijn 't volkomen met dezen Hoogleeraar eens, wanneer hij zegt: 'We mogen veilig aannemen, dat ook het Mnl. *queckenoot* deze meer beperkte beteekenis zal gehad hebben.' Dit bleek ons bij vernieuwing uit de twee volgende plaatsen, ontleend aan de Keuren der Vleeschhouwers, voorkomende in een handschrift uit de 14e eeuw: plaatsen, ook daarom opmerkelijk, wijl we er 't woord *quekenoot* onder een anderen vorm in leeren kennen.

Aldus luiden ze:

So wat vleeschouwer die c o k e n a e t slaet tusschen paesschen ende sinxen [Pinksteren], het ne zi bi den waerdeerres[1)], hi verliest xx sch. ende dat vleesch, ende hi sal viij daghe wesen daer scepenen willen, ende hi ne sal binnen xl daghe vleesch vercopen.

So wat vleeschouwer die set k o k e n o o t int vleeschhuus, of slaet, dat es verloren, wordt begrepen.

Opmerking verdient ook de volgende keure van algemeenen aard, wijl we er de b e e s t e n weder in één adem met het k u e k e n o o t in genoemd vinden. We denken daarom weder bij het eerste onwillekeurig aan paarden, schapen, zwijnen enz., en bij het laatste aan rundvee.

So wie die laet lopen zijn k u e k e n o o t of zine beesten,

1) Hier is blijkbaar een woord in de pen gebleven.

zijns dancs ende zijns willen, in mans vruchten, jof an mans hoevere, jof in mans garse, het ne ware bi tsmans wille, hi verbuert v sch., wort hies betughet, ende bi nachte x sch., wort hi begrepen.

IV. Drukfouten?

Dr. G.D.J. SCHOTEL, aan wien onze vaderlandsche letterkunde reeds zooveel verplichting heeft, heeft andermaal den beoefenaars daarvan een dienst bewezen door het bezorgen eener nieuwe uitgave van P. GODEWYCKS *Wittebroodskinderen of bedorve jongelingen*[1]. De onvermoeide geleerde heeft er eene korte biographie van den auteur bijgevoegd en een register van min bekende woorden. Jammer, dubbel jammer is het, dat door Dr. SCHOTEL aan dit laatste niet meer moeite is besteed geworden; dat hij den weg niet heeft gevolgd, door Dr. EELCO VERWIJS, in zijne uitgave van Nederlandsche Klassieken, gewezen aan allen, die op waarlijk vruchtbare wijze ook voor de a a n v a n k e l i j k e beoefenaars der vaderlandsche letterkunde, ook voor hoofd- en hulponderwijzers werkzaam wenschen te zijn. Maar al te vaak toch zullen dezen, wij zijn er zeker van, bij de lezing van het wezenlijk lezenswaardige boekske van GODEWYCK te vergeefs tot het woordregister hunne toevlucht nemen, om het werkje, naar wij vreezen, mismoedig ter zijde te leggen. Mochten toch allen, die, door waarachtige belangstelling in de vaderlandsche letterkunde gedrongen, lust gevoelen om hare voortbrengselen uit een vroeger tijdperk voor het tegenwoordige geslacht verstaanbaar te maken, bedenken, dat zij niet voor geleerden alleen schrijven, maar voor een groot getal jongelingen, die hoofdzakelijk uit aanteekeningen en uit toelichtingen van den tekst, hunne kennis moeten putten van het Middelnederlandsch en van de taal van VONDEL, HOOFT, en zoovele anderen. Laten de bewerkers

1) Te Utrecht, bij J.G. BROESE. Prijs *f* 0,90.

dan niet te karig zijn met hunne aanteekeningen en ophelderingen! Men verwijze den hulponderwijzer niet, gelijk zoo vaak geschiedt, naar boeken, die hij niet raadplegen kan, wijl hij óf zelf die niet bezit, óf niet in de gelegenheid is die ter leen te bekomen. Vooral verwijze men hem niet naar werken, die uitverkocht zijn, zooals HOOFTS *Warenar* b.v., uitgave van den Hoogleeraar DE VRIES, welk boek hij met geene mogelijkheid meester kan worden. Men geve dan liever te veel, dan te weinig ophelderingen: de dank der onderwijzers zal er het loon voor zijn, de arbeid der uitgevers zal er te vruchtbaarder om wezen

Wij gelooven den hulponderwijzer, die GODEWYCKS *Wittebroodskinderen* mocht bestudeeren, geen ondienst te doen, met hem opmerkzaam te maken op een paar zinstorende drukfouten, welke, zoo we ons niet vergissen, daarin worden aangetroffen.

Op bladz. 77 beschrijft de Latijnsche Rector, DOMINUS VAARVOORT, de gevolgen der ledigheid. Hij zegt daar o.a.:

Een ledigh mensch die is des duyvels rechte struyck,
Want hij niet anders doet als dat hij vuld den buyck.
Een ledigh mensch die is der duyvelen oyrkussen,
Een l e u p a e r t moet in 't vyer dat niet en is te blussen.

In den laatsten regel moet men ongetwijfeld voor l e u p a e r t *leuyaert*, d.i. *luiaard*, lezen.

Op bl. 76 spreekt de Rector over het bevoorrechten van het eene kind boven het andere. Daar leest men:

Een ongelijck onthael dat maeckt de oogen scheel,
'Tmaeckt onder 't naeste b l o o t een bijster groot krackeel;
Soodat men hier in moet gelijckheid stadigh bouwen,
Van d' een niet meer als van de andere kind'ren houwen.

Moet men in den tweeden regel voor *bloot* niet lezen *bloet?* H e t n a a s t e b l o e d zal hier wel beteekenen de zulken, die elkander het naast in den bloede bestaan: kinderen van dezelfde ouders.

Bladz. 78 regel 3 en 4 van boven staat:

Indien men wrijft of s l o o t aen 't vuyle swarte peck,
Men werter af besmeurt, men krijghter of een vleck.

Moet *sloot* niet zijn *stoot;* en *of*, niet *af?*

Bladz. 43 zegt een der twee wittebroodskinderen tot een paar deugnieten, die hij ontmoet heeft:

Wy zyn van meyningh me te gaen al waer men tapt,
En daer men met de kan, als 't uyt is, lustigh klapt.
Wij zijn van herten blijd', geen w e e r s i e n kan ons quellen,
Omdat wij hier ter stee u vonden, goe gesellen.

Zal men voor *weersien* niet moeten lezen *weersin?*

Bladz 51 zegt de waard tot de wittebroodskinderen, die hun maal niet betalen kunnen:

Wel meynt ghy hier o n s niet te eten en te brassen?

Ons zal wel *om* moeten zijn.

Bl. 52 zegt een der wittebroodsk. tot zijn makker, die, radeloos, omdat hij zijn geld en zijn kleeren kwijt is, zich verhangen wil:

Wy moeten daerom niet den moet soo laten glijen,
Bedenckt een ander v o u t, set droefheyt nu ter zijen.

Moet dit *vout* geen *vont* zijn?

Bladz. 58 zegt de huisman, wien de wittebroodskinderen zijn stuk linnen hebben ontstolen:

Wanneer mijn lieve Griet de tijdingh sal verstaen,
Hoe sal sy haer, a c h ! a r m , ontsetten en verslaen!

Indien de punctuatie van den laatsten regel behouden blijft, geeft ze bepaald aanleiding tot eene verkeerde opvatting. Men schrappe het uitroepteeken achter *ach* en vervange de komma achter *arm* door een uitroepteeken. Het tusschenwerpsel is *ach-arm!* 't Is hier immers het oude *O c h e r m e n = Helaas?*

Bladz. 59, regel 8 v.o. zegt JAN RAP:
Wat h e t dien huysman nu, die daer soo staet en huylt?
Moet *het* niet zijn: *let*, d.i.: wat deert hem nu?
Dit wordt te waarschijnlijker, omdat hij een oogenblik daarna tot hem zegt:
Seght, huysman, wat u let, wat is er dat u schort?

Eindelijk, om van eenige kleinere drukfouten niet te spreken, die elk in het oog zullen vallen, moet men
bladz. 55, regel 2 v.b.
bladz. 59, regel 6 v.o.
bladz. 67, regel 6 v.o.
bladz. 71, regel 4 v.o. voor *met* niet overal lezen *niet?*

V. Ten ondomme.

De uitdrukking *ten ondomme*, welke men in Zeeuwsch-Vlaanderen niet alleen, maar ook in de Zuidnederlandsche Vlaanderens hoort, beteekent: *ten onnutte, onnoodig*. Kan *ondomme* hier staan voor *ondoene?* Of, liever wellicht, kan *ondomme* niet samengesteld zijn uit *on* en een zelfstandig, van *doen* afgeleid *dom?* We laten de beslissing daarvan gaarne aan meer bevoegden over. Toch meenen we, ter vergelijking, hier de Middelnederlandsche zegswijze *ten andoene* in herinnering te moeten brengen, welke (zie DE VRIES, *Middeln. Woord.*, I, 61, en wijlen Prof. DAVIDS *Gloss. op Maerlants Rijmbijbel*) zooveel beteekent als: *Naar dat het noodig is, naar gelang der behoefte:* T e n o n d o m m e is dus nagenoeg het tegengestelde van t e n a n d o e n e . Wie iets *ten ondomme* gebruikt, gebruikt er meer van dan noodig is, meer dan er behoefd wordt.

Sluis, 7 April '68.
J.H.v.D.

Over de afleiding van het bijvoegl. naamw. *schoon*.

Een onzer voortreffelijkste en verdienstelijkste taalkundigen is, of was althans zes jaren geleden, van oordeel, dat het bijv. naamw. *schoon* voor een afleidsel van het werkw. *schijnen* te houden is. In die meening ligt, wat de beteekenis betreft, niets ongerijmds noch onwaarschijnlijks zelfs. Het is op zich zelf zeer goed denkbaar, dat een adjectief, afgeleid van een woord, dat o.a. ook b l i n k e n, s c h i t t e r e n uitdrukt en hetwelk dus eigenlijk b l i n k e n d, s c h i t t e r e n d zou beteekenen, later, door uitbreiding in de toepassing, de meer algemeene beteekenis van s c h o o n, o o g b e k o r e n d zou gekregen hebben. De begrippen toch van g r o o t e s c h o o n h e i d en s c h i t t e r i n g liggen, blijkens het spraakgebruik, niet zoo verre vaneen als men oppervlakkig denken zou; wij spreken immers zonder aarzelen van *eene schitterende* en van *eene verblindende schoonheid*, gelijk de Duitschers van *einer glänzenden Schönheit*, en de Franschen van *une beauté éblouissante*. Het vermoeden heeft zelfs den schijn van door Oudhoogduitsche gedenkstukken voldoende gestaafd te worden, vermits *scôni*, hoewel doorgaans strekkende om Latijnsche woorden te vertalen, welke verschillende nuances van s c h o o n uitdrukken (*speciosus, formosus, venustus, pulcher*), toch ook enkele malen voorkomt als glosse op *splendidus, splendens, candens, renitens* (glanzend, schitterend), trouwens alleen dan, wanneer die woorden niet in eigenlijken zin, maar overdrachtelijk, voor *zeer schoon* gebezigd zijn. Bij

eene nadere beschouwing echter ziet men zich genoodzaakt het gemelde gevoelen, hoe waarschijnlijk ook bij den eersten opslag, geheel te laten varen. Om eene etymologie als de ware te kunnen aannemen, moet, zij van dien aard wezen, dat zij niet alleen de beteekenis, maar ook, en wel in de eerste plaats, den vorm van het afgeleide woord uit de beteekenis en den vorm van het stamwoord verklaart. Ten aanzien van het laatste vereischte nu, de verklaring van den vorm des woords, schiet de bedoelde afleiding te kort. De *oo* van *schoon* zou volgens onzen geachten geleerde ontstaan moeten zijn uit den tweeklank *ai*, die oorspronkelijk in het enkelv. van den verl. tijd van *schijnen* (goth. *skeinan, skain* enz.) werd aangetroffen. N u bezitten wij wel is waar inderdaad eenige woorden met *oo* uit *ai*, als *boot, moot, strook*, en misschien nog eenige weinige andere; doch wanneer men nagaat, hoe de overgang van *ai* tot *o* zich toegedragen heeft, dan ziet men klaar, dat er bij *schoon* zoo iets niet kan plaats gehad hebben. *Ai* toch werd nooit op eens *o;* tusschen de beide klanken in ontstond eerst eene lange *â*, die, gelijk nu nog in verschillende streken van ons vaderland, als *ao* uitgesproken, den overgang tot de zuivere *o* uitmaakte. Dit kan wel niet uit onze eigene taal bewezen worden - geen der opgenoemde woorden is bewijsbaar zuiver Nederlandsch - maar het blijkt duidelijk uit de vergelijking van het Engelsch, het Angelsaksisch en de oudere en nieuwere Noordsche talen met het Gothisch. De tweeklank, die in deze taal *ai* luidde werd in het Onrd. *ei*, òf leverde, door versmelting der *i*, in het Noordsch en Ags. eene lange *â* op, welke weldra als *ao* werd uitgesproken. Die ao-klank bleef in het Deensch en Zweedsch doorgaans, doch ging in het Engelsch in eene zuivere *o* (ook wel *oa* geschreven) over. Zoo ontstonden b.v. eng. *bone, stone, one* enz. uit ags. *bân, stân, ân*, gelijk deze uit goth. *bain, stains, ains* ontstaan waren. *Boot* heet in het Oudnoordsch *beitr* en *bâtr*, in het Ags. *bât*, hetgeen op een goth. *baits* wijst, dat evenwel in de fragmenten niet aangetroffen wordt, omdat er geene gelegenheid voor bestond.

Deze ao-klank onderging in deensch *baad* en zw. *båt* geene verdere wijziging; doch ags. *bât* werd eng. *boat*. De onrd. en ags. lange *â* was dus als 't ware de brug, de bemiddelaar tusschen *ai* en *o*, en is dan ook bij de boven opgenoemde woorden, *boot, moot* en *strook*, werkelijk aan te wijzen. Zulk een bemiddelaar nu heeft *schoon* nooit gehad; de *oo* is in dat woord op geheel regelmatige wijze, gelijk de gewone scherplange *o's* in *brood, dood, hoog, droom* enz. uit *au* ontstaan, blijkens goth. *skauns* en den ohd. vorm *scaoni* (nevens *scuoni* en *scôni*)*;* terwijl nergens een ags. of onrd. *scâne* gevonden wordt. De *ai* van *skain, scain*, zou dus onmiddellijk in *au* en *ao* hebben moeten veranderen, en zulks is voor ieder, die van de physiologie der spraakgeluiden ook maar een flauw begrip heeft, iets ondenkbaars. - De ohd. en ondl. vorm *scuoni*, deensch *skjön* en zw. *skön*, ags. *scy□ne, sceone, scêne* en *sciêne* (*ê* is hier de gewone *umlaut* van *û*), bewijzen ten stelligste, dat er in den oorspronkelijken klank eene *u* aanwezig moet geweest zijn, terwijl van eene *i*, die toch de grondklank van *schijnen* uitmaakt en zich dus wel ergens moest vertoonen, nergens ook het minste spoor te ontdekken is.

Dwingt de onverbiddelijke klankleer ons de bedoelde afleiding meedoogenloos te laten varen, er ligt eene andere voor de hand, die in alle opzichten bevredigend is te noemen, die zoowel den vorm als de beteekenis heel natuurlijk en ongedwongen verklaart; namelijk indien wij *schouwen* (zien, kijken) als het grondwoord van *schoon* stellen, en aannemen, dat men hier niet met eene zoogenaamde afleiding door klankverwisseling, maar door aanhechting van een achtervoegsel te doen heeft.

Onze taal en hare verwanten bezitten verschillende bijvoegl. naamw., met een suffix *-en* (vroeger *-an, -in* en *-ein* of *-ijn*) gevormd; b.v. *eig-en* van het verouderde ww. *eigen* (hebben), *op-en* van *op, dronk-en* van *dronk, hou-ten* van *hout, zilver-en* van *zilver* enz. De vocaal, de *e* in *-en*, viel weg achter stammen, die op een klinker eindigen; zoo in *groe-n* van *groe-jen*, in het mnl. *sie-n* (schoon) van *zie-n (zie-en)*, en in de bezitt.

voornw. *mijn, dijn, zijn*, van *mij, dij, zij*[1]. Er bestaat dus - wat den vorm aangaat - geen bezwaar om goth. *skauns* en ohd. *scaoni* te houden voor afleidingen van den stam van het ww. *schouwen*, goth. *skau-jan (skaw-jan)*, ohd. *scau-wôn;* want dat wij *schoon* en niet *schoun* zeggen, kan niemand bevreemden, die bedenkt, dat het Nederl. geen enkel woord, op *oun* uitgaande, bezit, maar *au* vóór eene *n* altijd in *oo* of *oe* heeft veranderd, blijkens *hoon, koon, loon, zoen* enz.

De beteekenis nu baart evenmin moeielijkheid. Uit *skaujan* enz. ontstond een bijv. naamw. *skauns*, ohd. *scôni*, met tweeerlei zeer uiteenloopende beteekenissen, zoodat men eigenlijk van twee adjectieven *skauns* of *scôni* te spreken heeft. Het eerste had de beteekenis van *(zeker) uitzicht, (zeker) voorkomen, (zekeren) vorm hebbende*. Men treft het aan in goth. *ibnaskauns* en ohd. *ebenscone*, letterlijk *evenschoon*, doch gebruikt voor *σύμμορφος*, even- of gelijkvormig, denzelfden vorm, hetzelfde uitzicht hebbende. Aan dit *skauns, scôni* sluit zich onmiddellijk een zelfst. naamw. goth. *skaunei*, ohd. *scônî*, ondl. *scuonî* aan, dat uitzicht, uiterlijk voorkomen, vorm, gedaante beteekende. Dit *skaunei, scônî, scuonî* stemt dus geheel overeen met lat. *species*, hetwelk van *specere* (zien gevormd is, en eigenlijk ook *uitzicht, voorkomen* te kennen geeft. *Skaunei* komt voor in de samenstelling *guthaskaunei*, letterlijk *godschoonte*, waarmede ULFILA, *Phil*. II. 6. *μορφ θεο*, vertaalde; de Vulgaat heeft daar *forma Dei*, onze overzetting: *gestaltenisse Gods*. In het Oudhoogd. dient *scônî* meermalen ter vertaling van *species;* zie GRAFF VI, 516 en 517. Ook in het Oudnederl. treft men *scuonî* aan als vertaling van *species*, namelijk in de psalmen van WACHTENDONCK, LXVII, 13: '*Cunig crefte lievis, lievis, inde scuonis husis te deiline rouvin*[2]. Nevens het adjectief

1) Vermoedelijk zijn ook *klein, rein* en *schuin* op te vatten als *klei-n, rei-n* en *schui-n*.

2) De lezer tobbe zijn brein niet af met pogingen om den zin dier woorden te vatten, en veroordeele ook den Oudnederlandschen overzetter niet. Deze heeft eerlijk teruggegeven wat hij vond, misschien wel den volmaaktsten onzin, dien men maar wenschen kan. De tekst der thans nog geldige Vulgata van SIXTUS V en CLEMENS VIII luidt: *Rex virtutum dilecti dilecti; et species domus dividere spolia;* de Oudnederl. tekst is hiervan de woordelijke vertaling. Onze Statenoverzetters geven (*Ps*. LXVIII: 13): 'De Koningen der heyrscharen vloden wech, sy vloden wech; ende sy die t'huys bleef, deelde den roof uyt;' VAN DER PALM, eenigszins anders: 'De Koningen der heiren vloden, zij vloden! nu deelen de vrouwen den buit.' Men ziet, uit het verband is voor de beteekenis van *scuonî* niets te trekken; doch juist het zinlooze van den gauschen Lat. en Onl. tekst bewijst, dat de opvatting van *scuoní* als *species* gewoon en algemeen bekend was.

skauns enz. met de zoo even behandelde beteekenis (*zeker voorkomen bezittende*) bestond reeds van ouds een ander met de hedendaagsche beteekenis van *schoon (schön, beau, pulcher)*, hetwelk, zoo onze afleiding de ware is, eigenlijk is op te vatten als *geschikt om aanschouwd te worden, ter aanschouwing uitlokkende*, iets dat juist het eigenaardige is van alles wat *schoon* heet. Stelt men *schouwen* als het grondwoord van *schoon*, dan laat zich ook de alledaagsche, eigenaardig Nederlandsche opvatting van *schoon* als *rein* beter dan op eenige andere wijze verklaren, namelijk als de tegenoverstelling van *afschouwelijk (afschuwelijk), afzichtelijk* wegens onreinheid.

Onze afleiding vindt eene merkwaardige bevestiging in twee thans verouderde, doch in het Middelnederl. zeer gebruikelijke bijvoegl. naamw., *sien* (schoon) en *onsien* (leelijk), (zie HUYDECOPER op Melis Stoke, Deel I. blz. 109 vlg.) die kennelijk op dezelfde wijze van *zie-en* gevormd zijn, als *schoon (schou-n)* van *schouwen;* terwijl dit woord omgekeerd den vorm van *sien* en *onsien* verklaart, en overtuigend bewijst, dat de *n* in deze woorden niet verward moet worden met de *n* der onbepaalde wijs, iets wat trouwens reeds bleek uit de mogelijkheid om *sien* en *onsien* op de wijze der adjectieven te verbuigen: *siene, sienst*.

Het bijgebrachte geeft m.i. recht om, zoolang zich geene betere etymologie voordoet, *schoon* voor eene afleiding van *schouwen* te houden. Ik kan echter van ons woord niet afstappen, zonder nog eene opmerking te maken. Men moge mijne etymologie aannemen of verwerpen, in elk geval staat het vast, dat al de latere vormen in de verwante talen uit

één vroegeren, in het Gothisch bewaard gebleven vorm *skaun* ontstaan zijn. De gewone trapsgewijze veranderingen, die de oorspronkelijke tweeklank in het Hoog- en Nederd. ondereging, zijn de volgende: *au* werd ohd. *ou* of *ao*, en deze in het nhd. *ô* of weder *au;* in het Nederl. ging *au* eerst over in *ou*, en dit bleef of werd *oo*, b.v. in *bou-wen*, goth. *bau-an*, in *rook*, hd. *rauh, rouc*, in *vrouw* en *vroolijk*. Hier nu, bij ons *schoon*, treft men ohd. niet alleen *scaoni* en *scôni*, maar ook *scuoni*, en evenzoo onl. *scuoni* (*Ps*. LXVII: 13) en zelfs *schuni* (*Ps*. XVIII: 9) aan. Nu denke men niet, dat *uo* en *ao* of *ou* dezelfde klanken hebben moeten voorstellen; de latere vormen verbieden zulks ten stelligste. *Ao* en *ou*, zagen wij, leverden *ô* of *ou* op; doch *uo* werd later bij ons *oe* en in het Nhd. *û*, b.v. *stuol* werd nnl. stoel, nhd. *stuhl*. De Oudnederl. vorm *scuoni* moest derhalve, a priori beschouwd, een nnl. *schoen* opleveren, en heeft zulks ook werkelijk gedaan. In Vlaanderen toch is de uitspraak *schoen* volstrekt niet onbekend, misschien wel de heerschende. Wij hebben hier dus wederom een opmerkelijk voorbeeld van een tweeklank (*au*) die in de nieuwere talen twee verschillende klinkers heeft opgeleverd: *oo* en *oe*, ofschoon de vorm *schoen* niet in de algemeene taal is opgenomen. De dubbele vorm *schoon* en *schoen* vindt een tegenhanger in ons *roer* (*pijperoer* en *schietgeweer*, eigenlijk *hol riet*) en hd. *rohr* (pfeifenrohr) en *röhre*. Beide vormen zijn ontstaan uit een woord, dat goth. *raus* (riet) luidt. Bij ons is de *a* in de *u* (oe) weggesmolten; doch het Ohd. sprak eerst *raor* en vervolgens *rôr* uit, en deze laatste uitspraak is in het Nhd. blijven bestaan.

L.A. TE WINKEL.

De Leeuwarder tongval en het Leeuwarder taaleigen.

Eene bijdrage tot de kennis der Nederlandsche dialecten.

(*Vervolg van bladz*. 210.)

De werkwoorden hebben in het Leeuwarder dialect twee verschillende vormen voor de onbepaalde wijs. Als de Hollanders zeggen: schrijve heb ik geleerd, nu wil ik ook rekene *leere*, en de Groningers: skriven heb ik joa leerd, nou wil ik ook rekenen leeren, dan zeggen de Leeuwarders steeds nauwkeurig: skriven hè 'k leerd, nou wì 'k oek rekenen leere. Men ziet, in het eene geval wordt de *n* achter het werkwoord uitgesproken, in het andere niet; terwijl de Hollanders altijd die *n* weglaten, en de Groningers, Drenthen, Twenthen. enz. die *n* altijd uitspreken. Ik wil hier de gevallen opgeven waarin die *n* wordt uitgesproken, en die waarin zij wordt weggelaten.

Vooreerst spreekt men te Leeuwarden de *n* achter de werkwoorden uit, als deze in den eigenlijken infinitivus, geheel op zich zelf, staan; zooals in het bovenstaande: skriven hè 'k leerd; daar komt 'n skip an seilen; riden is miin foeg niet, rijden past mij niet, enz. Vervolgens laat men de *n* steeds hooren, wanneer het voorzetsel *te* vóór het werkwoord gebruikt wordt, b.v. leist' daar te slapen? ligt gij daar te slapen? d'r is niks te ferdienen; jimme stane te ferkleumen, enz.

De *n* wordt integendeel achter de werkwoorden in den infinitivus weggelaten, als zij met de hulpwerkwoorden willen zullen, mogen, kunnen, moeten, durven en laten gebruikt worden, b.v.: ik wil loope; dou suust' (suuste) komme, gij zult komen; hij mag drinke; wij kanne skule; jimme mutte ride, gijlieden moet rijden; sy deure 't n 't late, zij durven het niet laten; dou laast' (laaste laatst, latest) him omkomme, enz.

De Leeuwarders onderscheiden zeer nauwkeurig de gevallen waar ze de *n* achter de werkwoorden uitspreken en waar niet. Hun fijn gevoel voor taalzuiverheid behoedt hen in dezen voor dwaling. Letterlijk nooit zal men een Leeuwarder hooren zeggen: houst' feul fan skaatsride? houdt gij veel van schaatsrijden? of sy leere oek singe. En evenmin zal men uit een Leeuwarder mond hooren: wy kanne nou geld verdienen, of jimme mutte wachten[1]. Zelfs als de Leeuwarders hunne tong geweld aandoen om Hollandsch te spreken (dat tegenwoordig zeer in gebruik komt) nemen zij onwillekeurig deze regels getrouw in acht. Deze regels zijn afkomstig uit de oude Friesche taal, die de Leeuwarders in vroegere tijden gesproken hebben, en zijn ook tegenwoordig nog van toepassing in alle nieuwere Friesche tongvallen, niet slechts bewesten de Lauwers, maar ook in Sagelterland op Wangeroog en in geheel Noord Friesland.

Zooals reeds is aangemerkt wordt het woorddeeltje *ge* voor de verleden deelwoorden in het Leeuwarder dialect niet uitgesproken. Maar de *n* achter deze deelwoorden, die door de Hollanders steeds wordt weggelaten, spreken de Leeuwarders duidelijk en met nadruk uit. Zij zeggen ik hè (ik hew) loopen, sprongen, eeten, ik bin fallen, slagen,

1) De joden, die te Leeuwarden talrijk zijn, hebben op hunne wijze een leeuwarder joodsch dialect; zij wijken hierin echter van deze regels af, en zeggen, even als overal in Nederland: ik sjtha te khomme te fhalle, enz. alles zonder *n*.

fu$_r$tgongen, waar de Hollander geloope, gestaan en gegete heeft of gevalle, geslage en heengegaan is.

Ook heb ik reeds aangemerkt dat de Leeuwarders een ruim gebruik, of liever misbruik maken van verkleinwoorden. Zij worden hier gemaakt door *ke, je* of *tsje* achter het naamwoord te voegen; b.v. van boom komt boomke, van appel appeltsje, van skölk (voorschoot) skölkje. Andere verkleiningsvormen kent men niet; het Hollandsche tje en pje, en het Brabantsche sken (boeksken) zijn hier geheel onbekend. De Leeuwarders vergissen zich nooit in het gebruik van deze verkleiningsvormen; zij gevoelen nauwkeurig achter welk woord *ke* en achter welk *je* en *tsje* voegt. Zoo maakt men het verkleinwoord steeds met *ke* als het woord op zich zelf met eene *b, f, m, p* of *s* eindigt, of met een klinker of tweeklank; b.v. slob (eene soort van eend, *Rhynchaspis clypeata*) wordt slobke, krab krabke, krob (pissebed, kelderzeug. *Oniscus asellus* of *murarius*) krobke, roef (op een schip) roefke, sloof sloofke, praam praamke, koem (kom) koemke, kiip (kip) kiipke, knoop knoopke, roer roerke, boor boorke, siis (sijs) siiske, glas glaske, koei koeike, kou (vogelkooi) kouke, enz. Met *tsje* maakt men het verkleinwoord als het woord zelve uitgaat op *d, l, n* en *t*, b.v.: brood broodtsje, hee$_r$d hee$_r$dtsje, paal paaltsje, bril briltsje, man mantsje, pen pentsje, kant kantsje, boot bootsje. Eindelijk volgt nog de verkleiningsvorm *je* steeds op *g* of *ch* en *k*, als flach (vlag) flachje, barch (varken) barchje, hering herinkje, stok stokje, bark barkje, enz.

Sommige woorden hebben een onregelmatigen verkleiningsvorm, namelijk die welke op *st* eindigen. Volgens den regel moesten deze woorden *tsje* achter zich nemen, en moest er alzoo van bu$_r$st (borst) bu$_r$sttsje komen, maar omdat deze letterverbinding wel moeielijk uit te spreken is, laat men den laatsten letter van het hoofdwoord weg; dan evenwel voegt men er geen *tsje* achter zooals het oorspronkelijke woord ver-

eischt, en ook geen *ke* zooals met de woorden die oorspronkelijk op *s* eindigen, geschiedt, maar eenvoudig *je;* zoodat van b u r s t komt b u r s j e, van nest n e s j e, enz.

Een klein getal andere woorden heeft een dubbelen verkleiningsvorm; zoo hoort men nevens het normale k a m e r k e en k a n t o o r k e ook wel het geaffecteerde k a m e r t s j e en k a n t o o r t s j e. Deze vorm is echter meer te Franeker en te Harlingen in gebruik, waar men ook wel van t r a p p e n t s j e spreekt in plaats van t r a p k e. Overal echter in de Friesche steden hoort men zoowel m a n n e k e als m a n t s j e.

Van eene klankbuiging bij de verkleinwoorden zooals in Gelderland waar men van man m ä n n e k e en van stok s t ö k s k e maakt, weet men hier niets. -

Merkwaardig is in het Leeuwarder dialect het groot aantal eigenaardige scheldwoorden, of liever smaadwoorden, vooral van die, waarmede het vrouwelijk geslacht wordt vereerd. Zoo heeft men:

F l a r d e, dat eigenlijk een oude lap of vod beteekent, maar overdrachtelijk gebezigd wordt door vaders en jonge mannen die met reden zeer vertoornd zijn op hunne half-of volwassene dochters of op hunne jonge vrouwen. Tegen oude vrouwen of kinderen bezigt men dit woord nooit; en slechts hoogst zeldzaam wordt het voor jongens van twaalf tot zestien jaren gebruikt. Lap, het hollandsche woord voor f l a r d e komt ook in scheldwoorden voor, als zuiplap, enz. F l a r d e is het vrouwelijke equivalent voor het mannelijke vlegel, hier f l e g e l.

K l i t s e, een woord waarvan ik de afleiding niet weet, wordt volkomen in den zelfden zin en even dikwijls gebruikt als het voorgaande f l a r d e.

F e k k e, is eene kijfachtige, boosaardige vrouw.

F l e r k, bezigt men in dezelfde gevallen als f l a r d e wordt echter lang zoo veelvuldig niet gebruikt.

F u l i k is eene booze, kwaadaardige vrouw; dit woord is weinig in gebruik en stamt af van het bijvoegelij k naamwoord f u u l. Zie dat woord.

Blei, bleike, gewoonlijk laffe blei. Dit smaadwoord dat oorspronkelijk de Leeuwarder naam is van den brasem of bliek, *Cyprinus brama*, gebruikt men voor laffe, flauwe meisjes en jonge vrouwen, die b.v. uitbundig om hare eigene quasi-geestigheden lachen. Tot knapen en jongelingen wordt het in de zelfde omstandigheden ook gezegd, hoewel zelden. Het Hollandsche brasem dat met het oorspronkelijke *blei* overeenkomt, wordt in Holland ook overdrachtelijk gebruikt om er laffe half-volwassen jongelingen mede aan te duiden.

Hart noemt men een eenigzins dom meisje of jonge vrouw, wat al te naïf in hare uitdrukkingen.

Tutte, of verkleinend tutsje is boven reeds opgegeven.

Sloechje gebruikt men voor een droomerig meisje, langzaam in hare bewegingen en langzaam van begrip. Het mannelijke woord hiervoor is Sloegert (Sloeg-aart).

Sleeuke zegt men eveneens tot droomerige, slaperige vrouwen, die daarenboven eene temerige spraak en slependen gang hebben. Het mannelijke sleeuwert (sleeuaart) komt ook voor, hoewel zelden.

De woorden sloechje, sloegert, sleeuke en sleeuwert komen van de bijvoegelijke naamwoorden sloech en sleeuoe, die alles wat langzaam, traag, droomerig, enz. is, aanduiden. Hoewel nagenoeg gelijk, zijn beide woorden, die gewoonlijk in één adem worden genoemd, niet nauwkeurig gelijk in beteekenis. Men zegt, b.v. als men slaap krijgt, wel: wat wurd ik sloech, maar nooit wat wurd ik sleeuoe. Sloech is het Friesche *sluch*, sleeuoe het Engelsche *slow* en het Friesche *sleau*.

Kliemke zegt men tot een meisje of jonge vrouw die hare huishoudelijke bezigheden niet goed aanvat, maar daarmede zoowat ommorst. Het woord is afkomstig van het werkwoord kliemen = een weinig morsen. Het bijvoegelijk naamwoord kliemerich = eenigszins kleverig, beduimeld, niet helder, bestaat ook. Voor kliemke is geen mannelijk equivalent.

Soechje is een dom, sulachtig meisje. Soech beteekent eigenlijk zeug, wijfjes-varken, en wordt ook, geheel oneigen-

aardig, voor domme, sulachtige, eenigzins onnoozele jongens en jongelingen gebruikt.

Sipeltsje, sipeltriin noemt men eene sloofachtige vrouw die over kleinigheden tobt en klaagt. Sipel is oorspronkelijk een ui, en wordt ook algemeen gebruikt om dat bolgewas aan te duiden. Dit woord sipel schijnt, even als het Hoogduitsche *zwiebel* af te komen van het Latijnsche *cepa*.

Slofke gebruikt men voor eene slordige vrouw, en is afkomstig van het bijvoegelijke naamwoord slof = slordig. Voor mannen gebruikt men sloffert (slof-aart).

Sleep en **sleepke** zegt men tegen luie, slordige meisjes en vrouwen, die hare huishoudingen verwaarloozen, (uitslepen).

Slemier. gewoonlijk lange slemier noemt men eene lange vrouw of een lang meisje. Dit woord is, meen ik, ook elders in gebruik.

Sloofke en sieltsje gebruikt men even als in Holland sloof en zieltje voor stumperachtige, onredzame vrouwen en meisjes.

Fernim = nuf; is afgeleid van het werkwoord fernimme = vernemen, omdat nuffige vrouwen en meisjes van alle zaken gaarne het fijne vernemen.

Ichel noemt men een scherp meisje of eene scherpe vrouw, zeer bij de hand en vinnig van aard. Het woord ichel beteekent oorspronkelijk egel. (Zie stikelbarch in deze lijst.)

Els gebruikt men om er eene scherpe vrouw, die andere menschen met hare vinnige woorden kwetst, mede aan te duiden. Is afkomstig van het bekende schoenmakers werktuig.

Snip is een nuffig meisje, wat vitterig van aard en zeer bij de hand. Voor knapen en mannen gebruikt men in dit geval haan.

Nevens al deze woorden zijn ook nog de Hollandsche smaad- en scheldwoorden voor vrouwen, hoewel minder veelvuldig, in gebruik.

Eigenaardige Leeuwarder smaad- en scheldwoorden voor mannen zijn er behalve de reeds genoemde sloegert, sleeuwert, sloffert en soech weinig of geen. Echter

staat tegen dit groot aantal smaadwoorden ook een groot getal vleiwoordjes over, waarvan de Leeuwarders een zeer ruim gebruik maken als ze in een' goeden luim zijn en tot, hunne kinderen, vrijsters of vrouwen spreken. Hier volgen eenigen daarvan:

Ha$_r$tlapke, zegt men zoowel tot kleine kinderen als tot meisjes en vrouwen.

Skatsje fan goud, skatappeltsje, gouden engeltsje, dotsje, poeske, zelfs **rotsje** (tegen kleine kinderen) zijn allen woorden en uitdrukkingen waarmede men, nevens vele anderen die ook van tijd tot tijd geïmproviseerd worden, zijne liefde en genegenheid te kennen geeft.

Ruft = luier; bij uitsluiting echter een wollen luier. Men heeft ook slingerruften en kapruften; deze zijn grooter en dienen meer tot kleeding en dekking van de jonge kinderen. Een linnen of katoenen luier noemt men zeer karakteristiek pimeldoek, want pimele en pimel is wateren en water, *urine;* deze laatste woorden zijn slechts voor kinderen in gebruik.

Goedfrou = vroedvrouw, is bij de lagere standen alleen in gebruik.

Hennekleed = doodshemd of lijkwa. Mr. J.H. HOEUFFT in zijne *Taalkundige aanmerkingen, Breda*, 1815, geeft eene afleiding van dit woord, die mij niet waarschijnlijk voorkomt.

Bude = buil, b.v. hy het 'm 'n bude an 't hoofd fallen, hij heeft zich een buil aan het hoofd gevallen. Bude komt meer overeen met het oud-Hollandsche budel, later buidel en thans buil.

Fiik = fijt, de bekende pijnlijke zweer aan den vingertop.

Swel, zoo noemt men te Leeuwarden niet slechts alle gezwellen, maar ook de zweren, b.v. een stienswel = steenzweer, enz. Wat men in Holland eene beenzweer noemt, heet hier: 'n open bien, 'n gat in 't bien, 'n kwaad bien; men spreekt ook van 'n kwaad bu$_r$st.

Stiech noemt men een klein gezwel op het ooglid, dat elders zeer ondichterlijke namen heeft.

Uut 't potsje = uit het lid of ontwricht; b. v miin skouder is uut 't potsje weest. Echter hoort men tegenwoordig meer uut 't lid.

Glei, waarvoor ik geen Hollandsch woord ken, heeft twee beteekenissen, namelijk vooreerst: bovenmate vriendelijk vooral als die vriendelijkheid en minzaamheid niet van harte gemeend is. Men zegt: 't is 'n glei wiif! of se lacht so glei! In de tweede beteekenis gebruikt men glei voor aardappels, als zij waterig, stijf en kleiachtig, het tegenovergestelde van kruimelig. los en meelig zijn; dan zegt men: hè, wat binne die eerpels glei!

Blier is een bijvoegelijk naamwoord dat men gebruikt voor iemand die een bijzonder vriendelijk lachende, inwendig vergenoegde uitdrukking in zijn gelaat heeft. Zoo zegt men: hy siet so blier, hy lacht so blier. Dit woord zal wel verwant zijn aan blij, blijde, oudtijds bli en blide; wellicht is het oorspronkelijk de vergrootende trap, bli-er van bli. Blij of blijde luidt te Leeuwarden echter altijd als bliid, en de vergrootende trap is blider, met eene *d*.

Voor eene heldere, schitterende, als 't ware lachend roode kleur zegt men echter bly-rood en ook wel blierrood, maar nooit bliid-rood.

Wit heeft de zelfde beteekenis als blier, maar is veel minder in gebruik. Men zegt: wat lacht i wit! Dit is afkomstig van het Friesche: *hwet laketh er wít!* Tegen wit lachen, wit sien, staat swart sien over.

Sip = eenigzins bedroefd, min of meer treurig, komt voor in de uitdrukking sip sien, sip kike.

Demmen of **dimmen** = bedeesd Is uit het Friesch overgenomen, zoo ook

Myen = schuw, eigenlijk mijdend, vermijdend, en

Rimpen, haastig, zonder dat er gegronde redenen voor die haast bestaan, en ten gevolge van die haast onhandig.

Pee$_r$s = paarsch. Ook zegt men hier altijd perel voor parel, en kerel en wereld zooals bijna overal in Nederland.

Feer, fee$_r$der, fee$_r$st = ver. In het Friesch is ver

fier, fierder, fierst. Ver van hier is te Leeuwarden h i e r f e e r f a n d a a n, overeenkomende met het Friesche *hjir fier fen dinne*.

F a a k = dikwijls. Zoo onbekend als het woordje v a a k in de Hollandsche spreektaal is, zoo zelden hoort men het woordje d i k w i j l s te Leeuwarden gebruiken.

T e g a r e = te zamen, ofschoon te zamen of samen ook gebruikt wordt als er van drie en meer personen sprake is, en het Leeuwarder t e g a r e slechts voor twee personen uitsluitend wordt gebruikt. Te zamen hoort men hier nooit; als er meer dan twee personen bedoeld worden zegt men m e t m e k a a r of a l l e g a a r. G a a r l e g g e is samenvouwen; dit laatste is echter reeds verouderd, hoewel men nog steeds tot de kinderen zegt, als dezen zullen bidden: h a n t s j e s g a a r e n o o c h j e s d i c h t! Te gare komt overeen met het Friesche *to geärre* en het Hollandsche te gader.

T e r e, o p t e r e = vouwen, opvouwen, b.v. van kleedingstukken, papier, enz. Dit woord is geheel Friesch.

K r e k t, k r e k = juist, is eene verbastering van het Fransche *correct*. Dit woord wordt ook door het volk in andere streken gebruikt, zoo als in de Betuwe, enz.

N e u t e n = noten, even als bijna overal in Nederland. Men onderscheidt g r o o t e n e u t e n = walnoten, okkernoten en h a z e n e u t e n = hazelnoten. Zoo ook p e u p e n e u t e n = pepernoten, ofschoon peper ook te Leeuwarden anders altijd peper is. In de Noordfriesche tongval van Westerland-Feur (het westelijk gedeelte van het eiland Feur of Föhr in Noordfriesland) luidt dit woord bijna gelijk, namelijk: *peu benenden (pöbbenódden)*, terwijl het in het Westfriesch (geheel regelmatig) *pipernuten*, luidt.

B a k k e$_r$ t = stuiter, de grootere gebakken steenen ballen, waar de jongens mede spelen. De kleinere van marmer of eene andere soort van steen gemaakt noemt men, zooals overal knikkerts, of eigenlijk k n i k k e$_r$ t s.

K è k e l e, k è k e l d e, k è k e l d = aanhoudend babbelen.

B l i i n d = blind, ook in de Betuwe in gebruik. Het is het oud-hollandsche *blijnd* en het friesche *blínd*.

Bliind = luik voor een venster, zoowel binnen als buiten; zoo ook sonnebliind. Een zolderluik, kelderluik of valluik noemt men echter steeds luuk.

Seun = zoon. Ook in de zeventiende eeuw en later sprak men te Amsterdam van zeun In sommige streken van Holland hoort men dit nog, ook in Gelderland.

Tuut = zoen, meestal in verkleinenden vorm als tuutsje in gebruik. Kus gebruikt men nooit, maar soen wel.

Nauwkeurige sprekers maken onderscheid tusschen tuutsje en soen: de moeder geeft haren volwassenen zoon een soen, de jongman zijn vrijster een tuutsje. Tuutsje is afkomstig van het verouderde toet, tuut = mond, dat nog overgebleven is in het beruchte Zeeuwsche totelokken. Het komt dus volmaakt overeen met het Latijnsche *osculum* van *os*, en het Betuwsche munje van mund = mond. Oudtijds gebruikte men ook nog te Leeuwarden voor kus bekje, dat op de zelfde wijze als tuutsje enz van het triviale bek gevormd is. Dit woord is nog overgebleven in de spreekwijze: kom, geef dat kiin 's 'n bekje! waarmede men iemand uitnoodigt eens uit zijn glas te drinken. Deze spreekwijze wordt echter slechts zelden gebruikt, misschien wel omdat de uitnoodiging of aanmoediging om te drinken zoo zelden noodig is.

Dranksoet noemt men iemand die zeer gaarne een borreltje lust, zonder nog juist aan den sterken drank verslaafd te zijn. Op de zelfde wijze is gevormd:

Geselskapsoet, dat men gebruikt om iemand aan te duiden die gaarne met zijne makkers uit gaat. De vergroetende trap van dit woord is uuthuzich en uuts.

Eek = azijn. Het is het oud-Hollandsche edik en het Friesche *iëttik*. Tegenwoordig zegt men in de hoogere standen reeds aziin.

Ekenhont = eikenhout. Men zegt wel ekene planken, 'n ekene kiste, maar eikenboom en eikels.

Boek, boekenboom en **boekenhout** zegt men even als bijna overal in Nederland voor beuk, enz.

Iperenboom, **iperenhout** = olm of ijp en ijpenhout.

Slecht gebruikt men te Leeuwarden nog in de oude beteekenis van vlak, effen; b.v. een slechte weg. Als de jongens in de school nieuwe leien krijgen, strijken zij er met de vingertoppen over om te voelen welk lei het vlakste is en dus het gemakkelijkst beschreven wordt. Dan roepen zij uit: dì 's 'n slecht lei! dì 's 't slechtste! en willen allen liefst 't slechste lei hebben. De Hollandsche schoolmeester, die er bij staat, begrijpt er niets van, en is wel een half uur lang verontwaardigd over de domme Friezen die best slecht noemen. Dit is eene herinnering uit mijne jeugd. Dit woord slecht = vlak gebruikt men ook om het met klinkert- of baksteenen bevloerde en dus vlakke voetpad langs de huizen mede aan te duiden, in tegenoverstelling van het meer oneffene, hobbelige, niet keien (hier balstienen) bevloerde gedeelte der straat. Zoo roept men de kleine kinderen, als zij op straat gaan, vermanende na: ‘op 't slecht bliwe, hoor! niet op 'e balstienen loope!’

De oude beteekenis van slecht = eenvoudig, zonder slinksche streken, (van menschen) is ook te Leeuwarden verloren gegaan even als in Holland.

Graag = gaarne; oudtijds hoorde men ook wel geerne. Van iemand die begeerig is naar iets zegt men: ‘hy is 'r graag na.

Sly = zeer begeerig; zoo is b.v. een koortszieke sly naar water.

Roppich = zeer gulzig. Als men een uitgehongerde hond ziet vreten, zegt men: kiik us! wat is i roppich!

Frette, **frat**, **fretten** = vreten. Verouderd; was vroeger vooral voor honden en andere dieren in gebruik.

Sline, **sliinde**, **sliind** = snoepen, in de beteekenis van de vingers in iets steken en die dan afslikken, b.v. die jonge sliint uut 'e stroop. Sline komt van slinden, nog in het, Hollandsche verslinden over, even als bine van binden, wine van winden, enz.

Snobben, **snobde**, **snobd** = snoepen, in de beteekenis van voor eene kleinigheid iets lekkers koopen en dat uit de hand opeeten, zooals sommige kinderen en sommige vrouwen doen.

Snobdiske noemt men een tafeltje met allerlei kinderlekkernijen en snoeperijen, zooals men die op de markten, straten en aan de poorten vindt. Snobberich en sline-rich zijn de bijvoegelijke naamwoorden die van deze werkwoorden zijn afgeleid. Nevens slinen en snobben is ook snoepen in beide beteekenissen evenzeer in gebruik.

Suterich = verkneukeld, b.v. wat bin miin kleêren suterich. Men zegt ook fersuteren voor verkneukelen.

Skrutel, **skrutelich** = min of meer bevreesd, eenigszins bang.

Eamelen, **eamelde**, **eameld** en **emmelen**, **emmelde**, **emmeld** = zeuren; men gebruikt het woord in den eersten vorm gewoonlijk voor volwassenen, in den laatsten vorm meer voor kinderen.

Muudhon = zeelt, zekere visch, *Cyprinus tinca*, is het Friesche *mudhund*, spreek uit *moedhoen*.

Stikel = distel, en ook stekel. Van dit woord is afgeleid stikelich = stekelig.

Stikelbeeˌske = stekelbaarsje, *Gasterosteus pungititius, aculeatus*, enz.

Stikelbarch = stekelvarken; ten onrechte gebruikt men tegenwoordig dit woord algemeen om er den engel, *Erinaceus europaeus*, mede aan te duiden. De eigenlijke Leeuwarder en ook Friesche naam van den egel is igel of ichel. (Zie dat woord).

Moese, **moesde**, **moesd** = morsen; is vooral voor spelende kinderen en onhandige volwassenen in gebruik.

Grieme, **griemde**, **griemd** = morsen, ook in de beteekenis van iets door elkander mengen, knoeien; b.v.: allerlei fet grieme se deur 'e butter.

Slantere, **slanterde**, **slanterd** = morsen in de beteekenis van door onachtzaamheid iets uitstorten; bemorsen

is b e s l a n t e r e n, b.v. hij b e s l a n t e r t h i m, hij bemorst zich. Oudtijds had men voor bemorsen ook nog het woord

B e s l a b b e r e. Dit woord is nog aanwezig in den naam van een langwerpigen doek die men den kinderen bij het eten onder de kin bindt: zoo'n doek noemt men wel s l a b, s l a b d o e k. Op het eiland Wangeroog wordt nog tot de kinderen gezegd: *du bislabberst di*.

B e a l i c h, **b e a l c h** = lichaam of lijf in enkele gevallen, begint reeds te verouderen. Men bezigt, het vooral voor het lijf van paarden, groote honden, enz. Bij het harddraven van paarden hoort men de ingewanden van die dieren soms in hun lichaam heen en weêr slingeren. Dan zeggen de Leeuwarders: h o o r, w a t s l a a t 'm d e b e a l i c h! In verachtelijken zin wordt het soms ook wel voor het menschelijke lichaam gebruikt; dan echter wordt het als eene zeer leelijke litdrukking beschouwd.

N u u n d e r = Schelp. In het Oostfriesche Platduitsch (Nedersaksisch) komt dit woord voor onder den vorm van *nüne*. In nauweren zin beteekent n u u n d e r s eigenlijk de schelpen van de hartschelp, *Cardium edule;* de dunschaal, *Tellina solidula;* de gaper of slijkmossel, *Mya arenaria;* de strandschelp, *Mactra solida*, en van zeer vele andere weekdieren, die bij scheepsladingen vol onder den naam van s k i l, n u u n d e r s k i l uit zee worden opgevischt en in de kalkovens tot kalk gebrand. Van dit Friesche woord *skíl* of *skil* is, zooals mij eer waarschijnlijk voorkomt, de naam van het eiland ter Schelling, in het friesch *Skilingen, Skílge*, afgeleid. Deze schelpen worden, zooals ieder weet, veel gebruikt om er de wandelpaden in de tuinen en parken mede te bedekken; zoo'n pad noemt men te Leeuwarden n u u n d e r p a d, en dien ten gevolge dragen een paar buitensingels te Leeuwarden den naam van de 'n u u n d e r p a d d e n.'

B a r c h, **b a r c h j e** noemt men te Leeuwarden de eenkleppige schelpen die tot het geslacht *Cypraea* behooren, en in Noord-Holland u l k worden genoemd. Ofschoon alle soorten van lit geslacht dien naam dragen, worden er voornamelijk de

kleine witte cypreëen mede bedoeld, waarmede niet zelden de hoofdstellen der paarden in Friesland worden versierd. Dit zijn de algemeen bekende schelpjes, die in Afrika en op sommige eilanden der Stille zee als munt gebruikt worden, namelijk de *cowree* der Engelschen, *Cypraea moneta*. (Zie Kennis en Kunst 1867 pag. 27).

E i n e k o o n = kinkhoorn, *Buccinum undatum*, de schelp van een op onze kusten vrij algemeen voorkomend weekdier. De laatste lettergreep schijnt mij toe eene verkorting van het woord kinkhoorn te zijn; de *h* van hoorn slijt gemakkelijk uit, en de *r* in den mond der Friezen niet minder gemakkelijk. Nog in de vorige eeuw werd te Leeuwarden hoorn algemeen als h o o n uitgesproken, even als dit nog met het friesche *hoarn* het geval is. E i n e k o o n zal dus voluit beteekenen eendekinkhoorn (eend te Leeuwarden = e i n) en alzoo genoemd zijn omdat de eenden zeer begeerig zijn naar allerlei kleine, in schelpen en hoorns levende weekdieren.

K i f = run, gemalen, uitgelooide eikenbast.

S t r o f f e l e, **s t r o f f e l d e**, **s t r o f f e l d** = struikelen, is het friesche *struffelje*. S t r u k e l e is ook, hoewel veel minder, in gebruik.

P e l l e g a$_r$ s t = gort; dit woord beteekent eigenlijk p e l d e ga$_r$st, gepelde gerst, en begint reeds te verouderen; tegenwoordig zegt men meestal h e e l e g o$_r$ t, in tegenoverstelling van de meer gepelde, kleinere p e r e l g o$_r$ t en p o n t s j e g o$_r$ t, ook beide oorspronkelijk gerst. Men heeft ook h a v e r g o$_r$ t en noemt het Hollandsche grutten b o e k w e i t e n g o$_r$ t.

S u u p = karnemelk, is het Friesche *supe* (soepe). Men heeft te Leeuwarden een **S u u p s t e i g**, gelijk staande met het S o e p e n s t r a o t i e n te Groningen en de K a r n e m e l k s t e e g of straat in vele Hollandsche steden; bovendien is er nog een h u z u m e r en een d e i n u m e r s u u p m e r k , die zoo genoemd zijn naar de naburige dorpen Huizum en Deinum. Zuupsteeg en Zuupmarkt staat er, dwaas genoeg, half in 't Hollandsch en half in 't Leeuwarder dialect op de officieele naambordjes aan de hoe-

ken der dus genoemde straten. Wilde men het Leeuwarder s u u p m e r k niet schrijven, dan bad men 't, geheel Hollandsche karnemelkmarkt moeten nemen.

D o b b e = plas, waterplas, is Friesch.

K r o d e, **k r o o d w a g e n** = kruiwagen. Het Friesch heeft *kroade*. Kruien is k r o d e, k r o o d d e, k r o o d of k r o d e n.

T i i s = verwarring. Als garen of touw geheel verward is, zegt men: 't s i t i n 'e t i i s. Men heeft ook f e r t i i s d = verward, b.v. m i i n h a a r i s f e r t i i s d. De eerste uitdrukking is evenwel meer in gebruik. Het werkwoord f e r t i s e, f e r t i i s d e, f e r t i i s d bestaat ook; zoo zegt men: b i s t 'r i n f e r t i i s d? zijt gij er in verward? In noordelijk Noord-Holland is dit woord onder den vorm van t i s en de uitdrukking i n d e t i s evenzeer in gebruik; ik heb het menigmaal door Medemblikkers (Memelikkers) hooren bezigen. Het is een der woorden die dáár nog rechtstreeks uit het Friesch zijn overgebleven.

B e t i e n, komt voor in de uitdrukking b e t i e n l a t e, b.v. l a a t h i m m a r b e t i e n! laat hem maar stil zijn gang gaan! Dit woord is, naar 't mij voorkomt, eigenlijk be-ti-en, ti-en, het oud-Hollandsche tijgen of tij-en, toog, getogen en het friesche *tjen* of *tsieän, teach, tein*, dat in den tegenwoordigen tijd zoo wel luidt: *ik tsieän, wy, jimme, sy tsieäne*, als *ik tsiuch, du tsiuchst, hy tsiucht, wy, jimme, sy tsiugge*. Oudtijds was dit woord tijgen veel in gebruik in Holland; tegenwoordig is het er, in de spreektaal althans, uitgestorven. Zoo leest men in den Statenbijbel nog dikwijls dat iemand h e n e n t o o g h, terwijl thans de Friezen nog dagelijksch zeggen: *ik teach hinne, ik bin fort tein;* ook te Leeuwarden hoort men nog wel op verhalenden toon door oude lieden zeggen: n o u, i k t o o c h t e w e r k, ik begon te werken. Volgens deze afleiding zou i e n b e t i e n l a t e letterlijk beduiden: iemand henen laten gaan, dus: hem niet meer ophouden, maar zijn gang laten gaan, en volkomen in dezen zin gebruikt men b e t i e n te Leeuwarden ook. Vroeger schijnt in Holland betijen ook in dezen zin te zijn gebruikt. Van eene niet

oude Monnickendammer dame althans hoorde ik zeggen: laat hem maar betij-e, waar de Leeuwarders l a a t 'm m a r b e t i e n zouden hebben gezegd.

R e k i k k e$_r$ t = kikvorsch; k i k k e$_r$ t zegt men ook, hoewel zeldzaam. Het friesch heeft *froask, frosk*.

D w i l e, **d w i i l d e**, **d w i i l d** = ijlen, zooals een zieke doet.

K i d e l e, **k i d e l d e**, **k i d e l d** = kittelen, krieuwelen.

J o e k e, **j o e k t e**, **j o e k t** = jeuken, is zoowel in passiven als in activen zin voor iemand krieuwelen in gebruik.

S l e e f = groote houten lepel, pollepel (potlepel).

T w i e b a k, gewoonlijk t w u u b 'k uitgesproken = beschuit; het is het Hoogduitsche *zwieback*. Volgens de respective namen schijnt dit gebak of de bereiding er van in Holland uit Frankrijk (*biscuit*) en in Friesland uit Duitschland ingevoerd te zijn. Er is te Leeuwarden ook eene T w u u b 'k s m e r k, tweebaksrmarkt of beschuitenmarkt. T w i e b a k of t w u u b 'k is reeds vrij verouderd, en maakt plaats voor het nieuwere b e s k u u t.

T o u t e r = schommel, of eigenlijk een in een bocht hangend touw, waarop de kinderen gaan zitten te schommelen. Men heeft ook het werkwoord t o u t e r e = schommelen. Touter is ook in gebruik waar de volkstaal Nedersaksisch, Nederrijnsch is.

L u t s = lis.

S t r u u p = doorgehaalde lis, strop, strik.

P r i e m = breinaald.

K l o u e n = kluwen.

R o m e r = drinkglas op een voet, b.v. w i i n r o m e r = wijnglas, is het oud-Hollandsche roemer. De herberg ‘de drie romers’ tusschen Leeuwarden, Sneek en Heerenveen is bekend.

R i n s e w i i n zegt men te Leeuwarden, even als de oude Hollanders rijnsche wijn, voor wat de Hollanders tegenwoordig met een germanisme Rijn-wijn noemen.

F u u l = kwaadaardig, scherp, als eigenschap van menschen en dieren; zoo is b.v. 'n f u u l w i i f eene booze vrouw.

F u u l is woordelijk het Hollandsche vuil maar komt in de Hollandsche beteekenis van morsig nooit te Leeuwarden voor. Voor het hollandsche vuil zegt men altijd s m e r i c h, b.v. wat is 't 'r s m e r i c h i n 'e h u u s!

H a k k e of H a k = hiel; men zegt even zoowel d e h a k k e f a n 'e f u u t (voet) als d e h a k k e f a n 'e s k u u n (schoen); hiel hoort men nooit.

D e u n heeft te Leeuwarden twee beteekenissen; vooreerst, als bijvoegelijk naamwoord gebruikt, beteekent het overdreven zuinig, karig, b.v. 't i s 'n d e u n e m a n; w a t b i n j o u n o u d e u n! enz. De tweede beteekenis is die van het Engelsche *close*, en van de Hollandsche uitdrukking: zeer dicht bij; b.v. ik g o n g d e u n a n 'm l a n s; m i i n h u u s s t a a t d e u n a n s i n e n o f a n s i n e s.

G u l e, **g u u l d e**, **g u u l d** = hard schreeuwen, gillen, is het friesche *gule* (goele).

S a n g e r i c h is de eigenschap van aangebrande brij of pap. Voor vaste spijzen en ook voor soep gebruikt men in dit geval a n b r a n d.

L o e d e r is een scheldwoord voor mannen en jongens, dat nu en dan ook gekscherende wordt gebruikt; in ernstigen zin is het nog een weinig beter dan schurk of schavuit.

Kan dit woord ook van den naam van LUTHER afstammen, en voor drie eeuwen door de roomschgezinden als een smaadwoord gegeven zijn aan de aanhangers der leer van LUTHER?

P i i p noemt men te Leeuwarden en elders in Friesland de gewelfde steenen bruggen die men te Amsterdam s l o i s en te Groningen b o o g noemt. Te Bolsward noemt men deze bruggen p o s t. P i i p noemt men hen om de ronde, half-buis (p i i p) vormige gedaante, die deze gemetselde bruggen vertoonen.

Leeuwarden.

JOHAN WINKLER.

Uitnoodiging aan allen, die in landbouw en volksgebruiken belangstellen.

Gaarne voldoen wij aan het verzoek der hieronder vermelde commissie uit de Maatschappij der Nederl. Letterkunde om door het overnemen harer circulaire in ons tijdschrift het doel, waartoe zij samengesteld is, te helpen bevorderen. De taal is de afspiegeling van den volksgeest; om haar geheel te kennen moet men ook bekend zijn met de volksbegrippen en -gebruiken, met de valsche en dwaze evenzeer als met de ware en verstandige. Het doel der Commissie is dus met dat van den Taalgids nauw verwant. Daarom aarzelen wij niet de behartiging der onderstaande circulaire aan onze Lezers aan te bevelen, inzonderheid aan de Heeren Onderwijzers ten platten lande, als zijnde zij in dezen het best in de gelegenheid om waarnemingen en onderzoekingen in het werk te stellen. Tevens verklaren wij ons bereid om de antwoorden op de voorgestelde vragen, die ons langs denzelfden weg als de bijdragen voor den Taalgids mochten toegezonden worden, aan de Commissie te doen geworden.

DE RED.

De Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde te Leiden heeft van Dr. W. MANNHARDT te Danzig, door belangrijke werken over Germaansche mythologie en oude volksgebruiken ook hier te lande gunstig bekend, het verzoek ontvangen om hem behulpzaam te willen zijn in eene wetenschap-

pelijke onderneming, waaraan hij zich sedert vele jaren met onvermoeiden ijver heeft toegewijd: het opzamelen, vergelijken en verklaren der sporen van het oude bijgeloof, die nog bij de volken van Germaansche afkomst, en wel bepaaldelijk op het platteland, bij het boerenbedrijf, zijn overgebleven. Uit geheel Duitschland, Denemarken, Zweden en Noorwegen, en uit Frankrijk, voor zooverre dit nog van Germaanschen invloed getuigt, heeft hij de bouwstoffen reeds zoo volledig als mogelijk was verzameld. Nu wenschte hij die ook uit Nederland bijeen te brengen. Overtuigd van het hooge belang zijner onderneming, ter opheldering van het aloude volksgeloof onzer voorouders uit den heidenschen tijd, hebben de ondergeteekenden, op verlangen der Maatschappij, zich in Commissie vereenigd, om de pogingen van Dr. MANNHARDT aan de belangstelling hunner landgenooten aan te bevelen, en eene geregelde leiding te geven aan de medewerking, die men hem zal willen verleenen. Zij laten hier eene vertaling volgen van de uitnoodiging, waarin Dr. MANNHARDT van zijn plan rekenschap geeft en de vragen opsomt, die hij beantwoord wenscht te zien. Tot allen die in staat zijn het antwoord op die vragen, geheel of gedeeltelijk, te geven, zij het beleefde verzoek gericht, hunne inlichtingen bij een der ondergeteekenden te willen inzenden. Maatschappijen en vereenigingen, aan landbouw of oudheidkunde gewijd, gelieven deze uitnoodiging onder hare leden te verspreiden en ons haren gewenschten bijstand te schenken. In Duitschland en het Noorden heeft men Dr. MANNHARDT overal met de meeste bereidvaardigheid de behulpzame hand geboden. In het belang der wetenschap durven wij vertrouwen, dat hij die hulp ook in Nederland zal mogen ondervinden.

Leiden, Februari 1868.
M. DE VRIES, *Voorz. d. Maatsch*.
L.A.J.W. SLOET.
J. DE WAL.
B.W. WITTEWAALL.
C.A.X.G.F. SICHERER.

De ondergeteekende, een leerling der gebroeders GRIMM, heeft zich het onderzoek van het volksleven tot levenstaak gesteld, en is door de uitgave van wetenschappelijke geschriften (Zeitschrift für deutsche Mythologie und Sittenkunde; Germanische Mythenforschungen; Die Götterwelt der deutschen und nordischen Völker, enz.) sedert jaren werkzaam geweest voor de methodische verklaring van de volksgebruiken en het volksgeloof der Europeesche natiën. Thans houdt hij zich bezig met het verzamelen en in onderlingen samenhang beschouwen der landelijke gebruiken (en wel vooreerst, inzonderheid met de zoodanige, die op den oogst betrekking hebben), wier oorsprong voor een gedeelte tot de hoogste oudheid opklimt, en die, als de verspreide fragmenten van een groot mozaïekbeeld, stuksgewijze hier en daar tot op onzen tijd in wezen zijn gebleven, maar thans, bij den verblijdenden vooruitgang van den wetenschappelijken landbouw, meer en meer verdwijnen. De Koninklijke Academie der Wetenschappen te Berlijn, aan welke door hem een uitvoerig plan en eene proeve van zijnen arbeid is aangeboden, heeft aan de door hem gevolgde methode hare goedkeuring gehecht, en het hooge belang zijner onderneming erkend. Daar echter veelomvattende en van landstreek tot landstreek volledige bouwstoffen onmisbaar zijn om de critiek in staat te stellen, het beeld van het verledene uit de overblijfselen te herstellen, de beteekenis daarvan met zekerheid te ontcijferen, en met behulp van taalkundige en historische studiën aan ieder afzonderlijk lid zijne juiste plaats aan te wijzen in den samenhang van het geheel, neemt de ondergeteekende de vrijheid, de welwillende ondersteuning van alle belangstellenden voor zijnen arbeid in te roepen. Bij eene onderneming van zooveel gewicht voor de geschiedenis der beschaving, en zoo uitlokkend voor allen, die prijs stellen op de kennis van het volksleven, mag men hopen op de medewerking van velen. Hij durft die met te meer vertrouwen inroepen, daar de zaak, die hij voorstaat, de geheele natie betreft. Van zijnen

kant hoopt hij de uitkomsten van zijn onderzoek mede te deelen in een vorm, die hem de deelneming van het beschaafde publiek kan verzekeren, en daarbij tevens in een aanhangsel omtrent de inrichting en den gang van zijn wetenschappelijk onderzoek rekenschap te geven.

Met dit doel verzoekt hij allen, die in het volksleven belangstellen, omtrent de volgende vragen inlichtingen te willen inwinnen, en hem de uitkomsten hunner nasporingen, zooveel mogelijk in alle bijzonderheden, mede te deelen.

1. Bestaan er in uwe landstreek nog bijzondere gebruiken bij het bewerken van den akker, bij het zaaien en mesten, bij den hooi-, koren-, hennep-, vlas- en aardappelenoogst, bij het dorschen, het vlas- en hennepbraken enz., en wel vooral zoodanige, die in de volgende vragen niet genoemd worden? Men wordt verzocht alles mede te deelen, wat men hieromtrent te weten kan komen.

2. Hoe gaat men te werk bij het uitzaaien? Hoe bij den oogst? Wordt het graan door de boeren met de sikkel of met de zicht gemaaid? Wordt het dan terstond opgebonden, of blijft het vooreerst in zwaden liggen? Maakt men, in betrekking hiertoe, onderscheid bij verschillende graansoorten? Let men er op, dat de boer de zicht naar den kant houden moet, waar de wind vandaan komt, en derg.?

3. Wordt het maaien van het graan en het opbinden der schooven door dezelfde of door verschillende personen verricht? (Door mannen en vrouwen? Door vreemde arbeiders?).

4. Bestaan er bij het zaaien nog oude gebruiken en meeningen? Worden b.v. op Palmzondag, Paschen enz. gewijde kruisen of eschdoorntakken in het vlas- of graanveld gestoken, om hagel en bliksem af te weren? Beschouwt men sommige dagen (Maandag, Woensdag, Witte-Donderdag enz.) als gunstig of ongunstig voor het uitzaaien van bepaalde graansoorten? Let men bij het uitzaaien op de maans-verandering, op verschijnselen van de wolken, van het licht enz.? En zoo ja, hoe in bijzondere gevallen? Geeft men er acht op, dat de zaaizak door een zevenjarig kind ge-

sponnen moet zijn? Houdt men optochten met heiligenbeelden enz. om het bezaaide veld? Wordt de eerste ploeg met water besproeid? Wordt onder de eerste zaadkorrels iets bijzonders vermengd? Zegt men, dat de zaaier sterven zal, indien hij bij het zaaien eene strook gronds overslaat? Hebben er, bepaaldelijk met betrekking tot het vlas, zinnebeeldige verrichtingen plaats, om te bewerken dat het hoog opschiete?

5. Bestaan er bijgeloovige voorbehoedmiddelen en gebruiken, om het bezaaide veld vrij te houden van rupsen, kevers, muizen en mollen?

6. Bestaan er inzonderheid nog gebruiken bij het maaien der eerste aren op het veld, als b.v. dat men een paar eerste handvol aren kruiselings snijdt? Of dat men de eerste aren door kinderen onder de zeven jaren laat snijden? Wordt de eerste schoof in de schuur gelegd, en voor de muizen bestemd? Wordt er soms nog iets bijzonders mede gedaan?

7. Brengen de maaiers, nadat zij hun werk verricht hebben, en vóór het opbinden der schooven, aan den heer van het land eene oogstkroon, als b.v. een bundel aren? Hoe ziet deze er uit? En wat zegt of zingt men bij het overbrengen daarvan?

8. Bijzondere oplettendheid wordt verzocht voor de volgende vragen:

Bestaan er, inzonderheid bij het maaien der laatste halmen op een graanveld, bij het opbinden der laatste schoof, en het uitdorschen der laatste graanbossen, nog bijzondere oude gebruiken? In vele streken van Zuid- en Noord-Duitschland geeft men aan de laatste schoof de gedaante van een dier, of men versiert ze met het houten beeld van zulk een dier. Naar gelang der verschillende landstreken is het nu eens een zwijn, een wolf, een bok, een haan, een haas of eene koe, en de laatste schoof bekomt zelfs daarnaar een naam, als b.v. ‘het roggezwijn, de halmbok, de wolf, de haan, de haas’ enz. In den laatsten vlasbundel wordt somtijds eene levende pad gebonden. In andere gewesten,

van Schotland en Engeland af door geheel Duitschland tot aan de Slavoonsche streken in het Oosten, maakt men van de laatste schoof eene pop in menschengedaante, nu eens een man, dan weder eene vrouw voorstellende, somtijds met kleederen getooid, dikwijls alleen met bloemen en linten, of ook wel zonder opschik, alleen met ruwe aanduiding van hoofd, armen en geslachtsdeelen. Deze pop draagt verschillende namen, als: eng. Harvestdame, Maiden, Kirn-dolly, Kirnbaby, duitsch Kornmutter, grosze Mutter, Weizenbraut, Haferbraut, der Alte, die Alte, die alte Hure, das Kornmännchen, enz. Hij, die de laatste halmen maait, of de laatste schoof bindt, moet de graanpop vervaardigen. Men roept hem toe: 'In de schoof zit de bok, de haan enz.,' 'hij heeft den Ouden en moet hem behouden.' De pop wordt hoog op den korenwagen naar de schuur gevoerd, en daar herhaaldelijk met water begoten. Bij het uitdorschen wordt uit den laatsten bundel dikwijls weder zulk eene pop gemaakt, en deze wordt dan door den persoon, die bij het dorschen den laatsten slag heeft gegeven, bij een buurman, die nog niet gedorscht heeft, op de deel geworpen. Die persoon zelf wordt, in eene schoof gebonden, op eene kar door het dorp rondgevoerd. Er volgt dan een feestmaal, waarbij somtijds de pop nog eens verschijnt, maar nu op tafel in de gedaante van een gebak. Elders weder wordt de laatste schoof Glückskorn, Stamm, Muttergarbe, Vergôdendêl, Rätschvogel, Hörkelmay enz. genoemd.

Zijn nu dergelijke gebruiken ook in uwe streken nog in zwang, al ware het alleen stuksgewijze? Hoe noemt men de laatste schoof? Wat roept men hem toe, die ze opbindt, of die de laatste halmen maait? Wordt de pop na den oogst van elke veldvrucht gemaakt (rogge, gerst, tarwe, erwten, haver, aardappelen enz.)? Wordt in de laatste schoof een steen gebonden? Eene kleine afbeelding der graanpop zou wenschelijk zijn. En wat geschiedt met de pop op het erf?

9. Somtijds blijft de laatste of de eerste schoof of vlasbundel op den akker staan, zooals men zegt, voor den W ô d , voor de S c h a u e r j u n g f r a u e n , de D w e r g e n , het B e r g m a n n e t j e , de K l o o s t e r b r o e d e r s , den B e d e l a a r enz. Op sommige plaatsen wordt zij dan wel met bier of wijn besproeid. Ook blijft wel eens een gedeelte van het graan of een hoek van het veld onafgemaaid voor de armen. Zijn wellicht zulke gebruiken ook bij u in zwang? In dat geval wordt bericht verzocht omtrent de bijzonderheden, die daarbij plaats hebben.

10. In sommige streken maken de arbeiders gebruik van het recht, om den boer zijn kool in den tuin af te snijden, als hij hen bij het binnenbrengen van het laatste voer koren niet onthaalt. Wanneer een wagen met koren onder het naar huis rijden omvalt, worden er bijzondere gebruiken in acht genomen. Weet men in uwe streek ook van dergelijke dingen?

11. Hier en daar wordt, nadat er met het maaien een begin gemaakt is, de A u s t b a l j e of het b o n t e w a t e r gemaakt, d.i. een bos klissen wordt met kruisbessen en aalbessen in eene tobbe met water gelegd, en alles te zamen met brandnetels van de grootste soort toegedekt, waarna de aanwezigen om strijd hun best doen, om de vruchten er uit te halen. Ook bij u? En hoe gaat het er bij toe? Wordt er een rijmpje bij opgezegd? En hoe luidt dat?

12. Wordt, te gelijk met ‘het brengen van den Ouden,’ of alleen en buiten dat, door de arbeiders op het einde van den oogst eene oogstkroon (tarwekroon enz.) gebracht? Welke bijzonderheden hebben daarbij plaats? Wat zeggen of zingen de lieden daarbij, of wat wenschen zij daarbij aan hunnen landheer en diens familie, of aan andere personen? Hebben er ouderwetsche dansen bij plaats? Men wenscht zoo mogelijk eene nauwkeurige opteekening van hetgeen er bij gezegd of gezongen wordt, in de taal of den tongval van het volk.

13. Op welke wijze wordt het oogstfeest, de oogstmaaltijd, op de hofstede gevierd? Draagt het nog andere namen, als b.v. A u s t h o c h z e i t (oogstfeest), S i c h e l l ö s e , D r i s c h e l h e n k e t e (ophangen der dorschvlegels). S t o p p e l g a n s , H a a n , W o -

d e l b i e r enz.? Welke soorten van spijzen en dranken worden er bij opgedischt? Op welken tijd heeft het feest plaats? Wordt het ook soms te gelijk met de kermis gevierd? Houdt ook bij u met dit feest het tweede ontbijt voor de knechts en meiden op gedurende den winter?

14. Wanneer en hoe wordt bij u voor den gelukkigen afloop van den oogst in de kerk gedankt? Worden er ook nog andere godsdienstige feesten gevierd, op den landbouw betrekking hebbende?

15. Bestaan er bij het zaaien en oogsten nog in het bijzonder kerkelijke en Christelijke gebruiken, b.v. om het zaad in naam der H. Drieëenheid uit te strooien, bij den oogst op het land gemeenschappelijk te bidden, bij de Communie of de bediening van het Avondmaal na den oogst eenige korenaren met wat geld op het altaar te offeren, enz.?

16. Hoe luidt de groet bij den oogst?

17. Worden er na den oogst vreugdevuren ontstoken?

18. Zijn er ten opzichte van den oogst, en voornamelijk ten opzichte van de laatste schoof, bijgeloovige begrippen in omloop, als b.v. dat men van de laatstgenoemde met Kerstmis of in de lente iets aan het vee in de krib moet geven, ten einde het te beter te doen gedijen? Dat hij, die de laatste schoof bindt, in het volgende jaar zal trouwen of sterven? Bestaan er mondelinge overleveringen (sprookjes of sagen), op zaaien, oogst en zaaiveld betrekking hebbende?

19. Heeft het volk eene eigenaardige uitdrukking voor het golven van het koren, door den wind veroorzaakt (b.v. ‘het wilde zwijn loopt in het koren,’ ‘de wolven zitten elkander in het koren na,’ ‘het koren wolkt, werkt,’ enz.)?

20. Heeft men eene bijzondere spreekwijs, om de kleine kinderen van het loopen in het koren af te houden, b y. ‘de Korenmoeder, de Baba enz. zit in het koren, en drukt de kinderen aan haren ijzeren borst;’ ‘de wolf zit in het koren,’ enz. Men verzoekt nauwkeurig op te geven, hoe dergelijke uitdrukkingen in de taal of den tongval van het volk luiden.

21. Weet het volk nog het een en ander meer omtrent de R o g g e m o e i (Roggenmuhme), K o r e n m o e d e r enz. te vertellen? Of van eenige andere vrouw of van manlijke wezens, die zich in het koren vertoonen? Vertelt men van een vrouwelijk spook, dat omstreeks het middaguur door het zaaiveld wandelt? (E n o n g e r m û t? wend. P r i p o l n i c a?). Wat wordt er van verhaald? Bestaan er sprookjes van huilende zuige' lingen, die in het koren gevonden zijn? Spreekt men van Heiligen, helden, enz., die, door de velden stappende, het koren vruchtbaar maakten?

22. Zijn u uit uwen omtrek sprookjes bekend van den vliegenden draak, van dwergen, kaboutermannetjes en heksen, die den boer het koren van het veld stelen en het, door de lucht vliegende, naar anderen brengen. W e e t bij u het boerenvolk van het geloof aan den P i l w i s, B i l m e s s c h n i t t e r o f B i l s e n s c h n i t t e r (bilzenmaaier), een demonisch wezen of toovenaar, die, naar men zegt, met kleine sikkels aan de voeten gewapend, door het pas rijpend korenveld gaat, en de aren afsnijdt, waarna de helft der opbrengst in zijne kast vliegt?

23. Zijn er weervoorspellingen bij het volk bekend, den groei van het koren betreffende? b.v. 'Wanneer de wolf in Mei in het zaaiveld ligt, dat belooft een rijken oogst.'

24. Laten sommige vrome lieden van den ouden stempel de laatste vrucht van de vruchtboomen aan den boom? of een handvol meel in de kast?

25. Draagt het zoogenaamde Moederkoren (s e c a l e c o r n u t u m, fr. e r g o t) nog andere namen bij het volk, als b.v. K o r e n m o e d e r? R o g g e m o e d e r? W o l f? H a z e n b r o o d?

26. Zijn er in het dialect van het volk dieren, wier namen aan het koren ontleend zijn? Gelijk b.v. de veenmol (g r y l l u s g r y l l o t a l p a) K ô r n w o l p heet; een zekere nachtvlinder: K o r n v ö g e l c h e n (korenvogeltje), en de rups daarvan: K o r n w o l f (korenwolf), K o r n m a d e (korenmade); de juffertjes: K o r n j u n g f e r, K ô r n m ô d e r; de langpootige korenspin (hooiwagen): H a b e r g e i s z (havergeit); de kleine nachtuil

(strixaluco):Habergeisz (bavergeit);dewatersnip(scolopax gallinago): Haverbock, Habergeisz (haverbok, havergeit)?

27. Bestaan er gebruiken en bijgeloovige begrippen, met zaaien en oogsten in verband staande, die met kerkelijke feesten (Vastenavond, Witte-Donderdag, Paschen, Pinksteren, Johannes den Dooper, en voornamelijk de Kerstdagen) samenhangen? b.v. dat men in den Kerstnacht de sterren tellen moet; zooveel sterren men tellen kan, zooveel mandel (d.i. 15 stuks) schooven zal men inoogsten. Of bestaat het gebruik, zich in den Kerstnacht op ongedorscht erwtenstroo te rollen, buiten in het winterkoren te loopen, en dergelijke, ten einde daardoor de opbrengst van het volgend jaar te verhoogen? Loopt er in de Kerstdagen, op Vastenavond enz., een Erbsenbär (erwtenbeer) of eene Habergeisz (havergeit) enz. rond, of andere in stroo gewikkelde gedaanten? En wat vertelt men daarvan?

28. Zijn er spreekwijzen, kinderspelen enz., waarin het woord korenbok of roggewolf enz. nog voorkomt? Hoe luiden die? Vindt men nog ergens het geloof, dat de Korenwolven de zonen der Korenmoeder zijn? dat de zielen der kinderen, die de Korenwolf opvreet, moeten ronddwalen totdat het koren binnengehaald is? Of iets dergelijks?

29. Zijn er eigenaardige uitdrukkingen voor winden en wolkenbeelden, als b.v. Stepke, Sauzagel (varkensstaart), Schweinedreck, voor dwarrelwind; Bullkater, Ossen, Schaapjes, Grummeltôrn, voor wolken? Gooit men bij wind of hagel meel uit het raam? Zoeken ouderwetsche lieden nog bij aanhoudende droogte regen te verwekken, door met loof opgeschikte personen met water te begieten?

30. Is het gebruikelijk, den landheer, als hij in den oogst voor het eerst op het land komt, of vreemden die het bezoeken, met een korenband te binden? Wat zegt men daarbij? Of is er iets anders in gebruik, om van bezoekers bij gelegenheid van het maaien een drinkgeld te krijgen?

31. Komt gedurende den oogsttijd of op andere tijden bij nensabelen voor?

32. Bestaat of bestond bij bruiloften het gebruik, aan de bruid korenaren te overhandigen, graankorrels in de schoenen te leggen, of iets dergelijks?

33. Werd of wordt nog bij het dorschen een ongeoefende voor den gek gehouden, b.v. door hem uit te sturen om een windzak te gaan halen?

34. Men verzoekt opgave van hetgeen e e r t i j d s in gebruik was, en wat er t h a n s nog van over is.

35. Men verzoekt den naam en de ligging (provincie, district) op te geven van de plaatsen, waar de bovengenoemde gebruiken voorkomen.

Dr. WILH. MANNHARDT,
Privaatdocent aan de Hoogeschool te Berlijn thans te Danzig (Heumarkt 5).

D^r^. L.A. te Winkel.

Ik ga een treurigen plicht vervullen en in dit Tijdschrift eene eenvoudige hulde brengen aan de nagedachtenis van mijnen hooggeschatten vriend en mede-redacteur, den - menschelijker wijs gesproken - te vroeg ontslapen TE WINKEL. Mag ik in een tijdschrift, uitsluitend aan de behandeling van wetenschappelijke onderwerpen gewijd, gewagen van zijn beminnelijk karakter, van zijne voortreffelijke eigenschappen als mensch, van zijne bescheidenheid en ongeveinsde nederigheid, van zijne zeldzame hulpvaardigheid, van zijne verbazende werkzaamheid? De verzoeking is te grooter naarmate de twijfel, door verkeerde berichten en beoordeelingen ontstaan, algemeener is. Toch aanvaard ik deze taak niet, althans nu niet. Ik wil alleen herhalen en in ruimeren kring doen kennen, wat de Hoogleeraar DE VRIES bij de geopende groeve uitsprak, en dat geheel en al mijne door langdurigen vriendschappelijken omgang gerijpte overtuiging teruggeeft:

‘Zij vooral, die tot hem in nadere betrekking stonden, gevoelen het diep en erkennen het dankbaar, dat zij door den dagelijkschen omgang met TE WINKEL niet alleen veel geleerd hebben op het gebied der wetenschap, maar ook op dat der zedelijkheid veel hebben gewonnen.’

Verder gaan mag ik niet. Hier voegt alleen de hulde, die de dankbare beoefenaar der wetenschap brengt aan den schranderen denker, den onvermoeiden navorscher, den grooten meester, die een leidsman voor velen is geweest en dat nog lang voor hen en voor die na hen komen, blijven zal. Dien lof mag ik uitspreken. Hoeveel rijpe vruchten van zijnen geest heeft hij niet achtergelaten in de werken van de Koninklijke Academie van Wetenschappen, in de tijdschriften, die hij zelf redigeerde of die hij door zijne milde medewerking krachtig steunde. Welk een gewichtigen dienst heeft hij aan het Lager en Middelbaar onderwijs door zijn Leerboek en aan de geheele natie door zijne Regeling der Spelling en zijn aandeel in het Woordenboek bewezen!

De lezers van den *Taalgids* ontvangen in dit nommer het laatste stukje dat hij geschreven heeft, weder een van die leerrijke bijdragen, gelijk wij ze van TE WINKEL gewoon waren, die op de behandelde stof een nieuw licht werpen, en het dubbel doen betreuren, dat deze de laatste is. Van zulk een uitstekend geleerde, in wiens geschriften men altijd den uitstekenden onderwijzer terugvindt, hadden wij zoo gaarne meer ontvangen, hoe dankbaar wij ook zijn mogen voor het vele goede en schoone, dat hij geschonken heeft. Ik weet het, dat zijne dankbare vereerders zeer begeerig zijn te vernemen wat hij nagelaten heeft. Voor zoover ik kan, voldoe ik aan dien wensch. Het is lang een zijner dierbaarste wenschen geweest eene Spraakkunst en eene Stijlleer te schrijven, die met elkander een geheel uitmaken en elkander wederkeerig aanvullen zouden. In het laatst van zijn leven begon hij aan de verwezenlijking van dien wensch te wanhopen; vandaar de beide kleine stukjes over den stijl, die in dezen jaargang van den *Taalgids* voorkomen; een derde

heb ik onder zijne nagelaten papieren gevonden, tot mijn leedwezen te laat om het in dit nommer op te nemen. Maar wat de Spraakkunst en Stijlleer betreft, werkelijk is daarvan iets aanwezig, niet veel, wat niemand verwonderen zal, die met zijne uiterst nauwkeurige - ik zou haast zeggen schroomvallige - methode van werken bekend is. In nadere bijzonderheden kan ik niet treden; alleen dit kan ik zeegen, dat de Hoogleeraar DE VRIES met mij alles zorgvuldig zal lezen en overwegen, en dat wij den beoefenaars der taalwetenschap niets zullen onthouden van hetgeen ons voor de uitgave geschikt voorkomt.

En hiermede neem ik van de medewerkers en lezers van den *Taalgids* afscheid, dankzeggende voor de ondersteuning mijn overleden vriend en mij geschonken. Wat het lot van den *Taalgids* wezen zal, is nog niet beslist. Heeft hij na TE WINKEL'S dood nog reden van bestaan? Ik geloof van ja, maar de beslissing hangt van mij alleen niet af. Heeft de zaak haar beslag, dan zal daarvan intijds mededeeling gedaan worden.

Leiden 12 Juni 1868.
J.A. VAN DIJK.

Zaakregister.

Accusativus cum infinitivo 208.

Achtervoegsels
-ig 244.
-en 289.

Afleiding van
anbortich 281.
kuipen 58 v.
maar 71 v.
nidoepheide 263.
onmiddellijk 278.
opsieren 163.
schoon 287 v.
sier 163.
sieraad 163.
sieren 163.
sierlijk 163.
tier 167.
toorts 176.
torsen 173.
versieren 163.
bijvoegl. naamw. op *n* 289.

Articulatie, wat 133, 135.

Beteekenis van
aanvuren 269.
achtslaan 120.
alminge 76.
alse wale 75.
baeshuedich 187.
beckineel 184.
been 52.
bequaam 245.
besprêen 116.
bloeien 53.
boete 53.
bottecroes 102.
broeder 53.
corvel 275.
custen 253 v.
custinghe 253 v.
dame 66.
Deventer 93 v.

Deventersch 93 v.
draaier 53.
dregen 187 v.
duerestekken 110.
dwalen 54.
eenertieren 168.
faceelhout 272.
frivoliteit 54.
gedegen 231.
gedelven 112.
gelickt 123.
gerocht 110.
gezeglijk 55.
gheitschen 116.
ghelven 112.
goedertieren 168.
halm (geven) 73.
handhavig 182.
hersenschimmen 55.
hoefscede 183.
Hombardien 181.
hoogmoed 55.
hypotheek 181.
iets 56.
insolent 56.
jaar en dag 180.
keur 191.
kustingbrief 253.
kwaad 56.
leenen 177.
licht 56.
loech 75.
lui 56.
menigen (den) 185.
miere 75.
minklijc 108.
moetcore 190.

nagingel 191 v.
niemen nes 175.
nidoepheide 262 v.
O (wie! o wy! o wach!) 121.
Occenefort 181.
Oer 182.
ondergaan 241.
onderzetten 253 v.
onderzetting 253 v.
ooggetuige 57.
pase 109.
pellen 293 v.
pellorijn l96
pillegift 195 v.
plichten 58.
pronken 246.
quekenoot 281.
rake 107.
reicken 120.
rossien 196.
ruygh 113.
scheen 100.
scouwene 101.
scunmeess 274.
seigneur 66.
senior 66.
sieur 66.
sir 66.
stoel 245
stool 199.
stouwen 102.
tier 168.
toorts 176,
torsen 172.
tortijs 173.
traken 105 v.
tros 173.
tuygh 118, 119.
tuyning 277.
verhalen 242.
verrichten 78 v, 228 v.
verzinnen 57.
vetheid 57.
vijand 57.
vroolijk 58.
wanconst 75.
wegen 58.

willecore 191.
wilen 75.
witgewold 116.
zeelspek 276.
zeilbaar 123.
zonde 58.

Bijvoegl. naamw.
in den comparatief na *wat* 242.

Buigingsuitgangen, wat 60 v.
-*ste* 236.
-*de* 69.
in het Fransch 68 v.
van den zw. verl. tijd 69.
Dialect, Leeuwarder 210 v, 293 v.

Gedachten, wat 201.
verwekken 87 v.
stof en vorm 204.

Germanismen
aanlangen? 270.
aanspraakloos 270.
brokstuk 234.
daadwerkelijk 250.
opname 234.
Grondgedachten, wat 206.

Klinkers, wat. 140 v.
hoe genoemd 141.
teekens 142
hoe de lange vroeger geschreven werden 143.

Letterteekens, samengestelde 154 v.

Medeklinkers, hoe gevormd 136.
hoe onderscheiden 136, 147 v.
hoe genoemd 138 v.
verwante 157 v.

Mondletter, wat 133.

N, achteraangevoegd voor de welluidendheid 126 v.
achtervoegsel in bijv. nw. 289.

Overgang van Lat. *d* en Nl. *k* Hd. *z* 167.
van Lat. *c* Ned.-hd. *h* 167.
van *t* in *ts* daarna in *s* 167.

R linguale 227.
velaire of palatale 227.
laringische 227.

Samenstelling van deelw. met znw. 246.

Sch vroeger veel meer dan thans gebruikt tot vorming van bijv. nw. 246.

Schriftletters, wat 133.

Schrijven, wat 89, 87.
middellijk doel 86.
onmiddellijk doel 86.

Spelling van
sier 165.
torsen 175.

Spraakkunst, wat 62.

Spraakorganen, hoe onderscheiden 135.
werking 136.
Spreken, wat 86, 133.

Stemgeluid, wat 133.

Stijl, wat 89.
doelmatigheid 90.
beginsel 85, 90.
zuiverheid 91 v.
duidelijkheid 92.

Taal, wat 60, 132 v.

Ts. de Nederlandsche plaatsvervangster der Fr. *ch* en *c* 166.
de *t* aan het begin van een woord weggevallen 166.

Tweeklanken, wat 140, 145 v.

Uitgangen, zie buigingsuitgangen.

Uitspraak van het Landfriesch 1 v. van -*sch* 251.

Uitstooting van *h* tusschen klinkers 167.

Verandering van tweeklanken *uo, ao* en *ou* 292.

Vorm, passieve in existentialeoordeelen 79.

Werkwoorden
met den 2^{en} naamval 189 v.
rusten vroeger ook bedr. 244.

Werkingen, wat 202.

Woordregister.

aan 62.
aangezicht 164.
aanhalen 271.
aanlangen 270.
aansjorren 261.
aanspraakloos 270.
aanstaan 270.
aanvang 271.
aanvuren 269.
achter 159.
achterlocht 259.
achternemen 121.
achterslaan 120.
aenboorte 281.
aenborte 281.
aenheten 18.
aertsoen 174.
afdoen 79.
after 159.
al 126.
alderman 66.
almen 73, 77.
alming 74 v.
alretieren 168.
als 126.
alse 75.
amery 26.
an 289.
anborte 281.
anbortich 281.
andoene 286.
argetiere 168
arm 285.

baar 122.
baes 187.
baeshudich 187.
bakkeyt 301.
barch 305.
barg 221.
bealch 305.
bealich 305.
becant 238.
beckineel 184.
bedelaersch 118.

been 53.
behendig 182.
bekinnen 186.
bekje 302.
bemant 239.
benaut 239.
benauwen 189.
bequaam 245.
berenen 275.
bereven 275.
beset 258.
beslabberen 305.
bespreen 116.
bespreet 116.
betien 307.
bo 68.
boek 302.
boekenboom 302.
boete 53.
bonge 223.
boot 288.
bot 103.
botaard 103.
botmuil 103.
botoor 103.
bottecroes v. 102.
botten 103.
botterik 103.
botsje 221.
bouwen 292.
blei 297.
blier 300.
bliind 301.
bloeien 53.
brengen 159.
bret 109.
broeder 53.
brok 234.
brokstuk 234.
bude 299.
buidel 28.
buse 222.
buyden 243.

cara 165.
care 165.
chier 164.
cissen 166.
cocodrilsch 118.

coifie 184.
cokenaet 281.
coninc 185.
cont 238.
core 190.
cornel 274.
corvel 273.
craken 105.
cravelen 105.
custen 253.
custinghe 253.

daadwerkelijk 249.
daan 273.
dadelijk 250.
dag 180.
daker 106, 274.
dame 65.
dan of 273.
de 60.
decor 167.
decus 167.
dekker 274.
del 222.
demmen 300.
deun 309.
deure 226.
Deventer 93 v, 248.
Deventersch 93 v, 248.
dien 189.
dienstbaarheid 257.
dijgen 189.
dijn 290.
dikhuidig 187.
dobbe 307.
doen 70, 79, 239.
dol 246.
dou 219.
draaier 53.
draget 184.
dranksoet 302.
dregen 188.
dreget 184.
drien 188.

drîhe 190.
drîhen 190.
drol 22.
dringen 190.
drijgen 188.
du 218.
duchten 189.
dueresteken 110.
duerevliegen 110.
duergaan 110.
dwalen 54.
dwile 308.
dy 219.

eamelen 304.
earl 66.
eek 302.
eenertieren 168.
eenighertieren 168.
eigen 289.
ein 289, 306.
einekoon 306.
ekenhout 302.
elder 66.
ellen 221.
els 278.
emmelen 304.
-en 289.
es 186.

faak 301.
faceelhout 272.
farndel 221.
farsk 224.
feitelijk 250.
fekke 296.
fernim 298.
fiik 299.
flarde 296.
flerk 296.
flibe 222.
foest 225.
frette 303.
frivoliteit 54.
fulik 296.
fuul 296, 308.

gadeslaan 54.
gare 301.
gecocht 110.
gedachte 201
gedegen 239.
geest 201.
gehirn 165.
geitschen 116.
gelaat 169.
gelfe 112.
gelicht 123.
gelijkvormig 290.
gemoed 190, 201.
geraakt 111.
gerocht 111.
geselskapsoet 302.
geven 117.
gewoeld 116.
gezeggelijk 55.
ghedelven 112.
ghelven 112.
ghesichte 235.
ghestichte 235.
gicht 159.
gift 159, 243.
gilp 112.
glei 300.
gnorren 26.
godgeheiligd 246.
godgewijd 246.
godverloofd 245.
godvreezend 246.
godvrucht 243.
goedertieren 168.
goedfrou 299.
gorre 25.
gort 23.
graag 303.
grieme 304.
grine 224.
groen 289.
grutter 23.
guldinen 179.
gule 309.

haan 190, 298.
haastig 182.
hakke 309.
halsberg 184.

halwig 223.
hand 79.
handelen 79.
handhave 182.
handhavig 182.
handvatsel 182.
hangen 190.
hantharich 181.
har 165.
hark 107.
hart 297.
heet 18.
heft 181.
helkene 279.
helm 184.
hennekleed 299.
her 165.
herhalen 242.
hersenen 165.
hersenschimmen 55.
hiar 165.
hir 165.
hitte 18.
hoefscede 183.
hoepel 275.
hol 23
holen 23.
Hombardien 181.
hoogmoed 55.
hooren 209.
houdt 21.
hulpbehoevend 246.
hypotheek 253.

ibnaskauns 290.
ichel 298.
iets 56.
-in 289.
inbreng 257.
Indië 67.
insolent 56.
iperenboom 303.

jaar 180.
jimme 220.
joeke 308.
jonne 75.
jou 220.
jour 19.

journal 19.

kaar 166.
kalkoensch 118.
karen 26.
karraecke 105.
kat 117.
kèkele 301.
kel 212.
keur 191.
kidele 308.
kif 306.
kiin 225.
klein 290.
kliemerich 297.
kliemke 297.
klis 167.
klit 167.
klits 167.
klitse 296.
kloet 28.
kloot 167.
klos 167.
klot 167.
klotte 167.
klouen 308.
knibbel 223.
knorren 26.
koft 159.
kokenoot 281.
kokhalzen 35.
kokken 35.
koninklijk 156.
kool 23.
koren 26.

koud 21.
kraak 106.
kraecke 105.
krekt 301.
krimmenere 224.
krode 307.
kuekenoot 281.
kuipen 58.
kul 23.
kunnen 159.
kustingbrief 253 v.
kustingschuld 253.
kutsen 279.
kutser 279.
kwaad 56.

lachter 159.
laster 159.
laten 209.
leenen 177.
leider 241.
leuijaart 284.
licht 56.
liefsten 236.
lieften 236.
lipe 224.
lis 166.
lits 166.
loeder 309.
loere 28.
loereman 28.
loert 22.
lollebanck 104.
lollen 104.
Lombardije 180.
lui 56.
lurken 25.
luts 308.

maar 71.
maatschap 257.
madam 65.
maer 71.
malappe 225.
manbaar 122.
mansch 118.
mar 71.

mara 71.
meel 23.
meer 71.
meese 274.
meneghertieren 168.
menigen 186.
mêr 71.
mer 71.
mid 278.
middel 278 v.
midden 278.
miere 75.
mildigheid 244.
minklyc 108.
minlijc 109.
misselik 224.
moedwil 191.
moese 304.
moet 190.
moetcore 190.
moeten 159.
moot 288.
mose 23.
mosegat 23.
mosejancken.
mosejancker 23.
muudhon 304.
mijn 290.

nagingel 191.
nasi 69.
nasjan 69.
nauw 189.
neder 240.
neophyt 263.
nes 75.
neuten 301.
newaar 71.
niedoepheide 262.
nieloop 262.
niemen 75.
nieuwgedoopt 263.
nieuwgeplant 263.
nieuwloopsch 263.
nijd 57.
niloepheide 262.
noot 282.
nuloopheide 262.
nut 243.

nuunder 305.

occenefort 181.
ochermen 285.
Oircont 238.
onbereven 275.
onder 256, 257.
ondergaan 241.
onderhandelen 257.
onderhelsen 257.
onderkussen 257.
onderminnen 257.
onderschoren 256.
onderschragen 256.
onderspreken 257.
onderstelling 253 v.
ondersteunen 256.
onderstutten 256.
onderwijzen 257.
onderzetten 253.
onderzetting 253.
ondoene 286.
ondomme 286.
onlangs 184.
onmiddellijk 278.
onsien 291.
ontfaermen 189.
ontraden 188.
oock 120.
ooggetuige 57.
open 289.
opname 234.
opneming 234.
opsieren 163 v.
ore]92.
oud 21.

paesbert 110.
pandbeslag 258.
parlesjante 26.
pase 109.
paset 110.
peerdsch 118.
pelle 195.
pellegarst 306.
pellel 195.
pellen 193 v.
pellorijn 196.
pelres 193 v.

piip 309.
pelse 193.
pillegift 195.
plaats 166.
pligten 58.
polle 24.
polleken 24.
potsje 300.
priem 308.
prinslick 237.
prisen 186.
pronken 246.
proeven 186.
pude 222.
putertiere 168.

quaedertiere 168.
quecke 282.
quekenoot 281.

-rai 68.
rake 107.
ram 117.
rantsoen 166.
rap 26, 182.
recht 78.
rechten 119.
rechtgeloovig 78.
rechtschapen 245.
rechtzinnig 78.
reecken 120.
reickt 119.
rein 290, 291, 243.
reinigheid 244.
rekikkert 308.

richt 78.
riif 107.
Rinse 308.
rive 275.
roeken 190.
roer 292.
romer 308.
rook 292.
roppich 303.
rossien 196.
rots 165.
ruft 299.
rusten 244.
ruygh 118.

sangerich 309.
scacht 184.
scat 100 v.
sceeden 100.
sceen 100.
scolle 198.
scoude 277.
scummeess 274.
schacht 179.
schaepsbock 117.
schaven 22.
schiemeese 274.
schim 275.
schoon 287.
schoonigheid 244.
schorremorre 26.
schouwen 291.
schouwene
schroden 25.
schroder 25.
schuin 290.
schuiven 22.
schutting 278.
schijnen 288.
scimmeese 274.
sconde 277.
scylhoutsvel 276.
seigneur 66.
senefort 181.
seylbaar 122.
si 186.
sieltsje 298.

Sien 289, 291.
sier 163 v.
sieraad 163 v.
sieren 163 v.
sierlijk 163 v.
sieur 66.
sijn 243.
sip 300.
sipeltje 298.
storten 22.
stortschaven 22.
stouwene. 100 v.
stroffele 306.
strook 288.
struup 308.
struysch 118.
stuk 234.
stutsje 226.
sussen 166.
suterich 304.
suup 306.
suupsteig 306.
swel 299.

takre 106.
telhout 272.
tere 301.
thans 182.
tien 189, 307.
tier 245.
tiis 307.
tijgen 189.
toet 302.
tollen 167.
toorts 156, 176.
top 167.
torbytse 167.
tors 171.
torsen 172 v.
tortise 176.
tortys 176.
totelokken 302.
touter 308.
traker 105.
tros 173.
trossen 173.
tsaerter 166.
tsjankere 224.
tsier 167.

tsissen 166.
tsollen 167.
tsop 167.
tursen 72.
tutte 225, 297.
tuut 302.
tuygh 118.
tuyning 277.
tweetiere 168.
twiebak 308.

ulk 305.

vaan 190.
van 62, 193.
vangen 190.
verbintenis 257.
verbliden 189.
verdringen 189
verdrukken 189.
verhalen 242.
verjaring 257.
verpanden 257.
verrichten 77, 228.
verschulden 240.
versieren 163 v.
verwaget 184.
verweget 184.
verzekering 257.
verzetten 258.
verzien 242.
verzinnen 57.
vetheid 57.
vijand 57.
vocht 243.
voelen 209.
voir 114.
volbrengen 79.
voorregt 257.
vrek 243.
vrijigheid 244.
vroodt 243.
vrolijk 58.
vroolijk 292.
vrouw 292.
vrouwsch 118.

wach 121.
wale 75.

wanconst 75.
wee 121.
wegen 58.
weene 224.
werkelijk 250.
wiin 225.
wijfsch 118.
wilen 75.
willecoren 191.
willekeur 191.
wit 300.
witgewold 116.
wouden 21.
wy 121.

Yea 64 v.
Yes 64 v.

zaelsmoute 276.
zeehond 276.
zeelhond 276.
zeelspek 276.
zeilbaar 123.
zelhond 276.
zetten 257.
zeun 302.
ziarjan 166.
zieren 166.
zijn 290.
zode 25.
zoeken 159.
zonde 58.
zout 21.
zuigen 240.
zwijnsch 118.